CARME MARTÍ

Cer de plumb

O poveste despre solidaritate, curaj și supraviețuire

Viața lui Neus Català

Anul 2015 a fost declarat de Generalitat de Catalunya și Institutul Femeilor Catalane ANUL NEUS CATALÀ.

METEOR PUBLISHING

Neus Català (Els Guiamets, 1915) a supraviețuit ororii lagărelor de concentrare prin forța ei morală, dar și grație solidarității umane. În momentul eliberării, prizonierele și-au jurat să păstreze vie memoria ororilor trăite. Neus a rămas până azi fidelă promisiunii de a lupta pentru păstrarea memoriei.

Carme Martí (Montblanc, 1972) este licențiată în filologie catalană. A publicat romanele Viața unei bucătărese, Memoriile Mariei Badia (2008) și Cronici rurale (2011), împreună cu Jordi Llavina și Albert Carreras. Face parte din echipa care administrează Muzeul Vieții Rurale din Espluga de Francolí (Tarragona).

În momentul izbucnirii Războiului Civil spaniol, Neus Català avea douăzeci și unu de ani și se simțea măcinată de neliniști. Nerăbdătoare să se avânte în focul evenimentelor, tânăra s-a angajat ca soră medicală-șefă a unui grup de 182 de copii, alături de care s-a văzut curând nevoită să ia calea exilului până în Franța, unde s-a alăturat trupelor de Rezistență, s-a îndrăgostit și s-a căsătorit. Arestată și deportată în Germania, Neus a trecut prin lagărele de concentrare de la Ravensbrück și Holleischen, unde a cunoscut infernul - dar și prietenia și solidaritatea autentică.

Viața lui Neus Català, supraviețuitoare catalană a lagărelor naziste de concentrare, reflectă istoria trăită pe viu a unui întreg secol; un secol de luptă necontenită și vie. Memoriile sale, transpuse în roman de autoarea Carme Martí, sunt adevărate lecții de viață. Iată o carte pe care n-o veți putea lăsa din mână!

ISBN: 978-606-8653-13-6

Distribuție la:
Tel./fax 021.222.83.80
e-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Carme Martí

CER DE PLUMB

Redactor: *Ioana Bârzeanu*
Tehnoredactor: *Mariana Radu*
Copertă: *Luca Emil Cornel*
Fotografia de pe coperta 4:© Albert Carreras

Titlul original: ***UN CEL DE PLOM***

Copyright © by Carme Martí Cantí, 2012

By agreement with Pontas Literary Agency & Film Agency

© 2015 Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate
editurii METEOR PUBLISHING

Contact:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: editura@meteorpress.ro

Distribuție la:
Tel./Fax: 021.222.83.80
E-mail: carte@meteorpress.ro
www.meteorpress.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MARTÍ, CARME
Cer de plumb / Carme Martí ; trad.: Christina Anghelina. - București
Meteor Publishing, 2015
ISBN 978-606-8653-13-6

I. Anghelina, Christina (trad.)

821.134.1-31=135.1

fedprint
tipografie

Traducerea cărții a fost sponsorizată de
Institutul Ramon Llull din Barcelona.

institut ramon llull
Llengua i cultura catalanes

Carme Martí

CER DE PLUMB

Traducere din limba catalană
de *Christina Anghelina*

METEOR
PUBLISHING

Dedicată lui Neus Català
şi luptei ei pentru păstrarea memoriei

Originea tragediei

Viața, până la urmă, se reduce la goana după alinare.
Căutăm alinare în suferința vorbelor.
În muzica cenușie a ploii.
În ritmul militar al vântului.
În cerul fără oxigen al trecutului.

JOAN MARGARIT, *Nu era departe; nici greu*

Prolog

Norul ăsta nu se mai dă dus.
A luat cu chirie pe veci bucata asta de cer.

MERCÈ RODOREDA, *Drumuri şi flori*

MĂ TREZESC ŞI CAUT cu privirea razele de lumină care trec prin crăpăturile perdelei şi-anunţă ziua, dar nu le găsesc. Mai întâi îmi spun că probabil e încă noapte; apoi mi-amintesc că nu sunt acasă, pentru că m-am internat, acum câteva zile, la un azil de bătrâni.

Nu am idee cât poate fi ora; nici nu mă uit la ceas. Aştept. Stau în pat, trează, fără să scot niciun sunet. Ascult liniştea. Dacă închid ochii, aud gemetele, tusea, plânsul... dar rămân cu ei deschişi. Îmi frec încheieturile mâinilor. Am mâinile mici şi moi, brăzdate de riduri şi niţeluş deformate.

Aştept.

Îmi frec încheieturile mâinilor.

Sunt în Guiamets, satul unde mă întorc în fiecare vară, de la căderea dictaturii lui Franco. A fost o iarnă lungă. Am stat mai mult în casă, chinuită de dureri de genunchi. Aveam o fată care venea dimineaţa să mă ajute prin casă, dar nu m-am înţeles cu ea. Era vrednică: după ce mă îmbăia şi mă îmbrăca, făcea casa lună, în vreme ce eu încă mă mai gândeam ce mărgele să-mi pun.

Cu mare greutate mă deplasam către sufragerie, unde mă aşezam la masă. Fata înşfăca banii pregătiţi pentru ea şi fugea la cumpărături. Eu mă gândeam cum e posibil să-ţi ia o oră să cumperi trei verdeţuri, când piaţa era la doi paşi. După o vreme se întorcea şi mă găsea aşezată pe fotoliu, cu telecomanda în mână, încercând să-mi dau seama care era cel mai bun mod de-a afla cum mai stau lucrurile în lume. Fata se aşeza pe un scaun, în spatele meu, aşa de aproape că-i puteam auzi răsuflarea, deşi ne prefăceam amândouă că suntem în camere diferite, ba chiar

în locuri diferite! Se juca pe telefon, trimitea mesaje, mai suna câte un prieten. Eu mă uitam la televizor, dorindu-mi cu ardoare să vină ziua în care mă voi întoarce la casa mea de la țară.

După treizeci de ani de exil, întoarcerea la Guiamets a însemnat pentru mine revenirea în patrie și recâștigarea libertății. În ultimii treizeci și patru de ani – cum e posibil să socotești anii în serii de câte trei decenii? – m-am întors acolo în fiecare vară; o pensionară care-și petrecea vacanțele în peisajul copilăriei. Am regăsit acolo oameni dragi, casa părintească, ulițele satului, viile întinse sub cerul senin.

Sunt aici de zece zile. M-a adus Elisenda și, după ce ne-am luat rămas-bun, am sunat-o pe Mariona, care-a venit numaidecât. Ca de fiecare dată când îmi fac apariția în sat, am stat de vorbă pe îndelete și mi-a povestit ultimele noutăți din viața satului. Am deschis casa și m-a ajutat să-mi așez lucrurile.

De la o vreme mă deplasez mai greu, de aceea anul trecut am mutat patul în camera de zi, ca să pot să-mi petrec tot timpul numai la parter. O cameră de zi-dormitor, o bucătărie, o chiuvetă și ușa care dă în stradă – de altceva nici nu mai am nevoie. Vara trecută am mers cu cadrul, dar l-am lăsat aici. Acum l-am înșfăcat de cum l-am văzut. Merg foarte bine cu el; îmi oferă stabilitatea de care am nevoie.

La amiază am dat o raită prin sat, apoi ne-am întors acasă, așteptând să apară fata care vede de mine. După două zile au sosit în sat și Margarita cu Paul și cu o fată, Malgosia, fiica unei femei deportate cu care Margarita făcuse, în tinerețe, un legământ de prietenie pe viață. Ce mult m-am bucurat! Am fost să cinăm la ea acasă, pe terasa aceea magnifică, de unde se vedeau așa de frumos câmpiile și munții. Ce peisaj bucolic! Nu lipsea decât Lluís, dar el încă nu luase vacanță.

La trei zile de când ajunsesem acasă, după masa de prânz, am așteptat să plece fata și, știind că nu era oră de vizite, m-am hotărât să urc la etaj. După doi ani de când nu mai urcasem, mi se părea amuzant să revăd etajul casei.

Am pus, cu băgare de seamă, piciorul pe prima treaptă, apoi pe a doua și pe a treia. M-am întors. Eram sfârșită. Am privit de jos scara ca și cum ar fi fost un munte și-am hotărât pe loc că voi sui până-n

pisc. M-am aşezat pe prima treaptă şi-am început să urc aşa, cu spatele, aşezată în fund. Pe la jumatea scării m-a umflat râsul; ce m-ar mai certa ca pe-un copil dacă m-ar prinde!

Am ajuns sus şi am dat o raită prin camere. Le sorbeam din priviri, de parc-aş fi fost pe malul mării. Priveam macaturile pe care nu le mai văzusem de doi ani şi care păreau rămase din alte timpuri, comoda moştenită de la părinţii mei, şifonierele închise, oamenii încremeniţi în fotografii... M-am aşezat pe un scaun şi-am stat acolo multă vreme. Simţeam că obiectele acelea sunt parte din mine, că-mi ţin companie.

M-am întors, am coborât tot pe fund şi m-am dus înapoi în sufragerie. Simţeam o oarecare mândrie, dar chiar atunci m-am împiedicat de-o dală care nu fusese nicicând bine fixată. N-am mai avut timp să mă ţin de ceva, am simţit în tot corpul durerea loviturii şi-am căzut lată, cu faţa în jos.

Nu ştiu cât am stat acolo întinsă, dar mi-aminteam că tot aşa stătusem în 1937 în Barcelona, în timpul unui bombardament. Întinsă, nemişcată, temându-mă de consecinţele unei căderi aşa de stupide la cei nouăzeci şi cinci de ani ai mei. Întinsă, amintindu-mi cum, în urmă cu trei luni, mai căzusem o dată, la Rubí, la mine acasă. Întinsă, încercând să-mi mişc picioarele şi simţind bucuroasă că-mi răspundeau. Întinsă, aşa cum mă găseam când mă azvârliseră într-o celulă a închisorii din Limoges. Întinsă, fără să pot chema pe nimeni în ajutor şi fără să am posibilitatea, ca la Rubí, să apăs pe un buton pentru a solicita asistenţă la domiciliu. Întinsă, cu sângele curgându-mi cine ştie de unde, simţind în gură gust de sânge.

M-au dus la Spitalul Mora. Îmi rupsesem două coaste şi nu mai aveam putere să mă mişc. Eram vânătă la faţă şi-mi intrase frica-n oase. Doctorul mi-a recomandat să nu mă dau jos din pat dacă vreau să mă refac. Când am ajuns acasă şi-am văzut că Margarita mi-aducea cămaşa de noapte, în vreme ce Mariona îmi pregătea patul din sufragerie, deşi afară era încă ziuă, am ştiut că, din păcate, sosise momentul.

– Vreau să mă duceţi la azil.

Au încremenit amândouă.

– Mamă, ce tot spui?

– Zic că vreau la azil. Singură nu mai pot să stau şi nu vreau să fiu o povară pentru voi. Acolo, la azil, au oameni plătiţi să îngrijească de babe ca mine.

– Mamă...

– Margarita, de ce nu te duci să întrebi dacă au locuri libere?

A plecat supărată şi s-a întors cu un scaun cu rotile. Directoarea azilului îi spusese că au locuri, dar că cererea trebuie să vină de la mine, aşa că Margarita, Mariona, Malgosia, o servitoare, scaunul cu rotile şi cu mine am ocupat tot trotuarul, am traversat strada şi am intrat toate în biroul directoarei.

– Neus, dacă vrei, poţi să rămâi la noi până te faci bine.

– Dacă se poate, aş vrea să rămân aici de tot. Întotdeauna m-am gândit că-mi voi petrece aici ultimele clipe. Cred că a venit momentul să mă internaţi la azil pentru tot restul vieţii.

Pentru tot restul vieţii...

Directoarea i-a dat nişte instrucţiuni Margaritei, care a plecat acasă să-mi aducă lucrurile, în vreme ce eu priveam în jur de parcă vedeam locul acela pentru prima oară. M-au condus în odaia fratelui meu, tot în scaunul cu rotile – şi-am stat de vorbă cu el o bună bucată de vreme, până când a apărut Margarita cu o valiză.

– Unde te duci cu aia? am întrebat-o, neînţelegând ce voia să facă cu valiza.

– Ţi-am adus lucrurile.

– Doar nu vrei să mă bagi la azil?

– Mamă...

– Eu aici nu rămân! Nu mi-a venit vremea! am ţipat.

– Mamă, dar...

Au reuşit să mă convingă totuşi să rămân peste noapte, iar în ziua următoare, când am văzut că nu mă pot mişca, am acceptat. Mă durea tot şi eram invalidă.

Ce mult îmi dorisem să vin la ţară şi iată-mă acum – o săptămână de stat la pat, în cămaşă de noapte!

Vreme de mai bine de treizeci de ani am locuit între Rubí şi Sarcelles, ca să fiu aproape de copii. Mi-era greu să părăsesc ţara lor de baştină, fie şi ca să mă întorc în ţara mea. Ne petreceam mereu verile

la Guiamets, unde mergeau şi ei întotdeauna. Cred că sunt treizeci de ani de-acum de când n-am mai fost în Franţa. Încetul cu încetul, poate fără să-mi propun neapărat, mi-am rărit şederile în Franţa şi am restrâns cercul la Rubí şi Guiamets.

Când veneam la Guiamets vara, mergeam mereu la azil să vizitez diferiţi vecini internaţi acolo şi-i tot ziceam directoarei: „Să-mi opriţi şi mie un loc, da?" Copiilor le spuneam: „Când m-oţi vedea că trag să mor, duceţi-mă la Guiamets." Dar nu mă gândesc la moarte şi mereu am crezut că mai am vreo doi ani în care să trăiesc pe picioarele mele. Aşa mi-am zis de la 85 la 87, de la 87 la 89, de la 89 la 91, de la 91 la 93, de la 93 la 95 şi acum că am ajuns la 95 de ani îmi zic la fel: nu, încă nu. Aşa cum pasărea vrea să moară în cuibul ei, aşa vreau eu să mor la Guiamets, dar nu acum, încă nu e momentul.

După ce-am zăcut o săptămână la pat într-o cameră provizorie, ieri, Margarita şi cu directoarea m-au condus în camera în care voi locui de acum încolo.

– O să vezi, mamă, o să-ţi placă. De la fereastră se văd munţii, câmpia, gara... aceeaşi privelişte care se vede şi de pe terasa casei mele, îmi zicea pe drum.

Dar nici n-am intrat bine în cameră, că Margarita s-a şi răstit la directoare:

– Nu se poate aşa ceva!

– Ce nu se poate? a întrebat femeia, mirată.

– Trebuie să schimbaţi cuvertura!

Evident că trebuie schimbată, mi-am zis. Dar m-a uimit repeziciunea cu care a observat-o. Şi asta m-a făcut să mă întreb ce simte această femeie inteligentă şi hotărâtă, marcată pe viaţă de faptul că e fiica unei deportate. O şi vedeam, la doar patru anişori, abandonată într-o casă străină.

– Nu se poate să-i puneţi mamei pe pat o cuvertură cu dungi pe care s-o vadă toată ziua-bună ziua.

– Cum doriţi.

– E din cauza uniformei de deţinute pe care-o purtam în lagăr, i-am explicat directoarei, în caz că nu înţelesese.

Ne-am privit în ochi, Margarita şi cu mine. Cine poate înţelege ce înseamnă, după şaizeci şi cinci de ani, să trebuiască să vezi lucruri vărgate? Doar o deportată şi fiica ei pot înţelege.

Directoarea a adus îndată o cuvertură cu flori. A întins-o pe pat, ajutată de Margarita, apoi a ieşit. Margarita mi-a arătat cum îmi aşezase hainele în dulap, hainele mele, pe care-mi scrisese numele şi prenumele pe nişte etichete lipite cu fierul de călcat... Mi-a pus telecomanda pe noptieră şi mi-a arătat lista de telefoane, scrisă cu litere groase, pe care o ascunsese în primul sertar, ca s-o am la îndemână.

Mi-a plăcut că mi-a lăsat un sertar special pentru coliere. Mereu mi-aduce câte ceva de pus la gât de pe unde se duce, iar eu mă bucur să ştiu că mărgelele mele vin din India, de la Veneţia sau de la Cracovia.

A plecat cu o figură tristă, dar i-am spus să stea liniştită, că o să-mi fie bine. Desigur că aveam să mă întorc la Rubí îndată ce mă voi simţi mai bine.

Când au venit infirmierele să mă bage în pat m-au ridicat din scaunul cu rotile şi voiau să mă ia pe sus, dar le-am rugat să mă lase. Voiam să merg eu singură, barem acei doi paşi. M-am ridicat cu mare greutate şi-am mers, înconjurată de braţele lor protectoare, pe care, însă, nu le-am lăsat să mă susţină.

Aşezată în pat, cu o mică expresie de triumf pe chip, mi-am luat somniferul. Femeile au tras storurile, apoi draperia, au stins lumina şi mi-au spus noapte bună. Afară era încă lumină.

Am stat o vreme urmărind un triunghi alb desenat pe tavan de lumina care venea din hol. O să le spun să nu-mi mai coboare storurile de tot, fiindcă dimineaţa îmi place să văd cum se crapă de ziuă.

De ceva vreme se aud zgomote. Deja le-au trezit pe celelalte femei şi în curând vor ajunge şi la camera mea. În dimineaţa asta mi se face baie, apoi mă vor coafa. După atâtea zile petrecute în cămaşă de noapte, azi mă vor îmbrăca şi pe mine în alte haine şi mi se va părea că m-am mai întremat. O să mă coboare în scaunul cu rotile la sala de mese, la micul dejun, unde voi sta la masă cu fratele meu şi cu alţi doi rezidenţi.

Mă simt pregătită să păşesc în ultima etapă a vieţii mele; singurătatea cea de pe urmă.

PARTEA ÎNTÂI

Lumea, lumea aceea de văi şi vâlcele, de piscuri şi munţi, de păşuni şi râuri, lumea aceea, care fusese imensă până atunci, devenea tot mai mică.

XUAN BELLO,
Istoria universală a satului Paniceiros

O să plec de-acasă,
O să plec din sat,
Măslinii cenuşii
O să-i las în urmă.

O să plec de-acasă
Pe-un drum bătut de vânt,
Poate voi da de furtună,
Poate doar de vreme rea.

MARIA DEL MAR BONET,
O să plec de-acasă

1

TIMP DE O SĂPTĂMÂNĂ n-au deschis uşa celulei decât ca să mai azvârle înăuntru şi alte femei. De când luptătorii din Rezistenţă aruncaseră în aer nodul feroviar de la Briva, naziştii erau înnebuniţi de furie şi arestau pe capete. Nu ne mai lăsau să ieşim în curte şi ne aduceau supa la intervale tot mai lungi. Eram unsprezece femei claie peste grămadă într-o celulă de trei persoane şi ne temeam de ce era mai rău. Într-o dimineaţă întunecoasă de ianuarie, 1944, ne-au poruncit să ne strângem catrafusele. Venise momentul să ne mute din închisoarea din Limoges într-un alt loc, încă necunoscut.

Am lepădat pătura pe care-o ţineam în spate şi mi-am pus haina, apoi mi-am dezlegat batista cu care-mi legasem mandibula, pe care mi-o fracturaseră în bătaie, în timpul unui interogatoriu, cu câteva zile în urmă.

– O să-ţi fie bine fără batistă? m-a întrebat Titi.

– Nu ştiu, dar vreau să arăt bine, am zis, susţinându-mi cu o mână falca.

Am apucat valiza, pe care-o ţineam închisă. Nu mai aveam alte lucruri.

Ne-am adunat afară vreo cincizeci de femei abătute şi leşinate de foame. Eram moarte de frig, iar afară picura. Mă gândeam la Albert. Zi de zi ieşea câte-un convoi pe porţile închisorii şi mă temeam că l-au dus altundeva, căci nu mai ştiam nimic de el de zile-n şir. Timpul trecea, pe noi ne ţineau acolo, în ploaie, iar aşteptarea asta părea să nu se mai termine.

A apărut SS Meier, defilând prin faţa noastră cu ţinuta aceea falnică şi îngâmfată a tuturor naziştilor. Ne-a zis la revedere, anunţându-ne că vom face o călătorie foarte lungă cu trenul şi că vom ajunge într-un loc unde ne vom simţi foarte bine, ca la casa de odihnă şi tratament. I-a întins mâna unei prizoniere, dar aceasta a rămas nemişcată. S-a întors spre cea de lângă ea, care însă şi-a încrucişat mâinile la spate. Avea capul plecat şi probabil că tremura de frică, dar noi, cele care eram în

spatele ei, am văzut gestul ei şi i-am urmat exemplul. SS Meier a rămas cu mâna întinsă, în faţa a cincizeci de femei care nu-l băgau în seamă. Eu mă prăpădeam de râs în sinea mea. Am simţit o mare satisfacţie şi am mers apoi cu destul curaj la gară, unde ne-au urcat pe toate cu forţa într-un vagon de tren.

Mi-am închipuit că va fi o călătorie grea şi am privit în urmă, pentru prima oară. Acolo, între acele femei care-mi erau fie prietene, fie necunoscute care împărtăşeau acelaşi destin ca şi mine, mă simţeam foarte singură. Eram un grup mare, ne aveam unele pe altele, dar fiecare dintre noi era singură.

Trenul mergea, iar eu am închis ochii, am tras aer în piept şi mi-am închipuit că pot să-mi las în urmă corpul, să mă desprind, să ies prin tavanul vagonului şi să mă înalţ în slava cerului, iar apoi să urmez în zbor linia de tren, spre sud, spre patria mea. Am traversat aşa, în zbor, toată Franţa şi m-am oprit la munţii Pirinei. Am revăzut lungul şir de oameni care apucaseră calea exilului. Am văzut bătrâni, femei, copii şi chiar şi capre răzleţe. Sfârşiţi de oboseală, lăsau în urmă o viaţă întreagă. Pe drumul pe care-l lăsau în urmă se înşirau saltele, paturi, coşuri, damigene, boccele, o masă, un dulăpior, căruţe gemând de boarfe, bietul catâr...

În Catalonia, primul loc în care ne-am oprit a fost Darnius. M-am întâlnit cu tata, care cobora de la munte şi ne-am îmbrăţişat cu multă căldură, înconjuraţi din toate părţile de copii înveliţi în pături colorate. Îmi venea să plâng, aşa că l-am lăsat şi-am pornit mai departe. Mă grăbeam să ajung la Guiamets.

Cerul era de un albastru limpede, intens, cum numai în regiunea Priorat poţi să vezi. Era aşa de limpede şi de albastru, că mă orbea. Deşi era iarnă, am văzut cu ochii minţii podgoriile de viţă-de-vie în toată splendoarea, aşa cum arată ele la sfârşitul verii. Şiruri după şiruri de butuci de vie şi o mulţime de ţărani, femei şi copii ieşiţi la culesul strugurilor. Puteam să-i aud vorbind, apoi cântând. Când am ajuns în sat, am vrut să merg mai întâi acasă, dar, fiindcă mă gândeam la primele mele amintiri, ceva m-a făcut să mă îndrept spre casa mătuşii.

Mătuşa Providència n-a avut copii, dar la ea acasă ne adunam toţi nepoţii. Era o femeie simpatică şi muncitoare, care îşi susţinea toţi fraţii. Era verişoara tatălui meu, dar se purta cu mine ca şi cu o nepoată. De cum mă trezeam, mă aşezam pe masă, bâţâind din picioare şi mă uitam la ea.

– Neus, azi te duci acasă, m-a anunţat mulţumită, măsurându-mă din cap până-n picioare. Apoi şi-a văzut de treabă, fără să aştepte vreun răspuns.

Deşi abia aşteptam să mă întorc acasă, mi-a venit să plâng când am auzit-o. Cu mişcări repezi şi decise, a înteţit focul şi mi-a pregătit micul dejun. Eu stăteam tot acolo, bâţâind din picioare.

Mereu îmi făcea plăcere să merg la mătuşa, dar atunci mă pomenisem cu ea că vine să mă ia de acasă. Mama îmi pregătise o boccea cu lucruri şi o aşteptaserăm toţi, mama, tata, bunica şi cu mine; pe fratele meu Lluís îl trimiseseră la familia Vallès. Era anul 1922, eu aveam şapte ani şi înţelegeam că ceva nu era în regulă, deşi n-am pus întrebări.

Mama mi-a spus că Lluïsa era bolnavă şi că trebuia să mă trimită să stau câteva zile cu mătuşa, ca să nu iau şi eu boala. M-am gândit că n-o să moară, că o copilă de şapte ani nu poate să-şi îngroape două surori una după alta, aşa că le-am cerut s-o facă bine cât mai repede, fiindcă încă nu era frig şi puteam să ne jucăm împreună pe stradă.

Lluïsa cea mare murise de meningită pe când Lluís avea opt ani şi eu patru. N-aveam poze cu ea şi mi-o aminteam ca prin vis. Era mai mult o senzaţie de aşteptare decât o prezenţă.

Zilele treceau, iar pe mine mă apuca disperarea, pentru că nu mă lăsau s-o văd pe Lluïsa cea mică. Epidemia de variolă se întinsese în tot satul Guiamets, dar eu stăteam bine la mătuşa acasă, unde se mai aciuaseră şi alţi verişori.

M-am tot gândit cum să fac şi, într-o bună zi, am fugit de acasă. Mi se spunea drăcuşor şi zvârlugă, pentru că eram isteaţă, n-aveam stare şi-mi plăcea să umblu mai mult desculţă. Mătuşa Providència îmi zicea că sunt ca o prună brumărie: „Prună, prunişoara mea."

Am fugit de la mătuşa ca să ajung la mine acasă. Voiam să spionez de la intrarea în frizerie, dar când am ajuns la uşă am auzit cum trăgea cineva zăvorul şi-am fugit să mă ascund. A ieşit tata, care ducea pe

umeri ceva învelit într-un cearceaf. Mama a rămas în uşă, mută, nemişcată, în vreme ce tata dispărea în josul străzii.

Am luat-o la goană pe uliţa de jos, în vreme ce el mergea pe cea de sus şi l-am urmărit aşa, de departe. Mergea foarte încet; poate se îmbolnăvise şi el. La un moment dat am încetat să-l mai urmăresc pentru că s-a terminat strada. El a ieşit din sat, iar eu l-am urmărit cu privirea, lipită de zidul unei case. Se făcea tot mai mic. Aşa mic l-am păstrat în amintire. A intrat în cimitir, iar eu am zbughit-o înapoi spre fustele mătuşii Providenţia.

Zilele treceau, dar nimeni nu venea să mă ia înapoi acasă, aşa că am fugit iar. De data asta uşa frizeriei era deschisă, dar nu era nimeni înăuntru. Am auzit zvon de voci de la etaj şi-am urcat tiptil să văd ce se întâmpla. Vocile se auzeau din dormitorul meu.

– Nu vedeţi că pierdeţi vremea pe-aici? N-am nevoie decât de o singură persoană să stea cu mine, spunea o voce răguşită.

– Şi nu ne vrea pe noi, o vrea pe nepoată-sa.

– Nu vă mai certaţi, nu e cazul acum.

– Duceţi-vă după fată, ca să aibă şi ea linişte, a zis o femeie cu voce blândă.

– Neus nu are voie în casă; mă opun, a zis mama, cu o voce hotărâtă.

Nu m-am putut abţine să nu arunc o privire în camera mea. Nu pricepeam ce făceau toate femeile acelea la mine în cameră şi de ce nu auzeam deloc vocea bunicii. Erau cinci sau şase femei acolo. Mama se uita pe geam, iar celelalte şedeau pe scaune în jurul patului şi bodogăneau. Bunica zăcea în pat, dar chiar în clipa aceea a întors capul şi m-a văzut. Mi-a zâmbit şi i-am zâmbit. Apoi s-a lăsat tăcerea. Eu încremenisem, fascinată de privirea ei calmă. Mi-era teamă că or să mă certe, mă gândeam că trebuia să fug înapoi la mătuşa Providenţia, dar tot ce puteam face era s-o privesc pe bunica, aşa de senină şi de liniştită.

Mama m-a înşfăcat ca un fulger, m-a târât în stradă şi m-a strâns în braţe cum nu mă mai strânsese niciodată până atunci. Simţeam cum oasele îmi intră în pieptul ei şi m-am simţit mititică, eu care voiam să fiu mare.

Am mers înapoi la mătuşa şi m-au trimis sus, în camera mea. Deşi am ciulit bine urechile, jos se vorbea încet, aşa că n-am reuşit să aud tot ce-şi spuneau.

Tata nu voia să mă întorc acasă decât după ce avea să aerisească bine. Avea de gând să şi zugrăvească. Tata ştia să facă de toate. Era fermier, frizer, zugrav şi felcer.

Am străbătut cele trei străzi până acasă de mână cu mătuşa mea, simţindu-mă de parcă străbăteam întreaga lume. Mama m-a primit în felul ei obişnuit, sobru şi corect. M-a pus la masa pe care mă aşteptau un pahar de lapte de capră şi o farfurie cu o felie de pâine şi-o bucată de slănină afumată. În vreme ce mama şi mătuşa stăteau de vorbă, eu m-am luat cu felia aceea de pâine: m-am apucat să fac cocoloaşe, fiindcă ştiam că mamei nu-i plăcea deloc treaba asta. Făceam nişte cocoloaşe tari, apoi le mâncam. Din discuţia lor am înţeles că trebuia să fim puternice, să ne sprijinim una pe alta.

Tata avea să vină şi el acasă de la câmp, pe înserat, însă deocamdată soarele era tot sus pe cer.

2

DIMINEŢILE DEVENISERĂ STRANII, căci fără glăsciorul Lluïsei casa se cufundase într-o tăcere de moarte. Nopţile erau grele, fiindcă mereu dormisem în pat cu bunica şi nu puteam deloc să adorm fără ea. Fiecare zi mi se părea că se târăşte să treacă.

Mă trezeam singură, mă spălam şi mă îmbrăcam. De cum intram în bucătărie, apărea Bruneta, încurcându-mi-se printre picioare. Când mă aşezam îmi sărea în poală şi-mi începeam ziua cu căldura ei. Mama nu mai dădea prin bucătărie cu orele.

Sarcina mea de căpetenie era să hrănesc animalele. Acasă aveam un măgar pe nume Xaparro, iar la câteva străzi mai încolo aveam o curte cu păsări, iepuri şi capre. Mama le pregătea o fiertură de cartofi, morcovi, varză sau tărâţe... depinde ce aveam pe-acasă, fiindcă orătăniile noastre erau învăţate cu mâncarea caldă. Dimineţile copilăriei mele sunt marcate de mirosul acelei fierturi şi de iarba pe care trebuia s-o culeg zi de zi pentru hrana animalelor. În vagonul acela de tren, aşezată între o mulţime de alte femei, mi-aminteam de mirosul acela şi mă agăţam de el, de parcă m-ar fi putut trage afară.

Când terminam cu animalele, luam ulciorul şi găleata şi plecam la fântână după apă. Bruneta, de cum mă vedea că iau găleata, o zbughea să se cocoaţe pe ghizdul fântânii, unde mă aştepta să vin să scot apă. După ce umpleam vasele, Bruneta mi se suia pe umăr şi uite-aşa ne întorceam înapoi în casă. Era frumos, pentru că venise primăvara, aveau să se coacă cireşele, iar eu aveam voie să ies să mă joc pe stradă.

Mergeam la şcoală cu drag. Aveam o învăţătoare minunată. Înainte avusesem un învăţător, dar *donya*[1] Pepita era mult mai bună ca el. Citeam în castiliană, dar textele le comentam în catalană. Până atunci,

[1] Doamna (în limba catalană în original) – titlu de respect acordat femeilor în vârstă şi profesoarelor (n. tr.).

educația unei fete consta în a ști să scrie, să citească, să coasă, să trebăluiască prin casă, să recite rozariul și să socotească cât de cât. Cu *donya* Pepita învățam matematică și algebră, iar mie-mi plăcea mai mult decât cusutul și rozariul.

Donya Pepita era din Reus și locuia împreună cu maică-sa într-o casă din sat, unde erau cazați de obicei dascălii de la școală. Pe noi, fetele, ne invita să mergem la ea acasă pentru lecțiile de muzică. Avea chiar și pian – lucru care nouă ni se părea extraordinar! Uneori, când se întâmpla să mai trec pe la geamul ei, o auzeam cântând și încetineam numaidecât pasul. Într-o vară, am mers în tabără într-o casă cu grădină, împreună cu alte fete. A fost foarte bine, dar mi-a lipsit muzica de pian.

Nu știu ce s-a întâmplat cu ea până la urmă; poate că mica noastră comunitate nu era pregătită să aibă în mijlocul ei o femeie atât de modernă în vremurile acelea de dinainte de declararea Republicii. Lumea o bârfea, iar capelanul, într-o bună zi, i-a refuzat împărtășania.

Tatăl meu nu credea în Dumnezeu; așa că lucrurile astea l-au mâniat nespus. O delegație de republicani a mers atunci în audiență la episcopul din Tortosa, dar cum acesta n-a luat nicio măsură împotriva capelanului, multe dintre fete au refuzat și ele să ia prima împărtășanie.

Dar cea mai frumoasă vară a copilăriei mele a fost atunci când aveam zece ani. Mătușa Providència și cu unchiul Domingo au decis să ne ducă la plajă, iar eu eram foarte bucuroasă, pentru că auzisem că marea e tare frumoasă. Tata și mama au refuzat să vină cu noi, spunând că poate ar lăsa o vreme muncile câmpului, dar în niciun caz n-ar putea lăsa animalele singure atâta timp.

Am călătorit noaptea, ca să nu obosim prea tare catârul. Mergeam când în căruță, când pe jos. Luna ne lumina drumul, iar noi ne treceam vremea cântând; așa am mers până la răsăritul soarelui. Ce fericiți eram! Am poposit la umbra unor pini, pe o plajă din Salou. Dormeam direct pe pământ, acoperiți cu un cearșaf. Mătușa a improvizat o vatră din trei bolovani și ne-a pregătit pentru prânz o cratiță mare de orez.

Seara ne păcăleam foamea cu câţiva cartofi copţi, sau cu pâine cu roşii şi vreun păstrăv. Am petrecut acolo câteva zile fericite la malul mării, în nisip, jucându-ne şi alergând cât era ziua de lungă, de parcă n-am fi avut nicio grijă pe lume. După opt zile ne-am întors acasă. Mi s-a părut că nu-mi mai văzusem părinţii de mult. Simţeam că am crescut.

Îmi plăcea să merg cu trenul. Pentru mine, urcarea în tren era începutul unei aventuri: îmi plăcea să văd atâtea chipuri necunoscute, îmi plăcea îmbulzeala aceea de oameni, valize, pachete, coşuri... Îmi plăcea mereu să-mi ridic privirile spre cer, înainte de a coborî treapta înaltă a vagonului. Acum trenul se oprise. Sfârşitul călătoriei era ca prăbuşirea într-un puţ. Nu vedeam decât figuri amărâte, cu ochi trişti, care contemplau fundul puţului.

La începutul călătoriei, unele dintre femei aruncau pe geam bucăţele de hârtie cu numele şi adresa lor de acasă; voiau ca familiile lor să ştie că fuseseră urcate în tren şi trimise... nu ştiau unde. Dar, pe măsură ce trenul îşi continua drumul, aceşti licurici de hârtie se stingeau unul câte unul.

Unele stăteam pe scaune, altele pe jos. Făceam cu rândul. Trecuseră multe ore de când ne porniserăm la drum, aşa de multe, că începeam să simţim nevoia de a merge la toaletă. Prima dintre noi care s-a ridicat cu greu se putea ţine pe picioare.

Titi s-a întors de la baie, s-a aşezat lângă mine şi mi-a şoptit:

– Du-te şi tu şi apoi stăm de vorbă.

3

ABIA CÂND M-AM RIDICAT mi-am dat seama cât eram de slăbită. Mi-a luat ceva timp să ajung la baie. Am încercat să deschid geamul şi-am constatat, uimită, că nu avea zăbrele. Nu trebuia decât să-l deschizi, să sari având grijă să nu te răneşti, iar apoi să te uiţi cum trenul se pierdea în zare.

– Ce zici? a întrebat Tití.

– E o posibilitate clară de evadare, i-am răspuns, vag.

– Dar...

– Dar nu poate să fugă decât una. Or să-şi dea numaidecât seama dacă intrăm şi nu mai ieşim, i-am zis.

Am tăcut, dar priveam amândouă spre aceeaşi prizonieră, o tânără evreică. Ne-am făcut una alteia semn din cap. Mi se părea mult mai tânără decât mine, care aveam douăzeci şi opt de ani, şi ştiam că merge la moarte sigură. Din când în când plângea încetişor, fără sughiţuri, de parcă n-ar fi vrut să deranjeze pe nimeni.

Ne-am hotărât numaidecât. Tití i-a şoptit ceva la ureche şi la început mi s-a părut că nu pricepea despre ce vorbim. Dar apoi le-am văzut că se ridică şi merg împreună spre toaletă.

– Unde ne duceţi? i-a întrebat Tití pe doi dintre soldaţii SS, dar n-a primit răspuns.

– Oricum o să vedem când ajungem, a insistat ea. Ce mai contează dacă ne spuneţi de acum?

După ce a trecut de soldat, a intrat în vorbă şi cu alte femei, cu scopul vădit de a atrage atenţia. Apoi s-a aşezat lângă mine. Locul pe care-l ocupase tânăra evreică nu mai era liber. Vestea s-a împrăştiat repede. Ne zâmbeam din priviri unele altora. Apoi am adormit puţin.

Dacă ar fi să-mi amintesc precis când am început să lucrez la câmp, n-aş putea. Parcă am făcut-o de când mă ştiu. Poate că a fost atunci

când aveam opt ani şi-am primit o secure şi-un coş, ca să ajut la culesul viei. Ce m-am mai bucurat!

La paisprezece ani am terminat şcoala, iar vara aceea mi s-a părut foarte lungă. Deja venise toamna când m-am decis să le spun alor mei:

– Eu vreau să merg în continuare la şcoală, la fel ca Lluís.

– Neus, ştii bine că nu avem bani să plătim iar şcoala, mi-au răspuns ei.

– Dar nu e drept, am ripostat.

– Nu e drept, dar nici n-avem ce face.

– Dar eu vreau să mă fac infirmieră, am adăugat cu o voce moale.

– Neus, n-ai auzit ce-a zis tatăl tău? a întrebat mama.

– Dar ce să fac? Să merg toată ziua la câmp?

– Tot asta am făcut şi eu până să mă mărit.

– Dar nu vreau să ajung ca dumneata, mamă.

Ea şi-a acoperit atunci faţa cu mâinile, iar mie mi-a părut rău de cele spuse.

– Mai poţi să te apuci de cusut, a zis în cele din urmă, încercând să se liniştească.

– Dar nu-mi place să cos!

– Aşa fac toate fetele de vârsta ta, nu vezi?

– Mamă...

– Neus, o să poţi continua lecţiile de teatru, a zis atunci tata, ridicându-se.

– Ei, asta da, dar nu vreau să ajung o ţărancă atunci când mă fac mare!

– Mă duc să deschid frizeria, Neus.

Am ieşit în urma lui, pentru că n-aş fi suportat să rămân în bucătărie cu mama. Nu mai voiam să continui această discuţie; simţeam că mă înăbuş.

Tata deschidea frizeria de la parterul casei noastre doar vinerea după-amiaza şi sâmbăta toată ziua. Avea clienţi de ambele sexe. Ştia de toate, era foarte priceput la mânuitul foarfecii, iar în Guiamets

nimeni nu mai tundea *à la garçon* – stilul la modă al vremii – aşa de bine ca el.

Între frizerie şi sufrageria casei noastre era o ferestruică. Acolo şedeam eu, ascultând ce se vorbea şi urmărindu-i de la distanţă mişcările. Uneori era linişte, dar în cele mai multe dăţi se încingeau discuţii aprinse. Cum se aprindeau, cum mă cuprindea un val de fericire! Ah, aşa trebuia să fi fost în agora! Eu voiam să fiu ca el când voi fi mare; era tare priceput la discuţii.

Când avea zece ani, tata declarase grevă. Lucra cu ziua la un unchi şi, fiindcă muncea mult pe bani puţini, s-a hotărât să spună stop până ce condiţiile de muncă aveau să se îmbunătăţească. Unchiul a mărit salariile tuturor şi-a vrut ca nepotului să-i dea mai mult, dar tata a zis nu, eu muncesc cu ziua ca toţi ceilalţi şi n-am nevoie de privilegii.

Ideile mele se conturau tot mai limpede inspirate de exemplul pe care mi-l dădea el, atât prin conversaţiile noastre, cât şi prin discuţiile pe care le-auzeam din frizerie. Mama era împotriva bisericii, iar tata era ateu – cu toate acestea, amândoi mergeau duminica la slujbă. Mie-mi plăcea să cânt în cor, fiindcă şi tata cânta şi, pe vremuri, cântase şi bunicul. Dirijoarea era foarte exigentă, iar mie-mi plăcea să mă chinui să-mi modulez vocea. Când ieşeam, tata îmi explica de ce predica nu fusese tocmai bună, iar eu îl ascultam vrăjită. Ştia prea bine că mă învăţa să fiu o femeie independentă şi-mi atrăgea atenţia adesea că nu aveam de ce să fiu geloasă, că nimeni nu e mai presus şi că nu trebuie să-mi plec capul în faţa altora.

Dar eram geloasă. Lluís se pregătea să devină profesor, iar eu n-aveam voie să mă mişc din Guiamets, eram legată de glie şi nu ştiam să trăiesc legată. Cu toate acestea, îmi plăcea să muncesc la câmp. Aveam grijă de grădină şi nici nu-l lăsam pe tata să se apropie. Ca să strâng bani, lucram cu ziua ori de câte ori puteam.

În anul acela, eu şi fetele cu care lucram am pornit o grevă, cam pe la vremea curăţării pomilor. Noi, femeile, puneam ţara la cale la iaz, acolo unde spălam rufele. Dacă ne-auzeai, îţi dădeai seama că spălatul, frecatul şi limpezitul rufelor era ultima noastră grijă.

Ne-am vorbit noi ce ne-am vorbit timp de o săptămână, apoi ne-am dus la patron, dar când am ajuns acolo fata cu gura cea mai mare, care se presupunea că ne va reprezenta interesele, a dat înapoi şi am amuţit. Mi s-a suit sângele la cap.

– Domnule, vrem să fim plătite la fel ca bărbaţii, am zis eu, chinuindu-mă să vorbesc limpede.

– Nu mai spuneţi, domnişoară Català, a răspuns el, foarte mirat.

– Nu vorbesc doar în numele meu, ci în numele tuturor femeilor aici de faţă, pe care dumneavoastră vreţi să le angajaţi să vă ajute la curăţatul pomilor. Ori ne plătiţi la fel ca pe bărbaţi, ori vă căutaţi pe altcineva.

Patronul şi-a încrucişat braţele şi m-a privit foarte serios. Eu am înghiţit în sec.

– Bine, a încuviinţat el în cele din urmă, şi mi-a întins mâna. I-am strâns-o, fără să-mi pot reţine un zâmbet.

Seara, când am ajuns acasă, mama ştia deja povestea şi mi-a zis că vecinii nu vorbeau decât despre cum „Neus e exact ca taică-său!".

Am îndurat un an; ştiam să lucrez bine pământul, dar mă simţeam incapabilă să continui să fac asta zi de zi, neplătită. M-am dus iar să vorbesc cu ai mei. O să vă ajut mereu, am zis, dar vreau să am un serviciu.

4

A TRECUT O ZI şi-o noapte şi nimeni n-a băgat de seamă lipsa tinerei evreice. Pe de-o parte mă bucuram, dar pe de altă parte îmi făceam griji: dacă s-a lovit, dacă n-a găsit-o nimeni... Cu toate acestea, orice mi se părea mai de dorit decât să fi rămas cu noi, în tren.

Trenul mergea înainte, iar noi ne scoseserăm hainele din valize şi ni le puseserăm de-a valma pe noi. Ne ţineam de braţ, înghesuite unele în altele. Trecuse doar o zi, dar simţeam că ne lăsa toată vlaga. În jurul meu vedeam doar chipuri livide şi priviri pierdute, complet lipsite de licărirea de viaţă pe care o mai aveam încă la plecarea din Limoges.

Ne-am mai înviorat când nişte soldaţi ne-au adus un sac cu pâine. I l-au dat unei deţinute să-l împartă la toate. Trecea printre noi cu sacul, noi întindeam mâinile şi ea ne punea în mâna întinsă un codru negru de pâine uscată şi tare.

Am început să roadem pâinea, privind una la alta. Mâncam încet. Femeia din faţa mea a rupt pâinea şi şi-a păstrat jumate într-un buzunar. Cât a mai durat drumul, n-a scos mâna din buzunar.

În ziua când m-am angajat la cooperativa din sat, Isabel mi-a dat un şorţ lung până în pământ, cu un buzunar mare în faţă. Eu m-am gândit la tata – cum se pregătea el în zilele când deschidea la frizerie. Apărea curat şi bărbierit, cu un halat alb trei sferturi, cu pantaloni albi şi espadrile tot albe în picioare. Eu mă încingeam cu un şorţ.

La cooperativă eram vânzătoare. Vindeam ulei, vin, orez, hribi, costiţă. Cele mai aglomerate zile erau când primeam carne – în câteva ore era gata. Dar mie cel mai mult îmi plăcea când şedeam într-un colţ, sprijinită de tejghea, şi făceam socoteala zilei. Eram aşa de concentrată, că nici nu auzeam uneori dacă intra cineva. Urmăream cifrele cu vârful creionului, iar când aveam momente libere – care erau destule – scoteam din ascunzătoare registrele cu socoteli.

– Azi ce faci, eşti infirmieră sau artistă? m-a întrebat Isabel, maliţioasă.

– Azi merg la teatru.

– Chiar crezi că o să fii artistă?

– Sigur că da! Actriţă şi infirmieră, am exclamat.

Eram pasionată de amândouă. Niciodată nu-mi aduc aminte să mă fi întrebat ce voi face când voi fi mare, ci doar cum voi face să-mi îndeplinesc aceste visuri.

Una dintre cele mai vechi amintiri ale mele este imaginea bunicii Rosa, cărând de colo-colo borcane cu leacuri din plante. Mi-amintesc mişcarea iute a mâinilor ei artritice când destupa borcanele cu miros puternic. Uneori, când rămâneam la ea, o ajutam să culeagă ierburi de leac şi să le întindă la uscat pe o foaie de hârtie. Probabil că eram destul de mărişoară, pentru că ascultam cu atenţie ce-i spunea femeii care venise să ceară un leac. Avea ierburi care vindecau durerea de burtă, durerea de gât, problemele vezicii urinare şi durerea de măsele; altele erau bune pentru herpes, moleşeală, degeraturi, dureri de spate sau răni deschise. Rănile le pansa cu frunze de crin alb macerate în alcool. Pentru durerile de oase recomanda frecţii cu oţet de vin, levănţică şi romaniţă. Când le dădea oamenilor leacurile le spunea şi cum să le aplice: comprese, infuzii, inhalaţii sau spălături. Iar eu o ascultam...

Uneori nu ştii de unde îţi vin anumite lucruri, dar alteori e limpede – bunica se ocupa cu ierburile de leac, iar tata le făcea oamenilor injecţii. Nu mă gândisem până atunci la asta, dar în cursul acelei călătorii îngrozitoare, care mă îndepărta tot mai tare de casă, m-am întrebat cum de un om ca tatăl meu, fără niciun fel de şcoală, putea să ştie atâtea lucruri. Mereu îl însoţea pe medic, în rarele ocazii când acesta venea prin Guiamets. Iar când medicul nu era acolo, tata era cel care vizita bolnavii la domiciliu. Atunci când mă lua cu el, stăteam cuminte la o parte, privind cum pregătea injecţiile.

Munca asta la cooperativă mi-a permis, într-o anume măsură, să îmi iau zborul din casa părintească. Ştiam că părinţilor mei le era imposibil să-mi plătească studiile – aşa cum i le plăteau lui Lluís – dar

nu aveam de gând să-mi ratez viaţa din cauza asta. Salariul de la cooperativă i-l dădeam lui tata, care-şi luase un ajutor cu ziua, iar în felul acesta simţeam că-mi făceam datoria.

Programul de la magazin era mai uşor decât cel de la câmp şi îmi lăsa două după-amiezi libere, pe care m-am grăbit să le umplu. Jucam în trupa de teatru, cu care mergeam uneori prin sate, aşa că ştiam că la Capçanes existau un medic bolnav şi-o asistentă pensionară. M-am dus să-i cunosc. Am pornit singură la drum, convinsă că aveam ce învăţa de la ei. Şi de-atunci, fie vremea cât de rea, eu marţea şi joia eram la ei, cu o carte şi-un coş plin cu verdeţuri din grădină. Pe drum îmi repetam în cap lecţiile sau rolul din piesa de teatru şi numaidecât ajungeam. Îmi plăcea să văd locuri noi şi făceam aceste drumuri cu mare bucurie.

– Ce credeţi, c-o să rămân aici, la Guiamets? le spuneam adeseori părinţilor mei.

Iar ei nu ştiau dacă să se supere sau nu.

La Capçanes eram primită cu braţele deschise de medic şi de asistentă, cărora le înveseleam ziua. Poveştile medicului nu erau cine ştie ce, dar de la asistentă am învăţat foarte multe. Pe vremea aceea avea în grijă o fată bolnavă de tuberculoză, pe care o durea toată pielea. Era fina ei şi se pensionase ca să se poată ocupa numai şi numai de ea.

Prima oară când i-am schimbat fetei bandajele am ştiut care e rostul meu în lume.

5

ERAM LA CÂMP, cu tata şi cu zilierul. La câmp e mereu nevoie de braţe puternice şi, deşi fugeam de munca asta, tot la ea mă întorceam. Aveam şaisprezece ani. Munceam, învăţam, jucam în trupa de teatru şi simţeam că am tot viitorul înainte.

Deodată, clopotele au sunat aşa cum nu le mai auzisem. Pentru o clipă mi s-a părut că timpul a stat în loc, paralizat de bătaia clopotului. La început nu mi-am dat seama ce se întâmpla şi, înainte să văd chipul bucuros al tatei, am auzit vocea unui văr care striga, nebun de fericire:

– S-a proclamat Republica, e Republică!

– Ai auzit, Neus? m-a întrebat tata. S-a proclamat Republica. Hai repede în sat!

Grăbind pasul lângă el, m-am gândit că n-o să-l mai văd niciodată aşa de bucuros. În acele minute, tata a fost deplin fericit.

Mergeam foarte repede şi, odată ajunşi în sat, am dat fuga la Primărie. Clopotele încă sunau. În piaţă se strânsese o mulţime agitată. Primarul cuvânta de la tribuna Primăriei şi strigătele „Trăiască Republica!" se auzeau de peste tot. Deşi majoritatea sătenilor erau de dreapta, au primit cu braţele deschise proclamarea Republicii. În agitaţia aceea, primarul – care era unchiul meu Domingo – a strigat să cânte muzica.

Formaţia din sat a apărut, cu instrumentele pregătite. Doar dirijorul întârzia. N-aveam imn, aşa că au cântat *La Marseillaise*, *Allons enfants de la Patrie*, *Le jour de gloire est arrivé* – singurele vorbe pe care le ştiam în franceză. Formaţia nici nu părea formaţie, fiindcă nu purtau ţinutele obişnuite. O mulţime de oameni umblau prin Guiamets de parcă eram la procesiune sau la bal. Eram aşa de emoţionaţi, că plângeam şi râdeam în acelaşi timp. Dirijorul şi câţiva membri ai formaţiei plângeau şi ei, dar de supărare. Atunci m-am gândit că nu ne va fi uşor cu Republica.

Dacă discuţiile despre politică ocupaseră o mare parte a vieţii noastre de până atunci, fie la frizerie sau la iaz, unde spălam rufele, de atunci încolo vieţile noastre aveau să se învârtească exclusiv în jurul Republicii! Priveam răsăritul de soare, dădeam drumul la porumbeii din coteţe să zboare, era magnific!

Acasă aveam Republică pe pâine, de nici la amor nu-mi stătea gândul. Nu aveam gânduri din astea şi nici nu-mi plăcea făgaşul tradiţional: distracţie, măritiş, lasă teatrul, lasă corul, copii, muncă la câmp, muncă acasă... În afara prietenei mele de suflet, Marta, mi se părea că toate celelalte fete aveau exact aceeaşi viaţă.

Anii de dinaintea războiului au fost ani buni. Munceam, învăţam, îmi vedeam de teatru şi ajutam la munca câmpului. Toată ziulica eram pe drumuri, dar cel mai mult îmi plăcea să merg la Capçanes, fiindcă învăţam lucruri noi. La cooperativă aduseseră multă marfă; Republica venea cu belşug pentru toată lumea! Teatrul ne unea pe toţi tinerii din sat şi datorită lui am învăţat să citesc, să citesc în limba mea, fiindcă şcoala o făcusem în castiliană, chiar dacă *donya* Pepita mai încălca uneori regulile.

Nu mai aveam timp deloc să mai stau prin frizerie – şi ce rău îmi părea! Nu mai eram o fetiţă care asculta la fereastră, eram o tânără cu păreri proprii, iar frizeria nu mai era doar o agora, ci devenise un câmp de bătălie.

Cele mai frumoase momente în anii aceia erau sărbătorile satului. Jucam cu trupa de teatru; umblam cu un camion deschis – dacă ne plăteau –, sau pe jos, ori cu căruţa – dacă mergeam pe cont propriu. Mergeam prin sate, la Darmós, la Capçanes, la Masroig, la Marçà, la Bellmunt del Priorat, ba chiar şi la Falset! Căram cu noi decorurile şi costumele şi cântam tot drumul. Aveam dinainte toată ziua şi toată noaptea şi ne culcam beţi de aplauze!

Cinci ani au trecut ca unul şi a venit ziua alegerilor generale din februarie 1936. Era duminică, iar preotul, la finalul slujbei, s-a scuzat că se grăbeşte să meargă la vot şi ne-a zis să votăm cum ştim mai bine. S-a lăsat o linişte de mormânt. Mereu se aduna lume în piaţa bisericii. Preotul era acolo, de vorbă cu nişte enoriaşi când bunica mea, care era tare bisericoasă, s-a înfipt în coasta lui.

– Înăuntru, în biserică, oi fi mata servitorul lui Dumnezeu, dar aici, afară, toţi suntem la fel. Eu nu cred că mă duc la vot, că nu ştiu eu cum merg treburile astea, dar dacă m-aş duce, m-aş duce pentru oamenii săraci, care umblă desculţi, cum umbla şi Iisus! a strigat ea, indignată.

Preotul, care era un om mult mai bun decât cel de dinaintea lui, şi care probabil că vorbise instigat fiind de şefii politici, a lăsat capul în pământ fără să spună nimic.

La Guiamets, acele alegeri au fost câştigate de Frontul de Stânga. După anunţarea rezultatelor, o mână de delegaţi au bătut la uşa bunicii ca să-i mulţumească pentru că-şi exprimase public opinia. Bunica nu s-a sinchisit prea mult de ei, dar mie mi-a plăcut să văd cum o aplaudau oamenii de pe stradă.

Primarii de stânga, care fuseseră daţi jos pe 6 octombrie 1934, s-au întors la post. Primul lucru pe care l-a făcut unchiul Domingo a fost să cheme formaţia să cânte. Atunci am văzut iar cum bucuria unora îi supăra pe alţii până peste poate.

6

DUPĂ DOUĂ ZILE în tren, ne turtiserăm de tot. Vorbeam în şoaptă între noi, ca să nu-i supărăm pe soldaţii SS şi deja ne gândeam că ne duc departe, probabil în Germania. Mă legasem iar cu batista la falcă, pentru că tot mă mai durea. Îmi priveam picioarele şi pe cele ale lui Titi, iar şosetele pe care le purtam mă duceau cu gândul la Albert, la exil şi la Războiul Civil spaniol. Ce căutam aşa departe de casă?

Verile mi le petreceam muncind şi învăţând şi tot vara aveam cele mai multe spectacole de teatru. Tocmai pusesem în scenă *Fiul rătăcitor* de Santiago Rusiñol şi acum făceam turnee cu el prin sate.

Într-o zi ca oricare alta, pe când ne probam costumele pe care le închiriaserăm, în sala de repetiţii din casa parohială a intrat tatăl uneia dintre fetele din trupă. Gâfâia, aproape să-i iasă sufletul. S-a oprit, mut, în pragul uşii. Toate am întors privirile spre el.

– Tată, ai păţit ceva? Nu arăţi prea bine, l-a întrebat fiică-sa, îngrijorată.

– ...

– Tată, a repetat ea, apropiindu-se de el.

– Lăsaţi-mă să vă mai privesc o clipă, a spus el clătinând din cap. Îşi muşca buzele. Nu ştiu cum altfel să vă spun. Copii... s-a declarat războiul.

Mâinile mi s-au încleştat aşa de tare, că am mototolit de tot hainele pe care le aveam în mână. Colegii mei şi-au pus mâinile în cap – unii; alţii au pornit să dea roată încăperii. Eu m-am aşezat. Pepito a tras un şut într-unul din cufere, apoi a plecat. Nimeni nu zicea nici pâs.

Am luat costumele cu care rămăsesem în mână şi le-am băgat la loc în cufăr. Marta a făcut şi ea acelaşi lucru. Într-o clipă, camera era lună. Am închis uşa casei parohiale şi-am plecat acasă.

În scurtă vreme aveam să-i vedem plecând pe front pe toţi bărbaţii locului: fraţi, veri, vecini sau colegi din trupa de teatru. Plecau cu entuziasm, dacă e posibil aşa ceva. Când îi priveam mărşăluind, mă simţeam în acelaşi timp plină de speranţă şi tristă.

Nu puteam să stau cu braţele încrucişate, aşa că imediat am decis să ne organizăm cumva şi noi, cei rămaşi – adică patru comunişti, patru republicani şi patru socialişti. La fel ca tatăl meu, eu fusesem mereu de partea comuniştilor, dar acum altfel stăteau lucrurile şi nu vedeam decât o singură soluţie.

Într-o dimineaţă m-am trezit şi am scris aceste rânduri:

Satul Guiamets îi cheamă pe toţi tinerii care vor să apere Republica, pe toţi cei care vor să ajute cauza, pe tinerii cu dorinţa de a munci şi de-a fi de ajutor, pe toţi cei care deja luptă pentru binele tuturor! Haideţi să ne întâlnim în faţa cooperativei chiar în seara aceasta, la ora opt.

Trăiască Republica! Trăiască Catalonia!

Am recitit textul, apoi l-am scris din nou, cu litere mai groase. I l-am dus poştaşului, care, deşi avea alte opinii decât ale mele, era omul care făcea toate anunţurile în sat. A citit în tăcere cuvintele mele, apoi mi-a aruncat o privire plină de ură!

Nu era încă opt şi deja în piaţă se strânsese un pâlc de băieţi tineri, care nu plecaseră la război, şi de fete. Ne-am decis pe loc să ne numim Tineretul Socialist Catalan Unit (TSCU) din Guiamets. M-am pomenit şefă peste toţi acei tineri. Şi, de unde voiam să plec din sat, m-am simţit deodată obligată să rămân.

– De unde începem?

– De unde e nevoie, am spus pe un ton sentenţios.

– Şi ce înseamnă asta?

– Au nevoie de noi pe front.

– Păi, ce putem face noi pentru cei de pe front?

Şi uite-aşa despicam firul în patru cu orele. Am făcut o colectă la Reus şi-am cumpărat lână să tricotăm pulovere şi şosete pentru soldaţii

de pe front. Am mobilizat tot satul! Câte zile şi nopţi am petrecut atunci sporovăind şi tricotând lucruri pentru iarna grea care ne stătea în faţă!

Între timp s-au terminat şi colectivizările – adică pământul le-a fost luat celor înstăriţi şi s-au creat cooperative. Tremuram la gândul că vreun grup violent de susţinători ai CNT-FAI[2] ar putea apărea în sat. În luna septembrie cei de la Omnibusul Morţii îşi făcuseră apariţia în Falset. Erau un grup de bărbaţi înarmaţi cu pistoale, care circulau cu un microbuz pictat cu capete de mort şi care, în numele colectivizării, omorâseră deja douăzeci şi şapte de persoane. Ştiam că mai existau şi alte astfel de grupări.

Eram la Marta acasă, tricotând nişte ciorapi, când am auzit larmă afară. Un ţăran venise în goana mare de la câmp şi bătea disperat la toate porţile.

– Vin! Fugiţi! urla el, gâfâind.

Oamenii ieşeau din case speriaţi şi zvonurile nu mai conteneau. Noi, tinerii, ne-am adunat repede în faţa casei parohiale. Satul se golise de tot.

Când i-am auzit venind, ne-am ascuns pe o străduţă lăturalnică. S-au mişcat foarte iute: îndată au scos afară toate documentele din arhivele Primăriei şi ale Bisericii şi le-au dat foc. Ne-am apropiat de ei. Erau înarmaţi cu pistoale, dar pe noi vederea hârtiilor arse ne îndurerase aşa de tare, încât prinseserăm curaj.

---

[2] *Confederación Nacional del Trabajo - Federación Anarquista Ibérica* (în spaniolă: Confederaţia Naţională a Muncii – Federaţia Anarhistă Iberică) este o organizaţie anarhistă care, în perioada interbelică, milita împotriva dictaturii generalului Primo de Rivera şi care, în anul 1936, a contribuit la instalarea la putere a Frontului Popular. Membrii FAI erau adesea revoluţionari care nu se dădeau în lături de la jafuri pentru a face rost de fonduri pentru susţinerea organizaţiei (n. tr.).

– Trebuie să-i înfruntăm, altfel ne ard şi recoltele, strigam unii la alţii pe drum.

În acel moment nu mai conta că eram de stânga sau de dreapta. Eram pur şi simplu oameni care trăiau din munca câmpului – şi ştiam că părinţii noştri ne urmăreau ascunşi după perdele.

– Ieşiţi afară; nu-i putem lăsa să facă ce vor!

– Ieşiţi afară cu orice arme aveţi, ca să ne putem apăra!

Dar când am văzut într-o curte apărând o secure, am tras adânc aer în piept şi mi-am zis că vom ataca, de va fi nevoie. Unii ieşiseră cu securi, alţii cu cuţite sau lopeţi. Când mi-am dat seama că din nimic creaserăm o armată populară am dat fuga la telefonul public – dacă era să-l ocupe cineva, noi trebuia să fim aceia. Nu-mi plăcea telefonista, pe care o bănuiam că colaborează cu CNT-FAI. Am cerut chiar eu să mi se facă legătura la Reus şi am cerut ajutor.

Un grup de tineri, condus de unul dintre oamenii noştri, a înconjurat Primăria, respingându-i pe cei de la CNT-FAI. Văzându-i pe ţăranii aceia încruntaţi, înarmaţi cu unelte din gospodărie, agresorii s-au retras spre cooperativă. Acolo îi aştepta Francesc Pedrol, care, ca un adevărat erou, se proţăpise la intersecţia celor două drumuri care duceau la cooperativă, cu două grenade în mână. Am încremenit văzându-l; în tot satul s-a lăsat deodată o tăcere deplină. Cei de la CNT-FAI n-au avut încotro şi s-au retras atunci când ne-au sosit ajutoarele de la Reus. Noi, cei din sat, ne-am îmbrăţişat, plini de emoţie şi de bucurie că ne-am putut salva recoltele.

7

DUPĂ CE AM câştigat bătălia aceea, simţeam că mor dacă mai rămân în sat. Nu mai lucram la cooperativă, fiindcă nu mai era nimic de vânzare! Înainte de război, învăţam ca să intru la liceul sanitar de stat şi mă pregăteam în particular şi pentru şcoala de actorie. Acum nu mai aveam nimic din toate acestea.

Într-o zi am ieşit în curte, m-am aşezat pe o treaptă şi m-am descălţat. De frica raidurilor celor de la CNT-FAI, omorâserăm o mulţime de iepuri şi găini, conservând carnea cu sare. Ouă nu mai aveam. De când eram mică aveam obiceiul să ies dimineaţa în curte, la orătănii... Dar acum curtea era goală; intram în casă cu mâinile goale; zilele mi-erau goale şi ele.

Din grupul meu de tineri eu eram cea mai mare. Aveam douăzeci şi unu de ani, iar ceilalţi abia şaisprezece-şaptesprezece. Mi se păreau nişte copii.

Mă plictiseam, aşa că am avut noroc cu o fată pe nume Visitación, care m-a mai scos din ale mele. În Guiamets veniseră o mulţime de refugiaţi din toată Spania. Se oploşiseră în casele pe care CNT-FAI le confiscase de la chiaburi şi trăiam cu toţii în armonie. Visi şi cu mine eram deja bune prietene în ziua aceea când a venit şi mi-a zis, serioasă:

– Am nevoie de ajutorul tău ca să-mi scrii o scrisoare.

– Normal, oricând vrei.

– Eu nu ştiu să scriu, vezi bine. Mare păcat, a zis ea, ruşinată.

– Nu-ţi face griji, scrisul se învaţă. Pot chiar eu să te-nvăţ. Dar mai întâi să-ţi scriu scrisoarea asta. Cui îi scrii? am întrebat-o eu, foarte animată.

– Iubitului meu.

A fost amuzant, pentru că fata ştia ce voia să-i scrie, dar eu o îndemnam să tot adauge alte şi alte vorbe. Şi râdeam şi ne trecea vremea scriind la scrisoarea aceea. Dar când Visi pleca acasă, bucuria mi se transforma în melancolie; parcă mă durea să ştiu că eu nu fusesem niciodată îndrăgostită. Mă prostisem eu cu Pepito, un fel de

Don Juan de dreapta, dar nu de dragoste era vorba acolo, ci de un capriciu: lui îi plăcea să flirteze cu toate fetele, iar eu – deşi nu-l iubeam – îmi pusesem mintea să-l cuceresc.

Trebuie să plec.

Trebuie să plec.

Trebuie să plec.

Golul din capul meu răsuna de ecouri şi numai asta auzeam toată ziua, până m-am decis. Eram foarte informată; nu-mi scăpa nimic. Cel mai greu însă mi-era să găsesc momentul propice să le dau vestea alor mei.

Am trecut s-o văd pe bunica, care tot în putere rămăsese, deşi îmbătrânea văzând cu ochii. Era tot activă şi umbla în sus şi-n jos cu leacurile ei. Mi se părea că la ea acasă nu trece timpul, iar prezenţa ei mă liniştea.

– Neus, tu ai ceva şi nu-mi zici, a spus, dându-mi părul după urechi. Eu n-am spus nimic.

La plecare am sărutat-o pe amândoi obrajii şi abia m-am abţinut să n-o strâng în braţe. Însă ea, isteaţă cum era, a simţit ceva, fiindcă m-a îmbrăţişat strâns, de parcă plecam la război.

Acasă, scena a avut loc în bucătărie. M-am aşezat la masă şi o priveam pe mama trebăluind. Bucătăria era lumea ei, în care se mişca precum o regină. O priveam şi mă gândeam câtă durere ascunde în ea; durerea de a-şi fi îngropat două fete pe care le purtase în pântecele ei şi de care avea să-i fie dor până în ultima clipă a vieţii. Lluís era pe front şi singura ei fiică, pruna neagră, urma să-i dea o veste proastă – deşi probabil că şi durerea aceasta o va ascunde în suflet. Abia acum îmi dădeam seama cât de puţin zgomot face când găteşte – aproape că nu auzeam nimic. Auzeam focul trosnind, cuţitul lovindu-se de lemnul tocătorului, clinchetul sticlei cu ulei pe farfurie ... dar totul aproape imperceptibil. Când a apărut şi tata, le-am spus ce aveam de spus, fără nicio introducere:

– Mă duc să mă înrolez. Vreau să merg pe front ca infirmieră.

Nu am spus asta pe un ton plăcut, dar nici declamativ; voiam să sune neutru, dar cine ştie cum a sunat de fapt? Amândoi mă priveau;

la fel şi eu pe ei – când pe unul, când pe celălalt. Cred că mă încruntasem. Aşa mă şi simţeam. Mă uitam la ei ca atunci când aveam zece ani şi tocmai mărturisisem că am făcut o prostie, doar că acum ştiam că nu mă mai pot pedepsi. De fapt, nu ştiu ce mă aşteptam să-mi răspundă. Mama şi-a turnat un pahar cu apă şi l-a băut pe tot. Tata se fâţâia nervos prin bucătărie. Mama rămăsese cu paharul gol în mână şi se tot plimba în sus şi-n jos. I-am luat paharul şi mă duceam să-l pun în chiuvetă când tata a pocnit deodată cu pumnul în masă, furios: „Mama ei de fată!" Atunci toată tensiunea s-a risipit, iar eu m-am apucat să pun masa.

Am plecat la culcare neliniştită. Mama m-a întrebat când doream să plec şi i-am răspuns că în curând. Voiam să mai ajung la o întâlnire a organizaţiei noastre, TSCU, cu oamenii din satele învecinate, ca să-mi pot lua rămas-bun, apoi ştiam clar unde voi merge: mă voi alătura miliţiei „19 iulie", care îşi avea sediul în cazarma din Parcul Ciutadella şi se pregătea să trimită întăriri coloanei Karl Marx de pe frontul din Aragon. Aveam douăzeci şi unu de ani şi simţeam iarăşi cum sufletul mi-era plin de entuziasm!

În sat se aflase deja că voiam să plec şi aproape că-mi făcusem valiza, când, pe 29 septembrie, am auzit la radio că preşedintele Largo Caballero a dat un decret de militarizare a miliţiilor, în care se preciza că femeile nu au ce căuta pe front, fiindu-le permis să activeze doar din ariergardă.

Cei de la cooperativă aveau radio, aşa că au venit în fugă să mă cheme să ascult. M-am întors acasă şi m-am închis în cameră. Aş fi vrut să plâng, dar furia îmi oprise lacrimile. Nu ştiam cum să scap de disperarea care mă cuprinsese, mai ales că mama tot îmi bătea la uşă şi mă ruga să-i deschid. Asta mă înfuria şi mai tare. În scurtă vreme, mamei i s-a alăturat şi tata.

Nu puteam să le deschid, nu puteam să vorbesc, mintea mi-era goală.

Tata a bătut iar şi l-am auzit de dincolo de uşă cum spunea clar:

– N-aş fi crezut că o să renunţi aşa uşor la visul tău!

Câteva ore mai târziu mă mai liniştisem şi-am coborât la masă. Mă aşteptau cu masa pusă. Fără un cuvânt, le-am dat câte un sărut rece. Erau bucuroşi, iar eu simţeam numai recunoştinţă la gândul că mă sprijineau, deşi mi-era clar că ar fi vrut să mă ştie acasă. Îmi pusesem deja în gând să caut o altă cale, să mă întorc la Capçanes ca să-mi consolidez cunoştinţele şi să mă pregătesc să lucrez într-un spital de campanie. Cu cât mă gândeam mai mult la asta, cu atât mi-era mai limpede. Cum de nu mă gândisem până atunci? Le va fi şi alor mei mai uşor; în loc să sufere, vor fi mândri de mine. M-am pus cu burta pe carte chiar din seara aceea. Biblia mea se numea *Infirmiera modernă*, de dr. Baltasar Pijoan. Încă n-aveam idee cum voi ajunge la Capçanes, dar ştiam că am terminat-o cu Guiamets.

A trebuit să aştept până în mai 1937 ca să-mi împlinesc visul. Am plecat cu un grup al PSUC[3] din Barcelona, după un miting organizat la Guiamets. Mi-au promis că-mi vor găsi ei de lucru; până atunci puteam să stau în casa unor neamuri de-ale Avelinei, fata cu care se căsătorise Lluís înainte de război.

Părinţii mei ar fi vrut să mă ducă la gară, dar nu i-am lăsat. Urma să plec cu un grup de tineri, era ceva plănuit pe fugă şi era mai bine să-mi iau rămas-bun de la ai mei acasă. Am plecat cu valiza de carton într-o mână şi cu o bocceluţă în cealaltă. Când am privit înapoi i-am văzut pe amândoi înţepeniţi în faţa porţii.

Am mers singură cu trenul pentru prima dată. Nu mi-a fost frică de această primă călătorie; dimpotrivă, simţeam cum îmi creşte inima. Ce departe era această Neus care privea pe fereastră cum rămân în urmă viile şi livezile de măslini de Neus cealaltă, învinsă, prizonieră într-un vagon de femei, privind cu ochi ficşi negura unei nopţi fără de sfârşit.

[3] Partidul Socialist Unit din Catalonia, PSUC (n.tr.).

8

AM AJUNS LA Barcelona pe înserat. Gara Estació de França mi s-a părut imensă. Voiam să merg încet, ca să văd bine unde ajunsesem, dar mulţimea de oameni mă împingea înainte. Era începutul vieţii mele adulte, deşi mă simţeam ca o fetiţă care vedea lumea pentru prima oară. Clădirile mi se păreau înalte, bulevardele, largi. Cerul era întunecat, dar oraşul era plin de luminiţe şi oamenii se îmbulzeau pe străzi. În toată viaţa mea nu mai văzusem atâta lume la un loc ca în acele prime 15 minute în marele oraş.

Un tânăr m-a însoţit până la casa rudelor cumnatei mele. Oamenii s-au purtat frumos cu mine, dar eu nu m-am putut linişti până nu m-am văzut în noua mea cameră şi-am închis uşa după mine. La căpătâiul patului era un crucifix care îmi impunea un respect ciudat, aproape aş zice că mi-era frică de el... Am tras aer adânc în piept, am desfăcut valiza şi bocceluţa, apoi am scos de la piept punguţa în care-mi purtam micile economii. M-am băgat în pat. Încă respiram hulpav; începusem o nouă viaţă şi eram bucuroasă, în ciuda împrejurărilor triste.

Cam la două zile după ce ajunsesem, am pornit către Consiliul de Asistenţă Socială. Am fost trimisă pe strada Comte, unde se găsea un azil destinat refugiaţilor adulţi. După opt zile petrecute în casa acelei familii, mi-am făcut valiza, mi-am luat bocceluţa şi m-am mutat la azil.

Era o clădire mare şi impozantă. Se ajungea pe o alee cu palmieri. Casa era mare, iar terenul pe care se afla era imens. Avea curte, pădure, un lac, o grădină, câmpii de grâu şi viţă-de-vie. Cu totul, se întindea din strada Providència până în cartierul Gràcia.

Dar clădirea, care părea aşa impozantă pe dinafară, îşi pierdea din maiestate când intrai înăuntru. Un etaj fusese amenajat pentru

refugiaţii spanioli. Eu mă angajasem ca ajutoare de infirmieră, însă la vederea acelui şir de paturi pline cu oameni bătrâni şi demoralizaţi, am simţit deodată că-mi fuge toată vlaga din mine.

O soră medicală m-a condus spre o cămăruţă cu două paturi, care mi-a părut a fi fosta odaie a servitoarelor. Mi-am lăsat valiza şi bocceaua, dar n-am apucat să le desfac.

– Hai mai repede, ce-ai rămas tablou? mi-a zis femeia care mă însoţise, apoi mi-a dat o uniformă şi s-a şi făcut nevăzută.

M-am pieptănat, m-am spălat pe mâini, apoi mi-am schimbat hainele cu uniforma de infirmieră. A fost un moment memorabil.

Ciorapii albi.

Halatul alb.

Papucii albi.

Şorţul alb.

Scufie nu aveam.

Mi-am netezit hainele cu mâna.

Şi-am ieşit să fiu de ajutor oamenilor care mă aşteptau afară.

M-am învăţat repede cu uniforma albă, cu medicamentele, cu ochii trişti ai răniţilor. Ştiam bine ce-aveam de făcut. Ştiam să iau tensiunea, să dau medicamente, să fac injecţii, să am grijă de bolnavi. Nu mi-a fost uşor însă – deşi m-am descurcat bine – să le ridic moralul acelor oameni care se aflau departe de casă, în ghearele disperării.

Mă apropiam de fiecare pat cu un surâs, vorbind în spaniola mea pe care n-o ştiam bine şi care mereu stârnea râsete. Nu ştiu dacă noi, oamenii, suntem buni la suflet de la natură sau devenim sub influenţa împrejurărilor. Dar ştiu că oamenii aceia aveau nevoie de afecţiune, iar eu puteam să simt această nevoie şi făceam tot ce-mi stătea în puteri s-o împlinesc.

Trebuia să fiu o soră medicală eficace pentru a avea grijă de acei răniţi, dar simţeam că mai trebuia şi altceva: să pot să întind o mână prietenească, să-mi înving oboseala, să ştiu că după ce-mi termin

rondul lung şi greu trebuie să mai trec o dată pe la patul acelui pacient care avea nevoie de mine.

După câteva zile foarte grele, m-am decis să mă specializez în meseria de soră medicală şi m-am înscris la Academia Sanitară a doctorului Font, aflată pe Rambla, pentru a-mi lua diploma.

Eram în Barcelona de mai multe zile, însă fusesem ocupată cu diverse treburi şi nu ieşisem să văd oraşul. În ciuda războiului, mi se părea fantastic să mă pot plimba pe Rambla. Eram fascinată de diversitatea de chipuri şi surâdeam din priviri tuturor oamenilor pe care-i întâlneam. Umblam cu gura căscată. Bărbaţi cu berete, femei elegante, copii jerpeliţi, femei grăbite, bebeluşi în landouri... apoi am dat cu ochii de o fată care, ca şi mine, umbla cu nişte cărţi în braţe şi ne-am zâmbit.

Îmi plăcea munca de ajutoare de infirmieră, dar adevărul era că oricine putea face ceea ce făceam eu, aşa că m-am decis să caut o cale mai bună de a-mi face meseria. La vremea aceea răspunsul era limpede: trebuia să mă fac infirmieră de front. M-am decis să mă specializez pentru a intra în rândurile corpului de infirmiere de primă urgenţă, cele care, la nevoie, interveneau şi fără a avea instrumentele necesare. Mai devreme sau mai târziu tot aveam să ajung aproape de linia frontului, unde era mare nevoie de serviciile noastre.

Lucram la azil de luni până sâmbătă, mergeam două seri pe săptămână la cursuri la Academie şi făceam o seară de practică în fiecare săptămână la Spitalul Clinic. Noaptea învăţam. Îmi rămânea o singură zi în care să activez în rândurile Partidului. Mă înscrisesem în PSUC încă de la sosire. Duminica dimineaţa mergeam cu ei la mitinguri improvizate. Ne suiam într-un camion şi vizitam localităţile învecinate. Ne opream în pieţe şi le vorbeam oamenilor din camion. Se adunau mulţi să ne asculte.

Când vedeam câinii că o luau la goană – pisici nu mai rămăseseră – ştiam că urmau să sune sirenele. Fugeam toţi spre refugiile subterane, ca să constatăm că toţi câinii erau deja acolo, la adăpost. Dacă ne prindea bombardamentul la miting, ne băgam sub camion şi gata. Dacă

tot era să mor, mai bine să mor pe pământ decât într-o groapă. Dar nu prea mi-era frică; parcă aveam un presentiment că nu mi-a sunat încă ceasul, că abia începeam să mă dezmeticesc.

Într-o zi a căzut o bombă lângă Spitalul Clinic, iar suflul exploziei m-a doborât la pământ. Am rămas aşa cum căzusem, neclintită. Deschideam ochii, doar ca să-i închid la loc. Aşa cum stăteam întinsă pe jos, simţeam că timpul are alte coordonate. Erau clipe când simţeam cum zgomotele oraşului rănit îmi răsună direct în inimă, dar şi momente când totul mi se părea un film văzut de departe şi fără sonor. Eram însă foarte conştientă de moarte; că pot muri, absurd, dintr-o clipă într-alta, lăsând în urmă o dâră de notiţe de la cursuri împrăştiate pe caldarâm. Şi mai simţeam că mă doare un obraz, un genunchi, că nu pot mişca un braţ... Nici măcar nu mi-am pus problema să sar în ajutorul cuiva; echipa noastră nu se ocupa cu aşa ceva, erau alţii specializaţi în bombardamente. Nu ştiu câtă vreme am zăcut aşa, în mijlocul trotuarului. Când m-am ridicat, am pornit încet, de parcă abia atunci învăţam să merg. M-am întors spre strada Comte cu tot corpul şi cu inima grea, ca după o mare suferinţă.

Amintirea acestui mers – pe care-l voiam sigur, deşi mă clătinam – m-a readus în prezent, într-un vagon de tren, un tren blestemat care nu ştim unde ne duce.

PARTEA A DOUA

Am fost închis pentru că sunt un om liber; pentru că m-am văzut nevoit să fac uz de libertatea mea şi mi-am asumat această realitate.

JORGE SEMPRÚN, *Călătoria cea lungă*

1

DUPĂ DOUĂ ZILE lungi, trenul s-a oprit la Compiègne. Ne-am dezmeticit încetul cu încetul din starea de semiinconştienţă în care ne aflam, nedormite şi epuizate de oboseală. Eram aşezată la geam şi priveam gara aceea de parcă aveam să aflu de la ea nişte răspunsuri. Nu ne mişcam... părea să fie staţia-terminus, dar nimeni nu ne zicea să ne dăm jos.

În faţa noastră se afla un marfar plin de prizonieri. Ne priveam toate, îngrijorate. Părea că zvonurile şi coşmarurile se transformau în realitate, dar era o realitate pe care n-o puteam crede. Aşa că aşteptam, tăcute.

Prin fereastra trenului din faţă ieşeau două braţe care se agitau întruna; era îngrozitor. Poate ar fi fost mai bine să nu mă uit, dar nu puteam. Mi-era frică să mă uit în altă parte, pentru că ştiam că nouă ne făceau semne. Între timp apăruseră şi alte braţe, care se agitau ca şi cum ar fi vrut să ne spună ceva. Ce mai era de spus?

Eram aşa de speriată, că am cercetat cu privirea vagonul în care ne aflam şi, văzând că nu eram supravegheate de niciun ofiţer SS, m-am decis să scot capul pe fereastră. De cum am scos capul, mi-am auzit numele strigat de o mulţime de voci. Cum era cu putinţă?

– Neus! Neus! Neus!

Tovarăşele de drum mă priveau uluite, iar eu nu ştiam ce să mai cred. Un soldat SS a apărut numaidecât lângă mine, cerându-mi să închid fereastra, dar mi-am unit palmele a rugă şi l-am implorat să îmi lase un mic răgaz:

– Numai o clipă, doar un minut, am zis.

Am scos capul pe geam, pentru că auzeam cum continuă să mă cheme pe nume. Când am scos capul, strigătele au încetat. Priveam fix spre marfarul acela; braţele au dispărut şi-n locul lor a apărut capul

lui Albert. Am simţit că mă loveşte cineva cu putere; aproape că ieşisem de tot pe fereastră. Nu puteam să cred că trenul acela mă adusese la doi paşi de Albert. Ce mică era lumea! Şi ce crudă...

Câteva secunde am rămas încremenită; nici nu visam, nici nu deliram. Albert al meu se afla în vagonul acela de vite. Am început să-l strig, aşa de tare că m-a auzit, iar privirile ni s-au întâlnit acolo, în acea gară. Îmi făcea semne disperate, iar eu urlam cum nu crezusem că voi urla vreodată. Nu puteam să spun nimic, doar îi strigam numele: „Albert! Albert!" Iar el îmi făcea semne cu mâinile, mâinile acelea în care ţinea toată viaţa mea.

Am fost apucată pe dată de o criză de isterie; loveam cu picioarele în podeaua vagonului şi ţipam; ochii mei îl priveau cu toată dragostea şi furia din lume. Câteva femei au izbucnit în plâns. Nimeni nu zicea nici pâs, dar tensiunea era aproape palpabilă.

Trenul lui a pornit, iar eu nu mai ştiu ce cuvinte ne-am strigat, în acel rămas-bun dureros. Ştiu că am privit după tren până nu s-a mai văzut decât un punct, care apoi a dispărut de tot. Atunci am plecat de lângă fereastră şi-am văzut că soldatul SS care mă păzise avea ochii plini de lacrimi. El a închis atunci geamul, iar eu m-am gândit că ne paşte iadul pe toate.

La Compiègne ne-au azvârlit pe toate în lagărul numit Royallieu, un loc de tranzit unde se găseau mii şi mii de oameni care aşteptau să fie duşi cine ştie în ce lagăr.

În cazarma în care ne aflam erau sute de femei. Păşeam toate încet, privind cu frică în jur. Nu ştiam unde să ne aşezăm. Toată lumea tăcea şi privea lung: cele care se aflau acolo deja, ca şi noi care abia veneam. Femeile îşi întindeau gâturile spre noi şi ne studiau cu atenţie.

Am văzut atunci o mamă regăsindu-şi fiica. A ţâşnit din rândurile grupului nostru şi şi-a îmbrăţişat copila cu toată forţa de care mai era în stare. Apoi s-a dat înapoi ca s-o vadă mai bine. I-a dat la o parte părul de pe faţă. Mâinile îi mângâiau obrajii, braţele,

întregul corp. Femeia plângea de fericire, iar eu am simţit atunci o undă de speranţă.

– Neus!

Femeia s-a aruncat asupra mea aşa de repede, că nici n-am apucat să-mi dau seama cine era. M-am desfăcut din îmbrăţişarea ei. Vocea mi-era cunoscută, dar nu reuşeam s-o identific, însă când i-am văzut chipul am recunoscut-o, şi-atunci eu am strâns-o în braţe cu putere. Era Blanca, o franţuzoaică refugiată la Carsac, cu care mă împrietenisem foarte bine. Nici nu ştiam că o luaseră prizonieră, aşa că a fost o mare surpriză s-o văd acolo.

Ne-au îngrămădit pe toate în cazarma aceea enormă, unde petreceam ore întregi închise unele peste altele, fără aer, în mizerie, aşteptând cu emoţie să ni se azvârle ceva de mâncare.

– Nu vă faceţi mari speranţe; ne dă o litră de pâine şi-un pahar de apă.

– Cât de des? a întrebat una dintre fetele din vagonul meu.

– În fiecare zi, a răspuns o femeie care-şi strângea genunchii la piept.

– Dumnezeule, simt că înnebunesc!

– Nazismul e o nebunie! a exclamat o femeie care-ar fi vrut să urle, dar nu o mai ţineau puterile.

– Unde e latrina?

– Acolo în fund o să vezi nişte gropi. E groaznic, dar să ştii că lumea e simţită şi-ţi respectă intimitatea, mi-a explicat o tânără cu voce caldă.

Am rămas alături de femeile cu care călătorisem în vagon şi m-am întins lângă Blanca şi Titi. Ele au adormit, dar eu simţeam nevoia să mă mişc. Câteva femei se plimbau de colo-colo, dar cele mai multe şedeau în fund, sau întinse pe jos. Vorbeau, dormeau, plângeau. Unele priveau fix, cu ochii goi. Eu mă tot uitam în jur, dar nu vedeam decât un lucru: disperare şi o enormă tristeţe.

– Ştiţi dacă sunt şi femei din Spania? am întrebat într-un loc.

– Da, vezi într-acolo, mi-a răspuns cineva.

– Eu sunt spaniolă, a strigat o femeie aflată în spatele meu.

Erau o mulțime! Republicane spaniole și catalane – și toate luptaseră în Rezistență. Imediat am simțit că suntem surori. Așezate în cerc, ne-am pornit să rememorăm luptele din trecut. Știam că era mai bine decât să ne gândim la viitorul înspăimântător care ne aștepta.

Am cunoscut acolo și franțuzoaice și m-am împrietenit cu Geneviève de Gaulle. Stătuse de vorbă cu un grup de femei mai încolo, apoi s-a alăturat grupului nostru.

– Te-am văzut de când veneai spre noi, i-am zis.

– Și la ce te gândeai?

– Mă gândeam că mi-ar fi plăcut să te văd plimbându-te prin Paris. În clipa asta simt că nu mai pot să-mi închipui cum e să mergi pe stradă, cum e să te plimbi printr-un oraș normal, cu pantofii lustruiți și poșeta în mână.

– Haide, Neus, a protestat Titi.

– Viața pe care o duceam în trecut mi se pare la mii de ani distanță și nu pot să-mi imaginez niciun viitor în care ne vom aminti de acest prezent, a zis Geneviève, sentențios.

Orele care treceau aveau altă calitate decât orele normale și ne aduceau pe toate mai aproape, într-o prietenie strânsă și sinceră.

În a patra zi, a intrat un SS și ne-a mânat afară, ca pe vite.

– Nu vă despărțiți, le-am strigat prietenelor mele.

– Ce facem?

– Ce ne fac?

Dar rămâneam doar cu întrebările.

Ne-a scos în curte; ne-au încolțit. Unul dintre ofițerii SS devenise judecător, în vreme ce restul doar priveau. Fără niciun fel de proces, nici măcar unul de formă, ofițerul SS a început să strige nume și sentințe.

Era îngrozitor să vezi toate acele femei adunate acolo, prizoniere, și să auzi nume și sentințe grave, foarte grave. Apoi, deodată, mi-am auzit strigat numele: Neus Català.

– Condamnată la muncă silnică pe viață.

Tovarăşele de suferinţă mă priveau toate.
Eu îmi repetam în gând:
„Condamnată la muncă silnică pe viaţă."
Şi-apoi, râzând ca o nebună, mi-am ridicat singură moralul:
– Unde e viaţă, există şi speranţă!

2

ÎN ZIUA URMĂTOARE ne-au dus iar la gară. Căram valizele, care erau singura noastră legătură cu trecutul. Eram mii de femei de toate naţiile, supravieţuitoarele unui convoi de 27 000 de persoane. Începeam acum să înţelegem magnitudinea tragediei: vedeam cum ne omoară cu miile. Mii de femei condamnate, demoralizate, epuizate de oboseală şi de foame.

La gară ne-au urcat într-un tren de vite.

– Cred că trăiesc un coşmar, s-a văicărit o femeie.

– Cum e cu putinţă să se poarte aşa cu noi? se întreba alta, frecându-se la ochi.

Eu nu ziceam nimic, pentru că nu mai aveam cuvinte. Când ne-au împins în sus pe rampă în vagonul de vite, am simţit că mă trimit la abator. Auzisem vorbindu-se de lagărele morţii... Eram deţinute pe motive politice şi ştiam că vom fi trimise la închisoare, dar acele „tabere", cum se traduce de fapt cuvântul *Lager*, erau mai rele decât orice puşcărie.

Optzeci şi două de femei au încăput în acel vagon. Atâtea fiinţe omeneşti nu încap într-un vagon de vite decât dacă le îndeşi bine. Pe măsură ce ne împingeam mai tare, chipurile se înăspreau. Lovite, amărâte şi chinuite, simţeam cum ne striveau trupurile tovarăşelor de suferinţă. Unele aveam valize, boccele, iar toate aceste catrafuse ni se înfigeau acum dureros în carne. Ochii priveau fără speranţă, înspăimântaţi, cum vagonul acela se transforma într-un puţ fără fund. Când ne-au închis acolo, am tresărit toate auzind hârşâitul zăvorului de metal – şi s-a făcut deodată întuneric.

– Nu suntem singure, a zis cineva.

– Gândiţi-vă că ne avem unele pe altele, a zis o femeie cu o voce întretăiată, care se voia a fi curajoasă.

Am petrecut primele ore cu gândul la tot ce trăisem în ultimele zile. Voiam să ţin minte fiecare amănunt, ca să pot povesti totul atunci când va veni momentul să denunţăm aceste orori. Voiam să-mi fixez în memorie chipul acelui ofiţer SS care ne citise sentinţa, chipul femeilor care se aflau lângă mine când s-a auzit numele meu, plânsetele şi ţipetele care răsunaseră atunci.

Mă durea tot corpul, eram înfometată, obosită şi furioasă, iar trenul nu se mai oprea. Trecuseră multe ore şi deja simţeam că mergem spre nicăieri; se zvonea că ne duc în Germania, că acum traversăm Germania, care e o ţară foarte întinsă. Aveam o ferestruică de 50 x 30 cm – o vreme m-am amuzat măsurând-o în fel şi chip în minte. Scoteam capul afară pe rând, ca să respirăm puţin aer curat. Trenul nu se mai oprea, iar eu aveam nevoie la toaletă. Trebuia să ne facem nevoile într-un bidon care se bâţâia fără oprire.

Ne-am organizat cumva ca să putem dormi. Ne aşezam pe rând pe podea, spate în spate, cu genunchii la gură şi închideam ochii o vreme. Podeaua era acoperită de paie şi aerul era irespirabil.

Dacă prima zi mi s-a părut lungă, cea de-a doua a fost nesfârşită.

– Să-mi spună cineva de ce nu se opreşte odată trenul ăsta, a urlat o femeie care părea în agonie.

– Şi dacă se opreşte şi nu ne deschide, ce rost are să se oprească? a şoptit alta, care părea să-şi fi pierdut vocea.

– Dar de ce nu ne deschid, nemernicii? a adăugat alta.

– Probabil că ne duc în Germania.

– Dacă nu opresc să ne dea c va de mâncare, o să ne ducă gata moarte în Germania.

– Gura! a strigat o femeie, apoi, luându-şi seama, a adăugat cu blândeţe: Vă rog.

Orele treceau, interminabile, dar trenul nu se oprea. În ciuda tuturor dovezilor, nu ne venea să credem ce ni se întâmpla.

Ne durea tot corpul, dar mai ales picioarele, aşa că uneori ne descălţam. Doar că una dintre fetele care se aflau lângă bidonul cu

dejecţii – care până la sfârşitul celei de-a doua zile deja se umpluse – îşi dădu brusc seama că mizeria se revărsase peste pantofii ei.

– Ce oroare! Ce mă fac? Sunt toată plină de rahat pe pantofi! Nu vă miroase?

Pe noi ne-a apucat atunci un acces de râs aşa de puternic, că fata s-a pornit şi ea pe râs. Iar când ne-a trecut accesul şi aproape c-o dădeam în plâns, o femeie isteaţă a început să cânte, iar noi toate i-am urmat exemplul.

Am cântat până am simţit că picăm din picioare. Ne simţeam bine cântând. Gândul îmi zbura la corul bisericii, la culesul viilor, la grajdul din Carsac şi la cât de puternice şi curajoase eram, la forţa pe care-o aveam ca grup. Mă bucura gândul că nemernicii de nazişti ne aud, eram fericită când mă gândeam că exista un tren care mergea spre neant plin de speranţă.

Dar trenul nu se mai oprea...

Şi nu ne dăduseră nimic de mâncare...

Nici de băut...

Nici mâncare.

Nici băutură.

Aşa se purtau probabil şi cu vitele.

Nici mâncare.

Nici băutură.

Eram murdare şi nepieptănate. Puţeam, tot vagonul puţea şi nu era chip să se aerisească. Eram triste, disperate. Vedeam cum unele dintre noi – îndeosebi cele mai în vârstă – mureau cu zile, iar asta ne umplea de tristeţe.

Erau acolo femei care plângeau, femei care ţipau, unele se rugau, altele gemeau. Şi mai erau şi altele, ca mine, care stăteau tăcute, dorindu-şi să-şi poată astupa urechile şi să fugă de agonia din jur.

Nu voiam să mă gândesc la Albert.

3

ÎN A DOUA ZI îmi priveam fix mâinile. Înghesuită între atâtea femei, dacă nu închideam ochii vedeam doar chipuri înfricoşate şi sfârşite. De aceea preferam să-mi plec capul şi să-mi privesc mâinile. Minutele păreau să se lungească atunci când aveam ochii închişi. Dar vederea femeilor din jurul meu mă deprima. Doar când îmi priveam mâinile eram liniştită; puteam să-mi închipui că sunt doar eu, singură, citindu-mi anii şi sufletul în liniile mâinilor.

Se vorbeşte adesea de strălucirea chipului, dar de ce nu şi de strălucirea mâinilor? Dacă atunci când eram ajutoare de infirmieră la azilul din strada Comte mâinile mele s-au făcut mari, în orfelinatul din Les Acàcies au atins vârsta maturităţii.

Războiul îmi dezvăluise o nouă formă de libertate. Duminica, după mitingul de dimineaţă, sau după ce ţineam vreun discurs, ori repetam o piesă de teatru, mă suiam pe patinele mele cu rotile! La Guiamets nu văzusem patine, dar la Barcelona nu mai puteam după ele. Cel mai bine mă simţeam în clipele acelea când alunecam pe rotile. Prindeam viteză, făceam opturi, cădeam şi mă ridicam iarăşi. Pe patine eram când m-am decis că mi-ajunge cât am fost ajutor de infirmieră; am învăţat destul, acum era momentul să merg înainte.

În ziua următoare m-am prezentat cu noaptea-n cap la spitalul din Vallcarca. Era cel mai modern spital din oraş şi îl făcuseră spital militar, aşa că mi-a fost limpede că aici puteam să servesc cel mai bine interesele Republicii. M-am înscris, apoi m-am întors în strada Comte, fiindcă eram de gardă.

– Neus, trebuie să plec acum, dar vreau să vorbesc mâine ceva cu tine, mi-a zis o infirmieră care era şi ea activistă a PSUC.

– S-a întâmplat ceva?

– Da, ceva, a zis ea îndepărtându-se.

Am rămas pe gânduri, dar imediat m-am luat cu treaba şi am uitat. În ziua următoare, după prânz, am ieşit să ne plimbăm prin grădină.

– Neus, eşti bine? Totul e în regulă?

– Da, mi-e bine. De ce mă întrebi?

– Pentru că văd că eşti gata să fii numită infirmieră plină. Ce faci tu acum poate să facă oricine.

– Mă bucur să aud asta. Ca să fiu sinceră, şi eu cred la fel. Călugăriţele care ne ajută nu sunt aşa de bine pregătite cum suntem noi, dar oricum fac treabă bună.

– Voiam să te rog să primeşti slujba de responsabilă sanitară a unei colonii de copii refugiaţi.

– Responsabilă sanitară?

– O infirmieră-şefă, dacă vrei. Ai să faci parte din Corpul de Carabinieri.

– Păi n-am calificarea necesară încă.

– În vremurile pe care le trăim acum, nu asta contează. Dacă vrei, înscrie-te la examen şi ia-ţi diploma.

Ne-am oprit din mers, iar eu nu ştiam ce să zic.

– Ce e cu figura asta? Ţi-e frică?

– ....

– Dacă nu te credeam în stare, nu te-am fi întrebat.

– „Te-am"? Cine suntem „noi"?

– Îţi vorbesc în numele Partidului, mi-a răspuns, apucându-mă de umeri.

– La naiba, nu cred...

– O să te descurci foarte bine.

– Eu visam să fiu infirmieră pe front, am şoptit, aproape un murmur.

– Neus, tu hotărăşti, eu îţi zic doar atât: în fiecare zi ne vin tot mai mulţi refugiaţi din afara Barcelonei şi avem nevoie de tot mai multe centre unde să ne ocupăm de ei. Colonia de care-ţi zic e în localitatea Premià de Dalt; acolo n-au nici medic, nici soră medicală.

Am îmbrăţişat-o şi ne-am despărţit în tăcere. Chiar în ziua aceea am început să-mi iau la revedere de la toţi, iar lucrul de care-mi părea cel mai rău era că nu mai puteam participa la mitingurile partidului,

dar toţi îmi ziceau să las partidul, că nu era acum momentul să-mi fac griji de asta.

Trei zile mai târziu, Neus era iar în tren, cu valiza şi bocceluţa. Întâi m-au trimis să fac practică la Garriga, unde erau mai multe colonii. M-a mişcat tare mult practica în spitalele de copii. Însoţeam un doctor, un asistent şi câteva fete care lucrau ca voluntare. Copiii făceau pe vitejii, dar cerşeau atenţie din priviri, zâmbeau, întindeau mâinile. Eu îi apucam strâns de mâini şi ne spuneam secrete. Mâini, mânuţe, ce departe de casă erau acei micuţi, cu părinţii plecaţi pe front sau morţi. Ce tari trebuia să fim cu toţii!

Destinaţia mea acum devenise colonia Les Acàcies din localitatea Premià de Dalt, iar coloniile acestea depindeau toate de preşedinte, aşa că li se spunea coloniile lui Negrin. Am rămas impresionată de ce-am găsit acolo. Acacia, palmieri şi platani, şi ce mai conac! Am intrat încet, iar la poartă m-au luat în primire nişte copii.

– Cine eşti?

– Neus.

– Ce ai în valiză?

– Nişte haine.

– Ce vrei să faci aici?

– Mă întreb cum se numeşte acest copil atât de curios, am zis, aplecându-mă la nivelul lor.

– Eu sunt Juan.

– Eu sunt Francisco.

– Câţi ani aveţi? am întrebat, lăsând jos valiza şi bocceaua.

– Eu am opt.

– Eu am zece. Tu?

– Eu am douăzeci şi doi, am zis, după o clipă de gândire.

– Ai venit să locuieşti aici?

– Da, o să stau cu voi.

– Părinţii tăi au murit sau te-au abandonat?

– Vai de mine, părinţii nu-şi abandonează niciodată copiii.

– Ba da, pe el l-au abandonat.

– Nu cred, am zis ferm.

– M-au pierdut. Aici au grijă de mine, dar ai mei m-au pierdut.

– Francisco, scumpule, părinții se pierd de copiii lor când e război, dar după război o să-i găsim, da?

– Nu știu...

– Haideți, nu mă poftiți înăuntru?

Juan mi-a luat valiza, iar Francisco m-a apucat de mână.

4

DIRECTOAREA COLONIEI ERA o femeie din Asturia, refugiată, cu trei copii. Erau acolo câţiva copii refugiaţi care locuiau împreună cu mamele lor, dar marea majoritate erau singuri. Erau fie orfani, fie copii pierduţi, copii pe care soldaţii îi găseau rătăcind pe străzi după bombardamente, ori ascunşi prin gurile de metrou sau în refugii.

Primul loc pe care mi l-au arătat a fost cămara. Exista o fată care se ocupa de aprovizionare.

– Carnea la cutie şi făina ne vin din Franţa. Laptele, zahărul, untul şi ciocolata le primim din Elveţia. Guvernul spaniol ne furnizează verdeţuri, iar de aici primim linte şi năut.

– Şi pâine?

– Pâinea o fac copiii. Şi avem şi doi bucătari, care nu-şi văd capul de treabă.

– Cred şi eu.

– Copiii nu fac foamea, dar adevărul e că rareori au parte de fructe şi legume proaspete.

– Deci e de rău, am zis, supărată.

M-au dus apoi într-un salon unde se găseau două femei care coseau şi o mamă care făcea voluntariat. Copiii aveau haine puţine, dar întreţinerea lor era complicată. În spălătorie am găsit alte două femei, ocupate cu spălatul hainelor. Toţi oamenii cu care luam contact erau foarte bucuroşi de venirea mea, aşa că m-am simţit numaidecât în largul meu.

Cel mai tare m-a impresionat salonul unde se aflau copiii bolnavi. Perdelele de la ferestre filtrau lumina soarelui, astfel încât înăuntru domnea o penumbră caldă. Paturile erau acoperite cu pături colorate, care dădeau un aer vesel acestei încăperi destinate copiilor.

– Tot din Elveţia ne trimit şi păturile.

– Binecuvântaţi fie elveţienii, am exclamat, pipăind o pătură.

Aveam încă valiza şi bocceaua după mine; le-am pus jos şi, fără măcar să-mi scot pardesiul, am pornit să cercetez copiii aflaţi în paturi.

Maria, Ramon, Sergio, Santiago... toţi zâmbeau la vederea acestei doamne micuţe care venise să-i facă bine.

– Eu sunt Neus, în spaniolă Nieves, le spuneam, strângându-le mâna la fiecare.

Odaia mea era în capătul salonului cu bolnavi, despărţită de acesta doar printr-o perdea. Mi-am luat valiza şi bocceaua de la intrare şi le-am dus în camera unde aveam să dorm. Le-am pus pe pat, apoi mi-am dat jos haina şi m-am uitat în jur: un scaun, o masă, o lampă. Directoarea a deschis şifonierul şi-am văzut un halat agăţat pe umeraş.

– Câţi copii aveţi aici?

– 182.

– ...

– 182 de copii între cinci şi paisprezece ani, mulţi dintre ei fraţi. Stau bine aici la Premià, fiindcă avem în jur o mulţime de conace care sunt reşedinţe oficiale şi consulate, aşa că n-avem parte de bombardamente.

Apoi mi-a întins mâna, într-un gest deopotrivă formal şi blând:

– Bun venit în mijlocul nostru, Neus, adică Nieves, mi-a zis cu o mică plecăciune din cap. Apoi a plecat.

Mi-am luat halatul, am atârnat haina pe umeraş în locul lui, apoi am închis şifonierul. Se auzea doar clinchetul umeraşelor goale dinăuntru.

– 182..., îmi repetam.

Primul lucru pe care l-am făcut a fost inventarul echipamentelor şi produselor medicale. Nu prea erau de niciunele; cercetasem două dulapuri, dar în afară de vată, comprese şi câteva medicamente nu am dat de altceva, aşa că m-am adresat fetei de la aprovizionare, care mi-a spus că şi medicamentele vin tot din Elveţia şi că în momentul acela asta era tot ce aveau.

M-am întors în cameră, mi-am scos halatul, mi-am pus iar haina şi m-am dus glonţ la postul de carabinieri din Premià. Am fost surprinsă să aflu cine era comandantul postului: Juan Negrín, fiul preşedintelui Republicii.

– Mulţumesc că m-aţi primit aşa din scurt. Probabil vi s-a spus că sunt infirmiera de la orfelinat...

– Bine aţi venit, mi-a spus întinzându-mi mâna. Vă rog să luaţi loc.

– Am venit să vă cer medicamente şi instrumente medicale pentru copiii noştri. Avem 182 de copii şi trebuie să le oferim asistenţa medicală pe care o merită.

– Vă rog să-mi faceţi o listă, iar eu am să mă ocup de procurarea medicamentelor şi de ce mai aveţi nevoie.

– Mulţumesc. Atunci nu vă mai reţin, am zis, bucuroasă.

– Nu mă reţineţi deloc. Vă rog să apelaţi la mine oricând aveţi nevoie de ceva.

– Aşa am să fac, i-am răspuns cu un surâs.

La ieşire am cerut hârtie şi pix şi-am întocmit pe loc lista cu necesarul de medicamente. Am semnat-o Neus Català, infirmieră-şefă a Coloniei Les Acàcies şi-am rămas perplexă când funcţionarul de la recepţie m-a întrebat dacă ştiu că deţin gradul de locotenent al Corpului de Carabinieri datorită funcţiei mele.

La întoarcere, vântul îmi sufla din spate şi tot părul îmi venea în ochi, iar eu mă gândeam la cei 182 de copii, la cele 182 de capete. În unele locuri copiilor li se tăia părul scurt de tot, pentru o mai bună igienă. Dar în colonia mea copiii aveau părul de diferite lungimi, erau bruni sau blonzi, creţi sau cu părul drept, iar decizia mea secretă a fost să-i las să fie aşa cum sunt ei, să nu le afectez identitatea tăindu-le cârlionţii. În fond, dacă sarcina mea era să-i îngrijesc fizic, nu puteam să le fac un deserviciu mental şi emoţional.

Când am ajuns, mi-am pus numaidecât halatul şi m-am dus în salon. Două mame refugiate lucrau acolo, având grijă de copii.

– De azi înainte, le-am zis, veţi fi ajutoarele mele. Nu e nevoie să staţi aici toată ziua. Haideţi să organizăm o tură de dimineaţă şi una de seară, iar dacă vreţi, vă puteţi schimba turele între voi.

– Nici nu ştii cât suntem de bucuroase că avem o soră medicală, a zis una dintre ele, emoţionată. Cât am tras până acum singure, numai noi ştim.

– Nu mai aveţi de ce să vă faceţi griji. De-acum puteţi să vă odihniţi, iar eu voi şti că pot conta mereu pe una dintre voi.

Cu această femeie alături, am trecut în revistă copiii grav bolnavi, ca şi cum aş fi fost medic. Am întrebat ce tratament li se dă, mi s-a spus că sunt trataţi după instrucţiunile medicului şi-am decis să nu fac, pe moment, nicio schimbare; să vedem cum evoluează starea lor. Eram norocoşi, pentru că niciun copil nu era în stare foarte gravă. Apoi am cerut să văd toţi copiii sănătoşi, chiar dacă ştiam că acest lucru avea să-mi ia vreo trei zile.

Seara, copiii n-aveau şcoală, aşa că se jucau în legea lor. Gălăgia lor veselă era un privilegiu pentru mine în acele vremuri aspre; era sunetul bucuriei, la mii de ani distanţă de gemetele din strada Comte.

Am făcut turul claselor, care la ora aceea erau goale, şi-am fost surprinsă să aud că cineva cânta la pian. Muzica aceea mi-a provocat o adâncă melancolie şi mi s-a făcut dor de *donya* Pepita. Am bătut încetişor la uşă şi am intrat. Am făcut cunoştinţă cu pianista, care mi-a spus că venea de două ori pe săptămână. M-am gândit că mi-ar plăcea să asist la orele ei, dacă va fi posibil. Mi-a spus atunci că mai exista şi o profesoară de gimnastică ritmică, şi ea venea tot de două ori pe săptămână. Cuvintele ei n-au făcut decât să-mi confirme că îngrijirea a 182 de copii nu era un lucru uşor, dar şi că în acest loc se făcea o treabă foarte bună.

În acea primă seară, ultimul meu gând înainte de a stinge lumina în odaia mea a fost că va trebui să mă scol înainte de revărsatul zorilor. Aşa am şi făcut, în fiecare zi a mea acolo.

5

ÎN CIUDA ÎNGRIJIRILOR mele, copiii se tot îmbolnăveau. Doctorul nu venea prea des, pentru că nimeni nu era în stare gravă, aşa că eu mă ocupam de toţi. Orice rană se infecta numaidecât şi rezultau diverse complicaţii. Mari şi mici se îmbolnăveau de râie, iar durerile erau greu de alinat; alimentaţia de proastă calitate făcea ravagii mai mari decât mi-aş fi închipuit. Copiii mei duceau lipsă de vitamine, iar eu nu ştiam cum să-i ajut.

Dacă ar fi fost prin jur ceva livezi de pomi fructiferi, aş fi mers să cer fructe, dar se vede că nici localnicii n-o duceau prea strălucit. Însă legume trebuie să fi avut, doar că ele nu ajungeau niciodată la Les Acàcies. Uneori cei mari mai furau lămâi. Veneau cu prada învelită în pulovere şi era un spectacol întreg să-i vezi cum mănâncă toţi lămâi. Se strâmbau care mai de care, iar noi nu mai puteam de râs.

Văzându-i cum râd, mi-a venit deodată o idee.

– Juan, Ramon, José, Agustina, Conchita, ia veniţi încoace!

– Ce e?

– Aduceţi-mi repede doi băieţi şi două fete dintre cei mari. Fuga!

– De ce? a întrebat Agustina, îngrijorată.

– Haide! Repejor! am strigat eu bătând din palme.

Copiii cei mari au venit numaidecât. Mă priveau curioşi, iar eu le-am cerut să vină cu mine. Erau morţi de curiozitate. I-am dus într-o sală de clasă şi le-am cerut să ia loc.

– O să montăm o piesă de teatru la noi la şcoală, iar voi veţi fi responsabili să iasă bine, le-am zis cu emoţie şi-am văzut cum li se luminează toată faţa la auzul acestor vorbe.

Am ales o piesă cu roluri multe, aşa cum făceam şi la Guiamets, apoi am numit un regizor, un scenarist, responsabili cu costumele, scenografi... Aveam aşa de mulţi copii, că era greu să le dai tuturor ceva de făcut, aşa că pe cei mici i-am împărţit în două echipe, coordonate de copiii mai mari, care se ocupau de repetiţii. Am stat în

sala aceea de clasă cam două ore, dar am ieşit toţi entuziasmaţi. Ni se simţise lipsa! Fără un cuvânt, Pepe mi-a pus în mână o lămâie, iar eu am muşcat cu poftă din ea.

Uneori, când mă vedeau că ies la plimbare, copiii îmi cereau să le spun o poveste. Nu mai ştiu cum a început totul, dar ştiu că poveştile acelea le inventam pe loc, iar copiilor cred că le plăcea cel mai mult umorul meu, care condimenta din plin istoriile pe care le spuneam, amuzată de mutrele lor atente.

Într-o după-amiază m-am trezit cu directoarea. Mi-a zis să las tot şi s-o urmez şi era aşa de serioasă, că m-am temut de ce era mai rău. Când coboram pe scări nu s-a mai putut abţine şi mi-a zis că aveam musafiri. Erau mama şi cu tata; când i-am văzut aşteptându-mă la intrare am vrut să fug şi să le sar în braţe, dar m-am abţinut.

Ne scriam scrisori, dar trecuse atâta timp de când nu-i mai văzusem! Uite-i acum în faţa mea! Mi-era greu să-mi cred ochilor şi simţeam că locul meu e alături de ei, nu departe de casă.

– Blestemat război! am zis în loc de salut.

– Cu el sau fără, n-ai fi rămas la Guiamets.

– Ai dreptate, tată!

Am izbucnit în râs toţi trei, iar eu i-am sărutat. Eram bucuroasă să-i am aproape, dar resimţeam aproape fizic tot timpul care trecuse.

– Ce face bunica? Ce face mătuşa Providència?

– Ce să facem, ne descurcăm, ştii cum e... cu războiul...

– Mamă, tată, trebuie să fim optimişti! Vom câştiga acest război, n-avem voie să-l pierdem!

– Neus, tu nu vezi ce-a ajuns lumea? Guiamets fără voi, tinerii, nu mai e la fel. Aici aveţi mare grijă de copii, dar asta nu înseamnă că locul lor nu e acasă, a zis tata.

– Tată, ştiu asta, dar nu putem sta să ne plângem de milă. Trebuie să luptăm. Haideţi să vă arăt conacul.

– Ţi-am adus migdale zaharisite, a zis mama, scoţând un borcănel din geantă.

– Ce deliciu!

A fost o zi mare pentru mine. Copiii păreau fericiți, iar faptul că trebuia să le povestesc alor mei cu ce mă ocupam m-a făcut să-mi văd meseria cu alți ochi. Seara i-am dus la gară. La mijloc, între ei doi, ținându-i de braț, mi-am dorit să mai am trei ani și să pot să zbor ca o pasăre, ridicată de brațe dintr-o parte și dintr-alta, să-mi fluture fusta în aer și să lovesc pământul cu un buf! la aterizare.

Nu le-am spus ce program aveam, nici cât eram de obosită de fapt. Lucram șapte zile pe săptămână și duceam o viață de călugăriță. Nu ieșeam decât atunci când venea doctorul. Dacă știam că era nevoie de el undeva – fiindcă oamenii veneau să mă roage să-i spun – mergeam cu el să facem vizite la domiciliu, noaptea, înarmați cu o lanternă.

Pentru mine cel mai important era să mă scol devreme dimineața. Cam la o săptămână după ce-am ajuns acolo am înțeles că trebuia să muncesc multe ore ca să o pot scoate la capăt. Mă apuca ora trei trează aproape în fiecare noapte. Mă trezeam la șase dimineața, dar îmi venea greu să mă dau jos din pat, așa că mi-am scos din valiză singurul obiect de îmbrăcăminte cu care venisem de la Guiamets și care nu-mi fusese de niciun folos la Barcelona: costumul de baie. Cunoscuse el zile mai bune, dar încă arăta prezentabil. Nu știam să înot, dar la Capçanes făcusem baie în râu, iar la Premià mi-a luat șapte zile să mă decid să fac baie-n marea care era la doi pași.

Timp de cincisprezece luni, fie vară fie iarnă, eu la ora șase dimineața făceam o baie în mare. Uneori era soare, alteori mergeam cu lanterna la plajă. Uneori mergeam cu haina pe mine, alteori un tricou mi-era de ajuns. Îmi lăsam hainele pe mal, intram în apă și simțeam pe loc cum renasc. Ce neagră și tenebroasă e marea în mijlocul iernii! Ce frumoasă și albastră e marea liniștită a unei dimineți de vară! Iar eu, o fată de la țară, îmi trăgeam forța pentru a începe o nouă zi din imensitatea ei albastră... Mergeam mereu la aceeași oră, care era și ora când trecea același tren. Mă gândeam că pasagerii mă văd și se întreabă ce naiba face o fată singură pe plajă la ora aceea. Eram sigură că mă

cred nebună... dar poate că nebunia era cea care mă făcea, la douăzeci și doi de ani, să port pe umeri atâtea responsabilități.

Înapoi la conac, îmi aruncam cu apă pe mine să scap de sarea mării și coboram la masă, decisă să-i contaminez pe toți cu optimismul meu, chiar înainte de a începe ziua.

– Bună ziua, tuturor!

6

CRĂCIUNUL ANULUI 1938 a fost al doilea Crăciun al nostru în acel loc. Într-o zi a venit să ne viziteze însuşi preşedintele Juan Negrín. Ne-a adunat în jurul lui şi ne-a spus că eram pe cale să pierdem războiul, că Republica avea să fie înfrântă şi că trebuia să fugim, pentru că, dacă rămâneam, am fi căzut în mâinile oamenilor lui Franco, care nu se ştie cum aveau să se poarte cu noi. Am rămas stupefiaţi. Ştiam şi noi că lucrurile mergeau prost, dar cum să ne refugiem în Franţa... şi ce să facem cu copiii? Inima îmi zicea să stau, poate încă mai puteam învinge. A fost o zi în care am râs mult, pentru că a fost ziua în care copiii şi-au prezentat spectacolul pe care-l pregătiseră.

A trecut Crăciunul, a trecut şi Anul Nou, şi noaptea Regilor Magi[4] ... Ne făceam planuri de plecare, dar nu ne puteam decide asupra unei zile. Nu, încă nu. Înnebuneam la gândul că am fi putut pleca şi lăsa copiii în urmă, în mâinile fasciştilor, sau că i-am putea preda Serviciilor Sociale conduse de secţiunea feminină a Falangei, nu, era cu neputinţă! Pe 25 ianuarie au trecut atâtea avioane pe deasupra noastră, încât am dat fuga să-l caut pe comandant şi să-i spun că mâine negreşit trebuie să plecăm cu copiii de acolo.

Pe 26 ianuarie 1939, în vreme ce armata lui Franco ocupa Barcelona, noi ne urcam în camioanele Corpului de Carabinieri. Am luat tot ce-aveam de mâncare, iar pe copii i-am îmbrăcat cu toate hainele şi le-am pus şi-o pătură pe ei.

– Aşa fac soldaţii, le-am zis. Apoi m-am corectat: Parcă mergem în excursie!

Am ieşit ca nişte soldaţi exemplari. Cei mari aveau grijă de cei mici şi toată lumea s-a purtat foarte bine.

---

[4] Conform tradiţiei catolice, 6 ianuarie sau Epifania este noaptea când Regii Magi aduc cadouri copiilor (n.tr.).

– Păturile, acoperiţi-vă cu păturile, strigam eu, gândindu-mă să nu moară de frig.

Tot drumul am avut un puşti de opt ani agăţat de poale. Avea difterie şi nu voia să se dezlipească de mine, deşi maică-sa era şi ea cu noi, fiind una dintre puţinele femei refugiate din grup. Ne însoţeau mii de persoane, care luaseră drumul exilului cu căruţele, dar, mai ales, pe jos. Era un ger îngrozitor, care tăia în carne vie. Oamenii se târau epuizaţi în urma căruţelor în care se afla tot avutul lor. Şi, ca şi când n-ar fi fost destul de trist că mergeam în exil, ca şi când drumul şi frigul nu ne-ar fi făcut viaţa amară, deasupra noastră avioanele nemţeşti şi italiene aruncau bombe fără încetare. Probabil că eram o ţintă uşoară; un şir de oameni care se deplasa cu încetinitorul. Din aer, probabil că păream o colonie de furnici.

Eram moartă de frig, dar tot mă uitam în sus. Valize, saci, coşuri, urcioare, saltele... Şi morţi. Pe marginea drumului era plin de morţi. Singuri. Dezveliţi. Fără viaţă.

Rămăsesem cu gândurile pierdute în acea tristeţe, camionul ne hurduca, eu îmi ţineam mâinile pe capul copilului... şi m-am trezit deodată cu ele goale, într-un vagon plin de femei, în cea de-a doua zi a unei călătorii îngrozitoare cu un tren care mergea spre nicăieri. Eram epuizate. Nu mai era mult până la destinaţie, nu? Nici vitelor care sunt transportate la abator nu li se mai dă să mănânce şi să bea, mă gândeam.

Miros fetid, aer irespirabil, oboseală, somn, foame, sete, multă sete, douăzeci şi opt de ani şi disperare, frică, panică... când avea să se termine acest coşmar? Cât trecuse oare de când se luminase de ziuă? Şase ore? Opt? Cum se făcea că orele deveniseră atât de lungi?

Când mă uitam în jur, îmi spuneam că dacă trenul nu se oprea mai repede, nu mai scăpam cu viaţă din acel vagon. Îmi vedeam chipul reflectat în privirile femeilor din jur şi nu ştiam dacă pe feţele lor se citea panica, înfrângerea ori amândouă, într-o combinaţie de coşmar. Trebuia să fiu tare, aşa că în mintea mea ajungeam la Darnius cu camioanele pline de copii şi ne primeau într-o şcoală, iar când îi vedeam intrând pe uşa şcolii îi număram: unu, Juan; doi, Rosita; trei, Carlos; patru, Raimundo; cinci, Gerardo; şase, Remedios; şapte... şi

închideam ochii şi-i vedeam aievea, le vedeam chipurile şi aşa îi socoteam pe toţi, până la o sută optzeci şi doi de copii... apoi o luam de la început.

La Darnius mai era un grup care aştepta ocazia să treacă graniţa. Crucea Roşie Internaţională era la datorie încontinuu. Întâi ne-au dat pâine cu brânză, apoi o cafea foarte dulce. Am băgat cei 182 de copii în clădirea şcolii şi i-am lăsat în grija a şase adulţi, care veniseră pe drum cu noi. Mi s-a spus că undeva în zonă se afla un spital de campanie improvizat. M-am prezentat numaidecât, oferindu-mă voluntară.

Internat acolo era un jandarm din garda preşedintelui Lluís Companys, care se rănise accidental cu o armă de foc. Avea un glonţ în umăr, iar eu, în prima mea ispravă ca infirmieră de front, i-am scos glonţul. În semn de mulţumire, am fost pe dată invitată să iau prânzul cu preşedintele şi cu câţiva membri ai guvernului, care plecau şi ei în exil.

Când am auzit că mă invitau să iau masa cu preşedintele, am rămas cu gura căscată. Am lăsat copiii şi m-am dus; era o bucurie şi o onoare pentru mine. Am intrat în sala unde preşedintele şi oamenii lui se aşezaseră deja la masă.

– Fata asta e infirmiera care-l îngrijeşte pe jandarmul nostru, a zis un bărbat care stătuse lângă mine pe tot parcursul operaţiei.

– Mă bucur să te cunosc. Bun venit şi felicitări pentru munca dumitale, mi-a zis preşedintele, care se ridicase să-mi dea mâna. Te aşteptam. Ia loc, te rog.

– Vă mulţumesc, am bâiguit eu.

Mi-au pus câteva întrebări, iar eu le-am vorbit de trupa mea de copii. M-au îmbărbătat cu vorbe pline de curaj, dar pe feţele lor se citea cea mai adâncă decepţie. Am mâncat pe fugă. Nu se auzea decât zgomotul tacâmurilor, iar tăcerea lor mi se părea de rău augur. M-am întors la copii, simţindu-mi sufletul şi mai greu decât înainte.

La Darnius ne dădeau un castron de supă caldă o dată pe zi, apoi pâine cu brânză şi o gustare de ciocolată. Copiii, care erau obosiţi şi

plictisiți, se fâțâiau de colo-colo, mereu cu păturile pe ei. Într-o zi stăteam așezată pe pământ, în mijlocul unui grup de copii, când am văzut un om coborând pe versantul muntelui. Nimic neobișnuit, doar că omul acela mi se părea cunoscut... Pe măsură ce se apropia, mi se părea tot mai cunoscut, până mi-am zis în gând: „Doamne, ce seamănă cu tata!" Oare era cu putință să recunosc un om de la așa mare depărtare doar după mers? Silueta aceea se tot apropia și, pe măsură ce se apropia, părea să grăbească pasul, iar eu m-am ridicat în picioare și, cu cât mă uitam mai bine la el, cu atât mai mult mi se părea că era tata, până când am văzut că ridică brațul și-mi face semne și strigă... Dar cum era să mă recunoască el pe mine, când eu eram o mogâldeață așezată acolo?

– Neus, Neus!

– Tată!

M-a strâns așa de tare în brațe, că ziceai că e un june de treizeci de ani, dar când mi-a dat drumul am văzut că era slab și vlăguit.

– Ce cauți pe aici? Unde e mama?

– Plec în Franța, ca și voi. Nu cred că maică-ta, cu nora și fetița au motive să fugă, așa că le-am lăsat acasă și-am fugit doar eu singur.

– De-acum nu mai ești singur, tată.

– Neus, draga mea...

– Dar cum de m-ai recunoscut așa de departe? Nu pot să pricep, am zis, foarte emoționată.

– Nu știi?

– Nu știu.

– Păi, după păturile alea colorate pe care le-am văzut când te-am vizitat la orfelinat și pe care le-aș recunoaște oriunde.

– Lăudați fie elveții cu păturile lor, am exclamat. Tată, când oi muri de bătrânețe vreau să-mi amintesc de păturile astea...

– Așa să faci, Neus, așa să faci.

7

ERAM LA ZECE KILOMETRI de Franţa, dar blestematele de avioane nu ne dădeau pace. Eram furioasă şi speriată, aşa că m-am dus la comandantul Negrín, care se adăpostea şi el într-o casă din Darnius. Trebuia să scoatem copiii din ţară cât mai repede.

Am pornit chiar în seara aceea, cu nişte camioane care ne duceau spre punctul de frontieră de la Portbou, apoi spre Cervera de la Marenda, de unde aveam să mergem pe jos până la Voló.

O sută optzeci şi doi de copii mergând pe jos în frigul acela îngrozitor, îngrozitor. O sută optzeci şi doi de copii curajoşi şi solidari, care s-au purtat exemplar pe tot parcursul traversării acelor munţi Pirinei deloc prietenoşi. Ne-a luat patru zile, lungi şi obositoare. Nopţile erau cele mai grele, ne adunam toţi la grămadă, iar eu sufeream în tăcere, mereu cu frica să nu-mi moară vreunul. Şi dacă la sculare voi vedea că unul nu mai mişcă? Ieşiţi din pături, din păturile elveţienilor şi din cele pe care ni le dăduse armata.

La Voló ne-au dus într-o piaţă unde se aflau mii de refugiaţi care aşteptau să vadă unde vor ajunge. M-a mişcat această scenă, dar nu aveam timp de emoţii; trebuia să mă ocup de copii. Când am văzut că unii dintre francezi ne insultau şi ne aruncau bucăţi de pâine, ca unor câini, mi-am ieşit din fire.

– Să nu vă prind că puneţi mâna pe pâinea aia de pe jos! am strigat, furioasă. M-aţi auzit? M-aţi auzit toţi? Dar cine se cred? urlam, ca scoasă din minţi.

Noi fuseserăm nevoiţi să ne părăsim ţara, iar vecinii îşi băteau joc de noi. Cine s-ar fi aşteptat? Dar ce-aveau cu noi? Se temeau de noi? N-aveau inimă? – îmi ziceam.

Totuşi, am văzut şi o femeie care le-a făcut copiilor supă, iar cei de la Crucea Roşie nu mai ştiau ce să ne facă doar ca să ne fie bine.

Am vorbit cu una dintre responsabile, care, atunci când a aflat că eram infirmiera-şefă a unui grup de copii, mi-a cerut să o urmez. M-a

dus într-o sală de teatru şi mi-a zis că ne puteam adăposti acolo. Pe jos erau paie, ca să fie mai cald. I-am zis că sunt de acord, dar că vom dormi în loje şi la balcon, ca să aibă loc în sala mare şi alţi refugiaţi. Zis şi făcut.

Am stat acolo patru zile şi au fost patru zile grele. Nu se purtau urât cu noi, dar nici frumos. Am primit în grupul nostru încă câţiva copii, care se pierduseră de alt grup. Eram o problemă pentru autorităţi, eram o bătaie de cap pentru care nu aveau soluţii, eram o jumătate de milion de bătăi de cap – oameni care se refugiaseră în ţara lor. Oamenii erau trimişi în taberele de refugiaţi, cum era cea de la Argelers, care însă semănau mai mult cu nişte lagăre de concentrare. Eu nu aveam de gând să accept să ne ducă pe vreo plajă, unde să dormim pe pământul gol, doar noi, nisipul şi cerul. Nu le puteau face asta unor copii nevinovaţi, victime fără voie ale unui exil dureros.

Copiii, în timpul acesta, se descurcau bine. Doar o fetiţă părea să aibă pojar, aşa că o purtam mereu după mine. O infirmieră care lucra acolo m-a văzut.

– Lasă-ne nouă fetiţa, vom avea grijă de ea.

– Fetiţa asta nu pleacă de lângă mine. Eu sunt infirmiera ei şi eu voi avea grijă de ea, i-am răspuns.

– Dar nu ai condiţii s-o îngrijeşti dumneata!

– Ia mâna de pe ea şi taci, i-am zis, plină de furie.

– Aici nu dumneata iei hotărârile. Dă-o încoace!

– Fii atentă, i-am zis, fetiţa are un frate şi eu nu vreau să-i despart.

Dar eu nu înţelegeam mai nimic din ce zicea ea în franceză, iar ea se vede că nici atât nu pricepea spaniola sau catalana în care îi vorbeam eu. Chiar când credeam că am lămurit-o, mi-a smuls copila din braţe.

– Neus, nu mă lăsa, Neus! striga micuţa, speriată.

Era s-o pocnesc pe femeia aceea, dar a apărut un jandarm care i-a poruncit să lase fetiţa în pace. M-am aşezat pe jos, abătută, cu copila în braţe.

– *Mersi, mersi,* îi repetam, recunoscătoare, jandarmului.

Din fericire, ne-au găsit în cele din urmă un cămin. Ne-au suit în tren şi ne-au trimis la Castelul Caussade din Trélissac. Pe drum,

oamenii ne întindeau prin ferestre pâine cu brânză. Când ne-au spus că vom locui într-un castel, parcă simţeam că ne-a pus Dumnezeu mâna în cap. Dar când am intrat în castel, toate iluziile ni s-au făcut praf. Era un castel din secolul al XV-lea, care fusese abandonat încă din vremea Primului Război Mondial. Era loc destul, dar era aşa un frig, că trebuia să dormim toţi la grămadă. Dormeam în nişte saci, pe paturi de paie, acoperiţi cu păturile deja celebre. Nu aveam geamuri. Nu aveam uşi. Nu aveam apă curentă. Tata mă ajuta foarte mult. Aveam de mâncare pentru că ne găteam, iar copiii mai mari preluaseră răspunderea celor mici. Era frumos să vezi cum deveniserăm o mare familie; frumos şi trist.

În căminul acela aveam doi oameni care se ocupau de banca de alimente, pe care eu îi supravegheam îndeaproape. Mai aveam un medic, pe doctorul Queyroi, şi o asistentă. Amândoi lucrau în sat, la centrul de îngrijire a copiilor tuberculoşi, şi erau responsabilii sanitari ai grupului nostru. Copiii, după câteva zile de mâncat bine, îşi recuperaseră energia şi culorile din obraji. Dar zilele treceau, iar frigul şi umezeala din castel nu făceau bine nimănui. Mulţi copii erau răciţi.

M-am împrietenit cu doctorul, cu care vorbeam de războiul nostru şi de fascism. La castel se refugiase alături de noi un tânăr basc, care făcea pe translatorul. Eu, la rândul meu, mă chinuiam cum puteam să învăţ puţină franceză.

Mulţumită relaţiilor doctorului, am aflat că mama, Avelina şi Rosanna trecuseră şi ele graniţa şi că se aflau refugiate în incinta închisorii Saint-Claude. Lluís, care se ocupase de cultură în cadrul forţelor de miliţie, trecuse graniţa şi ajunsese în tabăra de la Barcarès. Am cerut să se reunească familia, să vină şi mama, cu cumnata şi nepoata. Pe Lluís l-a cerut doctorul, ca să le fie învăţător copiilor; o idee excelentă, de care ne-am bucurat toţi.

În ziua când a sosit mama, eram tare bucuroşi să fim iar împreună, dar ea arăta rău şi era aşa de speriată, că pe chipul ei nu se citea nicio bucurie sau pace. I-am făcut turul castelului, aşa cum îi făcusem turul orfelinatului, dar ea s-a pus pe plâns.

– Mamă, nu te bucuri?

– Să mă bucur?

– În sfârşit, suntem iar împreună! i-am zis, sperând să-i trezesc măcar o umbră de bucurie.

– Suntem împreună, dar vrei să rămânem aici? E un frig de mori înăuntru! Măcar la închisoare aveam căldură.

Nu aveam batistă, aşa că nu i-am şters lacrimile. Doar o priveam, iar lacrimile ei m-au readus la realitate.

8

CU AJUTORUL TÂNĂRULUI basc, am scris o scrisoare adresată Crucii Roşii. Le-am povestit de-a fir a păr în ce condiţii trăiam şi cât ne era de greu să avem un acoperiş deasupra capului, dar nimic cu care să ne încălzim; că ne spălam în râu, deşi era februarie şi că de la o zi la alta nu se întrevedea nicio schimbare.

După multe zile, au apărut doi poliţişti care ţineau de prefectura din Perigús care voiau să cerceteze că cele scrise erau adevărate. I-am primit enervată.

Am cerut să-l caute pe tânărul basc, ca să pot vorbi cu ei. Împreună cu el, i-am plimbat peste tot şi le-am explicat care erau condiţiile, în caz că nu reuşeau să le vadă cu ochiul liber.

– Poate că noi, adulţii, mai greşim, dar copiii n-au nicio vină şi uite ce scump plătesc războiul adulţilor. Nu se poate ca o ţară civilizată ca a dumneavoastră să ţină nişte copii în astfel de condiţii, le-am zis foarte aprinsă, când deja se pregăteau de plecare.

Au plecat fără să zică nimic. Doctorul Queyroi asistase şi el la această scenă, în tăcere. Când m-am mai liniştit, i-am zis să nu se simtă ofensat; nu despre el era vorba; lui îi eram profund recunoscători pentru tot ajutorul, dar pur şi simplu trebuia să ne gândim mai bine la nevoile copiilor exilaţi.

Atunci a început şi el să tragă sfori cum putea. Mi-a cerut o listă cu numele copiilor şi-a reuşit s-o publice gratis în presa spaniolă şi franceză. Eram la începutul lui martie, iar guvernele francez şi spaniol începuseră deja să negocieze întoarcerea refugiaţilor. Imediat am primit scrisori de la familiile care-şi recunoscuseră copiii pe listă. Ce ne-am mai bucurat! Dar bucuria se împletea cu tristeţea când venea momentul să ne luăm rămas-bun de la acei copii.

După două luni de la scrisoarea aceea, ne-a venit răspunsul de la Crucea Roşie: ne trimiteau la un cămin de bătrâni din Carsac. Ne-am dus – cei o sută de copii care mai rămăseseră, patru adulţi şi familia mea.

Începusem să o rup binişor pe franţuzeşte, era primăvară şi Dordogne mi s-a părut un loc superb. Părea că soarta ni se schimbă. Carsac era un sat mic, iar majoritatea sătenilor, ca şi la Guiamets, se îndeletniceau cu munca câmpului. Am simţit că ne-am găsit locul acolo, între ţăranii aceia, şi-am răsuflat uşurată.

Ne-a ajutat foarte mult medicul din Carsac, doctorul Deguiral, care era şi primarul satului. Ne-a oferit jumătate din terenurile lui, puteam să plantăm ce voiam şi să păstrăm jumătate din recoltă. Tata îşi revenise la viaţă, acum că era iarăşi ocupat cu munca la câmp. Încet-încet, ne veneam în fire.

Căminul de bătrâni era mic, dar bine întreţinut. Am fost primiţi de toată lumea cu braţele deschise, mai puţin de o călugăriţă bască, pornită împotriva noastră. Era aşa de urâcioasă cu noi, că într-o zi am întrebat-o cu ce i-am greşit.

– Vă urăsc pentru că, la începutul Războiului Civil, republicanii au omorât preoţi şi-au dat foc la mânăstiri, mi-a răspuns sora Ana María plină de furie.

– Noi suntem refugiaţi. Nu suntem bandiţi şi n-am omorât niciun preot. Acel episod trist a fost opera unor dezaxaţi. Republica şi poporul nu au nimic cu Biserica, i-am zis, dar ea mă privea dispreţuitoare. Şi poate nu ţi-ai dat seama, dar aceşti copii nu sunt decât nişte victime, am adăugat, muşcându-mi limba înainte să-i spun că nu înţelegeam cum în inima unei călugăriţe încape mai multă ură decât compasiune. Dar după aceea a început să se poarte frumos cu noi, *roşii*[5], şi cred că şi-n sufletul ei s-a făcut pace.

Eu mă tot străduiam să reunesc copiii cu familiile lor, dar pe unii nu-i ceruse nimeni; nu aveau nici părinţi, nici alte rude, aşa că a trebuit să găsim soluţii alternative. Mi-era clar că nu-i puteam trimite decât în case unde vor fi primiţi cu dragoste, nicidecum în centre de primire unde poate că vor fi bine îngrijiţi, dar nu iubiţi. Am optat

[5] Comuniştii (n.tr.).

pentru adopţie. O organizaţie belgiană s-a ocupat de găsirea familiilor. Am insistat şi m-am rugat cu cerul şi cu pământul să nu despartă fraţii.

– Dar ce mă fac cu voi? le ziceam celor mari, care aveau paisprezece-cincisprezece ani.

– Stăm aici, răspundeau ei, fără să se supere.

– Eu înapoi în Spania lui Franco nu mă duc, nici dacă-mi dă bani.

– Dar trebuie să facem ceva cu voi, ziceam, îngrijorată.

– Neus, nu ne ia nimeni.

– Dar vă pot găsi de lucru. Hai să facem un tur prin zonă, să vedem cine caută zilieri.

– Atunci mai bine să continuăm orele de franceză.

– Da, da, cât staţi aici, învăţaţi tot ce puteţi, că pe urmă vă învaţă ea viaţa.

– Ştii că nu te vom uita, da? mi-a zis unul dintre băieţi, iar eu i-am strâns mâna.

Ţăranii i-au primit pe pământul lor şi în case. Lucrau ca zilieri şi duceau o viaţă bună, cu un acoperiş deasupra capului, o odaie, o masă caldă şi un suflet alături cu care să împartă masa.

Genaro, 84; Enrique, 85; Pepe Luis, 86; Álvaro, 87; Juanito, 88... apoi, sfârşită de oboseală, pierdeam şirul. Nu mai ştiam să număr, nu le mai puteam vedea chipurile, eram înghesuite unele în altele şi trenul nu se mai oprea. Tot ce-mi doream era să-mi vină rândul să stau şi eu jos, barem o clipă să stau şi eu jos, să stau jos, să stau jos...

Nu ştiam dacă dormeam sau eram trează, dacă eram vie sau moartă, mi-aduc aminte doar că în a treia zi trenul s-a oprit şi cineva a deschis uşile acelui vagon de vite. De afară se auzeau strigăte, într-un limbaj gutural pe care nu-l înţelegeam, deşi pricepeam că ne strigă ca pe animale, vai de capul nostru.

Ne doriserăm aşa de mult să respirăm puţin aer curat, dar la ieşirea din vagon aerul era îngheţat, insuportabil. Care cum ieşeam cădeam grămadă pe pământ.

Când nu mai ai putere, când nu mai ştii cum să te ridici şi să mergi mai departe, când eşti ţinută numai în şuturi şi totuşi îţi dai seama că

mai ai un firicel de viaţă, că aşa cum poţi, ridicându-te, căzând, târându-te, totuşi poţi să ajungi la barăci.

Un pahar de supă, dacă se poate numi supă apa aceea călâie, cu o pleavă de condimente.

Şi un pahar cu apă.

– Fetelor, e doar aperitivul, am spus cu toată veselia de care eram în stare. Vocea îmi răguşise, dar am reuşit să rup tăcerea aceea teribilă, care ne apăsa sufletele. Am fi putut să plângem, dar în loc de asta ne-am pornit pe râs şi râdeam tot mai tare.

Strigăte.
Şi lovituri.
Şi bice.
Şi iar ne-am pomenit în vagonul de tren.
Tăcute.
Înfricoşate.
Împreună cu fricile noastre.
Singure cu fricile noastre.

Trebuia să fiu puternică, pentru mine şi pentru Albert. De când ne despărţiserăm încercasem să nu mă mai gândesc la el, mă durea prea tare, dar acum speram că amintirea mea îi va da puteri să reziste acelui calvar şi că amintirea lui mă va ţine tare şi pe mine. Nu se putea ca despărţirea aceea crudă şi forţată să-mi fure spiritul lui, nu! Voi fi tare până ne vom revedea.

9

LUI TATA, LIVADA aceea de la Carsac i se părea mai grozavă decât cele mai alese grădini. Apoi şi-a găsit de lucru ca frizer la Sarlat, aşa că eram iarăşi ca la Guiamets. Mai aveam doar câţiva copii în grijă – cei ale căror hârtii de repatriere erau încă în curs – când ne-am decis să ne mutăm într-un hambar părăsit din Carsac. Eu lucram iar la câmp – cu câtă plăcere făceam acum munca pe care odinioară o renegasem! Lluís lucra ca învăţător şi primea de la guvern mâncare, îmbrăcăminte şi încălţăminte. Dar cu ce ne rămânea de la câmp şi cu banii pe care-i lua tata ca frizer nu ne puteam descurca, aşa că în curând m-am apucat să-mi caut o slujbă. Nu voiam să stau acasă cu braţele încrucişate, alături de mama şi de Avelina. Chiar dacă Rosanna se bucura de prezenţa mea, eu simţeam că mă sufoc.

Nu ştiam ce să fac, aşa că m-am angajat cu ziua pe la casele oamenilor. Nu pot să spun că nu-mi plăcea să fac curat, ori că-mi cădea rangul dacă dădeam cu cârpa de praf, dar în vreme ce măturam, spălam rufe şi vase şi ştergeam praful mă simţeam nelalocul meu, fiindcă chemarea mea era de infirmieră. De ce să nu spun, era şi o doză de mândrie rănită acolo. Oamenii se purtau frumos cu mine, dar nu mă scoteau din Marie fă asta, Marie fă ailaltă. Pentru ei nu eram decât o servitoare şi degeaba le spuneam că mă cheamă Neus, că ei tot Marie îmi ziceau. Răspunsul meu, la început spontan, apoi programatic, a fost să le răspund: „Merda, *madame!*[6]" Lor probabil că li se părea că zic da, sau vin acum, iar eu cu „merda" şi iar „merda" le râdeam în faţă.

Cum tot eram pe drumuri toată ziua, m-am decis să trec şi pe la alte case, în speranţa că-i voi vedea pe câţiva dintre foştii noştri copii. Se dusese vestea că sunt infirmieră, aşa că uneori îmi cereau sfatul, sau

---

[6] *Merda* (cat.) – invectivă cu sensul primar de „rahat", folosită aici cu un sens apropiat de „la naiba" (n.tr.).

mi se cereau medicamente. Unii mă invitau în bucătărie, la o pâine şi-un pahar de lapte, ori îmi dădeau o bucată de brânză şi stăteam niţel de vorbă. Vorbeam un amestec de catalană, occitană şi franceză şi-n limba asta le povesteam de Spania, de fascism, de greşeala pe care o făceau marile puteri ale lumii neintervenind în favoarea Republicii, de viitorul negru al Europei. Ei mă ascultau, pe jumătate uluiţi, pe jumătate neîncrezători.

La 1 septembrie 1939, Germania a invadat Polonia. Franţa şi Anglia au declarat război Germaniei. Vestea a căzut ca un trăsnet şi ne-a speriat pe toţi de moarte. Pe 14 iunie 1940, cu o zi înainte de a împlini eu douăzeci şi cinci de ani, nemţii au ocupat Parisul. Perspectiva era dezolantă; Franţa avea să se rupă în două. La Sarlat ne soseau refugiaţi francezi din nord, iar eu mă duceam acolo în fiecare duminică. Le-am cunoscut pe Julieta, o exilată din Ţara Bascilor, şi pe Blanca Feron, o franţuzoaică comunistă, refugiată şi ea, şi ne-am împrietenit foarte bine.

Cu Blanca nu ieşeam niciunde, pentru că ea lucra pentru un cămin, dar cu Julieta ne făcuserăm un obicei să mergem sâmbăta la piaţă, cu bicicletele. Vorbeam cu fiecare om care ne ieşea în cale şi pe toţi îi avertizam de pericolul colaborării cu nemţii.

– Ascundeţi recoltele, declaraţi doar jumătate! Nu-i lăsaţi să vă prostească, pentru că ei îşi închipuie că Franţa e grânarul lor, le ziceam, pline de îngrijorare.

Şi la ei se făceau, ca şi la noi – ce dor mi-era de ţara mea! – tot felul de petreceri în scopul strângerii de fonduri pentru prizonierii de război. Noi participam cu un mic spectacol. Fără niciun fel de inhibiţii, cântam până vedeam că apăreau uniformele verzi, apoi fugeam la biciclete. Ce mai râdeam şi cum pedalam ca nebunele!

Şi uite-aşa, fără să-mi dau seama ce fac, am început să activez în Rezistenţa franceză, pe vremea când Rezistenţa nici nu se numea încă aşa. Mergeam peste tot şi le vorbeam oamenilor, şi astfel am cunoscut o mulţime de francezi şi de spanioli care luptau pentru aceeaşi cauză.

Treceau săptămânile şi lunile, dar lucrurile rămâneau la fel.

Eram în octombrie 1942 când, într-o dimineaţă, după ce am făcut curat într-o casă, m-am hotărât să dau o fugă până la primăria din Carsac. Pe când intram, am văzut un tânăr care ieşea. Ne-am întâlnit în uşă, ne-am atins fără să vrem şi ne-am privit în ochi. Preţ de o clipă grea şi intensă, viaţa noastră s-a oprit acolo, în pragul acelei uşi. Ne-am zâmbit, iar eu în drum spre casă mă întrebam cine o fi tânărul acela aşa de înfipt.

Trecuseră câteva zile de când îl văzusem prima oară când l-am revăzut. Eram la un festival, cântam un tango de Gardel împreună cu Julieta, iar el era în public. Cu ochii aţintiţi asupra lui, nu m-am lăsat până n-am ajuns la doi paşi unul de altul.

– Cânţi foarte frumos, mi-a zis.

– Mulţumesc, am răspuns zâmbindu-i.

– Ne-am mai văzut acum câteva zile, nu? m-a întrebat el.

– Ah, da, acum că zici...

– Locuieşti în Carsac?

– Da, sunt exilată din Spania.

– Mi se părea mie... de vreme ce cânţi în spaniolă.

– Şi în catalană.

– ...

– Vin din Spania, dar sunt din Catalonia. E o poveste lungă. Tu eşti de-aici?

– Da, da. Ce grele vremuri trăiţi, a zis el cu bunătate.

– Şi se fac tot mai grele, am răspuns.

Am pornit alături, de parcă ne cunoşteam. Mi-a povestit că muncea la câmp, iar eu i-am povestit de satul meu. Povesteam deja de o bună bucată de vreme, când m-a întrerupt:

– Nu ştiu cum te cheamă.

– Neus Català.

– Îmi pare bine, Neus Català, a zis apucându-mi mâna. Albert Roger, s-a prezentat, apoi, cu ochii ţintă în ochii mei, mi-a sărutat mâna.

Simţeam că tremur cum nu mai tremurasem niciodată. Îmi trecusem tinereţea în plin război, muncind mai multe ore decât avea o zi, iar senzaţia aceea pentru mine era nouă şi plăcută.

Ne-am dat întâlnire în faţa primăriei în duminica următoare, iar săptămâna aceea mi s-a părut nesfârşit de lungă. Întrebând ici şi colo, am aflat că în timpul războiului nostru avusese grijă de spanioli, că era partizan al Republicii şi că, pe scurt, nu era deloc un tip care să stea pe margine cu braţele încrucişate.

Când am ajuns mai devreme la întâlnire şi-am văzut că deja mă aştepta, ghemul de emoţii pe care-l aveam în stomac s-a făcut şi mai mare. Am pornit alături, fără să ştim unde mergeam.

Vorbeam de război, iar eu, în ciuda greutăţilor, îi transmiteam entuziasmul meu. Deodată s-a oprit şi ne-am aşezat pe trepte, în faţa unei intrări.

– La începutul războiului, când Germania a invadat Olanda, am fost luat prizonier, dar am scăpat graţie unui funcţionar care m-a declarat cap de familie. Nu era adevărat, dar era modul în care omul acela înţelegea să lupte împotriva naziştilor, aşa că mi-au dat drumul din închisoare. În Germania am lucrat o vreme pe câmp pe terenurile unui comunist şi-atunci am aflat că nemţii construiesc nişte lagăre ale morţii.

– Lagăre ale morţii? am întrebat, speriată.

– Lagăre de exterminare. Lagăre unde prizonierii sunt trimişi direct la moarte, a zis el, cu privirea pierdută.

Seara, după ce am stins becul, gândul îmi rămăsese tot la lagărele morţii, dar şi la privirea lui atunci când îmi vorbea de ele. Ştiam că m-am îndrăgostit lulea.

După ziua aceea în care ne-am plimbat singuri, n-am mai vrut să aşteptăm duminica cealaltă. El locuia într-un hambar din Turnac, şi-n anumite zile, când termina treaba mai repede, venea la Carsac. Îi spusesem în ce case lucram – aveam un chef, vai de mine! – iar când îmi terminam treaba şi ieşeam, îl vedeam de departe aşteptându-mă.

Ne-am sărutat prima oară în drum spre hambarul unde locuiam eu cu ai mei. Mergeam alături, împingând bicicletele, şi vorbeam de nazişti, de Rezistenţă, de câte aveam de făcut, când s-a oprit brusc. A făcut trei paşi, cât să-şi rezeme bicicleta de un pom. S-a întors, mi-a prins faţa cu amândouă mâinile şi m-a sărutat. A fost un sărut intens şi lung... a trebuit să mă ridic pe vârfuri... Când mi-a dat drumul, i-am

văzut chipul profilat pe un cer roşiatic şi m-am gândit că Dordogne era un loc frumos, un loc unde, în acel moment, mă simţeam pe deplin fericită. Am continuat să mergem, împingând bicicletele. Eram sensibilă la frumuseţea naturii, la fiecare pom pe care-l vedeam, la drumul pe care păşeam, la silueta acelui hambar unde locuiam cu mama şi cu tata şi care acum se vedea în depărtare. Cu câţiva metri înainte să ajungem, el a plecat, iar eu am rămas nemişcată, privind în urma lui.

10

NU TRECUSERĂ NICI două luni când ne-am decis să ne căsătorim – ideea făcea parte dintr-un plan strategic. Începuserăm amândoi să ajutăm tinerii care refuzau să se prezinte la Munca Patriotică Obligatorie şi, astfel, deveneau dezertori. Ca dezertori erau nevoiţi să se refugieze în munţi, unde duceau o viaţă foarte grea. Aşa că am început lupta pe frontul Rezistenţei, ajutându-i cum puteam. Albert şi cu mine ne-am dat seama că, dacă ne căsătoream, eu aveam să primesc naţionalitate franceză şi, nemaifiind doar o simplă refugiată spaniolă, urma să am mai multă libertate de mişcare între diversele grupuri.

În plimbările noastre de îndrăgostiţi căutam un loc unde să-i ascundem pe aceşti băieţi. Am închiriat un hambar cu o limbă de pământ în peninsula Turnac, un loc superb de pe malurile râului Dordogne. În anul în care fusese prizonier, Albert nu-şi dorise decât să se întoarcă în Franţa şi să cultive pământul. Drumul pe care se ajungea de la casa noastră la primăria din Domme era ascuns într-o pădure deasă; pădure şi de o parte, şi de alta. Frumuseţea aceea extraordinară a zonei Perigord Negre era perfectă pentru ca băieţii noştri să se ascundă de-o parte şi de alta a drumului, astfel încât să se poată apăra unii pe alţii.

Aveam douăzeci şi şapte de ani şi eram o femeie în toată firea, cu convingeri clare. Cu toate acestea, nu ştiam cum să le spun părinţilor mei că mă căsătoream din dragoste şi, evident, că astfel voi lupta mai bine împotriva naziştilor. Fratele meu era şi el luptător în Rezistenţă; Avelina şi Rosanna stăteau tot la noi acasă, iar eu m-am decis să vorbesc cu ai mei la prima oră, când fetele încă dormeau. I-am rugat să se aşeze la masa din bucătărie.

– Am ceva să vă spun.

– Spune, fetiţo, a zis tata.

– Probabil că vrei să vorbim de iubitul tău, a continuat mama.

– Da, despre el vreau să vorbim.

– Spune, spune, a zis iar tata.

Mă priveau amândoi, iar eu eram aşa de nervoasă, că-mi frângeam mâinile şi-mi tremurau picioarele pe sub masă.

– Ne căsătorim, i-am anunţat pe un ton ferm.

– Doamne fereşte! Ţi-ai pierdut minţile? a exclamat mama, ridicându-se de pe scaun.

Mi-am zis că nu am voie să mă supăr, că ai mei de-acum îmbătrânesc, au o situaţie grea şi trebuie să am răbdare cu ei.

– Nu mi-am pierdut minţile, sunt îndrăgostită de el, aşa cum şi voi aţi fost odată îndrăgostiţi şi vrem să locuim împreună, dar, înainte de asta, vrem să ne căsătorim.

– Dar îl cunoşti doar de ieri, de-alaltăieri!

– Îl iubesc, mă iubeşte şi asta ne ajunge.

– Dar nu aşa se fac lucrurile; trebuie să mai aşteptaţi.

Voiam să tac, voiam să-i înţeleg frica, dar nu reuşeam.

– Mamă, nu-mi spune ce trebuie să fac! Aici nu suntem într-un loc unde lucrurile se fac după tipic! Dacă era aşa, nu trebuia să fugim din ţara noastră, nici n-ar fi fost război, nici n-ar fi trebuit să ţinem legătura cu ai noştri doar prin scrisori, iar eu n-aş fi avut de ce să fac curat în casele oamenilor... dar vezi bine că lucrurile nu sunt deloc cum trebuie să fie.

– Ce legătură are una cu alta? mi-a întors-o ea, furioasă.

– Nicio legătură. De fapt, văd limpede că nu vă place Albert.

– Nu spune asta, a exclamat tata, cu o faţă supărată.

– Nici nu-l cunoaştem, a zis mama, de-acum mai liniştită.

– Şi cum vreţi să-l cunoaşteţi dacă atunci când vine pe la noi trebuie să vă scoată vorbele cu cleştele?

– Neus, nu te supăra, noi îţi vrem binele, a zis tata.

– Şi Albert nu e binele meu?

– Neus, Albert e francez, a zis mama pe un ton grav.

– Mamă, poate nu ţi-ai dat seama: suntem în Franţa! am urlat şi m-am ridicat de pe scaun, furioasă. Şi încă ceva, vreţi sau nu vreţi, mi-e totuna. Nu am de gând să vă cer consimţământul.

Şi-am ieşit pe uşă fără să mai aştept răspuns.

A fost o idee bună să-i prind de dimineaţă, pentru că aveau toată ziua să se gândească la vorbele mele. Mă gândeam că seara o să-i găsesc mai calmi şi că totul va fi altfel, dar i-am găsit cu aceleaşi feţe lungi; până şi Avelina arăta bosumflată. Am mâncat în tăcere, apoi m-am dus în camera mea, să văd ce haine mai aveam. Din pătura pe care ne-o dăduse armata când plecaserăm în exil îmi făcusem un palton, la fel ca mulţi alţi exilaţi. M-am uitat la el: trebuia să-i mai aranjez manşetele, să-i fac un guler nou... Aveam de lucru dacă voiam să-i scot o faţă cât de cât, or asta însemna să-mi petrec nopţile cosând, eu, care habar n-aveam de cusut.

La începutul săptămânii următoare, i-am anunţat că ne vom căsători pe 29 decembrie, adică peste zece zile. Mama a zis atunci că nimeni nu face nuntă în decembrie, să aşteptăm să vină primăvara. I-am răspuns că habar n-aveam unde vom mai fi şi-n primăvară şi că eu, Neus Català Pallejà, aveam de gând să fac nunta în decembrie.

Mama s-a uitat la tata.

Eu m-am uitat la tata.

Tata n-a zis nimic.

Pe 29 decembrie 1942 am mers pe bicicletă de-acasă până la primăria din Carsac. Purtam o fustă şi-un pulover mai de Doamne-ajută şi nişte ciorapi albi cam uzaţi, pe care mi-i dăruise o amică ce lucra într-o ţesătorie. Purtam paltonul pe care-l întorsesem pe dos şi-l făcusem frumos, nişte pantofi simpli şi în mână aveam valiza mea mult încercată, cu care plecasem de la Guiamets la Barcelona, apoi peste Pirinei. Îmi legasem bine de tot valiza ca să stea închisă, iar pe cap aveam o batistă, ca să nu-mi strice vântul părul.

În faţa primăriei am găsit bicicleta lui Albert. Am intrat. Zâmbeam cu gura până la urechi, fără să mă pot controla. Am stat câteva minute de vorbă cu primarul, doctorul Deguiral, care mă ajutase întotdeauna şi căruia i-am mulţumit pentru sprijin. Apoi a apărut Lluís, pesemne ca reprezentant al familiei. Nu mă aşteptam, aşa că m-am bucurat – păcat că avea o mutră de parcă i se înecaseră toate corăbiile. Din partea lui Albert n-a venit nimeni şi nici martorii nu mai veneau, or asta

chiar că era ciudat. Am mai stat niţel de vorbă, am vorbit şi cu Lluís, ce să facem, că nu mai începea ceremonia. Deşi mai bine ar fi fost să nu vorbim deloc, ca să nu ne certăm. Când au apărut, într-un final, martorii, am izbucnit într-un hohot de râs. Erau doi refugiaţi spanioli, care lucrau într-o mină de cărbune din pădure. Se luaseră cu munca şi uitaseră complet de nuntă, iar când şi-au adus aminte, deja era târziu, aşa că veniseră direct din pădure, plini de funingine. Fratele meu s-a bosumflat şi mai tare, iar noi ne-am prăpădit de râs. Nunta asta îmi plăcea din ce în ce mai mult!

În acea primă noapte, i-am primit în casa noastră de la Turnac pe acei doi muncitori, care erau şi ei luptători în Rezistenţă. Am mâncat şi, îndată ce ne-am terminat jurămintele, ne-au spus zâmbind că sunt obosiţi şi că aveau să plece devreme dimineaţa.

Dormeam pentru prima oară în casa mea. Acea Neus care plănuia, în camera ei de la Guiamets, să adune toţi tinerii, ca, împreună, să luptăm pentru Republică, acum se afla într-un hambar din Turnac, gata să-şi continue lupta împotriva fascismului, doar că de data asta era îndrăgostită până peste cap şi cu iubitul alături.

După ce-am strâns un pic, ne-am dus la culcare. Valiza mea era pe pat. Voiam s-o deschid, dar Albert m-a apucat de mâini şi m-a întors spre el. Mă ţinea în braţe ca pe un copil şi ne sărutam nesăţioşi. Atunci am făcut un pact – pecetluit cu senzaţia aceea nouă pentru mine de a simţi un alt trup lipit de trupul meu gol şi cu bucuria nesperată de-a fi găsit un suflet geamăn, cu care să-mi împart suferinţele, munca şi bucuriile. Între acei patru pereţi, în cuibuşorul nostru, nu vom vorbi nici de război, nici de luptători, nici de Rezistenţă, nici de nazişti, nici de părinţi, nici de socri, de nimic. Eram nebuni de fericire.

11

DUPĂ PRIMA ZI de călătorie într-un vagon de vite, Neus, care urcase hotărâtă în tren, se simţea tot mai apăsată de orele acelea interminabile. În ziua a patra, de hotărârea ei se alesese praful. O călătorie care te poartă aşa departe, în condiţii atât de inumane, nu are cum să nu te schimbe. Strivită între alte femei, Neus spunea adio tinereţii, aşa cum, odinioară, îi spusese adio şi lui Albert.

Gândul că el era, poate, în aceeaşi situaţie ca şi mine; gândul că el poate ajunsese la destinaţie deja ar fi trebuit să mă încurajeze. Trebuia să ajungem în infern ca să ne putem întoarce şi să rememorăm, împreună, dramatica noastră despărţire. Dar ne aflam în a patra zi de călătorie, trupul abia se mai ţinea pe picioare, iar mintea mi-o luase razna în toate direcţiile.

Unele dintre femei leşinaseră, altele gemeau... Păreau să nu mai aibă putere nici să plângă, nici să strige; de-acum nu se mai auzeau decât gemete şi rugăciuni. Eu simţeam că le aud aşa, de departe.

Odată cu hambarul, luaserăm în arendă o bucată de pământ şi-o grădină. Pământul era plantat cu tutun; Albert îl gestiona şi ne aducea banii necesari ca să ne ducem traiul. Eu vedeam de grădină şi de animale, aşa că aveam ce mânca, de bine-de rău.

Îmi plăcea mult viaţa la ţară. Micile mele bucurii de fiecare zi erau să lucrez în grădină, să culeg fructe, să umplu coşul, apoi să intru cu el în bucătărie şi să pregătesc masa. Aveam iar grijă de animale, după atâţia ani, şi m-am împrietenit numaidecât cu ele. Aveam găini, două vaci, un porc şi un câine, pe Fidela, care era cam prostuţă, fiindcă tot încerca sa prindă puişorii, iar găinile o ciupeau. Redevenisem ţărancă, dar viaţa mea acum era mult mai bucolică decât traiul greu din Priorat.

Întindeam rufele la soare într-un loc idilic.

Culegeam câteva frunze de tutun, care erau foarte greu de găsit.

Le spălam cu coniac şi le întindeam şi pe ele.

Frământam pâinea.

Bucătăria strălucea de curăţenie, mai mare dragul!
Pe masă puneam câte un bucheţel de flori de câmp.
Cinam devreme.
Când se înnsera, luam vaza cu flori de pe masă.
Scuturam faţa de masă afară.

Apoi întindeam pe masă nişte hărţi ale provinciei, hărţi făcute de noi sau de vreun luptător din Rezistenţă, sau de toţi împreună.

Ne adunam trei, patru, cinci oameni, toţi angajaţi în mişcarea de rezistenţă din Turnac.

Căpetenia noastră era Reynald. Prima dată când a venit pe la noi, eu închideam găinile, iar el i-a zis lui Albert că nu vrea să vadă copii prin preajmă. A rămas cu gura căscată când am intrat să-l salut, iar Albert a izbucnit în râs. Reynald crezuse că sunt băiat, aşa că imediat m-am ales cu o poreclă. Mi-a zis *Puricel*, iar pentru el aveam să rămân mereu *Puricel*, dar numele meu de război era *Paulina*.

Vorba s-a împrăştiat şi ne-am pomenit transformaţi în casă conspirativă. Oamenii băteau la uşă, îi primeam în casă, iar ei ne spuneau povestea lor. Pe cei pe care-i credeam – şi pe majoritatea îi credeam – îi ajutam să se reunească cu ceilalţi membri ai mişcării de rezistenţă din Turnac. Până la sfârşitul lunii ianuarie, mişcarea ajunsese să numere mai bine de douăzeci de oameni.

Fiecare dintre ei se afla într-o situaţie disperată. Unii dintre ei erau foşti prizonieri de război, la fel ca Albert; alţii erau dezertori. Erau acolo exilaţi republicani spanioli şi foşti combatanţi ai Brigăzilor Internaţionale, care, iată, se vedeau prinşi într-un nou război. Toţi erau acum forţaţi să-şi ducă viaţa în clandestinitate, dar nimeni nu se plângea, şi pe toţi îi anima dorinţa de a lupta pentru o lume liberă.

Aparţineam de FTPF (Franctirori şi Partizani Francezi), o organizaţie de gherilă a Partidului Comunist Francez. Ştiam că gherilele gaulliste primeau cu paraşuta ajutoare de la englezi şi americani, sub formă de arme, alimente şi chiar tutun. Noi însă făceam foamea şi nici nu aveam arme.

Ţelul nostru principal era să găsim ţărani dispuşi să-i hrănească pe membrii Rezistenţei. Primii au fost părinţii mei, apoi socrii, apoi diverşi necunoscuţi care-şi împărţeau cu noi puţinul pe care-l aveau şi

ei, fiind conştienţi că se supun unui mare risc. Mai produceam şi documente false. Ne ajutau mulţi învăţători, lucram cu secretare de prin primării – peste tot oamenii se aliau cu Rezistenţa aşa cum puteau.

Zilele mele au început să ia alt curs şi-aveam mult mai puţin timp pentru animale, casă şi grădină. Mă îmbrăcam ca o ţărăncuţă, cât puteam eu de obişnuit, şi făceam pe omul de legătură între gherilele din Dordogne şi cele din Corresa.

Într-o dimineaţă, în gara din Aillac, o fată pe care-o ştiam de la poştă mi-a zis că ştia ea un francez care ascunde în castelul lui proviziile restaurantului La Rôtisserie du Périgord din Paris, unde mânca tot Statul-Major german. M-am grăbit – fără să fug – să mă întorc şi să-i anunţ pe băieţii de la care tocmai veneam. Ei s-au organizat numaidecât şi-au făcut rost de o furgonetă de la un agent dublu cu care mai lucraseră. Au intrat rapid în castel şi-au rămas înmărmuriţi. Era acolo mâncare pentru câteva luni: găini şi iepuri şi cine mai ştie ce. Au umplut furgoneta până la refuz, abia dacă mai încăpeau şi ei.

În seara aceea, neştiind încă nimic despre cele întâmplate, am închis uşa dormitorului, m-am băgat în pat alături de Albert, care-mi încălzea picioarele, şi-am adormit în braţele lui, epuizată şi fericită.

– Albert, Albert, şopteam în vagonul acela de vite, aproape pe punctul de a-mi pierde cunoştinţa.

12

UN LUPTĂTOR ÎN REZISTENŢĂ fără arme nu se putea numi luptător. Cu mâncarea şi cu actele ne descurcam bine, dar de arme nu aveam cum să facem rost, nu le aveam decât pe cele ale dezertorilor. Într-o zi, însă, am cunoscut un bărbat despre care mi se spusese că ascundea în casa lui tot ce se paraşuta pentru gherilele de la nord de Sarlat.

Mi-a oferit conserve, supă, chiar şi ciocolată. Dacă m-aş fi întors cu ele ar fi fost sărbătoare, dar ştiam că era mai important să facem rost de arme, ca să putem pune la cale acţiuni de sabotaj, aşa că nu am acceptat nimic. Bărbatul s-a enervat, m-a întrebat cine m-a trimis la el, eu i-am răspuns că pot să mărturisesc păcatul, nu şi numele păcătosului, numai că s-a dovedit că vorbisem în catalană.

– Luptăm pentru aceeaşi cauză, am zis, iar el a aprobat din cap. Până la urmă s-a dat înapoi şi m-a lăsat să intru în casă.

Erau două femei acolo, dar nu ne-am salutat. S-a întors cu un sac, l-a deschis şi-a scos din el o mitralieră. Nu mai văzusem nicicând aşa ceva de aproape, şi-am simţit că mă trec fiorii. Era demontată, dar a montat-o şi demontat-o în doi timpi şi trei mişcări. Eu rămăsesem cu gura căscată, iar femeile acelea nu păreau deloc impresionate; la fel s-ar fi uitat dacă aş fi cumpărat pânzeturi.

Mitraliera nu-mi încăpea în coş, aşa că mi-a dat o valiză. M-am întors acasă cu valiza pe bicicletă. Zdrăngănitul armei se auzea limpede dinăuntru. M-am gândit că poate era mai greu să faci rost de una, că după ea vor mai veni şi altele. M-am întors ştiind perfect că-mi riscam viaţa, că nu eram în ţara mea şi că, aşa cum făceau mii de alte femei şi bărbaţi, n-aveam altă soluţie decât să merg înainte.

Adeseori duceam mesaje în coş. La fund aveam cartofi, deasupra patru morcovi, sau o căpăţână de salată, ori o legătură de spanac şi mereu o legătură de praz care ieşea afară.

În ciuda fricii – vedeam naziştii şi unde nu erau – deveneam din ce în ce în mai sigură pe mine şi-mi asumam riscuri tot mai mari. Eram

omul de legătură dintre Reynald şi Kléber, capii celor două mişcări din regiune. Nu se cunoşteau între ei, dar îşi trimiteau mesaje prin mine. Eu mă pieptănam cu părul ridicat în frunte şi ascundeam mesajul în păr, bine înfăşurat, apoi mă legam cu o basma.

Plecam de acasă pe bicicletă.
Suiam bicicleta pe bac.
Treceam râul.
Descărcam bicicleta.
Pedalam până la Carsac.
Mai mergeam vreo doi kilometri şi ascundeam bicicleta în pădure.
Ajungeam la Sarlat pe jos.
Luam autobuzul din piaţă.
Mergeam pe traseul de noapte până la Briva.
Dormeam.
Dar nu puteam să dorm.
În faţa teatrului din Briva mă aştepta omul de legătură.
Ne sărutam.
Ne luam de mână.
Intram într-un restaurant din apropiere.
Eu îmi scoteam basmaua.
Într-un final mergeam la toaletă.
Făceam pipi multă vreme.
Mă pieptănam.
La masă ne luam de mână.
Îi treceam hârtiuţa cu mesajul.
Primeam de la el o altă hârtiuţă, şi mai răsucită.
Mâncam acolo, sub nasul naziştilor.
Vorbeam despre cum o să ne închiriem un apartament împreună.
Îmi puneam haina, apoi basmaua.
Luam iar autobuzul.
Apoi mergeam pe jos.
Până la bicicletă.
Apoi bacul.
Albert mă aştepta cu braţele deschise.

Mă cuibăream în braţele lui.

Ajunsă acasă, redeveneam Paulina şi-mi încălzeam un castron de tocană.

În casă erau diverşi bărbaţi care pregăteau explozibil cu care să arunce în aer nodul feroviar de la Briva.

Mergeam să-i văd.

Mâncam tocana.

Apoi dormeam dusă.

13

UNEORI TATA MĂ ÎNSOȚEA când le făceam vizite luptătorilor din Rezistență. El aducea foarfecele și briciul, eu câte un pachet de tutun. Tata le povestea cum miroase frizeria din Sarlat. Stăteam de vorbă, făceam planuri de sabotaj și ne simțeam bine împreună.

Zilele treceau, iar eu îmi vedeam de coșul meu pe care-l tot căram de colo-colo, cu cartofi, un pachet de tutun, morcovi, praz și mesaje. Într-o zi am transmis un mesaj important: anunța unirea trupelor de gherilă FTPF cu cele ale generalului de Gaulle și cu Forțele de Interne Franceze.

De zece luni, Albert și cu mine nu mai știam ce înseamnă odihna. Deja lumea mă lua la ochi, pentru că prea circulam de colo-colo. Prietenii ne atrăgeau atenția să mai stăm pe acasă. Doctorul Deguiral a venit special pe la noi ca să ne spună să avem grijă, că suntem în primejdie. Trebuia să părăsim hambarul acela în care ne simțeam așa de bine. N-am putut să dorm în acea noapte.

Ne-am găsit o altă destinație: am decis să mergem la Vilanueva d'Òlt, unde aveam misiunea de a ne infiltra ca muncitori într-o fabrică de conserve pentru nemți. Eu propuneam să punem arsenic în conserve, dacă prindeam loc la capătul benzii. Nu-mi displăcea ideea, dar ce rău îmi părea să-mi las eu câmpul pentru o fabrică! Asta până într-o seară când, la cină, ne-am dat seama că prea trăgeam de timp și că era cazul să ne urnim.

În ziua următoare am mers la Carsac cu bicicleta, ca să-mi iau la revedere de la părinți, cumnată și nepoată.

– Neus, să fii cu băgare de seamă, a zis mama.

– Da, mamă, o să fim atenți.

– Neus...

Dar lui tata i se frângea vocea și nu-și mai găsea cuvintele.

– Mă bucur că pleci cu Albert. Îmbrățișează-l din partea noastră.

– Așa o să fac, tată.

Am luat-o pe Rosanna și-am strâns-o tare în brațe, dar imediat i-am dat drumul, pentru că simțeam că nu-mi mai puteam stăpâni

emoţia dacă mă mai uitam mult la ea. Avea deja nouă ani şi de cinci ani trăia în exil. Nu mi-am putut lua rămas-bun de la Lluís, care de mult terminase cu şcoala şi trecuse de partea luptătorilor în Rezistenţă.

M-am întors la hambarul din Turnac, unde locuiam împreună cu Albert şi-am lăsat bicicleta în şopron. O priveam cu tristeţe. Albert nu era acasă. Plecase să-şi ia la revedere de la băieţi; eu alesesem să plec fără să-mi iau la revedere.

Ziua era pe sfârşite, aşa că am chemat animalele acasă. Vacile au răspuns la fluieratul meu şi-au venit în căutarea unui coltuc de pâine. Căţeaua mă ajuta să închid găinile. Cu porcul m-am amuzat. Mereu se îndepărta, dar la fluieratul meu venea fuga: un porc în galop! Părinţii lui Albert se oferiseră să vadă de animale, dar ce rău îmi părea că aveau să taie porcul!

Am lăsat valiza de care nu mă despărţisem de când plecasem din Guiamets şi-am luat una mai mare, ca să încapă în ea şi hainele soţului meu. Eram măritată de zece luni şi mă simţeam în culmea fericirii.

Albert a ajuns acasă după lăsarea întunericului. Pusesem deja masa şi am cinat cu doi dintre băieţii din forţele de gherilă, fiindcă aveam să le dăm nişte hărţi şi instrucţiuni. De cum au plecat, am spălat vasele şi-am aranjat în bucătărie. Am măturat pe sub masă. Am lăsat pe masă vasul cu flori care nu lipsea niciodată.

Ne-am dus la culcare devreme şi ne-am trezit înainte să se crape de ziuă. Totul era pregătit. Am lăsat patul nefăcut, cu cearşafurile în covata cu haine murdare, de parcă urma să le spălăm. Am mâncat, apoi am spălat vaza şi-am aruncat la gunoi florile. Am lăsat vaza udă să se scurgă, cu gura în jos. Am tras perdelele, ca să mai văd o dată peisajul, dar era ceaţă. Nu prea vorbeam, nici eu, nici Albert. Valiza ne aştepta la uşă.

Priveam bucătăria cum privisem bicicleta, ca şi cum mi-ar fi fost deja dor de ea. Atunci uşa s-a dat de perete cu un zgomot teribil. M-am întors şi-am dat nas în nas cu un soldat nazist, care mă ţintea cu mitraliera. Nu m-am mişcat. În urma lui au intrat şi alţii. Aveau mitraliere şi grenade. Nu-l mai vedeam pe Albert, poate a reuşit să scape, dar nu, iată-l.

Totul a decurs foarte rapid. Naziştii strigau ceva, dar eu nu pricepeam limba lor. *Raus! Raus! Austreten! Weiter mach!*[7] În mijlocul acelui haos, Albert şi cu mine ne priveam fără un cuvânt. Înainte de-a ieşi am făcut gestul de-a apuca valiza. Mi-au zbierat ceva, înţelegeam eu că nu, dar tot am apucat-o. Imediat însă am lăsat-o jos şi mi-am luat din cuier rochia în care mă măritasem şi o basma, pe care mi-am strâns-o tare pe cap. Afară se lumina de ziuă. Era o ceaţă deasă, iar soldaţii germani păreau furioşi. Au răscolit tot hambarul şi-au mai găsit doi luptători de-ai noştri care veniseră să se adăpostească de frig. Soldaţii făceau un tărăboi aşa de mare, că eram sigură că-şi închipuiseră că vor găsi aici cel puţin jumătate din mişcarea de rezistenţă. Am răsuflat uşurată şi probabil că mi s-a citit ceva pe chip, fiindcă soldatul care mă păzea mi-a trosnit deodată două scatoalce de am văzut stele verzi. Nu voiam să-l privesc pe Albert, nu voiam să văd oroarea de pe chipul lui. Am pornit cu capul sus. În faţa hambarului se postaseră doi nazişti cu mitraliere, iar mai jos se vedea un camion. Nu auziserăm nimic. În drum spre camion, am numărat unsprezece soldaţi germani în jurul hambarului nostru. Trecuse poate o jumătate de oră, dar în această jumătate de oră viaţa noastră se schimbase cu desăvârşire.

În camion ne-au suit pe toţi patru, împreună cu un biet ţăran, care s-a întâmplat să treacă pe acolo în acel moment. Mai era un tânăr în camion. Soldaţii au avut grijă să le pună căţuşe bărbaţilor, dar mie nu. După o clipă am văzut că tânărului, în loc să-i pună căţuşe, îi legaseră încheieturile cu sârmă.

În minutele petrecute în camionul acela nu mă gândeam decât atât: încă îl mai ai lângă tine, e lângă tine. Ţineam frica la distanţă inspirând parfumul lui, simţindu-l alături, frecându-mi braţul de al lui, închipuindu-mi că suntem singuri pe lume. Eram liniştită. Ţineam ochii închişi.

---

[7] Afară! Afară! Ieşiţi afară! Mişcaţi-vă! (în limba germană în original) (n.tr.).

14

CAMIONUL S-A OPRIT la prefectura din Perigús. Cerul era senin; o zi rece de iarnă. Ne-au împins înăuntru şi ne-am despărţit resemnaţi, dar plini de emoţii. Cum se poate să mă doară în halul ăsta? Văzând cum soldaţii nazişti îl duc departe de mine, mă simţeam de parcă mi-ar fi smuls braţele.

Când am rămas singură cu soldaţii, am cerut voie la toaletă. Am intrat, am închis uşa şi m-am rezemat de perete. Aveam în buzunar două cartele de alimente pe care ni le furnizaseră nişte oameni din Primărie şi nu voiam să-i bag în belele. Le-am înghiţit pe amândouă cât de repede am putut. Am băut apă de la robinetul care abia picura, m-am spălat pe faţă, apoi am făcut pipi, deşi nu-mi venea.

Mă gândeam că mă vor închide, fără doar şi poate. De fapt, nu ştiu ce gândeam. M-au băgat într-o celulă unde era doar un scaun şi m-au aşezat pe el, cu mâinile legate la spate. M-am aşezat pe scaunul acela ştiind perfect că era posibil să ies de-acolo moartă. Apoi a început interogatoriul, dar eu rămâneam mută. N-aveam de gând să vorbesc, facă ce-or vrea cu mine, eu nu ajunsesem pe scaunul acela ca să-mi trădez tovarăşii. M-am forţat să nu simt nimic, să nu văd nimic; mi-am ferecat toate emoţiile înăuntru. Respiram adânc şi mă străduiam să-mi ţin răsuflarea, mi se părea că nu mai văd, că pot să scap de acolo, că sunt suflet, doar suflet, suflet care nu simte durerea şi nu se teme de ea.

Când m-au legat de scaun, aşteptam prima lovitură, dar în loc de asta am simţit cum îmi lipeau câte un pistol de fiecare tâmplă. Am rămas nemişcată, cu spatele încordat, cu pieptul scos înainte. Eram moartă de frică, dar simţeam în acelaşi timp cum frica mă ajută să rămân calmă, nemişcată, mută. Nu plângeam, nu tremuram. Nu voiam să gândesc, să simt, să dispar – nu voiam nimic. Iar când am simţit o a treia ţeavă care mi se înfigea între omoplaţi, am lăsat totul în urmă şi-am fugit să mă ascund în camera bunicii, care m-a primit cu un surâs blajin – şi-am rămas acolo cu ea, sorbind calmul din ochii ei.

Am stat aşa, cu pistoalele la tâmplă şi o ţeavă de mitralieră în spate, o vreme care mi s-a părut o veşnicie. Se jucau cu armele, le armau şi le dezarmau cu un clic, iar eu fugeam departe cu gândul ca să nu le aud, însă răceala metalului şi zgomotele acelea mă aduceau înapoi, legată de scaun. Am simţit la un moment dat că nu-mi mai era frică, pentru că nu mai aveam simţuri deloc. Eram mai aproape de moarte decât de viaţă. Apoi l-au băgat înăuntru pe băiatul care călătorise cu noi în camion şi l-au pus să şadă. Avea încă mâinile legate la spate cu sârmă, iar rănile de la încheieturi îi sângerau. Sângele picura pe jos şi nimănui nu-i păsa... apoi l-au luat de acolo şi în urma lui au rămas pete de sânge pe podea.

Uneori erau în jurul meu şi cinci nazişti, care strigau toţi odată. Alteori mă lăsau singură. Eram acolo deja de vreo trei sau patru ore; mă chinuiam fără succes să calculez cât timp trecuse, când soldaţii s-au întors şi mi-au zis că interogatoriul lui Albert se terminase.

– Ne-a spus tot, au urlat ei. Gata, dă-i drumul şi vorbeşte.

Dar eu rămâneam mută, iar picioarele îmi săltau pe podea într-un tremur nervos.

– Te-a trădat, eşti inculpată, n-ai de ce să-l protejezi. Ne-a povestit cum te-a înşelat cu alte femei, mi-a zis unul dintre ei, cel mai înalt.

– Eşti o proastă dacă-l protejezi...

Ce oameni de nimic, mă gândeam. Ce SS-işti jegoşi sunteţi, îmi ziceam în gând.

M-au dezlegat numai după multe ore şi-abia atunci am băgat de seamă cât fusesem de strâns legată. Nu aveam paltonul pe mine, iar când m-am ridicat mi-am netezit hainele, fără să-mi dau seama, ca una care a călătorit vreme îndelungată. Am ieşit epuizată de la interogatoriu. Afară se făcuse noapte.

M-au dus la închisoarea din Limoges, care era un loc înfiorător. Ştiam prea bine că acea închisoare era anticamera deportării.

Mă purtau doi gardieni, care mă apucaseră fiecare de câte un braţ. Mă durea. M-au dus în faţa unei celule. Un alt gardian a deschis

grilajul şi-am fost azvârlită pe podea. Eram ameţită şi-am rămas acolo. Deodată, am simţit o durere ascuţită în coaste. M-am întors şi mi-am văzut valiza la doi paşi. Celula era întunecoasă, iar cheia s-a întors în broască cu un scâşnet îngrozitor.

O femeie în vârstă s-a apropiat de mine, dar nu ştiu ce mi-a zis. Nu mai aveam energie s-o ascult. Voia să mă sprijine ca să mă pot ridica, dar eram prea slăbită. Nu voiam s-o mai aud, voiam să mă lase în pace, aşa că i-am făcut pe plac şi m-am aşezat pe un prici. Femeia mi-a adus valiza. M-am întins pe prici, apoi m-am ghemuit cu genunchii la gură şi cu valiza în braţe. Femeia m-a acoperit cu o pătură, iar eu i-am mulţumit cu un semn al mâinii. Atunci am văzut că-mi tremura mâna.

Voiam să dorm, dar nu reuşeam. Era 11 sau 12 noiembrie 1943. Ultimele ore fuseseră aşa de lungi, că nu ştiam dacă nu cumva era deja altă zi. Trecuseră exact douăzeci şi cinci de ani de când nemţii semnaseră armistiţiul de la Compiègne şi capitularea fără condiţii, la sfârşitul Primului Război Mondial. Erau furioşi şi mi-era clar că amintirea acelei capitulări îi împingea să fie cruzi cu prizonierii. Închisoarea avea un trafic foarte intens.

Deodată am simţit o mână care-mi mângâia părul şi m-am pornit pe un plâns cu sughiţuri, care exprima toate emoţiile pe care mă forţasem să le reprim în timpul interogatoriului. Am urlat ca o nebună, până ne-am pomenit cu un gardian. Când l-am văzut, am amuţit.

– Ce se întâmplă aici?

– ...

– Te-am întrebat ce se întâmplă! a urlat el.

– Mi-e foame, am spus pe un ton de scuză. N-am mâncat nimic toată ziua.

S-a potolit şi mi-a adus doi cartofi fierţi.

Mi-am dat seama că nu puteam să mănânc, aşa că m-am întors spre femeia care mă ajutase şi i-am oferit ei blidul. Atunci m-am uitat mai atent la ea – şi-am rămas mută de uimire. Nu era deloc în vârstă, era chiar foarte tânără, dar avea tot părul din cap alb. A pus deoparte un cartof şi-a început să-l ciugulească pe celălalt. Eu tăceam şi-o priveam cum savura masa aceea neaşteptată.

– Mi s-a părut că eşti bătrână, i-am zis, încercând să mă ridic în şezut.

– Din cauza părului... Vezi tu, am avut părul negru. Într-o noapte ne-au ridicat de acasă, pe mine şi pe soţul meu. SS-iştii l-au torturat până la moarte, sub ochii mei. A oftat, iar eu m-am tras mai aproape de ea. Vreo două zile, n-am ştiut dacă sunt vie sau moartă. Apoi am băgat de seamă că am tot părul alb.

Ultimele cuvinte le-a murmurat ca pentru ea, cu ochii închişi.

Am simţit o durere ascuţită în suflet şi m-am gândit la Albert. Am luat-o de mână, iar ea a început să-mi pună întrebări insistente despre război.

Femeia căuta o consolare din afară, dar n-am putut să-i spun nimic. Regula era să tăcem în caz că am fi fost prinşi; aşa că am tăcut.

– Tu ai luptat în Rezistenţă, de-aia te-au arestat? mă întreba, supărată. Ce rahat de luptătoare eşti tu, care vii de pe stradă şi n-ai habar de cum merg lucrurile? m-a întrebat cu o privire care provoca, o privire care cerea un răspuns.

N-am zis nimic. Mi-am deschis valiza. Hainele se şifonaseră. Le-am scos şi le-am împăturit cu mare băgare de seamă. Peste ciorapi mi-am tras nişte şosete de-ale lui Albert, apoi am băgat toate lucrurile la loc. M-am gândit că-mi va fi greu să adorm, apoi mi-a trecut prin cap că se petrecea ceva ciudat. În prima mea zi de prizonierat, m-am trezit cu mult înainte de a ni se da deşteptarea. Chiloţii, fusta şi patul mi-erau ude leoarcă.

15

NU SE PUTEA NUMI viaţă şederea aceea în închisoare. Era o aşteptare continuă într-o celulă de femei care sufereau toate, la fel ca mine. Condiţiile erau deplorabile şi toate ne temeam pentru viaţa noastră. Pe pereţii celulei se puteau citi inscripţii care-ţi dădeau fiori, gen:

„Tovarăşa mea, tu, care-mi vei lua locul după ce eu nu voi mai fi, să spui lumii, dacă vei putea, că noi, antifasciştii, am mers la moarte cu fruntea sus şi cu o încredere nestrămutată în Victorie. Trăiască Franţa!" Citeam, reciteam şi ochii-mi retrasau conturul fiecărei litere cu durere, dar şi cu mândrie.

În primele două zile n-am făcut nimic. Nu vorbeam, nu plângeam, nu voiam să mă gândesc la nimic. Îmi petreceam zilele în pat, chiar dacă salteaua era pătată de sânge. Uneori stăteam în fund, dar tot închisă în mine şi tăcută. Singurul lucru care mai spărgea monotonia era ora supei; o supă infectă. Ne-o aducea un flăcău, republicanul spaniol Francisco Serrano, care fusese şi el închis pentru că luptase în Rezistenţă şi care mă mai trezea din letargie.

Aproape fără cuvinte, doar din gesturi, mi s-a transmis că nu eram singură. Unii dintre gardienii francezi erau şi ei antifascişti, iar împreună puteam acţiona într-un fel sau altul.

Au trecut câteva zile. În celula noastră cu trei paturi au fost aduse încă patru femei. Când le aduceau, mi-aminteam cum ajunsesem eu acolo şi ştiam că aveau nevoie de timp ca să se acomodeze.

– Cum te cheamă?

– Thérèse Menot, mi-a zis fata cea nouă, fără măcar să se uite la mine.

– Eu sunt Neus. Eşti foarte tânără...

– Şi tu eşti tânără, a oftat ea, ridicându-şi privirea din pământ.

– Sunt, dar nu mă simt. Câţi ani ai?

– Am douăzeci, şi părinţii mei nici nu ştiu c-am fost arestată, a zis ea, cu o expresie de teamă.

– Nu îţi face griji; ai voie să le trimiţi o carte poştală de aici, am încurajat-o eu. Am scos din valiză o altă pereche de şosete de-ale lui Albert, i-am dat jos ghetele şi i le-am pus.

– Poţi să-mi spui Titi, a şoptit cu ochii închişi, schiţând un surâs.

Ne-am împrietenit pe viaţă. Şi ea luptase în Rezistenţă; falsifica permise de muncă pentru tinerii care voiau să evite încorporarea în Gărzile de Muncă Patriotică. Aveam două lucruri în comun: cauza pentru care luptam, dar mai ales firea noastră veselă, de păsărele închise în colivie.

O dată pe zi ne lăsau să facem o plimbare prin curtea închisorii, câţiva paşi. Era bine să mai ieşi din celulă; aerul curat ne înviora. Lumina zilei, de care ne era aşa de dor, aproape că ne orbea. Celula ne apărea şi mai sinistră la întoarcere.

Lucrul cel mai rău, lucrul cu care nu ne puteam obişnui, era foamea. Ne dădeau doar acea supă, dar chiar şi după ce-o mâncam tot ne era foame. Aveam voie să scriem acasă, deşi toate scriam acelaşi lucru: suntem bine, nu ne lipseşte nimic, nu ne trimiteţi nimic.

Fiindcă altfel primeam pachete de acasă.

Şi ni le lăsau în faţa uşii celulei.

O zi.

Două zile.

Trei zile.

Până când apăreau nişte soldaţi pe jumătate beţi şi luau toate pachetele noastre cu ei, iar noi ne chinuiam fără succes să nu privim lung locul rămas gol.

Eram disperate din pricina izolării. Gardienii francezi nu erau aşa de răi ca SS-iştii, dar nici cu mult mai buni. Unul singur făcea excepţie. Era un tip bine educat, care ne povestea uneori despre nevasta şi fiul lui, care trăiau în Germania. Îi ziceam *ţăranul*, iar el şi cu Francisco ne dădeau veşti despre evenimentele de afară. Nu ştiau nici ei prea multe, dar orice era mai bine decât să fim închise în groapa aceea a disperării.

Închisoarea era mixtă, iar deţinutele de drept comun se amestecau cu cele închise pe motive politice, al căror număr creştea din

zi în zi mai mult. Uneori ne transmiteam mesaje ţipând sau cântând la fereastra celulei; alteori ne trimiteam bileţele. Francisco era curierul, fiindcă sarcina lui era să împartă supa peste tot. Cu femeile din celulele de deasupra ori de dedesubt comunicam prin bileţele pe care le legam cu sfoară. Am aflat astfel că, aşa cum bănuisem, Albert era şi el închis aici.

Cântam *La Marseillaise* în fiecare zi.

De cum auzeam că se dă tonul, ne ridicam în picioare şi ne apropiam de grilaj, ca să ne simţim aproape de tovarăşele noastre. Cântam cu toatele şi simţeam că barem glasul ne era încă liber. Cântam până oboseam, ori până ne pomeneam cu gardienii bătând furioşi în gratiile celulei.

Aveam zile când ne trezeam pline de inspiraţie şi născoceam cântece. Adaptaserăm melodia de la *Lili Marleen* la condiţiile noastre şi cântam zi de zi:

În cazarmă se află un soldat neamţ
Care s-a făcut gardian
Eu îl întreb: „De ce plângi?"
Iar el îmi răspunde: „Suntem pierduţi, ruşii ne mănâncă!"
Lili, Lili Marleen...

16

DORMEAM. NU ŞTIU dacă era un somn profund, dar m-am trezit greu din el. Nu ştiam ce se întâmplă, cum mă simt, poate nici unde mă aflu. Am deschis ochii, m-am ridicat şi-am văzut că tovarăşele mele se treziseră şi ele. Era încă beznă.

– Ce se aude? am întrebat buimacă.

– ...

– Ce se petrece?

– Sst!

– Lanţuri?

– Îi duc la execuţie pe condamnaţii la moarte, a zis o femeie din celula de alături.

Ne-am apropiat de gratii, toate câte ne aflam acolo, adică trei etaje pline cu femei, cu o mulţime de celule pe etaj. Apoi a început să se audă *La Marseillaise*. Vocile erau pline, maiestuoase şi mereu se adăugau altele şi altele, zeci, sute de voci. Cântecul răsuna tot mai tare şi m-am pomenit şi eu cântând, fără să-mi dau seama.

Cântecul acesta pe care-l cântam în vreme ce simţeam că ni se făcuse pielea de găină a fost felul nostru de a ne lua rămas-bun. *La Marseillaise* te făcea să tremuri cum nu ştiusem că se poate tremura de emoţie. Când am terminat, s-a aşternut o linişte asurzitoare, ca un gol. Era o linişte plină; ne priveam unele pe altele, parcă oferindu-ne condoleanţe, parcă pentru a ne încredinţa că nu puteam face nimic altceva. Poate doar să ne întoarcem la loc în pat. Poate să ne aşezăm într-un colţ. Poate să ne gândim la toate astea. Poate să nu ne gândim la nimic. Să ne agăţăm de o imagine din trecut, de un butuc de vie sub cerul senin, de nişte patine închiriate, de bicicleta lui Albert rezemată de zidul primăriei din Carsac... şi să rămânem la aceste imagini senine, simţindu-ne la adăpost de orice rău.

Dar, deodată, se aud paşi apăsaţi, zgomot de chei, uşa se deschide, cineva strigă.

– Voi două, treceţi încoace!

Titi şi cu mine ne ghemuiserăm în fundul celulei, ţinându-ne de mână.

– Acum!

– Dar ce-am făcut...

Şi ne-am pomenit afară din celulă, fără să ştim ce se întâmplă. Aş fi vrut măcar o clipă de pace, înainte de a se nărui totul... Tovarăşele de celulă ne priveau de parcă era sfârşitul lumii, iar în ochii lor citeam propria mea frică.

Câteva minute mai târziu, alte ţipete, o celulă nouă, alte chipuri de femei. Doi pumni şi-un picior care m-a doborât la pământ, dar eram lângă Titi. Cineva ne-a ajutat să ne ridicăm şi ne-a făcut loc pe un prici.

– Sunt Neus, am luptat în Rezistenţa spaniolă. Ea e Titi, Rezistenţa franceză. Cine vă aduce aici supa?

Abia când am auzit numele Francisco Serrano am înţeles că totul avea să fie bine şi-am răsuflat uşurată.

Supa, orele, dorinţa de a ieşi în curte, o tură, încă o tură. Celula, nicio supă, nopţile, trupul lui Titi, care mi-era aşa aproape, şi trupul celui de care mi-era atât de dor. Iar când adormeam, mă trezeam, ca de atâtea ori, în trenul de Bruxelles de la ora unsprezece, şi-apoi toată noaptea stăteam trează. Mi se părea că tovarăşele mele de celulă dorm toate, şi-atunci voiam să-mi acopăr capul, dar nu-mi ajungea pătura, aşa că mă ghemuiam toată sub ea şi-n unele nopţi plângeam. Plângeam tăcut, şi ştiam că nu aveam să termin niciodată de plâns. Sunt o floare albastră tristă; par eu puternică, dar în realitate sunt destul de delicată, îmi ziceam.

Într-o dimineaţă ne-au trezit cu o surpriză. Ne-au luat pe mai multe dintre noi şi ne-au dus la spălătorie. O fată se oferise să spele rufele bărbaţilor. Spălătoria era un fel de covată plină cu o apă îngheţată şi murdară; rufele erau pătate de sânge în cazurile fericite – în cele nefericite cădeau de pe ele bucăţele de carne. Se spunea că vizita la spălătorie era un privilegiu.

Spălam cu repeziciune. De fiecare dată când apucam o rufă murdară, inima mi se strângea de frică să nu fie cămaşa lui Albert, pătată cu sângele lui. Frecam hainele acelea de parcă nu ne doream

altceva decât să fie curate ca lacrima. Înapoi în celulă, îmi frecam mâinile înghețate.

– Mie-mi plăcea să spăl rufele la râu, cu femeile din sat, ziceam cu regret.

Eram la închisoare de patru săptămâni, când unul dintre gardienii francezi a intrat în celulă și mi-a zis, sarcastic:

– Neus, hai cu mine. Am o surpriză pentru tine.

Am înghețat. Îmi priveam tovarășele, care cu greu își puteau ascunde uimirea și teama.

– Nu vreau să merg niciunde; mi-e bine aici, am răspuns cu jumătate de gură.

A izbucnit într-un râs gros și mi-a deschis ușa să ies. M-am gândit că-mi sunase ceasul, așa că mi-am îmbrățișat toate colegele, iar la urmă pe Titi. I-am dat drumul la mâini cu greu. Aveam inima strânsă și nu puteam rosti niciun cuvânt.

Am pornit în urma gardianului, care m-a condus spre niște scări întunecoase. Mi-a ordonat să stau acolo lipită de perete și să nu fac zgomot. Mă privea fix, fără să se miște, fără să vorbească. Eu nu voiam să mă gândesc la ce mă aștepta... Atunci am auzit pași și și-au făcut apariția alți gardieni... păreau să fie doi, iar eu nu-mi doream decât ca orice se va întâmpla să se termine odată.

– Aveți cinci minute, a zis el serios, apoi s-a făcut nevăzut.

– Neus..., am auzit o voce slabă, vocea lui Albert.

– Albert? am șoptit surprinsă.

Gardienii dispăruseră. Albert m-a luat în brațe. Eram în al nouălea cer. Slăbise mult – probabil că și eu –, era murdar și nebărbierit și probabil că mă găsea și pe mine la fel de neîngrijită. Dar mâinile ne erau așa de ocupate cu mângâiatul că nu ne mai păsa de altceva decât de flacăra asta pe care o simțeam având alături trupul celui iubit. Ne-am așezat pe jos așa, înlănțuiți. Parcă voiam să ne topim unul într-altul.

– O să ne fie greu, Neus.

– Da, dar suntem tari. Nu vezi?

– Văd şi ştiu asta, dar mai ştiu că lagărele nemţeşti sunt îngrozitoare, a spus, apoi ne-am sărutat nesăţios, fiindcă frica pe care o simţeam nu făcea decât să ne intensifice sentimentele pe care le aveam unul pentru celălalt.

– O să supravieţuim, Albert, i-am zis zâmbind, trecându-mi palma peste barba lui.

– Sigur că da, frumoasa mea.

– Ai aflat ceva? Ştii ce-au de gând cu noi?

– ...

– Nu trebuie să mă protejezi; spune-mi tot ce ştii.

– Iubita mea, nimic nu-mi doresc mai mult decât să te protejez de rele, dar vezi şi tu...

Apoi nu ne-am mai spus nimic. Doar ne-am sărutat şi ne-am strâns în braţe cu toată forţa de care eram în stare.

– Unde te-au dus?

– Ne-am gândit că nu te mai vedem, a zis Titi, bucuroasă, dar cu privirea încă plină de teamă.

Celelalte femei mă priveau atente.

– Neus, ce ţi-au făcut?

Mi-era greu să vorbesc, aşa că n-am răspuns imediat.

– M-au dus să-l văd pe Albert.

– Sfinte Dumnezeule! E mort?

– Nu, nu, e viu, ne-au lăsat singuri, l-am strâns în braţe...

– Neus, ne-ai băgat în sperieţi cu plecarea asta!

Ele îşi făceau griji pentru mine, iar eu mă simţeam tristă, infinit de tristă. M-am întins pe pat, cu spatele la toată lumea.

17

FERESTRELE ÎNCHISORII ERAU sus de tot, dar ne cocoţam ca să putem vedea printre gratii lumina zilei. Aveam atâtea ore în care nu aveam nimic de făcut, că mă apucasem să concep planuri de evadare. Era clar că n-aveam cum să fug pe furiş; eram mereu închise, iar când ne scoteau la spălătorie ori în curte eram mereu păzite.

Şi totuşi, îmi ziceam, trebuie să existe o metodă prin care să poţi ieşi din închisoare, dar singura metodă care-mi venea în cap era infirmeria. Deci trebuia să mă îmbolnăvesc, sau să mă accidentez cumva, ca să fiu trimisă la infirmerie – însă trebuia să fie ceva destul de grav ca de acolo să mă trimită la spital. M-am gândit la această idee mai multe zile, dar nu-mi venea în cap ce-aş putea să păţesc aşa de grav ca să fie nevoie să mă trimită la un spital din afara închisorii.

M-am apucat să caut pe cineva care să mă poată găzdui afară, iar bietul Francisco deja se făcea livid la faţă când îi dădeam câte un bileţel. Până la urmă am primit o adresă a unei familii din Limoges dispuse să mă primească.

Ideea mi-a venit într-o zi, pe neaşteptate, când am văzut din întâmplare o lufă în valiza unei tovarăşe de celulă. Aveam să mă frec tare pe burtă, până mi se va lua pielea, apoi mă voi preface bolnavă, iar infirmierele nu vor şti de la ce mi se trage. Vedeam deja o cale de ieşire, dar am dat înapoi. Dacă le pedepseau pe colegele mele de celulă pentru evadarea mea? Dacă păţea ceva Albert? Dacă nebunii se apucau să se răzbune pe părinţii mei? Nu, n-aveam cum să fug, ştiam că am un statut de lider şi nu voiam să plătească nimeni preţul libertăţii mele.

L-am mai văzut pe Albert de două ori. Mă chemau, mă duceau în colţul acela al scării, eram cinci minute singuri, sau patru, sau şase. Nu vorbeam deloc, nu aveam ce să ne spunem, doar ne priveam înghiţindu-ne lacrimile şi ne strângeam în braţe, ştiind că fiecare îmbrăţişare putea să fie ultima. Mă întorceam în celulă mai rău decât plecasem şi-mi lua câteva zile să-mi revin după fiecare vizită.

M-au tot mutat dintr-o celulă într-alta, până am ajuns în celula condamnatelor la moarte. Suferam că fuseserăm condamnate fără

proces, dar lângă noi erau nişte oameni care lucrau la bucătărie şi care ne-au asigurat că nu eram condamnate; ne băgaseră acolo din lipsă de spaţiu.

Într-o dimineaţă însă ne-au anunţat că una dintre noi era condamnată la moarte şi avea să fie executată în ziua următoare.

Femeia s-a aşezat într-un colţ. Îşi acoperise faţa cu mâinile şi se lovea ritmic cu spinarea de perete. Ne-am apropiat toate de ea, dar ea ne respingea. În cele din urmă, am reuşit s-o ridicăm de acolo şi am dus-o pe un prici.

Fără să mă gândesc, am luat lufa – pe care o ascunsesem în propria mea valiză – şi i-am zis să întindă picioarele, deşi ea voia să se ghemuiască în pat.

– Întinde-te bine!

– Te rog, vă rog, lăsaţi-mă în pace.

– Luisa Aronouviets, mă jur pe ce am mai sfânt că am să te scot de-aici!

Celelalte tovarăşe s-au apropiat alarmate, fiindcă aveam o figură de nebună.

– Voi ce-aţi rămas aşa? am strigat. Haideţi să-mi daţi o mână de ajutor.

– Dar...

– Luisa, tu taci şi întinde-te în pat, dar mai ales taci.

I-am ridicat puloverul, le-am făcut un semn din cap celorlalte şi m-am apucat s-o frec cu putere pe burtă cu lufa aceea. Câteva femei o ţineau, una i-a astupat gura ca să nu ţipe. Ştiam perfect ce fac şi n-am ezitat niciun moment. Ea mă privea disperată; eu frecam cu disperare.

Când am terminat, i-am dat instrucţiunile. Va fi dusă la spital, trebuia să memoreze o adresă, acolo se afla o familie dispusă s-o primească. Cum avea să scape din spital o privea.

În câteva clipe a adormit. Fata care dormea cu ea în pat stătea de veghe. Când s-a trezit, avea numai băşici pe burtă. Fără să ne arătăm bucuria, am chemat gardianul. Aşa cum prevăzuserăm, au dus-o la spital.

Dar bucuriile nu ţineau mult.

Au venit după mine, în câteva zile. Am ieşit surâzând, cu ochii ţintă la colegele mele; aveam un soţ în puşcărie şi mergeam să-l întâlnesc – dar pumnul pe care l-am primit la ieşirea din celulă mi-a dat de înţeles că nu de asta veniseră să mă ia.

M-au urcat într-o maşină şi m-au scos din incinta închisorii. Am dat ture prin Limoges şi m-au obligat să stau cu capul afară. Mergeau cu viteză, iar lumea se uita la noi. Mă chinuiam să-mi păstrez calmul. Ştiam că mă duc la Comandament şi că probabil urma un nou interogatoriu. Avusesem colege care nu se mai întorseseră niciodată de acolo. Aerul îmi mângâia faţa. Aveam să mor înainte de a-mi trăda tovarăşii. Aveam să fiu tare.

M-au condus într-o sală. Fără să-mi pună nicio întrebare, au început să mă lovească.

Sunt puternică. Sunt puternică. Sunt puternică.

La început m-au lovit cu bice, apoi cu pumnii şi picioarele. A fost ceva rapid; o grindină de lovituri sub care simţeam că nu mai rezist mult şi mă voi prăbuşi la pământ. Eram toată încordată, încercând să-mi păstrez cunoştinţa. Când s-au oprit, nu ştiam cum să reacţionez. Eram în genunchi pe jos, cu un braţ îmi protejam capul, cu celălalt îmi susţineam mandibula. M-au trântit în faţa unei declaraţii redactate în limba germană.

– Semnează! mi-au poruncit.

– Dacă vreţi să mă omorâţi daţi-i înainte, dar de semnat nu semnez nimic, am zis cu o voce care nu mai semăna cu vocea mea.

Au început să râdă într-un fel ciudat; nişte râsete prosteşti şi forţate.

– Avem mijloacele şi timpul pentru a te face să vorbeşti; treaba ta, a zis un SS-ist foarte tânăr.

N-am răspuns nimic. Nu aveam nimic de zis şi eram pregătită. Aveau să mă bată iar, dar nu voiam să plâng; nu voiam să mor plângând.

Deodată am auzit gălăgie afară; cineva a deschis uşa, dar nu auzeam ce spunea fiindcă vorbeau repede, toţi odată. M-au lăsat singură, dar nici n-am apucat să-mi adun gândurile că a apărut un gardian care m-a

tras după el. M-au împins cu forţa într-o maşină unde se mai aflau câţiva prizonieri, iar când m-am văzut în faţa închisorii şi am înţeles că eram salvată, mi-am zis că poate-ar fi bine să încep să cred în minuni.

Tovarăşele mele s-au pus pe plâns când m-au văzut. Nu voiam decât să mă întind pe prici şi să le las să mă îngrijească, cum o îngrijiserăm deunăzi pe Luisa. Dar cum să mă îngrijească dacă n-aveau de niciunele... Mi-au legat maxilarul fracturat cu o batistă, iar eu mă ţineam cu mâna de falcă.

Unul dintre gardienii francezi ne-a spus că trupele de Rezistenţă aruncaseră în aer nodul feroviar de la Briva; că fuseseră distruse vagoane de marfă, că lumea căuta de mâncare printre resturile exploziei.

– Fetelor! Asta a fost ultima activitate pe care am organizat-o, cu colaborarea trupelor din Corresa şi a celor din Dordogne! Acţiunea s-a pus la cale chiar la mine-n bucătărie! am zis, emoţionată.

Ai mei mă salvaseră; mă salvase propria mea luptă împotriva fascismului! Minuni? Nu, nu aveam de ce să cred în minuni. Eu credeam în oameni şi în lupta noastră!

Când ne-au scos din închisoare şi ne-am încrucişat toate mâinile la spate ca să nu răspundem la salutul SS-istului Meier, atunci am ştiut câtă putere aveam. Dar după primul drum cu trenul... după sentinţa de la Compiègne şi după cinci zile petrecute într-un vagon de vite, în condiţii inumane, parcă nu mai ştiam nimic. Stăteam în picioare cu rândul, pentru că altfel n-aveam loc, dar eram sfârşite toate şi picioarele abia dacă ne mai ţineau. Mi-era greu să respir, mi se părea prea mare efortul de a trage aer în piept. Duhnea aşa de tare, că ne intrase mirosul şi-n suflet. Deja nu mai ştiam dacă eram trează sau dormeam şi mi-era greu să-mi adun gândurile. Nu mai vedeam bine, mă dureau toate, totuşi mă simţeam vie, dureros de vie.

PARTEA A TREIA

Noapte fără vise, adâncă precum o apă neagră, spintecată de țipătul sirenei.

GENEVIÈVE DE GAULLE,
La traversée de la nuit[8]

Dacă lagărele ar fi avut o viață mai lungă, am fi asistat la nașterea unei noi limbi, mai dure și mai aspre.

PRIMO LEVI,
Mai este oare acesta un om

---

[8] *Traversarea nopții – Amintiri din lagăr* este un roman publicat de nepoata generalului de Gaulle în anul 1998, cu ocazia aniversării a 50 de ani de la eliberarea ei din lagărul Ravensbrück (n.tr.).

1

AUD DE DEPARTE zgomotul asurzitor al roţilor pe şine. Trenul opreşte. Mă pot încă ţine pe picioare, eu şi majoritatea femeilor din vagon, dar sunt aşa de slăbită, că nu mai am viteză de reacţie, iar gândurile mi se încâlcesc în cap. Nu ştiu dacă-mi doresc să ajungem, în sfârşit, la capătul celui mai lung drum – nu ştiu dacă vreau să-mi doresc asta, cu bucăţica de suflet care mi-a mai rămas. Ce departe suntem de Franţa...

Trenul ne azvârle de colo-colo, când într-o parte, când într-alta, până se opreşte de tot, iar noi întindem mâinile spre femeile care nu se mai pot ridica de la pământ şi le încurajăm să-şi vină în fire. Eu trebuie să mă concentrez ca să socotesc că am fost pe drum timp de cinci zile şi cinci nopţi; adică cinci zile nesfârşite, împreună cu nopţile lor interminabile – timp în care am călătorit la grămadă, ca animalele.

Aud ca prin vis nişte voci care-ar vrea să strige, dar nu mai au putere.

– Am ajuns, ne zic femeile care privesc prin gemuleţ.

– E o gară. Sunt soldaţi SS cu câini.

Se lasă tăcerea în tot vagonul. Nimeni nu vorbeşte, nimeni nu plânge, nimeni nu strigă nimic.

Auzim nişte zgomote stridente, dar nu ne putem da bine seama de unde vin. Suntem prea obosite. Sunt uşile de la alte vagoane, zice cineva. Prin geam şi printre scândurile vagonului intră un pic de lumină, aşa că pot să le văd pe femeile de lângă mine. Mi se par desfigurate; suntem atât de sfârşite, că arătăm ca nişte moarte.

Ne mai înviorează puţin ideea că vom ieşi din cuşca aceea. Vom putea barem să respirăm şi să ne mişcăm. Începem să ne scuturăm unele pe celelalte.

Atunci, una dintre femei ne strigă că tovarăşa ei nu se mişcă, e căzută la pământ.

– Nu dă semne de viaţă.

– Respiră? întreabă o femeie, plină de teamă.

– Nu ştiu dacă respiră; eu nu-mi dau seama.

– Ia să văd eu, zice alta, mai tânără.

Tăcem cu toatele, pline de speranţă şi moarte de frică.

– Da, da, respiră, dar a leşinat. Trebuie s-o ridicăm, haideţi!

O ridică, o susţin, cad în genunchi cu ea cu tot, apoi se ridică iar.

Atunci se deschide uşa, iar de-aici încolo lumea mea devine gri-negru.

Cenuşiu.

Şi negru.

Privesc în bezna vagonului cum tovarăşele mele de drum îşi iau valizele şi-şi croiesc drum spre ieşire. Imediat se aud ţipetele SS-iştilor şi lătratul câinilor. Înainte măcar să ştim ce ni se întâmplă, ne pomenim croite cu bicele, ca nişte animale... Sunt mizerabili şi cruzi, le spun femeilor să-i dea drumul tovarăşei leşinate şi, cu câteva lovituri de bici, le dau de înţeles că trebuie s-o lase acolo, în vagon. Înainte de a coborî trebuie să trec pe lângă ea şi-mi abandonez orice speranţă acolo, lângă trupul ei părăsit, care nu mai poate fi salvat. De-acum nu-mi mai rămâne decât frica.

Ne mişcăm escortate de SS-işti care ne împung cu ţeava puştii în spate. Nu am curaj să privesc în nicio direcţie, doar înainte. Mă doare sufletul când le văd pe femeile care abia se ţin pe picioare, dar cară după ele valize.

E ora trei dimineaţa, în ziua de 3 februarie 1944. Suntem în gara Fürstenberg, din nordul Germaniei. Este atât de frig, că în primul moment simţim că ne revenim, dar apoi ni se taie picioarele, de parcă ne-ar fi împuşcat cineva. Însă nu putem cădea din picioare, pentru că ţipă la noi, ne ameninţă cu bicele şi asta ne face să mergem înainte cum putem, cele care mai putem.

Unul dintre nazişti îi zice ceva altuia, iar una dintre fete, vorbitoare de germană, aude şi traduce. Vorba se împrăştie între noi toate. Sunt –22° C afară.

Nu ştiu cât mergem, nu foarte mult, dar ne este aşa de frig, că drumul ni se pare nesfârşit.

Şi tot la douăzeci de paşi una dintre noi cade la pământ.

Intrarea în lagărul de la Ravensbrück e ca o coborâre... o lungă coborâre în întuneric, deşi e un întuneric spart de reflectoarele orbitoare din turnurile de supraveghere. Miroase aşa de rău, că simt că mă sufoc; inima îmi bate mai repede şi respir cu greutate. Locul e plin de corbi, ceea ce face ca scena să fie şi mai sinistră. E un coşmar.

Merg adusă de spate, ca o bătrână. Pământul e negru şi lucios, de parc-ar fi presărat cu scântei de lumină. Îmi ia ceva timp să-mi dau seama că nu sunt scântei, ci reflexii ale gheţii care acoperă locul. Ridic privirea, pentru că vreau să văd bine totul.

Cerul e de plumb.

E un moment atât de înfricoşător, încât nu mai pot nici să gândesc, dar sunt pe deplin conştientă că am lăsat în urmă lumea normală şi am intrat într-un altfel de spaţiu. Un fel de nelume, un loc care nu se mai poate numi lume şi pe care l-am putea asemăna cu infernul, deşi nu e infern. Mă întreb ce ştia de fapt Dante despre infern. Singurul lucru pe care-l ştiu sigur e că am ieşit din lume.

Ne pun să ne lăsăm valizele într-o grămadă mare, apoi ne împart în două grupuri de câte cinci sute de persoane. Împărţirea se face la nimereală. Trecem printre două rânduri de barăci; cinci sute dintre noi sunt distribuite în *Block 22*, în vreme ce alte cinci sute îşi ocupă locul în *Block 32*.

În timp ce ne îndreptăm spre barăci vedem cum de la ferestre ne privesc nişte ochi. Doar o secundă privirile mele se întâlnesc cu cele ale unei alte femei; ne privim lung şi dureros, iar eu înţeleg pe dată magnitudinea tragediei noastre. Din această femeie nu au rămas decât ochii; singurul lucru viu pe ceea ce pare-a fi un schelet. Nu mai există chipuri, doar cranii. Nu mai există femei, doar cadavre sculate din morţi, ale căror ochi îmi spun tot ce trebuie să ştiu şi-mi mai spun că le pare rău de mine.

Ne deschid uşa barăcii şi ne împing pe toate la grămadă înăuntru. E o încăpere mare, dar noi suntem iarăşi strivite unele de altele,

asfixiate. Intrăm aşa, ciorchine, iar bestiile urlă la noi, dulăii latră, iar noi, toate cinci sute, rupem tăcerea cu un strigăt spontan:

– Nuuuuuu! strigăm pline de furie şi epuizare.

Kapos[9], tot nişte femei deportate, şi cu *Aufseherinnen* – gardienele SS din lagăr – se înfurie şi încep să le lovească mai ales pe femeile aflate mai în faţă. Noi astea de la spate le împingem şi ne băgăm mai în faţă. Printre lovituri şi coate date şi primite, ajungem în partea cealaltă a barăcii.

Ne petrecem ziua închise în sala de mese, fără să facem nimic. Regula este că nu avem voie să stăm jos. Nu ne dorim nimic altceva însă, aşa că fiecare încalcă regula pe rând. Pricep că faptul că nu ne lasă nici măcar să şedem este dovada unei cruzimi îngrozitoare. Nu e decât un alt mod de a ne anihila. Ne selectează pe cele mai rezistente.

Toată ziua.

Fir-ar afurisită de zi să fie; toată ziua ne-au ţinut închise!

Oră după oră în care nu am făcut nimic.

Dar nimic.

Şi în sfârşit apar cu un bidon de supă.

Ne punem la coadă să primim un blid, o lingură şi o cană de metal.

Mă uit la mâinile mele în care am acum un blid, o lingură şi o cană de metal.

Stăm la coadă la supă.

Nu se poate numi supă.

Dar parcă ne mai încălzeşte maţele.

Un pic.

Dar nu ne ţine de foame.

Nici de sete.

Poate că asta ne disperă: foamea.

Şi setea.

---

[9] *Kapos* erau infractori de drept comun, dintre cei mai violenţi, trimişi de SS în lagăre pentru a-i supraveghea şi a-i tortura pe deţinuţi (n.red.).

Mai ales setea.

Nu visam decât la fântâna din sat şi mă vedeam mică, copilă, vara la fântână, cu o rochiţă subţire... Ca să beau trebuia să mă ridic pe vârfuri şi să trag tare de manivelă. Poalele rochiei mă gâdilau la picioare. Bruneta bea şi ea cu mine, iar eu, câteodată, o stropeam ca s-o necăjesc. Apa îmi curgea pe toată faţa, mă ştergeam cu mâna şi fugeam repede înapoi la joacă.

Apă...

O gură de apă...

Ce supliciu!

Îmi spun că trebuie să mă gândesc la altceva, dar mintea nu mă ascultă.

– Ştie cineva cum o chema pe fata aceea pe care am lăsat-o leşinată în vagon? le întreb pe femeile de lângă mine.

– Am vorbit cu ea în a doua zi, mi-a zis că o cheamă Marie.

– Altceva nu mai ştii de ea?

– Era dintr-un sat de lângă Limoges... Nu mai ştiu cum se numea satul.

Aşteptăm să vină noaptea, de parcă întunericul ne-ar aduce un strop de pace. Intrăm în baracă. Ne loveşte un întuneric dens. Suntem disperate. Nu se vede mai nimic. De o parte şi de alta ne aşteptau şiruri de paturi supraetajate cu trei nivele. Ne cocoţăm ca nişte pisici. Pe un prici de optzeci de centimetri ne înghesuim câte două, sau chiar câte trei. Închid ochii şi mă forţez să respir încet, să mă liniştesc. La ora opt ni se dă stingerea.

Nu se aude nicio şoaptă, nu vorbeşte nimeni, nu se mişcă nimeni, dar toată baraca răsună de plânsete, suspine înăbuşite, gemete, plâns cu sughiţuri, vaiete care mă fac să-mi dau seama cât se poate de limpede că am ajuns rău, poate mai rău nici nu se poate. Nu mai avem decât dorul, nesiguranţa, panica... Ce-o să se aleagă de noi? Unde-au dispărut femeile care au dormit în aceste paturi noaptea trecută? Ştim deja răspunsul, vedem cum iese fumul din crematorii, iar mirosul

insuportabil de carne arsă ne urmăreşte peste tot. Cum să dormi în asemenea condiţii?

Împart priciul cu o altă femeie, iar între noi am îngrămădit blidele, lingurile şi cana despre care intuim că ne vor întovărăşi de acum înainte în aceste tenebre. Deasupra noastră mai sunt două femei, aproape sub cerul liber, pentru că acoperişul e găurit şi ninsoarea cade direct la ele în pat. În prima noapte, am împărţit patul cu alte trei femei. Patru pe un prici. Am dormit care la cap, care la picioare, incapabile să ne răsucim, să ne mişcăm, să respirăm, să dormim, să visăm.

2

E ÎNCĂ NOAPTE afară când auzim ţipătul sirenei. Nu trebuie să ieşim la apel, fiindcă suntem în carantină. Ne facem nevoile înghesuite la grămadă în nişte latrine jegoase care duhnesc în aşa hal, că ne ia ameţeala. Ne spălăm cu o apă murdară şi îngheţată, apoi ni se cere să facem ordine în dormitor, să ne aliniem afară, în faţa barăcii şi să ne întoarcem în sala de mese.

În prima săptămână pe care o petrec închisă în lagăr, simt cum mă deprim tot mai mult cu fiecare oră care trece. Mă întreb cât mai am de trăit. În aceste prime zile, moartea ne însoţeşte la tot pasul. În şapte zile ne mor opt tovarăşe. Ziua trece cum trece, te mai mişti încoace şi încolo, te aşezi pe podea, te mai întinzi pe o masă, mereu în alertă, auzi-i că vin, poate că ne-aduc de mâncare... Şi deodată auzi cum cineva strigă că iar a mai murit una dintre noi. O femeie îi închide ochii, iar dacă deja îi are închişi îi netezeşte părul cu vârfurile degetelor. Fiecare zice câteva vorbe din suflet... Apoi o chemăm pe *Kapo* – oricare-ar fi de serviciu în momentul acela – şi vedem cum femeia moartă e târâtă afară ca o cârpă murdară şi ştim că nu va dura mult până se va transforma în fum şi cenuşă.

– Oare o să murim şi noi curând? întreb într-o zi, plină de speranţă.

– Da, Neus, tu prima dacă mai pui întrebări din astea.

– Dar ce vreţi să fac? întreb fără rost.

– Să mănânci! zice o femeie care ţine-n mână un blid gol de supă.

– Şi să taci.

– Da, să taci.

Mă închid în mine şi, agitată cum sunt din fire, nu ştiu ce să fac cu orele astea în care nu facem nimic, în care nu ştiu ce aşteptăm. Nu vreau decât să mor.

Titi, care a ascultat în tăcere acest dialog, vine lângă mine şi mă ia de mână, de parc-am putea pleca împreună la plimbare. Suntem bune

prietene; două luni de închisoare şi două călătorii îngrozitoare cu trenul ne-au unit pe viaţă.

– Nu te da bătută, îmi spune ea, iar eu o ascult, deşi n-am chef de vorbă. Când ridic privirile şi mă uit în jur, simt cum mă apucă disperarea.

– Trebuie să ne organizăm în aşa fel încât să ne ajutăm reciproc, zice o fată care e mai mică chiar şi decât Tití. O ascultăm toate cu atenţie.

– Cum putem să ne-ajutăm?

– Ne putem ţine de mână, sugerează Tití.

– Să ne ajutăm în orice fel putem, adaugă Lola, care e tot spaniolă şi, pentru a-şi întări cuvintele, o îmbrăţişează pe femeia în vârstă din faţa ei.

Încep să răsune şi alte voci, se exprimă păreri şi simt cum ia fiinţă un fir de solidaritate de care ne putem agăţa.

– Trebuie să ne organizăm în grupuri mici şi să vedem unele de altele. În felul acesta putem să răspundem foarte repede anumitor nevoi şi nimeni nu se va mai simţi singur.

– Ca într-o familie... şoptesc eu.

– Da, trebuie să formăm familii.

– Familii de mame şi de fiice? întreabă o doamnă în vârstă.

– Da! strigă o femeie plină de entuziasm. Familii de mame şi de fiice!

Mamele se vor ocupa de fetele lor, dar şi fiicele trebuie să aibă grijă de mame. Eu sunt tânără, până săptămâna trecută eram o femeie în floarea vârstei, dar aleg să fiu mamă.

– Vreau să fiu mama lui Tití, strig eu, ridicând mâna care o ţine strâns pe a ei.

La opt zile de când am ajuns în lagăr, decid să lupt cu toate puterile mele pentru supravieţuire, dar şi să ţin minte absolut tot ce văd – iar acum văd femei puternice şi inimoase.

Baraca noastră e împărţită în două secţiuni: A şi B. Grupul nostru ocupă ambele secţiuni încă de-atunci de când ne-au împins înăuntru,

îndemnându-ne cu lovituri de bici. Stăm ca sardinele în conservă. Sala de mese în care ne petrecem zilele e dotată cu o sobă de lemne care nu face faţă unui grup aşa de mare, de aceea organizăm schimburi de stat la sobă, astfel încât fiecare dintre noi să aibă parte barem de câteva minute de căldură. Dormitorul e claustrofobic. Coridorul dintre şirurile de priciuri e atât de îngust, că-ţi poţi întinde picioarele peste el până-n patul de vizavi. În secţiunea mea sunt două sute cincizeci de femei – minus cele care-au murit deja – care ocupă un spaţiu în care ar încăpea maximum o sută. E oribil să trebuiască mereu să te mişti cu turma. E oribil să aştepţi cu orele momentul când te vei putea culca, numai ca să te trezeşti înghesuită alături de o femeie care pute şi plânge noaptea.

Mi-e clar în ce situaţie mă aflu, dar nu mă pot împiedica să-mi fie scârbă. După nouă zile de când ne-au azvârlit în această baracă, găsesc în păr un păduche uriaş care-mi întoarce stomacul pe dos. Eu, care nu-mi pierd cumpătul cu una-cu două, încep să fac ca toţi dracii, iar femeile din jur râd de mine.

– Nu văd ce-i de râs! Ce, voi n-aveţi păduchi? Nu vedeţi că vă scărpinaţi toate? urlu, ajunsă la capătul nervilor.

Apoi carantina se isprăveşte şi nu ştim dacă nu cumva trebuie să ne temem de ce e mai rău. Ne vor scoate la muncă? Sau ne vor duce direct la moarte?

3

SUNTEM DUSE ÎNTR-O altă baracă, unde găsim alte femei, tot deportate, care au sarcina să ne taie părul. Lucrează în liniște, serioase, cu mișcări rapide. Clănțănitul foarfecilor mi-aduce aminte de tata și-mi evoc în minte frizeria lui, ca pe un paradis pierdut. Așteptând să-mi vină rândul, observ cum femeile din fața mea își pierd, rând pe rând, individualitatea, în fața foarfecilor și a mașinii de tuns. Odată cu părul le cad șiroaie de lacrimi amare. Eu îmi propun să nu plâng, dar mă pomenesc cu lacrimile curgându-mi pe obraz de cum aud primul scrâșnet de foarfecă. Ce neputincioasă mă simt! Ce mod au găsit de a ne dezumaniza!

Când terminăm cu tunsul, ne spun să ne dezbrăcăm și să ne lăsăm toate hainele într-o grămadă, iar încălțările în alta. Când îmi scot sutienul, mă gândesc ce rost are dezbrăcarea asta, doar dacă nu cumva ne dau alte haine? Momentul în care-mi ridic picioarele și-mi scot de pe mine chiloții rupți și murdari, rămânând complet goală, e un moment teribil, ca o moarte! Mă lipesc de hainele mele, strâng la piept aceste boarfe iubite, nu mă pot îndura să mă despart de ele. Îmi tot repet că pot, sunt puternică, dar nu mă simt deloc așa. Mă uit în jur și văd că suntem toate dezbrăcate în pielea goală, femei tinere și bătrâne, slabe sau mai puțin slabe. Nu vreau să mă mai uit.

Când nu mai avem nimic pe noi, ne pun să ne ridicăm brațele și ne dau pe la subțioară cu un lichid păstos. Când simt că tot cu același lichid ne dau și-n zona intimă, nu pot să plâng. Ceea ce simt e mai aproape de uimire și de indignare! Am rămas uscată, stearpă, moartă.

Suntem aproape cinci sute de femei și ni se dau câteva bucăți de săpun din care eu una nu prind nicio fărâmă... Apoi ne bagă la dușuri, iar eu mă gândesc că de asta chiar aveam nevoie.

Când începe să curgă pe mine o apă înghețată, înjur dușul și nevoia de-a mă spăla și soarta care m-a azvârlit aici. Dar apoi curge apă caldă, iar eu îmi zic că-s prea nerăbdătoare, trebuie să învăț să iau lucrurile

cu calm. Apoi apa devine insuportabil de fierbinte, de aproape că o iau la sănătoasa. Când vine apă înghețată, mă văd reflectată în toate femeile din jurul meu. Suntem niște piese – așa ni se spune, piese – chircite în chip grotesc sub șiroaiele dureroase de apă.

Ieșim sfârșite, de parcă ne-ar fi bătut. Ne strigă după număr pe fiecare și ne azvârlă câte-o uniformă: o pereche de chiloți care-mi amintesc de izmenele țăranilor din Ribera, un halat și o jachetă. E uniforma vărgată pe care-am văzut-o deja la alte deportate; mi se spune că e albastră cu gri, sau hai, albastru murdar cu gri murdar, dar eu nu văd niciun albastru. Mi se pare făcută dintr-un material ciudat, ca o lână nedărăcită, un material aspru, straniu. Ne dau apoi mănuși dintr-un fel de lână, fără șireturi, și niște încălțări făcute dintr-o fostă anvelopă de camion, cu talpă de lemn.

Nu mai sunt Neus Català Pallejà; am devenit prizoniera cu numărul 27.534. Port pe haine un triunghi roșu întors care arată că sunt închisă pe motive politice și litera F, de la Franța. Sunt măritată cu Albert, deci am naționalitate franceză, dar văd că la toate spanioloaicele care-au luptat în Rezistența franceză le pune tot F și asta mă irită peste măsură.

Când ajung înapoi în baracă simt nevoia să-mi privesc reflexia în geam, deși la fel de bine m-aș putea vedea reflectată pe chipurile celorlalte femei. Îmi trec mâna peste păr iar și iar, tot mai repede. Îmi cad ciorapii... hainele îmi vin lălâi, iar încălțările... Cum voi putea să merg cu niște încălțări mărimea 42 când eu port 35? Și uniforma asta aspră îmi râcâie pielea! Nu mai am păduchi, dar cine poate să meargă cu încălțări cu talpă de lemn?

Dau ture prin sala de mese. Nu e ușor. În câteva ore picioarele mi se umplu de bășici. Îmi pun mâinile în șolduri și merg concentrată, ca și când aș vrea să măsor ceva. Ridic ochii și văd femei care nu mai arată a femei; ni s-a anulat orice identitate, am devenit niște piese identice, uniformizate. La fel ca și mine, le văd uimite de îmbrăcăminte, de încălțări, de felul în care ne-au ras în cap. Cum mă tot plimb încolo și-ncoace, mi-aduc aminte de Charlot și mă sforțez să-mi recapăt talentul de comediană.

Încep cu câteva mişcări destul de ţepene, am în cap *Timpuri noi* şi mersul atât de cunoscut al lui Charlot, apoi mă relaxez şi bag de seamă că lumea se uită la mine. Prind curaj şi pornesc, cu vârfurile picioarelor întoarse în afară. Pantofii sunt perfecţi pentru mersul lui Charlot. Îndoi genunchii. Am o mână-n şold, iar cu cealaltă mă prefac că răsucesc un baston imaginar. Când aud primul hohot de râs continui serioasă, cu gesturi apăsate. Femeile se înşiră de o parte şi de alta, iar eu străbat baraca în sus şi-n jos. Mă prefac că-mi scot melonul, apoi îmi trec mâna prin cap, mirându-mă atunci când nu dau de păr. Îmi caut melonul prin cap, dau din fund, picioarele îmi dansează în saboţi şi aud cum toate femeile izbucnesc în râs. Nu mai ştiu unde sunt, nu ne mai e nici foame, nici frig, nici somn, nici sete, nici teamă. Suntem slăbite, rase în cap, urâte, dar unite de aceste aplauze şi de zâmbetele care ni s-au aşternut pe chipuri. Iată că în noi există şi cotloane în care blestemaţii de naziţti nu au cum să pătrundă.

4

URMEAZĂ APOI DRUMURILE la infirmerie, dacă îi putem spune astfel. Suntem goale, cum ne-a făcut mama. Dezbrăcate şi rase-n cap. Una e să fii dezbrăcată şi cu totul altceva e să fii goală puşcă alături de alte femei – tinere şi bătrâne – la fel de goale, într-un frig îngrozitor, sub privirile cercetătoare ale medicilor SS. Atunci chiar că te simţi complet neajutorată. Ne e frică şi ne e ruşine; foarte frică şi foarte ruşine. Ştiu că nu voi uita acest moment şi simt o împunsătură în piept de parcă mi-ar înfige un ghimpe-n inimă.

Sunt la ciclu, dar mă aflu acolo goală şi expusă. Nu vreau să mor – deja m-am decis că vreau să supravieţuiesc – dar îmi doresc tare mult să se termine totul şi să pot să mă îmbrac, să se termine şi să mă îmbrac. Nici nu-mi trece prin cap c-aş putea primi vată sau barem o cârpă; de altfel sunt convinsă că nu sunt singura femeie aflată în perioada menstruaţiei, dar simt cum sângele mi se scurge în jos pe picioare şi e o amintire care mă va însoţi toată viaţa.

Ne măsoară din cap până-n picioare şi ne pun să deschidem gura. Regret că nu pot să vomit pe ei. N-am dinţi de aur, deci n-au de ce să mă taie de pe listă, dar iată că mă taie. Am slăbit în timpul Rezistenţei, apoi am avut apendicită şi abia îmi revenisem când m-au băgat la închisoare. La închisoare am avut o infecţie urinară... Am slăbit şi mai rău, probabil că n-arăt prea sănătoasă, iar analizele de sânge, cine ştie... Probabil îşi închipuie că sunt tuberculoasă.

Opt zile mai târziu sunt strigată şi mi se spune să mă întorc la infirmerie şi ştiu că pentru cele mai multe femei ăsta e ultimul drum.

– Nu-ţi face griji, o să fie bine, o să vezi.

– Eşti mult mai în putere decât noi, mă încurajează tovarăşele mele.

– Nu ştiu ce să spun... parcă am o greutate pe suflet.

Este o zi senină. Privesc cât de puţină lumină ne intră pe geam. Mă gândesc la Albert, care trebuie să fie închis într-o baracă asemănătoare,

suferind aceleaşi orori ca şi noi. Mi se pare că au trecut ani şi ani de când suntem departe.

Iar sunt în pielea goală, expusă, dar mi-a trecut menstruaţia, aşa că mă simt mai bine. Stau la coadă la radioscopie. Femeia din faţa mea e atât de scheletică, încât din clipă în clipă mă aştept să se frângă. În vreme ce o examinează nu mă pot abţine şi o măsor din cap până în picioare. I se văd toate oasele; odată a avut sâni, dar acum nu mai are decât două sfârcuri pe piept şi i se văd până şi intestinele, ceea ce n-am mai pomenit! Ochii îi ies din orbitele înfundate în vreme ce o urmăreşte atentă cu privirea pe infirmieră. Câtă teamă poate ascunde o privire? Câtă groază se poate citi în ochi?

– *Gut arbeiten*[10]*?* întreabă ea plină de curaj.

– Nu, i se răspunde cu scârbă.

Iar biata femeie se îndepărtează plângând şi ştiu că-şi plânge propria moarte.

– *Gut arbeiten,* zice scârboasa, atunci când îmi vine rândul.

Sunt goală puşcă, cheală, moartă de frică, de frig, de foame şi de sete, terorizată – şi totuşi în clipa aceea simt cum mă cuprinde un val de fericire! Sunt aptă de muncă. Tovarăşele sar pe mine să mă îmbrăţişeze când mă văd şi-mi spun că-mi pregătiseră un număr matricol fals, în caz că m-ar fi declarat inaptă şi m-ar fi trimis totuşi înapoi. Ne îmbrăţişăm toate, suntem bucuroase. Când ne desprindem văd că ne-am unit într-un dans, o *sardana,* care e cel mai frumos dans dintre toate cele care se fac şi desfac[11]. De-acum pot să lupt. Zâmbim. *Gut arbeiten.*

Zilele devin ore, orele minute, iar minutele acestea lungi ni le petrecem dorindu-ne să vină clipa când vom primi ceva de mâncare.

---

[10] Aptă pentru muncă? (în limba germană în original) (n.tr.).

[11] Sardana este un dans popular catalan asemănător horei la români, iar descrierea ei ca „cel mai frumos dans dintre toate cele care se fac şi desfac" îi aparţine lui Joan Maragall, poet catalan al sfârşitului de secol XIX (n.tr.).

Ne a aşa de foame, că nu putem să ne gândim la altceva. Nu ne e foame: suntem lihnite. Dar cel mai rău e că ne este sete; o sete pe care nu ne-o puteam potoli niciodată. Cum e asta, să nu primeşti nici măcar un pahar cu apă? Văd paharul meu de apă de-acasă, de la ai mei. Îl văd limpede, chiar văd cum apa se mişcă puţintel. Îl văd, dar nu-l pot atinge şi mă zbat să-mi alung imaginea lui din minte.

Blidul, cana şi lingura de metal ni le atârnăm de uniformă. Le purtăm legate la brâu cu un şnur. Sunt cele mai preţioase posesiuni pe care le deţinem. Ne petrecem toată ziua în uniforma de deţinute, cu încălţările acelea care ne rod şi însoţite peste tot de zdrăngănitul vaselor de metal. Te apucă disperarea.

– Vă plăcea să gătiţi? întreb, animată de o fărâmă de speranţă.

– Da, da.

– Şi-ncă cum!

– Eu nu găteam decât la sărbători, adaug eu.

– Oh, atunci era cel mai bine!

– Dar ce-ar fi să nu vorbim de mâncare? se bagă în vorbă o femeie care-şi tot freacă sprâncenele.

Şi discuţia se repetă. Ne e foame, nu vrem să vorbim despre mâncare, dar iată-ne pierdute în poveşti despre ce feluri de mâncare găteam, cum arăta bucătăria... zici că visăm cu voce tare.

– Când făcea mama gogoşi, ne închideam în bucătărie şi nu deschideam nici dacă băteau la uşă. Mă lăsa să le fac în ce formă voiam; cred că e primul fel pe care l-am gătit eu singură. Dar nu la ce găteam noi acasă mi-e gândul, ci la vrejurile de roşii, la ciorchinii de struguri aproape copţi, strugurii pe care-i atârnam în pătul şi rămâneau proaspeţi cu lunile şi mai cu seamă la pomii fructiferi. Mâncam mere, pere, piersici... Şi mai făceam şi dulceţuri. Vă plac smochinele?

– Ah, faceţi-o să tacă pe muierea asta, sau dau cu ea de toţi pereţii!

Iar ne cheamă şi ne scot afară. De data asta ne duc la examenul ginecologic. Ce umilinţă, ce oroare, ce lucru îngrozitor! Nu suntem egali, bărbaţii şi femeile. Ceea ce ni se întâmplă e umilitor şi ne umple de furie; e o tortură suplimentară la care ne expune condiţia noastră

de femei! Ne dezbracă iarăşi, ne întind pe spate cu picioarele desfăcute, ca pe animale. Simţim o durere care ne răscoleşte toată fiinţa. Nu vrem să plângem; nu putem să le oferim această satisfacţie! Ne examinează pe toate cu acelaşi instrument, fără să-l dezinfecteze. Apoi ni se face o injecţie îngrozitoare, care ne lasă aproape inconştiente. De-acum s-a terminat cu ciclul – am devenit sterile, numai bune de muncă.

Ieşim de la infirmerie dărâmate. Păşesc fără nicio vlagă, privindu-mi vârfurile picioarelor. Cât ne vor mai chinui aşa? Cât vom mai putea îndura? Care e destinul celor deportaţi?

Ne purtăm destinul, care e moartea. Zilnic învăţăm să murim.

– Neus, de ce nu le spui că eşti infirmieră? mă întreabă o colegă şi parcă mă şi văd îmbrăcată în halat alb.

– Ţi-ar fi mai bine; sigur ai primi mai multă mâncare.

– Pentru că meseria de infirmieră înseamnă să vindeci şi să ajuţi oamenii, dar aici nu ştiu ce mi-ar cere să fac, le spun pe un ton grav.

– Dar ştii tu ce-ai face, zice o voce blândă din spatele meu.

– Ce bine-ar fi de tine şi de pacienţii tăi, insistă o altă femeie.

– Mama mă-sii! Chiar nu vă daţi seama ce rol are infirmeria aici?

– Neus, dar tu te-ai întors vie de acolo.

– M-am întors fiindcă mai au nevoie de mine, fiindcă sunt aptă de muncă. Dacă aş fi fost bolnavă, o sfârşeam la crematoriu. La infirmerie nimeni nu te ajută; infirmeriile de aici sunt trepte către moarte, nu către viaţă, or eu aşa ceva n-aş putea face. Mai bine mor de foame!

5

FOAME, FOAME şi iar foame.

Înfometare.

Să-ţi fie foame, să suferi de foame, să leşini de foame.

După acel voiaj crud şi interminabil înţeleseserăm şi noi că n-aveau să ne dea prea multă mâncare. Am ştiut de-atunci că avea să ne fie greu, dar parcă totuşi mai păstram o undă de speranţă. Femeile astea SS-iste, crăcănate, înarmate cu puşti şi bice, n-aveau ele nicio fărâmă de umanitate în sufletele lor? Şi la puşcărie ţi se dă de mâncare, nu? Şi la vite dai de mâncare, nu? Ce mai, nu puteau să ne lase să murim de foame...

Acasă mesele erau întotdeauna importante, căci munca câmpului cere forţă multă. Adeseori mâncam pâine cu ciocolată în drum spre câmp, iar la câmp, după ce munceam o vreme, ne frigeam peşte, şprot. Dacă eram mai mulţi, puneam pe cineva să aibă grijă de foc. Îi lăsam toţi sufertaşele, iar el ne păstra mâncarea caldă până la ora mesei. Ce frumos era să mănânci sub cerul liber la vremea recoltei... ce bun era şprotul... Cum e posibil să te gândeşti la şprot când te chinuie setea?

Dimineaţă ne dau o mizerie de înlocuitor de cafea, un deget de apă murdară şi caldă, pe care o bem încet, sperând să prelungim momentul, să facem ca picătura aceea de apă caldă să ţină cât mai mult. Iar când ridic ochii, văd pe toate feţele aceeaşi disperare; cu cana în amândouă mâinile bem în tăcere, sorbim din tot sufletul lichidul acela jegos.

La prânz stăm la coadă să ne trântească două linguri de supă în blide. Se poate oare numi supă? O apă fără pic de grăsime, dacă ai noroc îţi pică puţine felii de nap, niţică piele de pe os, cam o lingură de ceva solid. În sala de mese avem nişte mese lungi şi câteva scaune, dar cele mai multe mâncăm în picioare, pe ici pe colo, ori ne aşezăm care cum putem.

În primele zile veneau să ne vadă nişte deţinute mai vechi, care ne-au zis că supa se face cu carne de evreică. Unele femei, mai sărace

cu duhul, le-au crezut şi, făcându-li-se scârbă, le-au dat acelor femei supa lor. La ce extreme te poate împinge foamea? Oare te poate transforma într-un om fără suflet?

Seara primim un cartof şi o felie ca de brânză, care e de fapt cartof fermentat. Dar cea mai bună e pâinea – vreo şaizeci de grame de pâine neagră, uscată, plină de rumeguş, pe care-mi închipui că o aruncă, altfel nu-mi explic. O apuc strâns. Nu ne furăm pâinea una alteia, totuşi simt nevoia s-o ţin bine. O ronţăi, simţind fiecare mişcare a mandibulei şi a dinţilor. Ce plăcere să poţi mesteca, să înghiţi... Acea bucată de pâine e o bucată de viaţă.

Apoi se lasă tăcerea şi noaptea. Odihna nu e odihnă, ci insomnie; ne aşteaptă o altă noapte nesfârşit de lungă, în care vom dârdâi de frig, fiindcă nu ne încălzim niciodată. Facem focul pe priciuri din ce apucăm, dar de cum ne întindem ne apucă tusea, fiindcă toate avem infecţii ale traheii, într-o măsură mai mare sau mai mică. Închizi ochii şi auzi femei care tuşesc, gem sau plâng. Dormi, dar nu te odihneşti, pentru că te chinuie coşmaruri din care te trezeşti urlând, sau râzând ca nebuna. Nopţile de coşmar se sfârşesc cu coşmarul celor două sirene matinale.

6

AU TRECUT DOUĂZECI de zile şi douăzeci de nopţi. După ce auzim sirenele, ne trezim ca de obicei şi ne facem patul; nemţii sunt tipicari şi ţin foarte mult la ordine. Ne bem mizeria de cafea, la care visăm toată ziua, apoi mergem la *Appellplatz*, adică ne scot încolonate la apel în piaţa centrală a lagărului. Cum nu ne mişcăm cu zilele, ridicăm picioarele cu chiu cu vai şi pare că ni le târşim. Suntem mii de femei care ne târşim picioarele cu zgomot. Vai de capul nostru!

În faţa noastră e un grup de mame evreice, cu copiii lor. Unele au bebeluşi care le plâng la sân, altele prunci agăţaţi de fustele lor, care nu scot o vorbă. Văd o fetiţă care-şi suge degetul privind fix cizmele unui SS-ist. Privesc aceşti copilaşi şi-mi spun că imaginea lor îmi va rămâne gravată în memorie pe vecie. Cum se poate să te porţi aşa cu copiii? De ce atâta cruzime? De ce?

Deşi privesc fix înainte, nu mă pot împiedica să văd ceea ce se întâmplă. Grupuri de femei care sunt scoase la muncă forţată. Au cazmale şi lopeţi, merg cu capul în jos şi mi se pare că se descurcă mai bine ca noi când vine vorba să meargă cu încălţările din cauciuc. Cântă. E înfiorător. Sunt moarte de frig şi de foame, abia se mai ţin pe picioare şi sunt obligate să cânte. Cântă în ritm de marş, iar cântecul lor e un marş funebru.

Peste toate, din crematoriu iese un fum negru, zi şi noapte, fumul în care s-a topit viaţa altor femei, fumul şi cenuşa de care se lipeşte frica noastră, inspirată pe nas şi respirată spre cer.

Stăm nemişcate, dar deodată se produce o agitaţie care ne face să întoarcem capetele.

Două *Kapos* care poartă triunghiuri negre, de criminale, târăsc după ele o amărâtă care nu s-a prezentat la apel. O *Aufseherin* o înjură furioasă pe biata femeie şi-o croieşte încontinuu cu un bici.

– E moartă, zice o femeie de lângă mine.

– Cine e moartă? se aud nişte voci care întreabă. Eu ştiu răspunsul.

Scena devine tot mai tragică pe măsură ce o privesc. Nu târăsc după ele o amărâtă în viaţă, ci un cadavru. Ce poate să le facă pe aceste femei să se poarte atât de crud? Mă tot întreb, dar nu îmi vine în minte niciun răspuns logic.

Ne ţin în picioare la apel de la patru dimineaţa până la ora nouă. Sunt –22° C, sau poate –20° C – oricum nu contează. Ne numără. Ne trec în revistă. Se încurcă şi iar o iau de la capăt cu numărătoarea. O nouă tortură; una programată şi insuportabilă. O femeie cade din picioare, dar niciuna dintre noi n-are voie să se apropie de ea. Mai cade una; aceeaşi interdicţie. Vor să ne înrăiască şi pe noi. E aşa de frig, că nu putem respira, iar nările mi se lipesc din cauza gerului. Nu putem nici plânge; lacrimile ne îngheaţă instantaneu, iar consecinţele pot fi fatale. De fapt, oricum n-avem de gând să plângem în faţa trupelor SS. Mânecile uniformei îmi sunt lungi, aşa că-mi ascund degetele înăuntru, dar un urlet furios îmi dă de înţeles că nici asta nu e voie. Dacă aş crede în Dumnezeu aş spune o rugăciune.

Îmi număr degetele de la mână: unu, două, trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, nouă şi zece. Le număr şi le mişc încet, imperceptibil. O iau de la capăt. Unu, doi, trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, nouă şi zece. Şi degetele de la picioare le mişc, atâta cât pot. Unu, doi, trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, nouă şi zece. Şi zece, nouă, opt, şapte, şase, cinci, patru, trei, doi, unu. Strâng din dinţi, dar nu reuşesc să-mi opresc tremuratul. Aş mişca din urechi, dar nu pot, însă pot să ridic niţel din sprâncene. Îmi mişc picioarele în saboţi şi-mi aduc aminte cum călcam strugurii să facem vin, la Guiamets. Timpul trece şi *Kapo* îşi mai înmoaie vigilenţa. Deodată simt cum o femeie mă loveşte cu pumnul în spate! Ah, ce bine e! Când apuc – sunt agilă ca un pisoi – fac şi eu la fel. O lovesc în spinare pe femeia aflată în faţa mea; orice numai să rămânem în viaţă!

Mai cade o femeie. Cade ciudat, ca o păpuşă de cârpă. Are ochii deschişi. Oare dacă ar fi leşinat, i-ar fi avut închişi? Soarele se reflectă în lacrimile ei îngheţate. Vreau să-i ţin minte chipul; e o viziune tragică, dar vreau să mi-o amintesc ca s-o pot evoca.

Unu, doi, trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, nouă şi zece. Unu, doi, trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, nouă şi zece. *Un, deux, trois, quatre,*

cinq, six, sept, huit, neuf et dix. Ia te uită, ştiu să număr în trei limbi. *Uno, dos, tres, cuatro, cinco, seis, siete, ocho, nueve y diez.* Ar trebui să învăţ germana; sigur m-ar putea ajuta una dintre fete să înţeleg barem ordinele pe care ni le latră naziştii. Aşa mi-aş ocupa mintea cu ceva. Da, da. O dorinţă, o iluzie, speranţa că pot face ceva ca să mai uit în ce infern trăiesc. Ce bine! Iată o portiţă, o fereastră, o pernă... oricum, altceva.

Un, deux, trois, quatre, cinq, six, sept, huit, neuf et dix. Un, deux, trois, quatre, cinq, six, sept, huit, neuf et dix. Cerul senin de la Guiamets. Poate sunt ţărani pe câmp, poate bunica adună ierburi de leac cu coşul de nuiele pe braţ, poate undeva pe lume cineva iubeşte, se naşte, frământă pâine... poate există undeva oameni care-şi udă florile. Suntem în război, suntem prizoniere de război şi ştim că toate războaiele au un sfârşit, dar aici nu se simte nici războiul, nici lumea, nici viaţa. Mi se pare că ne-au uitat toţi, că am ajuns pe altă lume.

Mama şi cu tata sigur nu m-au uitat. Albert probabil că e şi el închis. Poate priveşte soarele şi se gândeşte că şi eu îl privesc şi că ne întâlnim acolo, în cer, la soare, deasupra fumului care iese din crematorii. Poate de la el îmi vin puterile pe care le mai am – poate dacă mă gândesc intens la el o să mai rămân în viaţă o vreme. N-am să mă dau bătută. O să îndur până la prânz, voi gusta supa aceea călâie care-mi va prelungi viaţa cu încă vreo câteva ore... orele care-mi vor permite să ajung la cină, la codrul zilnic de pâine şi apoi la somn... sau, mai bine zis, la chinul nopţii, pe care-l voi îndura până dimineaţa, când voi auzi iar sirena. Zece, nouă, opt, şapte, şase, lovituri în spinare să nu mor degerată, cinci, patru, trei, doi.

Pentru prima dată ni se dă o sarcină. Ieşim din lagăr în echipe de câte patruzeci.

7

ECHIPA MEA SE ÎNCOLONEAZĂ într-o formaţie de cinci pe opt. Pornim în marş lejer, dar încălţările sunt incomode şi se lovesc cu zgomot de pământ. Abia dacă înaintăm, în ciuda eforturilor de a ţine pasul. Cărăm în spinare lopeţi grele – eu una am impresia că lopata cântăreşte mai mult decât mine şi că, din clipă în clipă, mă voi prăbuşi sub povara ei.

E plăcut să fim afară din lagăr, să lăsăm în urmă gardurile de sârmă ghimpată. Traversăm oraşul Fürstenberg şi rămânem uimite văzând cât e de frumos! Deci mai există frumuseţe pe lume! Casele sunt acoperite cu ţiglă roşie şi au perdele la geamuri. Cerul e senin, luceşte un soare cu dinţi şi orăşelul e plin de flori. De unde venim? Dintr-o lume care nu mai ştie că există culori – şi perdele la geamuri. Ne continuăm marşul chinuit.

Destinaţia este o esplanadă unde ni se înfăţişează un munte de pământ. Sarcina noastră este să mutăm cu lopeţile maldărul de ţărână din partea dreaptă în partea stângă. Se aude un fluierat şi ştim că ni s-a dat semnalul pentru a începe. În primele momente ne supraveghează îndeaproape, dar în scurtă vreme cred că şi *Kapos*, şi soldaţii SS se plictisesc. O colegă şi cu mine îl imităm puţin pe ascuns pe Charlot, când ne închipuim că nu ne vede nimeni. Ne prinde bine şi muncim mai cu spor ştiind că din când în când ne mai putem şi prosti. După o oră însă suntem atât de obosite, că nu ne mai arde de Charlot.

Deodată ni se strigă să ne oprim.

– Trebuie să mutaţi tot pământul la loc în grămada iniţială! ne instruiesc, cu priviri pline de dispreţ şi de ură.

Mă chinui ceva timp, dar pricep în sfârşit regula jocului. Vor să ne omoare cu zile, de oboseală. Zi de zi ne triază în fel şi chip. Nu le sunt de ajuns morţile de septicemie, tifos, dizenterie; nu le ajung femeile înecate în latrine, cele sfâşiate de câini, nici măcar acelea pe care le omoară chiar ei injectându-le benzină în inimă. Câte veşti rele auzim în fiecare zi! Acum au găsit altă formă de-a ne omorî: munca. În vreme

ce dau la lopată, îmi zic că mai rău decât orice ne omoară lipsa de sens. Încarc lopata, pun pământul jos şi-mi repet în minte: Neus, nu te gândi la nimic, nu te gândi. Vreau să mă concentrez pe ceea ce fac, să-mi cruţ puterile cât pot, să mai îndur jumătate de oră, o oră, două, trei, câte va fi nevoie. Trebuie să rezist ca să văd iarăşi perdelele şi florile, să mă întorc în lagăr cu echipa mea, să mănânc mizeria pe care ne-o dau de mâncare, să rămân în viaţă.

Să rămân vie.

Barem să încerc.

Şi nu ştiu cum trec orele, dar la întoarcere văd iar perdelele şi-mi spun că nu le-aş putea vedea dacă aş fi moartă, iar lucrul acesta atât de mărunt mă face să-mi dau seama cât de mult preţuiesc viaţa, cât de tare am ajuns s-o iubesc. Mai tare ca niciodată.

Deodată aud un strigăt, apoi altul.

– Atenţie! strigă alarmată o tovarăşă.

– Cum e posibil? întreabă furioasă o alta.

Un grup de copii ne-a văzut trecând şi au început să arunce cu pietre în noi. Privesc drept în ochii unui copil care nu poate avea mai mult de zece ani, iar privirea lui e ca o apă neagră – o apă pe care de-acum am învăţat să plutesc.

A mai trecut o zi şi sunt încă în viaţă, iar ceea ce mă face să continui, să-mi scot încălţările, să mă sui pe prici alături de o altă femeie şi să mă chinui să dorm este gândul că şi mâine îmi voi putea spune „a mai trecut o zi".

Zilele şi nopţile însă sunt lungi, atât de lungi, că timpul mă apasă mai greu ca niciodată; mă striveşte, mă nimiceşte cu greutatea lui. Dar mă zbat şi iată că recuperez din negura trecutului o rochie de un verde sticlos pe care mi-o făcusem într-un an ca s-o port la zilele satului. Înainte vreme dormeam, mă îmbrăcam, mergeam la bucătărie şi pregăteam masa... Atunci trăiam, acum mă chinui să supravieţuiesc, iar pantofii pe care i-am purtat atunci, la zilele satului – nişte pantofi cu un pic de toc – au devenit doar amintirea ştearsă a unui vis.

Sunt tristă şi furioasă. Lumina se stinge şi îndur încă o noapte, apoi se face dimineaţă, sună cele două sirene, iar eu sunt pregătită să mai

îndur o zi. La *Appellplatz* dârdâim şi de frig, şi de frică. Oare ce ne-aşteaptă azi? Mutăm iarăşi pământul de colo-colo cu lopeţile, iar când ne întoarcem îmi pun în cap să pornesc în recunoaştere prin lagăr. Vreau să ajung la *Block* 32 şi să văd ce mai fac tovarăşele noastre din tren.

– Ba nu te duci nicăieri, zice Geneviève cu voce poruncitoare.

– Ba mă duc. Nu vreţi să ştiţi ce s-a ales de ele?

– Sigur că vrem, dar e mult prea primejdios ceea ce vrei tu să faci.

– Ştiu, dar hotărârea mea e deja luată, zic eu foarte calmă.

– Bine, atunci schimbă-ţi hotărârea, replică Blanca, enervată.

– Să ştii că uneori e nevoie să luăm astfel de hotărâri care ne pun viaţa în primejdie, răspund eu întărindu-mi decizia.

– Acum n-ai nevoie decât să stai la locul tău şi să nu îţi rişti viaţa, nu vezi?

– Am plecat.

Mă îndrept spre uşă. Titi mă apucă de braţ, eu mă desprind cu o smucitură. Mai bine nu le mai ziceam.

Pândesc clipa când nu se simte nicio mişcare şi ies afară. *Blockova* noastră nu e atât de haină ca alte responsabile de *Blöcke*. Strigă la noi când sunt naziştii de faţă, dar altfel nu ne deranjează şi nu caută să ne umilească.

Merg repede, adusă de spate, mi-aud fiecare bătaie a inimii – ce mult a trecut de când nu m-am mai simţit aşa de vie! Îmi spun că-s vitează şi poate cam imprudentă, dar ştiu că e o formă de rezistenţă care mă ajută să trăiesc în groapa asta. Mai am doar câţiva paşi când aud un strigăt de departe.

– Ai grijă! *Kapo!*

Mă întorc alarmată şi văd o *Kapo*, iar ochii mi se lipesc de triunghiul negru pe care-l poartă. E grasă, vaca nenorocită. Mă ajunge din urmă şi mă plesneşte furioasă cu un bici, dar eu sunt micuţă şi sprintenă, în ciuda încălţărilor, aşa că mă fac nevăzută ca o şopârlă.

Alerg de-mi iese sufletul şi ajung la baraca noastră gâfâind, cu un zâmbet mare pe buze. N-am făcut mare scofală, dar am încercat şi m-am întors teafără graţie acelei necunoscute care mi-a dat de veste

că sunt urmărită. Fetele aşteaptă cu sufletul la gură să le povestesc ceva, eu le spun cum a decurs aventura, apoi mă lasă singură – e un fel de-a spune, desigur, fiindcă suntem claie peste grămadă. Pur şi simplu se întorc cu spatele la mine şi-mi zic să sunt imposibilă.

După câteva clipe mă pomenesc cu Blanca şoptindu-mi la ureche:

– Dacă mai ieşi, să ai grijă la un fir electric căzut lângă baraca din spate. O femeie s-a electrocutat de la el.

Mă bag la culcare ştiind că am un motiv să trăiesc şi mâine.

8

ADEVĂRUL ESTE CĂ neviaţa asta pe care o ducem e insuportabilă, iar unele dintre noi se sinucid, ceea ce ne sporeşte suferinţa, de parcă nu ajunge că suntem prizoniere, departe de casă, de familie, de lume... E o suferinţă pe care, deşi o împărtăşim cu toatele, fiecare o resimte altfel.

La Ravensbrück îmi fac câteva prietene foarte bune. Una dintre ele este o contesă franţuzoaică de şaizeci şi nouă de ani, care arată foarte bătrână. A ajuns în lagăr înveşmântată în negru din creştet până-n tălpi şi ne spune că purta negru pentru că visul ei era să devină capelană. E o femeie inteligentă, rafinată, care a luptat în Rezistenţă. Nu ştiu prea bine de ce mă lipesc de ea încă de la început, deşi nu vorbim mult. Sunt lucruri care se simt, nu se ştiu. Cu unele femei te împrieteneşti pe dată, cu altele câte puţin în timp, iar cu altele deloc. Contesa şi cu mine suntem foarte diferite, însă ne asemănăm aşa de tare, că nu-mi pot ţine gura şi o întreb:

– Cum se face că o catolică fervent ca dumneata a ajuns în Rezistenţă?

– Fetiţo, iubesc libertatea. Sunt patrioată, sunt franţuzoaică şi-l urăsc pe monstrul ăsta oribil. Hitler e Anticristul pe pământ.

M-a lăsat fără cuvinte.

– Fato, dar tu de ce ţii cu roşii şi eşti comunistă? Ah, iartă-mă, am vrut să zic republicană spaniolă, adaugă ea parcă scuzându-se.

– N-am de ce să te iert! Sunt roşie, sunt comunistă şi sunt aşa pentru că-n asta cred din toată inima, pentru că aşa m-a învăţat tata, pentru că fasciştii au declarat război Spaniei şi-am trăit pe pielea mea nedreptatea. Am suferit cot la cot cu ai mei, îi zic, trăgându-mă mai aproape de ea. Fascismul n-a făcut decât să accelereze nişte reacţii care deja se întâmplau în lăuntrul meu, fiindcă... Viaţa o să-mi răspundă, sfârşesc eu cu voce gravă.

Suntem faţa şi reversul aceleiaşi monede, aşa că ne împrietenim la catarama. Femeia asta e dovada vie că ai multe de învăţat de la oamenii

care gândesc altfel decât tine. Apoi vine o dimineaţă când, de la apel, ne duc direct la infirmerie.

Timp de o zi şi jumătate sunt îngrozită, pentru că nu ştiu nimic de contesa mea. Îmi iau inima în dinţi şi mă întorc la infirmerie, unde o întreb pe prima infirmieră care-mi iese în cale dacă ştie ceva despre ea.

– Pleacă repede de aici, strigă femeia îngrozită.

Dar în ziua următoare, în timpul apelului, o infirmieră se apropie de grupul nostru şi vorbeşte cu o tovarăşă. Mi-o întipăresc bine în memorie, iar când am ocazia mă apropii şi o întreb ce-a aflat.

– E moartă, au profitat ca s-o taie, să-i facă autopsia. Cadavrul ei e încă acolo, ciopârţit..., răspunde ea fără să se uite la mine.

Nu pot să-mi scot din minte imaginea prietenei mele ciopârţite, aşteptând naiba ştie în ce colţ al acestui infern clipa când va fi dată pradă focului. Nu pot să nu mă gândesc că se va transforma în fumul şi cenuşa pe care le vedem zilnic când ridicăm privirea, că duhoarea insuportabilă de carne arsă va proveni şi de la carnea ei.

Sunt demoralizată, furioasă şi tristă... nu ştiu ce să fac, nici cum să trec peste această pierdere. Intru în baracă şi mă sprijin de un perete, apoi mă las în jos până ajung pe podea, de unde-mi privesc fix mâinile tremurânde.

Sunt prima la coadă la supă, deşi cel mai bine e să fii ultima, doar-doar primeşti o zeamă mai consistentă de pe fundul bidonului. Îmi iau repede blidul şi alunec afară.

M-aş duce la infirmerie, dar n-am curaj. Merg repede în direcţia firului căzut de care mi-a zis Blanca. Cadavrul femeii electrocutate e tot acolo. Eram decisă să-i calc pe urme, dar la vederea cadavrului mi se taie respiraţia. Ştiu că au lăsat-o aici ca să ne sperie. Şi mă sperie.

Corpul îi e ţeapăn, iar mâinile încă-i sunt lipite de firul căzut. Are sânge închegat pe buze şi la nas. Nu pot să-mi dau seama câţi ani are... avea. Dar văd că e tânără, prea tânără ca să moară, prea tânără ca să sufere în halul acesta. O privesc cu atenţie. Trec câteva minute pe care le simt lungi ca orele. Nu mă duc prea aproape; mă reazem de un zid şi o studiez de la distanţă. O simt ca pe-o soră şi sufăr pentru că e a doua soră care-mi moare. Am vrut s-o văd, fiindcă vreau să-mi întipăresc

moartea ei în memorie, în caz că voi scăpa de-aici cu viaţă. Am vrut s-o văd pentru că mi-e dor de contesă ca de propria mea mamă. Am vrut s-o văd, fiindcă sunt aşa de departe de părinţii mei şi de Albert, că nici nu mai ştiu cum se simte dorul de ai tăi. Am vrut s-o văd pentru că, în cazul în care mă vor obliga vreodată să-mi spânzur tovarăşele – aşa cum am auzit că se practică uneori – am de gând să alerg aici, la firul acesta căzut şi să mor demn, la fel ca sora mea. Toate femeile din baraca mea am făcut acest jurământ solemn. Am vrut s-o văd fiindcă în locul acestei surori aş fi putut fi eu – şi vreau să fiu mereu conştientă de acest lucru.

9

DORM ADÂNC, DAR cele două strigăte ale sirenei mă smulg din locul acela unde nu simt nimic. Deşteptarea e ca o rostogolire spre fundul pământului. Încă rostogolindu-mă, mă dau jos de pe prici.

E ora trei dimineaţa. Ne facem toate priciul lună, mergem la latrină. Ce chin, mereu cu stomacul gol, mereu cu diaree. Disperate, ne aşezăm la coadă la cafea. Îmi bag mâna în cana goală şi apăs tare. Mă uit lung la mizeria asta de cană. Apoi mergem la *Appellplatz* unde îndurăm două sau chiar trei ore în care ne numără, iar eu mă gândesc că fug, azi poate merg la Barcelona să patinez, întâi un picior, apoi celălalt, simt pe faţă un vânticel de primăvară, întâi un picior, apoi celălalt, acum cu spatele, iar părul îmi mângâie ceafa şi-mi vine peste faţă.

Iată-ne aici încremenite, terorizate, stând în picioare de mai bine de o oră. Vedem trecând şase femei care târăsc un utilaj greu. Se mişcă cu greutate; e o viziune de coşmar. Una dintre ele cade la pământ şi o *Kapo* o loveşte tare cu bastonul. Una din femeile din faţă stă şi ea să cadă şi închid ochii îngrozită, dar nu-i pot ţine închişi. Utilajul ar fi trecut direct peste ea dacă o tovarăşă cu prezenţă de spirit n-ar fi împins-o. I-a salvat viaţa, dar e răsplătită cu lovituri de baston.

Sarcina noastră de azi: trebuie să scoatem pământul de pe fundul lacului Schwedt. Ne descălţăm şi ne băgăm în lacul îngheţat. Spargem crusta de gheaţă şi ne apucăm să scoatem pământul negru şi tare de pe fund. Săpăm şanţuri ca să se scurgă apa, apoi scoatem noroiul, băgate până la glezne în apă. Din noroiul acela facem cărămizi, aşa, cu mâinile goale, fără matriţă, fără niciun fel de unealtă. Şi nu le facem oricum, căci blestemaţii le vor perfect dreptunghiulare. Precum capetele lor!

Ridicăm în jur munţi de cărămizi mai înalţi ca noi. În ciuda oboselii, a frigului şi a durerilor pe care le simţim în palmele julite, psihologic ne vine mai uşor să facem asta decât să mutăm fără noimă un maldăr de pământ. Poate ajung să apuc seara.

În baracă, de cum prind o clipă liberă, mă pun cu burta pe germană. Profesoara mea e o franţuzoaică. Are un creion şi-un colţ de hârtie obţinut pe ascuns de la o deţinută care lucrează în birouri şi care-şi riscă astfel viaţa. Scriu... Când se dă stingerea la ora opt, trec în revistă mental cuvintele pe care le-am învăţat azi; vreau să vorbesc germana şi să înţeleg ce ni se ordonă. În felul acesta, într-o zi am să le pot spune ce cred despre ei în limba lor, ca să fiu sigură că mă fac înţeleasă.

Începe o nouă zi, dar după apel ne trimit înapoi în baracă, iar eu sper că vom avea o zi de odihnă. Odihnă – aici asta înseamnă că ne scot la curăţat latrinele. De când n-am mai fost noi la rând? De nouă zile? De şapte? Cum pot zilele să fie atât de lungi şi de grele? Ne e foame, dar înfundăm latrinele; sistemul nostru digestiv este complet dat peste cap.

Patru latrine pentru cinci sute de femei.
Ne suflecăm mânecile.
Ne scoatem încălţările.
Ne suflecăm aşa cum putem poalele halatului.
Apoi intrăm în munţii de rahat.
Scoatem rahatul afară cu mâinile goale.
Ne ia ameţeala.
Vrem să murim.
Vrem să trăim.
Rahatul ne ajunge până la pulpe.
Dacă am plânge, nu ne-am putea şterge la ochi.
Aşa că nu plângem.
Încerc să mi-l scot din cap pe Albert.
Nu vreau să mă gândesc nici la ai mei.
Mi se pare că o văd pe biata contesă spintecată.
O văd pe femeia electrocutată cu firul în mâini.
Mă concentrez pe treaba mea: adun rahatul şi-l pun într-o găleată.
Adun şi pun în găleată.

Adun şi pun în găleată.
Inspir o dată, scurt, expir cât de lung pot.
Inspir şi expir.
Nu mă gândesc la nimic.
Nu plâng.
Ştiam în ce m-am băgat atunci când m-am alăturat Rezistenţei.
Ştiu că lupta pentru o lume mai bună e lucrul cel mai minunat pe care l-am făcut.
Ştiu că aş mai face-o o dată.
Adun şi pun în găleată.
Adun şi pun în găleată.
Forţa morală îmi sporeşte forţa fizică.
Forţa morală mă va salva!
Ne va salva.

Trecem de la o stare la alta; de la momente de groază, când ne simţim pierdute în negură, la clipe când nu mai avem nicio speranţă. Realitatea nu e decât un coşmar din care nu putem ieşi. Ne simţim părăsite, vorbim adesea de familiile noastre, de ţara noastră, de război... Ne-au rupt de tot; nici războiul nu ni se mai pare real. Mă număr printre cele care susţin că există undeva alţi oameni care luptă pentru eliberarea noastră, însă am tovarăşe care nu mai pot vedea dincolo de realitatea hâdă a lagărului, care nu mai ştiu cum arată speranţa. Apoi vine dimineaţa care schimbă tot.

Suntem pe lac şi auzim un zgomot ciudat care ne distrage de la muncă. Ridicăm capul: sunt avioane. Ne survolează.

– Nu vă opriţi! ni se strigă cu furie.

– Nu priviţi în sus!

Continuăm să muncim, aplecate, dar privim pe furiş în sus.

– Vor să ne spună ceva...

– Desenează ceva. Vedeţi? şopteşte o femeie.

Ascult zgomotul avioanelor ca şi când ar fi muzică şi privesc cum pot desenele lor pe cer.

– Ce zi e azi? întreb atunci când simt că am prins mesajul.

Abia ne putem ascunde bucuria când ne dăm seama că e 8 martie – ziua femeilor muncii. Avioanele ne desenează opturi pe cer. Muncim în continuare, ca nişte sclave ce suntem, dar în inimi ne încolţeşte speranţa.

10

IAR AM FOST pe lac. La întoarcere aveam mâinile roşii de frig, crăpate şi dureroase. Le simţeam ca pe nişte bolovani; îmi atârnau, mă dureau. Odată ajunse în baracă am auzit un zgomot ciudat. Nu avem voie să ieşim, nici să privim pe geam, dar ne apropiem totuşi să vedem ce se întâmplă. Una dintre femeile care ne-aduc supa – sau poate amândouă – s-a prăbuşit, sfârşită. Un grup de deţinute ling cu disperare supa care s-a prelins pe jos. Mă trece un fior. Ne privim între noi şi simt că pe toate ne încearcă aceeaşi groază la vederea acelor deţinute scheletice care par animale înfometate. Nimeni nu zice nimic, dar ştim cu toatele că, dacă bidonul s-ar fi vărsat lângă noi, am fi lins pământul negru, la fel ca ele. Când încep să curgă loviturile pe spinarea lor mă ţin tare. Cu pumnii strânşi, accept răutatea lumii. Dar nu cred că vreuna va scăpa cu viaţă. Mă pun la coadă la supa mea ţinând lingura strâns în mână de parc-aş vrea s-o rup, de parcă aş putea-o folosi ca pe o armă albă, de parc-ar fi singurul mod acceptabil pe care-l am de a-mi exprima furia.

Oare când se va sfârşi frigul? Totul ar fi mai uşor dacă nu ne-ar fi frig; dacă ar fi mai cald, am fi şi noi mai puternice, mai curajoase...

În lagăr sosesc noi transporturi de femei deportate.

– Ce sunt focurile acelea care ard? întreabă una.

– Acolo ne ard pe noi de vii, răspunde alta.

Iar vorbele ei se împrăştie ca pojarul.

Nu ştiu ce mă mână să mă tot fâţâi prin lagăr ca o şopârlă încălţată; uneori vreau să cred că sunt curajoasă, dar alteori ştiu că sunt doar inconştientă. Acum vreau să ajung la crematoriu. Mirosul de carne omenească arsă e oribil; mi-ar fi cu neputinţă să-l descriu vreodată. Cu cât mă apropii se simte şi mai puternic, şi mai oribil. Cad zdrenţe de cenuşă din cer. Faptul că mă aflu atât de aproape mă impresionează peste măsură.

O altă ispravă pe care o înfăptuiesc este să mă strecor în bucătărie. Vreau să văd cum e acolo, cum le ţin pe deţinutele care gătesc, vreau să văd – şi de această dată – pentru că vreau să pot povesti. Intru neauzită, dar de cum pun piciorul înăuntru mă opresc şi poate că asta mă dă de gol. Vreau să privesc în jur, dar tot ce văd e un obiect care zboară spre mine. Nu am timp să reacţionez. Un nap se loveşte de perete şi se sparge în bucăţi la doi centimetri de capul meu. Aceşti doi centimetri prost calculaţi îmi salvează viaţa. Napul a fost azvârlit cu atâta putere, că mi-ar fi crăpat capul, iar infirmeria ar fi terminat cu mine numaidecât. Ies îngrozită fiindcă îmi dau seama că m-au luat drept hoaţă, ori hoţia se pedepseşte cu spânzurătoarea! Chiar aşa, ce făceam acolo? Dădeam târcoale pe la bucătărie, lihnită de foame... Şi nici nu mi-a dat prin cap să fi furat barem ceva de mâncare. Mă întorc la baraca noastră, dar nu mai povestesc nimănui prin ce-am trecut. Cred că am o faţă care spune totul. Tovarăşele mele nu mă ceartă de data asta, dar nici nu-mi pun întrebări.

Geneviève, care mă priveşte cu atenţie, îmi zice că de mult nu m-a mai văzut imitându-l pe Charlot. Mi-aduc aminte brusc că şi ea mi-a salvat viaţa atunci, în primele mele zile la Ravensbrück, când ne-au pus să cărăm în spinare deodată un sac cu pâine şi unul cu cafea, iar ea a făcut ce-a făcut de a mutat cea mai mare parte din greutate pe umerii ei. În primele zile oricine cădea era mort.

Geneviève, Titi şi alte tovarăşe; primele zile; radioscopia şi cuvintele *Gut arbeiten;* atenţionarea că sunt urmărită de o *Kapo* atunci când voiam să văd cum o duc colegele din convoiul de 27 000 şi acum cei doi centimetri care m-au salvat de la moarte. Toate acestea sunt pentru mine semne că voi supravieţui. Încă tremur de frică, dar mă prefac că apuc un baston imaginar, fac o plecăciune dinaintea Genevièvei şi spectacolul începe.

11

NE ÎNTOARCEM ÎN LAGĂR după douăsprezece ore de muncă grea pe lac. Mergem ca şi când am fi muribunde. Ne e aşa de frig, că mă întreb care-ar fi diferenţa dacă am fi deja moarte.

Fiecare pas e o luptă.

Fiecare minut e nesfârşit.

Ne apropiem de barăci.

Ne apropiem de pâinea aceea pe care ne-o dau seara.

Şi brusc ne oprim.

Toate.

Toate stupefiate.

Ni se strigă să ne continuăm marşul.

În jurul barăcilor sunt nişte deţinute îngenuncheate. E plin de deţinute care sapă, scot flori din jardiniere şi le plantează în pământ. Toate lucrează cu capul plecat.

– Aţi văzut? întreabă mirată o tovarăşă.

– Eu văd, dar nu cred, zice o alta.

– Cum e posibil?

– Oare îşi bat joc de noi?

– Nu, nu cred că-şi bat joc. Sunt mult mai cruzi de atât, rosteşte Lola sentenţios.

– Atunci ce se întâmplă?

Nu putem înţelege ce se întâmplă, îmi zic.

Oare cum e cu putinţă să li se dea unor deţinute o sarcină atât de frumoasă?

Scena asta mă sfâşie pe dinăuntru – şi nu sunt decât o simplă observatoare. Merg la culcare cu imaginea florilor în cap.

De dimineaţă ne întâmpină o linişte ciudată. Nu bombăne nimeni, niciuna nu geme, ne bem toate cafeaua în tăcere şi ne pregătim să ieşim la *Appellplatz*. *Aufseherinnen* sunt insuportabile; parcă li s-a pus pata că azi totul trebuie să fie fără cusur. Nu ştiu ce tot strigă. Nu-mi intră în cap germana şi pace!

Ne scot la numărătoare. Deja ne cam ia frica, fiindcă nu ştim ce se întâmplă.

Dar când îi văd venind înţeleg tot. Apare doctorul Kart Gebhardt împreună cu un comitet al Crucii Roşii.

Se mai poate numi medic un monstru care le inoculează bacili unor deţinute poloneze pentru a studia evoluţia cangrenei?

Oare ăştia de la Crucea Roşie umblă cu ochelari de cal?

Seara stăm la coadă să ne dea pâine. Titi, eu şi încă două fete avem aceeaşi idee.

– Nu vi se par cam neîngrijite florile astea?

– Titi, în Catalonia la florile astea li se zice panseluţe.

Ne pufneşte râsul, dar ne abţinem.

– Ei bine, vreţi să vă spun ce gând am eu cu panseluţele astea? [12] întreabă ea râzând, dar îndată îşi ia seama şi-şi acoperă gura cu mâna.

– Cred că ne gândim la acelaşi lucru.

Marie se pune şi ea pe râs.

– Hai să nu mai pierdem vremea; la cules de panseluţe cu noi!

– Dacă ne prind, ne omoară.

– Dacă nu ne prind, ne omoară foamea. De murit tot murim...

Râd, mă abţin, apoi ieşim toate pe ascuns, cu pâinea în mână.

E noapte afară, iar eu sunt a doua care iese. Scot din pământ o floare cu tot cu rădăcină şi o ascund cât de repede pot. Când intru înapoi în baracă dau peste o tovarăşă care n-a fost părtaşă la discuţia noastră. Iese repede, cu un fel de surâs pe faţă. Ce ciudat...

Aşteptăm să se potolească tusea, plânsetele, gemetele. Aşteptăm o bună bucată de vreme, fiecare pe priciul ei, nemaiavând stare. Când ni se pare că s-a făcut linişte, tovarăşa mea de pat şi cu mine dăm fuga la patul unde doarme Titi. Apar numaidecât şi Marie cu Hélène. Mirată, femeia de lângă noi întreabă:

---

[12] Joc de cuvinte. În limba catalană *pensaments* (panseluţe) şi *pensaments* (gânduri) sunt omonime (n.tr.).

– Ce-i asta, o reuniune clandestină?

– Ş-şş-t.

– Hai, dacă vrei, îi zic în şoaptă.

– Nu vreau să fiu părtaşă la reuniuni; o să vă prindă.

– Avem nişte delicatese de împărţit, zice Tití.

– Vin! exclamă femeia şi se dă jos de pe prici.

Fiecare dintre noi scoate panseluţele smulse din rădăcină, pline de pământ şi calde de cum le-am ţinut ascunse. Ne aşezăm în cerc, de parcă am sta la masă. Stăm pe vine, aproape că nu ne vedem. Punem toate panseluţele în mijloc. Scuturăm pământul de pe rădăcini. Apoi ne petrecem câteva minute în contemplaţie.

Apuc una dintre plante şi împart fiecărei femei câte o floare.

Mi-aduc aminte de capelan, când ne dădea Sfânta Împărtăşanie. Bag floarea în gură ca şi când ar fi o pătrăţică de ciocolată. Întâi o sug încetişor. Când încep să-i simt gustul, mestec cu băgare de seamă.

– Mmmmmm....

Şi-acum chiar că ne punem pe râs; un râs tăcut, fiindcă nu vrem să ne-audă celelalte femei – n-avem destule flori ca să împărţim cu toată lumea.

Mâncăm şi râdem.

Râdem şi mâncăm.

Îmi vine chef de cântat...

Tití ne mai dă câte o floare.

– Ne omoară mâine! strig eu.

– Pe toate? întreabă Tití şi iar se porneşte pe râs.

– Hai să nu ne gândim la ziua de mâine. Te rog să nu ne strici momentul!

Unele mâncăm încet, altele înghit hulpav. Eu una mă delectez cu fiecare înghiţitură.

Apoi îmi miros mâinile.

Ce bine e să simt miros proaspăt în locul duhorii obişnuite.

– Mirosiţi-vă, mirosiţi-vă, le spun.

– Ş-şş-şt!

Când terminăm florile ne lingem pe degete. Apoi trecem la frunze, iar la urmă mâncăm rădăcinile. Ce festin!

– Eu vin dintr-un sătuc şi mereu le ziceam părinţilor mei că vreau să plec să văd lumea! Şi uitaţi-vă la mine acum! exclam eu veselă, dar simt că-mi vine să plâng.

Şi iar râdem, de parcă am fi avut şi vin la masă.

Când ne potolim cu râsul, ne băgăm la culcare. Ce-o să ne facă mâine? Oare ce pedeapsă înfiorătoare le aşteaptă pe amărâtele din *Block* 22? Oare vor avea de suferit şi celelalte femei pentru crima noastră?

Dar aud de departe cum Tití îngână un cântec de leagăn şi, pentru prima oară, dorm neîntoarsă.

În zori nu ne-a mai rămas nimic din euforia nopţii. Ne trezim tăcute, fără să schimbăm o vorbă. Ieşim la apel cu inima strânsă, tremurând de frică.

Cerul e acoperit, dar se vede clar că în jurul barăcii noastre nu mai sunt flori. Nu mai sunt flori nici în jurul celorlalte barăci. Toate am mâncat florile! Nu mai e urmă de floare! În ciuda fricii pe care încă o simţim, râdem toate, râdem cu ochii şi cu inima.

12

UNELE NUMĂRĂ ZILELE care s-au scurs de când suntem în lagăr. Eu, nu. Pare că ne aflăm aici de-o viaţă şi mă cuprinde disperarea la gândul că am putea rămâne o veşnicie. E o zi de la sfârşitul lui martie şi se întâmplă ceva, gardienele SS sunt mai aspre decât de obicei. Vor să ne aranjăm ca să ieşim la apel.

– Cum vor să ne aranjăm? întreabă surprinsă una dintre tovarăşele noastre, netezindu-şi poalele cu o privire stupefiată.

– Cum pot fi aşa de proaste? întreabă o alta, care ne face mereu să râdem.

Una dintre deţinute află totul de la o *Blockova* şi vestea se răspândeşte. Ne vizitează Himmler, lepădătura aflată la conducerea tuturor gardienilor SS din toate lagărele de concentrare, însoţit de comandamentul suprem.

– Oare de ce-o veni?

– E mai bine să nu ştim, murmură o femeie în vârstă.

Peste lagăr s-a aşternut o tăcere mormântală. Naziştii, îmbrăcaţi şi aliniaţi fără cusur, trec în alai pe dinaintea noastră. Aşa, toţi laolaltă, sunt şi mai înspăimântători. Himmler e acoperit de decoraţii, ţeapăn, ca scos din cutie... E miop. Ce cutremurător să se afle aşa de aproape de noi! Ce prevestire sumbră!

De câteva zile, în lagăr e mare vânzoleală. Scot din *Blöcke* femei pe care nu le mai vedem întorcându-se.

Sunt aşezată pe jos, ţin în mâini blidul de supă gol, poftind cu disperare supa ceasuri la rând, apoi o sorb puţin câte puţin, dar se isprăveşte, iar starea mea sufletească e tot disperarea. Trebuie să învăţ să nu mă mai gândesc, trebuie să-mi ocup mintea cu altceva, şi asta fac, cuget la ce-aş putea să mă gândesc, când un grup de *Aufseherinnen* dau buzna pe neaşteptate în Blocul nostru.

Mă ridic iute şi-mi leg bine blidul, cana şi lingura la brâu.

Au adus dulăii turbaţi.

Ne scot afară.

Mă simt subţire, ca de hârtie. Le privesc cu bărbia înălţată, aruncând priviri şi spre tovarăşele mele. Pe fiecare chip desluşesc frica mea, oboseala mea, foamea mea. Vorbim toate acelaşi grai, spunem toate aceeaşi poveste.

Încep să strige numere, iar femeile-număr ies din rând. Le rostesc tot mai repede şi cele strigate încep să dispere. Ne privesc mirate, speriate, lipsite de apărare.

Când aud numărul lui Titi simt că mi se înmoaie picioarele, aş vrea să mă las în genunchi, aş vrea să plâng, dar mi-am făgăduit să nu vărs niciodată o lacrimă în faţa unui soldat SS, aşa că strâng tare în pumni colţurile şorţului. Strânsoarea e atât de straşnică, încât mi-ar putea da sângele.

27.534.

Când îmi aud numărul, trupul reacţionează chinuitor. Nu ştiu dacă să plâng sau să râd, ştiu că trebuie să-mi stăpânesc ambele porniri, ştiu că trebuie să mă mişc repede, aud alte numere, lătrături... Unele femei ţipă, aruncând priviri spre deţinutele care n-au ţipat şi care se salvează nu ştiu de la ce. Aş vrea să le îmbrăţişez, dar am parte doar de câteva clipe de confuzie şi de-o privire tristă pentru a evoca o despărţire tocmai în această clipă care, deşi vreau s-o reţin, piere îndată.

Totul se petrece foarte repede. Suntem vreo sută de femei, încolonate, şi nu putem nici măcar vorbi. Frica ne sileşte să ţinem spatele drept; frigul, să stăm dureros de ţepene. Îmi repet că n-o să plâng, să-i ia naiba pe toţi, şi încep să fredonez în gând *La Marseillaise*. Mai întâi şoptit, ca o mamă care îngână un cântec de leagăn, însă glasul meu capătă putere cu fiece pas, iar apoi i se alătură corul de glasuri din Guiamets, cu tata în stânga, care-mi zâmbeşte. Când văd că nu ne duc spre niciun crematoriu, simt că am putea cânta mai cu inimă. Majoritatea femeilor din jurul meu înaintează cu capul plecat, dar pe chipul câte uneia dintre ele, la fel ca pe al meu, se zugrăveşte totul.

Când părăsim lagărul, corul din capul meu cuprinde întreg satul, copiii din lagăr şi cele o sută de femei care se îndreaptă către o destinaţie incertă cântând emoţionate, ca şi cum am avea curaj.

Frământarea a fost cumplită, dar când lăsăm gardul de sârmă în urmă ne vine inima la loc.

– Nu ne duc la crematoriu... murmură una dintre tovarăşe.

Nu ne duc acolo, îmi spun, uşurată, dar conştientă de faptul că trebuie să ne pregătim pentru o altă grozăvie.

Ajungem la gară. Amintirea ultimei călătorii mă înfioară. Sunt şi mai multe femei. Vagoanele pentru vite... Mă gândesc că o să urc sprinten, dar e limpede că trupul meu nu are destulă vlagă pentru a se supune vrerii mele. În fiecare vagon încăpem vreo patruzeci de femei. Pe drum ne însoţesc un soldat SS cu mitralieră şi două *Aufseherinnen*. Putem dormi liniştite pe paie, am fost alese, dar nu pentru crematoriu. Întinsă pe paie, încercând să-mi amintesc cât de frumos era auriul holdelor de grâne, văd cizmele bine lustruite şi lucioase ale unui soldat SS, minunatul peisaj al vieţii mele.

Îndur destul de bine din punct de vedere fizic prima zi de călătorie, dar sentimentul de îndepărtare mă înăbuşă. Pe măsură ce înaintăm, mă simt tot mai departe de tovarăşele de la Ravensbrück, de Geneviève! Departe de Albert, de părinţii mei şi de cei pe care-i iubeam în Franţa, cu gândul la Guiamets ca la o lume îndepărtată...

– Berlin! Veniţi să vedeţi! strigă una dintre femei.

Ne ridicăm maşinal şi întrezărim oraşul pe jumătate distrus de bombardamente. Fiecare casă în ruine este o rază de speranţă. Nu suntem pierdute, se luptă pentru noi, nu putem pierde războiul, nu...

Călătoria durează patru zile, patru zile nesfârşite, dar nu la fel de inumane ca întâia oară. Ne putem mişca, primim supă, iar gardienele SS care ne însoţesc nu ne tratează chiar aşa de rău. Din când în când, cântăm, ne îngăduie să cântăm! Cântecele noastre nu sunt vesele, dar nici triste.

Când trenul stă locului şi ni se spune că am ajuns, retrăiesc sosirea la Ravensbrück, „podul corbilor". Deschid porţile vagonului şi mi se

pare că aud lătrăturile dulăilor, dar nu sunt dulăi. Suntem ajutate să coborâm pe rampă, ne lasă să ne ajutăm unele pe altele.

E dimineaţa zilei de 6 iunie 1944. Ne aflăm în Cehoslovacia, în regiunea munţilor Sudeţi. Noua destinaţie este un detaşament de muncă la Holleischen, care depinde de lagărul de exterminare de la Flossenbürg. Trecem printr-un sătuc, cu case, piaţă şi biserică. Ne târâm picioarele şi ne înfiorăm. Mergem mai departe. Trecem gardul de sârmă ghimpată.

13

LĂSĂM NOAPTEA în urmă de îndată ce pătrundem în baracă, unde lumina este puternică. *Blockova* noastră se prezintă în franceză. Se numeşte Elsa şi va face tot posibilul ca să ne ajute. Îngrozite, o privim şi respirăm adânc.

Cercetăm cu atenţie baraca. Clădirea este o fermă, modernă şi curată, cu mese lungi şi bănci pe care se poate şedea. Nu ne vine să credem.

Brusc, intră comandantul.

Tăcem.

Ne aliniem.

Îl privim aproape fără să respirăm.

E un bărbat scund de statură. Se mişcă straniu, ca un automat.

– Mâncaţi! se răsteşte la noi şi dispare.

Răsuflăm.

Elsa ocupă locul părăsit de comandant şi ne informează că a cerut o supă specială în cinstea sosirii noastre. Ne zice s-o urmăm şi ne arată toaletele. Au vase de toaletă, chiuvete, robinete, duşuri şi un fel de perdele. Ne uităm unele la altele, înnebunite de bucurie.

– Comandantul s-a gândit că sunteţi ostenite în urma călătoriei, aşa că azi n-o să lucraţi. Mai întâi o să mâncaţi supa, apoi aveţi toată ziua liberă pentru odihnă.

O supă de îndată ce am sosit e o veste grozavă, dar când o vedem... Suntem stupefiate. Este supă de soia în care plutesc cubuleţe de grăsime. Sorb fiecare lingură încetul cu încetul. Un lichid uşor gros îmi umple gura, bucăţelele de grăsime se topesc şi simt ceva asemănător cu fericirea. Ne uităm unele la altele. Ni se împăienjenesc privirile.

Întrucât avem toată ziua la dispoziţie să facem orice poftim, începem cu duşul. Intrăm pe rând. Urmăresc ieşind femeile care au făcut duş, cu părul ud, observ cum li s-a schimbat expresia feţei, cum zâmbesc când alta dintre noi intră la duş.

Sunt goală. Îmi privesc mâna care se sprijină de robinet şi dau drumul la apă. Închid ochii, iar apa rece se revarsă peste mine. Ridic capul, lăsând apa să-mi cadă peste faţă şi să mi se prelingă pe tot trupul. Ascult cu atenţie foşnetul apei. Aud exclamaţiile de bucurie ale câtorva tovarăşe. Aud hohote de râs. Aud plânsul nervos al bucuriei.

Ne-au interzis să dormim câte două, dar deschidem ferestrele ca să putem respira mai bine şi nu văd niciun prici cu o singură deţinută. Mă duc la culcare cu Titi, fiica mea! Pe prici se află un mindir şi un pled al armatei spaniole. Îl apuc, înfiorată. Ce departe sunt toate!

După câteva ceasuri de somn, tot mai avem o jumătate de zi înainte. Ieşim în curte. Edmond, acesta este numele comandantului, are o grădină de trandafiri. Închid ochii şi las aerul primăverii să-mi dezmierde chipul. Bate puţin soarele şi mă simt ca un om, simt că există cer şi soare şi că-mi recapăt trupul. Pot să mă aşez pe pământ, să închid ochii, să suspin şi să simt că sunt vie. Catherine zice că pământul e de culoare roz, mie îmi pare că-i acoperit de un pietriş poleit cu aur. E posibil? Mă ridic şi păşesc, iar pentru o deţinută într-un lagăr acesta e un mărunt act omenesc care-mi redă puţin demnitatea.

Ziua începe cu vuietul sirenei la ora patru, un ceas mai târziu decât la Ravensbrück. Ne sculăm, ne ducem la toaletă, bem cafeaua şi ieşim în curte pentru numărătoare. Apoi, primim haine noi, pe care le luăm recunoscătoare. Haina poartă noul număr pe care l-am primit. 50.446. Îl învăţ imediat în germană. Odată îmbrăcate, ne pun să ne încolonăm într-un singur şir lung. Comandantul face inspecţia.

Porunceşte să ni se aducă ace şi aţă ca să ne coasem tiv la poale. Ne întoarcem în baracă şi ne apucăm să coasem fără să ştim ce să credem.

Am aflat de la Elsa că comandantul este austriac de origine şi că fusese prizonier de război în Primul Război Mondial. Se vede bine că francezii l-au tratat omeneşte şi se pare că va face tot posibilul ca să nu fim aşa de nenorocite.

La amiază suntem strigate şi ne rânduiesc pe grupuri. Părăsim lagărul.

Pornim la drum. E reconfortant să plecăm în detaşament cu atâtea prietene. Nanette, Blanca, Catherine, Jeannette, Lola, Gusy, Titi a mea, de care nu mă pot despărţi... O nouă familie înaintează mai ferm decât în urmă cu câteva zile, în mijlocul unui peisaj minunat care, cu fiecare pas, mă poartă înapoi în Dordogne şi-mi face inima să zvâcnească. Soarele, copacii, miresmele pădurii îmi dezvăluie un tărâm al culorilor pe care nu-l pot vedea şi pe care-l străbatem ca nişte năluci.

Detaşamentul nostru este trimis la atelierul 44. Pătrundem în el ştiind că mergem la muncă şi că asta e o posibilă salvare. Când ajungem înăuntru, mă trece un fior din cap până-n picioare.

– Asta e o lovitură foarte dură, zice Jeannette.

Cercetez cu atenţie atelierul şi bag de seamă groaza zugrăvită pe chipurile celorlalte. Pare că viaţa noastră a stat în loc în faţa privirilor iscoditoare ale civililor care lucrează acolo, în faţa huruitului maşinăriilor. Ne-au adus la un atelier al fabricii Škoda, unde se produce muniţie pentru arme antiaeriene.

– Va trebui să facem muniţii care se vor îndrepta împotriva alor noştri, îngaimă una dintre deţinute.

Ne distribuie prin fabrică şi ne arată ce trebuie să facă fiecare dintre noi preţ de douăsprezece ceasuri pe zi. Gloanţele şi obuzele vor fi pâinea noastră cea de toate zilele. Ne întoarcem la lagăr fără să schimbăm o vorbă, fără să mai simţim mireasma copacilor, fără a mai căuta culorile. Nu vorbim nici după ce intrăm în baracă.

Începând din acest moment, fiecare zi pare nesfârşită, fiecare noapte pare nemărginită. Ne ducem la culcare mai mult moarte decât vii. Istovite, secătuite, cu un coltuc mizer de pâine în stomac şi trupul cerşind mai mult, puţin mai mult. Ştim că mâine va fi la fel, dar nu ne gândim la ziua de mâine, ne gândim să dormim puţin, să ne odihnim, dar trupul mi se răzvrăteşte şi nu mă lasă să adorm.

Titi adoarme mai repede decât mine. Încerc să mă concentrez asupra răsuflării ei regulate, dar unele deţinute plâng, altele se roagă sau gem în somn, altele râd în somn sau sforăie şi, mai ales, multe

tușesc prelung, și pare destul de greu ca o răsuflare mai mult sau mai puțin senină să poată îneca atâtea tânguiri.

Nu știu dacă după un ceas sau după trei, știu că după multă vreme reușesc să adorm, pentru ca imediat mai apoi vuietul sirenei să mă smulgă din locul în care mă aflu. Ne trezim din nou în fundul puțului, iar venirea la țară e doar o nălucire. Sirena ne osândește să revenim, de parcă ne-ar scula din morminte în fiecare zi.

Ne ridicăm năucite, pare că nu mai știm să mergem sau să cântăm. Ne târâm trupul îndurerat spre toalete, cu tot cu descompunerea noastră, facem un fel de căcăreze de bolnav care duhnesc de parcă am purta un hoit înlăuntru.

Aranjăm priciul, depunem toată strădania pentru a netezi un pled soios ca pe niște șervete curate și călcate. Ascundem sub hainele noastre marile comori pe care n-avem unde le ascunde, dacă nu le purtăm, lucru care presupune un mare risc.

O comoară este o bucățică de hârtie de ziar sau de carton, un vârf de creion, o frunză de cicoare sau de orice iarbă culeasă, cu un gest curajos și iute, pe drumul înspre fabrică.

Mi-au crescut pletele. Le strâng într-un batic pe care l-am căpătat în lagărul acesta, și e gestul cel mai omenesc din întreaga zi. Încălțările mă rănesc și e un chin să le port. Picioarele mele și-au schimbat culoarea. Unghiile par de hârtie. Degetele atârnă de parc-ar fi de plumb. Ne putem spăla pe mâini și pe față într-o apă gri, dar e ca și cum le-am avea murdare toată ziua. Ispita de a bea apă e cumplită, însă diareea pe care ne-o provoacă e mai cumplită decât setea. Din când în când, ni se îngăduie să facem duș, dar duhnesc.

Stăm la prima coadă a zilei cu cana în mâini, ca niște cerșetoare. Ne repezim la surogatul de cafea de parcă am fi străbătut un deșert, cu niște încălțări care se afundă în nisip și pe care trebuie să le dezgropi la fiecare pas. Înghițim apa murdară și călduță ca niște câini însetați. După ce am golit cana, o mai ling. Cum ar fi să pot bea un pahar de apă limpede într-o lume cenușie și întunecată?

Ieșim la apel și așteptăm numărătoarea. *Aufseherinnen* sunt rele și ne înspăimântă. Ne privesc ca și cum ne-ar căuta mereu pricină.

Există o fărâmă de libertate pe drum. Mergem o jumătate de oră prin natură, printre copaci, ierburi, câteva păsări... Viaţa îşi urmează cursul, în timp ce sufletele noastre muribunde se îndreaptă spre atelier.

Şi apoi trebuie să ne irosim forţele fabricând armament de război, iar trupul nostru e silit să îndure douăsprezece ceasuri de muncă în picioare, în condiţia jalnică în care suntem, pe când mintea ne spune că nu, sub niciun chip.

Duminica e zi liberă fiindcă la atelier lucrează specialişti civili care nu sunt dispuşi să muncească şapte zile pe săptămână. Duminica e ziua în care ne suflecăm mânecile şi ne organizăm.

14

O FEMEIE STĂ lângă uşa de la intrare. Două stau de pază la ferestre. Restul detaşamentului nostru şedem roată pe jos. Suntem comuniste şi gaulliste, dar între noi nu există diferenţe, ci o lecţie de omenie. Tuturor ne este limpede că încă nu am pierdut, că mai e posibilă salvarea.

– Acum ştim ce vor de la noi, întrebarea e dacă suntem dispuse să facem aşa ceva, zice Nanette, cu o expresie gravă, şi văd cum îşi frânge mâinile.

– Nu putem refuza, viaţa noastră atârnă de asta, răspunde Gusy după câteva clipe de tăcere, dar nici n-o să îndurăm să muncim împotriva alor noştri.

– Putem face un singur lucru, zice fata care şede alături de ea, aşezându-i o mână pe spate. Acum, că ne-am învăţat fiecare sarcina în fabrică...

– Acum, trebuie să ne străduim din răsputeri s-o sabotăm! adăugăm eu şi Blanca una peste alta, citindu-le gândul tuturor.

Scoatem strigăte de bucurie şi ridicăm braţele în semn de putere.

– Şi cum o să facem asta? întreabă o fată blondă, veşnic abătută.

– O să învăţăm lucrând zi de zi, dar trebuie să fim cu mare băgare de seamă.

– Fabricăm zece mii de gloanţe pe zi. Cel mai înţelept lucru ar fi să reducem producţia, nu? întreabă una dintre femeile mai în vârstă din grup.

– Asta o să facem, în măsura în care putem, răspunde alta.

Sabotând, ne vom risca viaţa zi de zi, dar e o luptă cu două feţe. Sabotajul va fi scândura de care ne vom agăţa pentru a rămâne la suprafaţă.

Primul lucru pe care-l fac la atelier e să cântăresc praful de puşcă. E o sarcină delicată, deoarece măsurile sunt foarte mici. La cooperativă foloseam balanţe, aşa că mă pricep foarte bine la cântărit. E o

sarcină plăcută, care nu mă aduce la disperare precum sarcinile neomeneşti la care ne osândiseră la Ravensbrück. O duc la îndeplinire, într-adevăr, cu precizie, păzită, la fel ca toate celelalte, foarte îndeaproape, dar tărăgănând totul pentru a încetini procesul fără să bată la ochi.

De la o zi la alta ne schimbă locurile. Umplu gloanţe cu praf de puşcă şi le rânduiesc într-un dispozitiv. Apoi, trebuie să introduc o folie şi s-o presez. În cele din urmă, se adaugă un fel de pulbere specială, care funcţionează ca detonator. E o sarcină delicată, trebuie să fim foarte atente la ceea ce facem. Lucrăm deja de săptămâni bune în atelier, când auzim un ţipăt foarte puternic care ne încremeneşte.

– Aici, repede, are nevoie de ajutor! exclamă o deţinută.

Ne părăsim locurile şi dăm fuga să vedem ce se întâmplă. *Kapos*, *Aufseherinnen* şi civilii se reped şi ei, şi ajungem lângă o deţinută rănită.

– Nu se apropie nimeni! strigă o *Aufseherin* când una dintre noi o apucă pe după umeri.

– Toată lumea înapoi la lucru! ne strigă, pe când noi rămânem nemişcate în faţa deţinutei care-şi ţine mâna însângerată şi stă în picioare.

Şi-a prins un deget în presă. Nu deschide gura, nu geme, nu plânge.

– Hai! Mişcă! strigă la ea, împingând-o.

O vedem înaintând cu mâinile strânse peste piept, ca un ghem. N-avem cuvinte, schimbăm doar priviri. Puţin mai târziu se răspândeşte vestea. Şade într-un colţ al atelierului, i-au dat o jumătate de zi de odihnă.

Pedeapsa pentru sabotaj e moartea, dar nu ştim cum altfel să mergem mai departe. Aflăm că pulberea, în amestec cu orice lucru, oricât de mic ar fi, devine nefolositoare. Începem cu scuipaturi. Sunt mici şi precise, saliva e puţină, ne uscăm de sete în fiecare zi, dar o scoatem cu pipeta din măruntaie şi fiecare strop de salivă este o

izbândă. Şterpelim şi ulei de la maşini, o nimica toată, câteva picături, o cantitate insesizabilă care ajunge în glonţ.

Aici începe marea pasiune a deţinutelor din detaşamentul nostru: să vânăm muşte, ce obsesie! Femei istovite şi înfometate care se întorc la viaţă pentru o clipă ca să devină experte în vânătoarea de muşte.

Învăţăm, de asemenea, să stăpânim maşinile. Nu ştiu cum face Tití, dar ea reuşeşte să le strice. Eu le curăţ cu prea multă acetonă, deşi mi s-a spus că trebuie să folosesc o cantitate mică, şi manipulez nişte şuruburi care încetinesc procesul de fabricare. Dacă eu şi Blanca avem vreo problemă cu maşina, vine mecanicul să o revizuiască. Facem un afiş pe care scrie *„Blanche-Neige et les sept mécaniciens"*[13] , parola de recunoaştere pe care o născocim ca să le dăm de veste deţinutelor din următorul tur că am chemat deja mecanicul.

Seriile se alcătuiesc cu zece mii de gloanţe, sunt duse pe poligoanele de tir şi, dacă sunt descoperite o sută cu defecte, sunt returnate la atelier ca să desfacem şi să refacem întreaga serie... Atunci, devenim fericite Penelope. Prin gloanţele stricate şi prin manipularea maşinilor, scădem producţia de la zece la cinci mii, uneori la şase mii, ca să nu bată la ochi, şi primim numele de „detaşamentul trândavelor". Ce onoare deosebită acest dispreţ!

Însă ne este şi frică, e prea evident ce se petrece, chiar dacă nu cred că le este clar că am fi în stare să-i sabotăm când suntem atât de bine păzite.

– Nu vedeţi că inginerul-şef e de partea noastră? zice Lola într-o noapte, după stingere.

– Şi-ncă cum, se vede de la o poştă că şi-a pierdut încrederea în nazism.

– Dar de contramaistru ce ziceţi?

---

[13] Albă-ca-Zăpada şi cei şapte mecanici (în limba franceză în original) (n. tr.).

– Am aflat de la un civil că i s-a spus că-i aduc nişte deţinute beţive şi târfe.

– Ce nenorociţi!

– N-o să ne denunţe, ne respectă, cred că l-am câştigat de partea noastră.

Cum lucrăm într-un atelier din afara lagărului, avem acces la lucruri la care nici nu visam în Ravensbrück. Smulgem bucăţele de carton din cutii şi le ascundem în haine, apoi ni le vârâm în pantofi. Fetele din birouri fură şi ele pentru noi, şi, cu bucăţele de ziare şi de hârtie şi vreo două creioane, unele dintre noi chiar scriu câte puţin.

Ţesăturile şi cârpele sunt unele dintre marele noastre obiective din atelier. Uneori civilii se prefac a uita câte-un petic de pânză, vechi şi murdar, pe te miri unde, iar noi îl şterpelim. Cârpele mai amorţesc durerea provocată de frigul iernii care începe să ne ia cu asalt. Din cârpe ne facem şi sutiene. Le împăturim sub formă de triunghiuri şi le legăm, unul pentru un sân şi unul, pentru celălalt. Sâni... Bieţii sâni, puţin a mai rămas din ei, fiindcă am ajuns piele şi os, dar e reconfortant să ne simţim sânii apăraţi de peticele astea nenorocite.

Pentru noi a ajuns la mare preţ o vopsea foarte groasă, aproape ca un lipici, pe care o folosim în atelier şi din care, de asemenea, furăm ori de câte ori se iveşte ocazia. O aşezăm în spatele radiatorului şi, când se încălzeşte, devine o pastă modelabilă, de parc-ar fi lut, iar unele dintre noi au descoperit plăcerea de a modela miniaturi. Una face o păpuşică, alta o pisică, eu modelez vase: ceşcuţe, farfurioare, chiar şi o supieră, cu toarte şi capac. Când e ziua unei deţinute în această vizuină, unele dintre noi încearcă să facă rost de o atenţie pentru ea.

În fiecare zi ieşim de la atelier întrucâtva mulţumite, dar dărâmate. Parcurgem drumul de întoarcere către lagăr târându-ne picioarele printre copaci şi umbre, în bătaia vântului care-i leagănă, învăluite de mireasma care se desprinde din pădure şi de pe câmp. O mireasmă atât de curată într-o stare atât de deplorabilă îmi umple ochii de lacrimi, dar n-o să plâng, n-o să vărs o lacrimă în faţa unui gardian SS, e promisiunea mea declarată. Când nu mai am nimic, mă sprijin pe

demnitatea mea. Şi atunci, preţ de-o clipă scurtă, mă simt ca un butuc tânăr de vie, pe care tata l-a tăiat cu dragostea cu care se purta cu fiecare dintre butucii lui de vie. Măgarul Xaparro, cu un aer obosit, trece pe lângă mine cu plugul şi-mi afână pământul, în vreme ce eu rămân încovrigată în tăcere, însă plină de putere, aşteptând primăvara ca să-mi ţâşnească lacrima, asemenea unui ţipăt.

15

DUMINICA NE TREZEŞTE aceeaşi sirenă, bem aceeaşi zeamă groasă la micul dejun şi ieşim la acelaşi apel, dar fără a fi nevoite să muncim douăsprezece ore. Senine, ne lăsăm în voia unei binemeritate odihne. E ziua în care putem sta degeaba o vreme şi ne putem cerceta mâinile şi picioarele, bietele picioare.

De câteva săptămâni, acord ceva timp germanei fiindcă mă scoate din minţi să nu înţeleg ce am de făcut când gardienele zbiară. Însă am cam ajuns la capătul răbdării.

– Îţi mulţumesc pentru ajutor, dar mi-a ajuns.

– Neus, nu trebuie să te dai bătută.

– Sunt o femeie perseverentă, dar mă izbesc de o barieră mentală, îi răspund, deja convinsă.

– Ai învăţat numerele.

– La ce bun? Înţeleg şi mergi, munceşte, taci, împuţito... Nu mă descurc cu limba asta şi nu mai vreau să-mi irosesc timpul cu ea. Nu-i vina ta, să nu crezi asta, e o problemă personală.

Şi când mi se pare că pleacă liniştită, azvârl pe jos cele patru bucăţi de hârtie pe care le am şi nu fac niciun zgomot.

Unele femei se roagă, altele vorbesc, restul rămân pierdute în genunea gândurilor. Eu nu mă prea gândesc, nu vreau să mă gândesc, fiindcă ştiu că Albert o duce la fel de rău ca mine sau poate chiar mai rău, habar n-am ce fac părinţii mei, Lluís, socrii sau tovarăşii din Rezistenţă, sau oricine altcineva.

Ni se îngăduie să mai scriem câte o carte poştală, o nimica toată, douăzeci şi cinci de cuvinte, cu tot cu destinatar şi adresă. Ce poţi spune în atât de puţine cuvinte? Că eşti deţinută la Holleischen, că eşti bine, că ţi-e dor şi că speri să-i poţi îmbrăţişa curând. Şi predai cartea poştală, gândindu-te că cel mai probabil n-o vor primi niciodată.

Oricum, am chef să scriu, e o nevoie nouă şi, într-un anume fel, cu un minim foarte minim, poate fi accesibilă. Drept urmare, culeg hârtiile de pe jos şi rup peticele nescrise.

O să scriu o rețetă. Mâncarea este unul dintre subiectele care tot revin. Suntem lihnite de foame și ne apucăm să vorbim despre mâncare. Mă închipui în bucătăria din Guiamets, înșfac oala și mă apuc să pregătesc o *escudella* [14] pe cinste.

Rețetele de bucătărie sunt marea noastră operă comună. E ciudat cum ne apropie momentele în care stăm laolaltă și ascultăm ce se mănâncă în alte țări. Când ne apucăm să scriem ne gândim cu seriozitate. De la cantitate și ingrediente, până la elaborare. Există multe litere diferite, limbi diferite. Umblăm nespălate și ne străduim să scriem îngrijit. Când avem un teanc de rețete, le coasem laolaltă așa cum ne-am cusut tivul.

Gândul la feluri de mâncare ne chinuie stomacul, dar recăpătăm căldura din bucătărie, amintirea mamelor, bunicilor și mătușilor după masa în familie, care se prelungește în sporovăieli.

Cum e posibil ca gândul la familie și la o masă întinsă să fie atât, dar atât de dureros? Cum se poate să existe oameni care mănâncă la o masă, când atâția alții sunt distruși? Oameni în satul din apropiere...

Jeannette, Herminier și Tití desenează, iar desenele lor sunt precum viața, în gri și negru. Jeannette ne desenează pe noi, femei fără chip. Privesc siluetele ei tulburătoare și simt că dezvăluie, într-un chip foarte nimerit, tulburător și sensibil în același timp, ce înseamnă să fii un număr și durerea de negrăit de pe chipurile noastre.

Într-o duminică, pe când unele deținute sunt la slujbă, îmi amintesc că la Guiamets mergeam și eu la slujbă, dar cu alte intenții. Brusc, mă ridic și o caut pe Thérèse Subira parcă cuprinsă de disperare. O găsesc așezată într-un colț, cu mâinile pe saboți, tot curățându-i de colb. Mă aplec spre ea.

– Thérèse, tu mi-ai spus că ești profesoară de canto, nu-i așa?

– Și de vioară, adaugă ea cu o voce tristă.

---

[14] Mâncare tipic catalană, din legume, orez și fidea. (n. tr.)

– Thérèse, trebuie să mă ajuți. Trebuie să înființăm un cor! îi spun, copleșită de emoție.

Mă privește fix și zâmbește. În lagărul de concentrare, zâmbetele sunt lumina și căldura de care avem nevoie. Îmi întinde mâna și eu o ajut să se ridice. Le sculăm și pe celelalte femei, risipite pe ici și pe colo.

– Organizăm o întâlnire de urgență. Veniți încoace, o să le așteptăm și pe cele care sunt la slujbă.

Din pricina agitației, femeile care se roagă își pierd concentrarea și termină rugăciunea mai devreme decât de obicei.

Eu și Thérèse le lămurim, întrerupându-ne mereu, că o să înființăm un cor, la care pot participa toate, adăugând că am vrea să nu ne refuze nimeni înainte să încercăm.

Thérèse aruncă o privire roată prin baracă, ne roagă să așteptăm câteva clipe și ne invită afară. Eu urmăresc cu gura căscată cum femeile fac pași înainte, cum se aranjează, cum în atâtea priviri răsare o luminiță.

Nu știu cum, dar corul ia naștere imediat. E ca și cum toate am fi așteptat așa ceva. Începem prin a cânta cântece franțuzești, iar în duminicile următoare adăugăm la repertoriu cântece olandeze și sovietice. Eu le învăț câteva cuvinte în catalană. Cât de emoționant este să-mi aud limba pe mai multe voci atât de departe de casă, atât de departe de lume!

Cântatul ne bucură, dar ne și emoționează și ne înfioară. Important e să nu ne gândim sau, mai bine spus, să ne gândim dincolo de lumea asta blestemată, așa că organizăm și șuete. Ne ascultam deja unele pe altele, dar vrem s-o facem mai bine. Programăm șuete pentru fiecare duminică, fiecare poate vorbi despre orice vrea, și astfel umplem cu clipe plăcute fiecare duminică. Unele spun câte un basm, altele povestesc viața părinților, altele vorbesc despre muzică... Printre noi se află o învățătoare, o scriitoare, o ziaristă... Eu le vorbesc într-o zi de bunica și de cât de mult îmi plăcea când plecam la drum cu trenul.

16

BUNICILE MELE se numeau amândouă Rosa. Cea care locuia cu noi a murit când eu eram mică. Era mama tatălui meu, adusese pe lume şapte copii şi îngropase şase dintre ei. Multă vreme mi-am amintit-o noapte de noapte. Cealaltă bunică, Rosa, care e în viaţă, e mama mamei, o femeie subţire şi puternică, veselă ca o ciocârlie, care se îmbracă din cap până-n picioare în veştminte întunecate, cu nişte poale lungi, unduitoare, şi umblă în picioarele goale, care i se iţesc de sub fuste la fiecare pas. Ţine o gospodărie frumoasă, unde muncesc copiii ei, iar ea se ocupă de livadă, nu ştiu dacă şi acum. Pasiunea ei sunt ierburile. Pe terasă creşte tot timpul ierburi, iar sub acoperiş păstrează o grămadă de borcane de sticlă cu tot soiul de ierburi. Se pricepe să vindece boli, şi lumea vine la ea după leacuri. Este şi o femeie foarte credincioasă, care merge la slujbă în fiecare duminică.

Când eram mică, erau vreo două zile pe an în care îşi aduna toţi cei şapte nepoţi şi ne ducea la Reus. Ea-şi scotea basmaua de pe cap, se încălţa cu pantofi şi-şi schimba straiele de ţărancă cu unele de doamnă. Noi mergeam cu hainele şi pantofii de duminică şi ne înfăţişam acasă la bunica frumos pieptănaţi.

Mergeam cu trenul şi numai asta era de ajuns ca să ne entuziasmăm. De îndată ce soseam, mergeam mai întâi în vizită la Casa de la Misericòrdia ca să le vedem pe *hermanitas*[15]. Ne duceam acolo purtând coşuri pline cu verdeţuri din livadă, pe care le sădise, cultivase şi culesese bunica. *Hermanitas* ne puneau câteva întrebări, la care noi răspundeam cu puţine cuvinte, şi bătrânii ne povesteau şi ei câte ceva. Nepoţii bunicii, care ne cocoţam prin copaci şi umblam în zdrenţe, păream acolo nişte îngeraşi. N-a fost nevoie niciodată să ne atragă atenţia. Ştiam că, dacă mai voiam să ne aducă data viitoare, trebuia să fim cuminţi.

---

[15] Măicuţe (în limba spaniolă în original) (n. tr.).

La plecarea de la Casa de la Misericòrdia o rupeam la fugă spre piaţa Mercadal. Bunica ne cumpăra nişte *ensaïmades*[16] mari şi o ceaşcă de ciocolată, pe care le devoram pe băncile de piatră din piaţă. Nu schimbam nicio vorbă, ne uitam unii la alţii şi înfulecam micul dejun. Apoi, bunica se plimba prin centrul oraşului Reus şi cumpăra tot ce-i era de trebuinţă. Noi, copii de diferite înălţimi, eram escorta cu care se făIea.

Prânzul era grozav. Ştiam că există restaurante fiindcă ne ducea bunica. Încăperea aceea atât de curată şi dichisită, podeaua lucioasă, paharele atât de transparente şi şervetele albe ca laptele...

– Bunico, cum se face că mâncăm întotdeauna acelaşi lucru? Nu ştiu să gătească altceva la restaurantul ăsta? a întrebat într-o zi unul dintre verii mei.

– Tare prost mai eşti!

– Nu vezi că-s oameni care mănâncă altceva, prostovane?

– Copii! striga bunica.

– Păi, dacă mai au şi alte mâncăruri, noi de ce luăm mereu numai orez?

– Să vedem cine ghiceşte, a zis bunica. Îmi amintesc. Parcă-i aud vocea, şi ne văd încercând să ghicim.

– Fiindcă-ţi place dumitale.

– Da, dar mai există şi alte motive.

– Fiindcă şi nouă ne place.

– Şi asta, foarte bine. Haideţi, mai multe lucruri. Neus, tu ce zici? m-a întrebat.

– Fiindcă orezul are sepie şi carne, aşa că într-un singur fel sunt şi primul şi al doilea.

– Of, copiliţa asta... Foarte bine, şi asta. Nimic altceva?

– ...

---

[16] Produs de patiserie în formă de melc, tipic mallorquin, preparat din făină, zahăr, ouă, drojdie şi untură. De altfel, cuvântul *ensaïmada* provine de la *saïm* (untură, grăsime) (n. tr.).

– Când o să creşteţi mari, iar eu o să fiu oale şi ulcele, o să vă amintiţi tot ce trăim astăzi ca pe-un ritual, iar orezul face parte din acest ritual, ne-a zis cu solemnitate.

– Bunico, nu spune aşa ceva, i-am zis imediat.

Când se lăsa înserarea, ne cumpăra alune, migdale de pământ şi gogoşi pe care le duceam înapoi în sat ca pe nişte comori. Luam coşurile goale, ne suiam în tren şi, pe drumul de întoarcere, aţipeam ocrotiţi de privirea ei.

17

EVADĂM DIN LAGĂR mulţumită poveştilor pe care le spunem, dar duminicile sunt zile care zboară ca norii cei iuţi, iar istoveala noastră se adânceşte. Mă condiţionează faptul că sunt ţărancă, sunt mai zdravănă decât intelectualele, îndur mai bine munca, frigul, căldura, aş spune chiar şi foamea, dar un lucru mi-e clar, anume că tăria morală este cea care ne dă tuturor forţa fizică necesară pentru a îndura ceva ce este de neîndurat.

Să-ţi fie sete în fiecare zi, să-ţi fie foame în fiecare zi. Să simţi setea ca pe un fulger care-ţi pârjoleşte gâtlejul. Să simţi foamea ca pe o gaură care-ţi creşte în stomac, se împrăştie prin măruntaie, se face mare, mare şi dă să te înfulece. Să stai la coadă pentru o supă care nu mai e supă şi să te strici la burtă din pricina supei la care ai poftit. Să fii nevoită să speli, îngreţoşată, toaletele într-o duhoare asfixiantă. Să înduri cu stoicism *Appellplatz*. Să vezi cum se sting tovarăşele tale. Să simţi carnea vie de pe picioare, zi şi noapte, clipă de clipă. Să te gândeşti la cum să nu te gândeşti. Să te gândeşti, însă, la soţul tău, alungat şi el din lume. Să asculţi o poveste despre istoria Revoluţiei Franceze şi să te vezi, o babă pe un prici, înconjurată de alte băbuţe, în timp ce-ţi închipui o şcoală de sat cu copii ciufuliţi. Să încerci să-ţi scoţi din cap copiii aceia evrei agăţaţi de fustele mamelor lor, în *Appellplatz*-ul din Ravensbrück. Să te lupţi nevrând să ţi-i scoţi din cap şi, în ciuda durerii, să alegi să-ţi aminteşti. Să-ţi priveşti mâinile osoase şi să citeşti în culoarea lor ciudată, în atingerea lor aspră, în diformitatea lor, că nu mai sunt ale tale. Să râzi ca o nebună, să asculţi cea mai măruntă prostie pentru a o preschimba într-un spectacol împărtăşit şi să recunoşti că n-ai mai râs aşa niciodată, dar, cu toate acestea, să ştii că chipul tău, pe care doar îl intuieşti în chipurile celorlalte femei, vorbeşte, ca şi cum ar sângera, despre o tristeţe istovită şi adâncă, şi despre frică. Frică, zi de zi. Frica de a se frânge.

Frica de a muri. Frica, tovarăşă a oboselii, frica aia care te face să te simţi al dracului de vie.

Comandantul lagărului nu este un sadic, dar nu-i nici om bun. Are nişte schimbări de dispoziţie foarte bruşte. Într-o bună zi se înfăţişează de dimineaţă şi ne şopteşte, în franceză, *petites françaises*[17], altă dată urlă, ameninţând că dă foc lagărului, cu noi înăuntru.

– Se drogheză, bărbatul ăsta e drogat, zice o tovarăşă care se pierde cu firea de câte ori comandantul se arată prin apropiere.

– Nu, sunt doar nebuni, de răi ce sunt.

– Dacă-ţi zic că-s droguri!

Într-o zi, când ne întoarcem de la atelier, vedem cum a pus să fie bătut cu bastoane un deţinut din lagărul bărbaţilor. Suntem nişte curajoase şi nişte inconştiente şi-l fluierăm de pe partea cealaltă a şoselei.

Şi se întâmplă ce nu ne-am fi închipuit. Îl înlocuiesc. Nu e îndeajuns de rău pentru a comanda un lagăr de categoria Flossenbürg-ului şi îl mută. O ia cu el pe Schmit, gardiana-şefă a lagărului, frumoasă ca o lebădă, însă cu nişte accese de furie... Prea des, prea fără motiv, ia la bătaie femeia sau femeile pe care pune mâna, iar lebăda se preschimbă într-un corb flămând, care ne tratează ca pe nişte dobitoace muribunde, ceea ce probabil că-i şi părem. Însă ne pare foarte rău că o ia cu el şi pe Elsa, eu îi zic Elsi, singura *Blockova* pe care am putut-o socoti prietenă, o alsaciană care e femeie de treabă, o femeie bună cu o sarcină neplăcută, dar îndeajuns de isteaţă pentru a se purta cu demnitate. Lasă în urmă scursurile, pe Grafft, care a fost paznică într-un spital de nebuni şi căreia-i zicem pantera neagră, şi pe Ria, pantera roşie, două gardiene SS al naibii de afurisite. Mai rămâne şi *Mouche-à-Miel*, pe care am botezat-o muscă de rahat, o altă ticăloasă care loveşte doar ca să lovească, dar cu ideea perversă de a-ţi vârî

[17] Micuţe franţuzoaice (în limba franceză în original) (n.tr.).

pumnii în ochi, şi care poartă un inel oribil cu pietre preţioase. Mai multe femei şi-au pierdut un ochi. E foarte simplu, trec pe lângă ea şi-şi pierd un ochi, iar la duiumul de nenorociri se mai adaugă durerea fizică, şi plâng cu un ochi orb către un Dumnezeu în care nu mai e chip să mai crezi. Groaza care vine şi pleacă. Ştiu că în orice clipă asupra mea se poate abate o lovitură de baston, şi când ele sunt pe aici, merg ca şi cum aş fi într-un tramvai plin şi-aş putea pleca umerii fără să supăr pe nimeni, apoi mă trezesc în atelier vârând o fărâmă de muscă într-un glonţ, de parc-aş avea curaj şi-aş uita de groaza pe care o port îndesată sub piele.

18

AM DEVENIT UN SAC de oase şi simt greutatea fiecărui os. Nu mă simt bine. E ca şi cum aş avea o febră uşoară în fiecare zi şi aş şti că a doua zi nu mă voi putea ridica din pat, dar vine ziua următoare şi trebuie să mă ridic şi să îndur febra, care pare să fi crescut, şi să mă târăsc de-a lungul unei zile nesfârşite pentru a ajunge la noaptea nesfârşită.

Preţ de câteva secunde reuşesc să mă amăgesc şi-mi spun că mă simt fericită fiindcă mă cocoţ pe prici ca să dorm. Sunt atât de obosită, încât mă gândesc că azi, azi da, voi găsi puţină pace în această moarte mică. Dar am văzut femei bătute cu cruzime, am văzut femei murind, am văzut femei moarte şi femei duse spre crematoriu, şi pe copiii lor agăţaţi de poalele lor cu capul plecat, şi fumul crematoriilor, şi cenuşa... Cu trupul rănit, cu foamea străpungându-mi măruntaiele şi setea pârjolindu-mi gâtlejul, noaptea se înfăţişează pură şi dură cum este: lungă şi tenebroasă. Somnul mi-este chinuit şi am sufletul bolnav. Alerg după somn de parcă aş fi şchioapă, prăpastia nopţii mă înghite şi nu mă lasă să ajung la această altă moarte atât de dorită.

Începe o nouă zi, sirena ne dezgroapă din genunea nopţii pentru a ne atârna în genunea zilei, drumul spre latrină, supa scârboasă, priciul ordonat, celelalte trupuri rănite, cu mâinile rătăcite...

Numărătoarea.

Noul comandant al lagărului.

Numărătoarea.

Numărătoarea.

Numărătoarea.

Numărătoarea.

Ca la Ravensbrück.

Speranţa e să se sfârşească numărătoarea şi să ne putem duce să ne spetim muncind pentru a fabrica muniţii împotriva celor care trebuie

să ne salveze. Speranţa e să ne purtăm ca şi cum am fi puternice, gata să ne dăm ce fărâmă de viaţă ne mai rămâne muncind.

Smulg tufele de trandafiri ale comandantului Edmond.

Numărătoarea.

Numărătoarea.

E ca şi cu am purta un nor negru şi greu în chip de pălărie, febra care ne striveşte... Până când, în cele din urmă, numărătoarea se încheie şi trebuie să o târâm după noi.

Ni se aduc la cunoştinţă noile reguli: e interzis să avem cingătoare, buzunare sau săculeţe. Arunc o privire spre săculeţul pe care mi-l croisem şi pe care-l port atârnat la brâu. E interzis să te piepteni. E interzis să râzi. E interzis să cânţi. E interzis să vorbeşti în detaşament. Le privesc chipurile schimonosite de ură.

– Pedeapsa e spânzurătoarea! urlă la sfârşit.

Frica ne strânge în gheare.

Surpriza este că ne oferă un salariu pentru munca noastră, un fel de cupoane pe care le vom putea schimba pentru pastă de dinţi, conserve cu sardine...

Foamea şi setea ne rod nemilos măruntaiele zi de zi, ceas de ceas, clipă de clipă, fără încetare. Şi te simţi fără suflare, apoi îţi recapeţi suflarea cu o supă ciudată, ca o gelatină, imposibil de mâncat, pe care o s-o înfuleci ca o bestie fără minte. Iar acum ne oferă cupoane în schimbul muncii noastre, şi e evident că nu ştiu ce au dinainte. Preţ de o clipă, vorbim între noi în faţa lor. Una e să muncim silite împotriva alor noştri şi cu totul altceva e să primim ceva în schimb.

– Ne declarăm luptătoare în Rezistenţă şi antinaziste, aşa că refuzăm să acceptăm plată, spune o deţinută tânără în numele tuturor, cu vocea pe care o vrea gravă, dar care se aude întretăiată.

O *Aufseherin* se apropie de ea şi-i altoieşte două palme. Aud plesnetul de parcă le-aş fi primit eu. *Kapos* şi celelalte *Aufseherinnen* îşi părăsesc locurile şi se îndreaptă spre noi.

Ne ciupesc în aşa hal, încât ne chircim de durere, dar ne ţinem tari, cu braţele la spate, revenind în rând după lovituri, cu imaginea celorlalte tovarăşe supte şi chircite ca punct de sprijin pentru a îndura.

Refuzul cupoanelor e un dureros act de rezistenţă care ne face mai puternice.

Satisfacţia de a fi îndurat ne ajută, în ciuda foamei şi în ciuda durerii, să nu ne prăbuşim. De acum înainte va trebui să supravieţuim cu mai multe urlete şi mai multe lovituri, păzite mai îndeaproape, dar credincioase idealurilor noastre, demne de poporul nostru!

Zi de zi, cu gândul la iarnă şi cu hainele de vară, ne întoarcem la atelier. Recitalul pentru a ieşi o clipă e umilitor: „Frau *Aufseherin*, deţinuta 50.446 vă cere umil voie să iasă." Şi nenorocita de serviciu răspunde: „Nu, scârnăvie" sau „Da, vacă isterică". Ies să-mi fac nevoile la toaletă şi, pe când îmi cobor chiloţii lungi, ridic braţele şi praful de puşcă pe care l-am furat mi se desprinde de trup şi se duce naibii. Mă întorc purtându-mi foamea sfredelitoare, frica şi, de asemenea, satisfacţia. Atunci murmur un „căţea afurisită" şi urmez cu „Frau *Aufseherin*, deţinuta 50.446 vă cere umil voie să se întoarcă la locul de muncă". Şi nu mai ascult răspunsul.

Nu mai suntem tinerele care au pătruns în Ravensbrück, suntem nişte băbuţe fragile, înfometate şi smintite care luptă fără alte arme în afară de demnitate şi speranţa de a supravieţui.

19

TREI, PATRU, CINCI zile. Ne-a fost foarte limpede care avea să fie noua realitate a lagărului. Suntem triste şi abătute, forţa noastră morală se stinge dinaintea acestei noi cruzimi. Cu fiecare pas înaintăm spre moarte.

Mă gândesc la moarte. Ne gândim vrând-nevrând, fiindcă moartea e singura noastră umbră, tovarăşa noastră, destinul nostru. Încercăm să nu ne gândim la ea, dar văd moartea în supă, în mâinile care umplu gloanţele cu pulbere, în privirile pline de ură ale gardienelor SS şi în chipurile tovarăşelor mele. Deşi fiecare dintre noi face acelaşi lucru pe care îl fac şi celelalte, deşi de-a lungul zilei mişcările noastre sunt programate, e uşor de văzut cine se simte rău, cine se simte foarte rău şi cine, groaznic. Nu suntem deprimate, ci suferim într-atât, încât adesea moartea ni se înfăţişează drept singura scăpare posibilă. Sunt nopţi, multe nopţi, în care îmi spun: dacă mâine nu m-aş mai trezi, dacă mâine nu m-aş mai trezi... Nu mă gândesc la sinucidere; de fapt, când o ghicesc în privirea vreunei deţinute încerc să stau alături de ea şi să fac puţin haz, dar mă gândesc şi că, dacă aş muri, m-aş odihni, dacă mâine n-ar mai trebui să mă scol, m-aş odihni, să mă pot odihni e tot ce-mi doresc mai mult.

Sirena.

Numărătoarea.

Lunga numărătoare.

– O să vă spânzurăm pe toate! zbiară cu furie când o ridică.

Părăsim lagărul şi ne îndreptăm spre atelier. Natura nu ne copleşeşte cu frumuseţea sa, nu ne mai bucurăm, fiindcă ne silesc să mergem mai repede şi ne interzic să vorbim între noi. În baracă nu mai organizăm nimic, iar în atelier sabotajul nostru merge mai departe, dar fără acea complicitate care ne insufla viaţă. Naziştii ne strivesc cu cizmele lor lustruite, cu îmbrăcămintea lor bine călcată şi capetele lor de asemenea lustruite.

Numărătoarea de la întoarcere e la fel sau poate chiar mai cumplită decât cea de dimineaţă, dar gândul la coltucul de pâine de cu seară ne dă falsa speranţă că ne va ostoi durerea foamei.

– O să vă spânzurăm pe toate!

Duminica suntem atât de istovite, încât nu mai organizăm nimic. Nimeni nu mai vorbeşte de bucătărie sau de istorie, nimeni nu mai spune basme şi nu mai auzim nicio glumă care să ne facă să izbucnim în hohote de râs. Nimic. Doar tăcere. Tăcerea tusei şi a gemetelor, a suspinelor şi a plânsetelor.

Totuşi, spre amiază, Thérèse Subira începe să se mişte, se ridică şi încearcă să ne însufleţească, până ce ne scoală ca pe nişte păpuşi de paie şi ne aşază pe două rânduri. Fără un cuvânt, o lăsăm să-şi vadă de treabă şi încep să văd lumină în priviri. Se aşază în faţa noastră şi urmăresc dansul mâinilor sale, în timp ce îngână cântecul. Şed alături de Titi şi ne privim încântate, zâmbetul ei îmi aduce un zâmbet pe buze şi-mi insuflă un pic de viaţă.

Toate privirile noastre se aţintesc asupra Thérèsei, care ne îndrumă cu profesionalismul ce o caracterizează. Cântăm şi ne recăpătăm forţele de îndată. Sunt câteva clipe extraordinare, câteva clipe care capătă relevanţă în timp. Cântăm foarte bine, având în vedere starea deplorabilă în care ne găsim; cu toate acestea, ne păstrăm vocea. Cânt concentrată, cu ochii închişi. Mă gândesc că, de la o clipă la alta, voi auzi izbitura uşii care se deschide, ca şi cum asupra noastră s-ar năpusti un întreg batalion. Noi, aşa aeriene cum suntem, o să coborâm brusc şi-o să dăm cu botul de pământ, apoi o să auzim „*Verboten*[18] cântatul, *Verboten* cântatul!", dar nu intră nimeni şi noi cântăm până la epuizare. S-a zis cu cântatul în aer liber, dar se pare că în cuşcă ni se permite.

A supravieţui înseamnă a evada din lumea aceasta, şi ne străduim din răsputeri. Mergem mai departe cu corul şi cu discuţiile. Suntem un

[18] Interzis (în limba germană în original) (n.tr.).

grup, aşezate laolaltă pe jos, iar eu, cu veşnicele mele întrebări, îmi îndemn prietenele la vorbă. Ba una, ba alta, le conving să vorbească despre orice, de idei nu duc lipsă, până ce zic să vorbească Neige, să vorbească Neige.

– V-am vorbit despre sat, iar de meseria de infirmieră n-am chef, doar când auzim cuvântul infirmerie ne îmbolnăvim toate, aşa că nu trebuie.

– Ne-ai putea spune ce caută o catalană într-un lagăr de concentrare nazist? întreabă tovarăşa mea de atelier.

Pentru o clipă, amuţesc, apoi mă ridic niţel, îngenunchez şi le privesc.

– Războiul nostru civil a fost o luptă împotriva fascismului, dar l-am pierdut şi-am fost siliţi să plecăm în exil. În Franţa am continuat să lupt pentru libertatea oamenilor, nu era ţara mea, dar luptam, la fel ca voi, pentru aceeaşi cauză. Norocul n-a fost de partea noastră, dar timpul va aşeza lucrurile la locul lor, timpul şi lupta noastră. Trebuie să fim puternice, pentru a dezvălui lumii ce ne fac nenorociţii ăştia, ce le-au făcut surorilor noastre moarte şi copiilor nevinovaţi – înghit în sec şi, de parcă aş fi ostenit, mă las pe călcâie.

Avem momente precum acesta în care creştem, dar suntem prea sleite ca să simţim că revenim la viaţă. Ne încurajăm, ne felicităm şi glumim, ia uite ţăranca, ce mai povesteşte... Apoi, trupurile ni se relaxează, ne întindem să ne odihnim şi să îndurăm povara golului din stomac.

Când soseşte frigul, din vâna mea de umor rămân doar fâşii.

– Neige, de ce nu ne ţii o reprezentaţie de-a ta?

– Fiindcă nu-mi mai vine, răspund fără să mă întorc.

– Tare avem nevoie!

– Haide...

– Asta-ţi vine sau nu, şi nu ştiu pe unde-o fi Charlot.

– Atunci, altceva, sugerează o deţinută, vrând să ne însufleţească.

– Altceva? De parc-ar fi aşa de simplu!

– În Spania nu aveţi coride de tauri?

– Ia te uită la ea, ce de ştie... Mă ridic şi mă apropii râzând. N-am văzut niciodată o coridă, le lămuresc, ca să vă fie clar.

– Haide...

– Ce tot ziceţi?

Încetul cu încetul se însufleţesc şi ceea ce le zic le intră pe o ureche şi le iese pe cealaltă. Încântate cum sunt, nu le pot dezamăgi, aşa că mă declar învinsă şi mă duc să încerc s-o conving pe Tití.

– Eu n-am mai văzut tauri, dar tata a văzut. Mi-a povestit că toreadorul purta o pelerină roşie cu care năucea taurul şi, de câte ori trecea pe sub pelerină, oamenii strigau „Olé!", pe când taurului îi tot înfigeau în spinare banderilele până ce, în cele din urmă, toreadorul îl ucidea cu un soi de spadă. Halal ticăloşie! Pregăteşte-te, că am nevoie de tine, îi zic, în timp ce ea mă ascultă vrăjită.

Le lăsăm să aştepte toată săptămâna. Eu joc rolul unui toreador, iar Tití, cu nişte coarne de carton, e taurul, pe când pelerina roşie este o haină de deţinută. Spre surprinderea noastră, *Aufseherinnen* rămân. Punem reprezentaţia în scenă şi suntem serioase tot timpul. Tovarăşele noastre nu se satură să strige „Olé!" şi se strică de râs. Şi *Aufseherinnen* râd. Până ce eu ucid taurul cu o creangă şi strig „A crăpat vaca!", iar Tití rămâne întinsă la pământ. Tovarăşele noastre râd mult şi aplaudă, entuziasmate. Gardienele SS par să fi recunoscut cuvântul vacă, fiindcă adesea le spunem aşa, de grase ce sunt, şi ies furioase din baracă. Noi aplaudăm până la epuizare.

20

20 OCTOMBRIE 1944

Nu ştiu dacă tocmai ne-am trezit sau dacă ne întoarcem de la atelier, ştiu că se arată *Aufseherinnen* răcnind, cu bice în mâini. Din când în când, fac asta. Răcnesc şi plesnesc din bici... Asta înseamnă că se face percheziţie şi că trebuie să ne aliniem în faţa priciului.

Intră în încăpere şi răscolesc priciurile, să vedem ce pretext mai găsesc ca să ne ia la bătaie, şi astfel, să ne arate clar unde suntem şi ce ne-ar putea aduce sfârşitul. Dar, de data aceasta... Se îndreaptă direct spre mine. De câteva zile, nu-şi iau ochii de la noi la atelier. Poate...

Îmi poruncesc să mă dezbrac şi încerc să mă grăbesc. Când îmi dau jos ciorapii, sunt conştientă de greşeala mea, ar fi trebuit să mă mişc mai repede. Fiarele astea au două perechi de ochi şi o privire de felină. Grafft îmi zăreşte elasticele pe care le port în chip de jartiere, apoi zbiară nu ştiu ce şi înţeleg că mi le cere.

Găsisem un elastic negru la atelier şi-l furasem. De la o vreme, am devenit hoaţă. Când putem, luăm uneltele şi le strecurăm printre haine, apoi le aruncăm într-un soi de puţ unde trebuie să ne deşertăm excrementele. Ni se pare că toate astea încetinesc munca de la atelier, totul e să ne simţim în viaţă, în timp ce ne apropiem de moarte. Îmi amintesc la perfecţie când am văzut elasticul acela, mi se păruse o comoară. Noaptea, întinsă pe prici, am reuşit să-l rup în două cu dinţii, şi apoi l-am legat de picioare. Ca să vezi, se apropia frigul şi aveam nişte jartiere care ţineau ciorapii să nu se lase la glezne.

E de înţeles că trebuie să le dau înapoi şi să primesc prima lovitură de bici.

Şi a doua.

Şi a treia.

La a patra mă arunc pe jos.

A cincea şi a şasea sosesc împreună; musca de rahat, cu inelul ei de rahat, nu se poate abţine şi se alătură distracţiei.

Nu mai e nevoie să număr a şaptea lovitură de bici. N-apuc să simt tăişul unei şfichiuiri, că deja mă ustură durerea următoarei. Instinctiv, mă încolăcesc ca să-mi pot apăra capul cu picioarele. Mă fac ghem şi mă rostogolesc puţin, ca şi cum m-aş balansa, primesc şi mă rostogolesc, primesc şi mă rostogolesc.

La loviturile de bici adaugă lovituri de bocanci la şale. Sunt atât de dureroase, încât mi se înceţoşează mintea, dar fac un efort, trebuie să mă agăţ de ceva. Mă gândesc că într-o zi părinţii vor afla că am fost ucisă în bătaie, mă gândesc la mătuşa Providència, la bunica şi la gavanoasele ei cu ierburi. Mă gândesc la ziua în care am ieşit să apărăm satul cu secere, cu copiii înfăşuraţi în pleduri colorate, cu Albert care a închis uşa odăii noastre de la fermă. Mă gândesc că e nespus de trist, după toate câte s-au întâmplat şi câte am văzut, să mor din pricina unor elastice, ca şi cum ar fi venit să mă caute pentru elastice. Preţ de o clipă sau două nu mai lovesc, trag aer în piept şi mă gândesc că mi-aş putea da ultima suflare în orice clipă. Această răsuflare mă duce cu gândul la felul în care respiram adânc în timp ce patinam la Barcelona, şi de îndată ce gândul îmi fuge la patine, mă apuc să slobod toate înjurăturile pe care le auzisem de la tata. O să mor înjurând. Le urăsc şi n-am de gând să tac.

– Puneţi-mi pielea pe băţ, că oasele-mi rămân! Puneţi-mi pielea pe băţ, că oasele-mi rămân!

Când încetează să mă mai lovească, mă gândesc că, în sfârşit, o să pot muri împăcată. Atunci tac şi-mi simt trupul ca o piatră, ca o piatră rănită care arde. Strâng ochii atât de tare, încât şi ei mă dor, dar la ochi n-au ajuns.

Sunt târâtă pe jos şi atunci nu mai gândesc, nu mai strig. M-ar fi putut lăsa afară peste noapte, în drum, şi aş fi murit, dar mă îmbrâncesc cu toată brutalitatea lângă priciul meu, unde mă găsiseră, şi dispar fără să mai caute nimic.

Deţinutele se strâng în jurul meu. Îmi desfăşor ghemul trupului şi-mi spun că n-am murit, şi-au pus în scenă cruzimea şi acum sunt

mulţumite. Când în baracă se aşterne tăcerea, deschid ochii. Fetele au izbucnit în plâns de îndată ce au ieşit *Aufseherinnen*. Ridic capul şi văd că am şi acum elasticele în mână.

– Nu mi le-au stricat, bestiile nenorocite! zic, râzând şi plângând.

Pe când încearcă să mă oblojească, deşi nu au nimic pentru a potoli durerea, îmi dau seama în ce hal m-au adus şi ce va însemna acest lucru în următoarele zile. Mă gândesc că o să adorm imediat, dar sunt atât de furioasă, încât sângele mi-e la fel de aprins ca trupul.

– Neus, ce strigai la ele când te loveau?

Încerc să mă ridic puţin în capul oaselor şi mă străduiesc să le traduc în franceză toate înjurăturile pe care le ştiu.

– Căţele îndrăcite, cristoşii şi dumnezeii voştri, stârpituri ordinare, crucea mamii voastre de târfe nenorocite, scârnăvii şi târfe nenorocite!

Unele dintre ele le repetă şi e amuzant, preţ de câteva clipe, să-mi aud limba pe alte voci. Ne uităm la cele care îşi apasă palmele peste urechi şi ne umflă râsul.

Apoi, mă învelesc şi plâng sub pled. Ele îmi respectă plânsul.

21

CRĂCIUNUL LUI 1944

Pe măsură ce se apropie iarna, totul se înrăutăţeşte. Foamea atroce, de nedescris, adânceşte golul din stomac şi, pe deasupra, porţiile noastre mizere se reduc. Poate aiurăm, dar nu... E limpede că ne dau mai puţină supă şi că raţia de pâine e jalnică. Nu există un proces de adaptare, ci doar o luptă neîncetată, încrâncenată, zilnică pentru a supravieţui şi pentru a apuca ziua de mâine.

Dintre cele aproape 1800 de femei din lagăr aleg un detaşament pentru pedeapsă. Dacă vreuna dintre deţinute nu e aranjată cum trebuie sau dacă nu lasă priciul în perfectă stare, dacă vreunei *Aufseherin* de serviciu aşa i se năzare, represaliile se abat asupra detaşamentului desemnat pentru pedeapsă. Ce trebuie să ai în cap pentru a alege un detaşament fix pentru pedepse? Şi cum îl aleg? Le e uşor: detaşamentul leneşelor.

Ce grozăvie, să adaugi pedepse la epuizare, foame, sete, frică şi somn! N-o să rezistăm, ne este limpede, e sigur. Ne resemnăm, o să facem tot posibilul pentru a îndura, dar trupul va ceda oricând, va ceda cum cedează cele ale altor tovarăşe, în faţa furiei şi neputinţei noastre.

Şi cu acest fel de febră, printre gloanţe, lături şi du-te-vino-ul de la gloanţe la lături, naufragiind prin abisul nopţilor, ajungem la ziua de Crăciun.

În lagăr există zile grele şi zile foarte grele. Pot fi foarte grele fiindcă ai o rană la picior care te chinuie îngrozitor, sau fiindcă nu suporţi descompunerea, sau fiindcă ziua cu pricina ţi se pare mai groaznică decât alte zile, sau fiindcă o deţinută pare mai disperată decât suntem în mod obişnuit în fiecare zi. De asemenea, poţi să tragi după tine foamea, setea, frigul, somnul sau istoveala obişnuite, dar să fie ziua de naştere a tatălui tău, sau aniversarea nunţii tale, sau ziua de naştere a

fiicei tale, sau orice altceva, şi atunci, nu-i chip, ai de înfruntat o zi foarte grea.

Ziua de Crăciun.

O să fie una dintre zilele foarte grele, din pricina încărcăturii sentimentale pe care o presupune. Dar nu trebuie să mergem la muncă, iar speranţa ne spune că poate o să fie o zi de armistiţiu.

Când ieşim la numărătoare ne stă inima în loc.

În curte au aşezat un brad, şi nu ne amuză.

Când *Blockova* ne lămureşte că în lagărul bărbaţilor au spânzurat un deţinut de brad, se şterge orice posibilitate de a petrece ziua cât de cât bine.

Mesajul a fost foarte limpede.

Moartea mai presus de orice.

Moarte, moarte şi iar moarte.

Intrăm în baracă. Nu trebuie să muncim. O să încercăm să petrecem ziua cât de demn se poate. Deşi nu sunt credincioasă, ziua de Crăciun era o zi deosebită acasă şi, la fel ca toate celelalte, mă simt mai tristă decât în alte zile. Vrem să credem că azi ne vor lăsa în pace.

Petrecem dimineaţa pregătind slujba. Vreme de câteva zile, am tot furat din atelier cât carton am putut. Am încropit un altar şi o iesle. Titi a desenat scene biblice, olandezele au făcut figurinele, eu am ajutat cu toiagul sfântului Iosif.

Brusc, un grup de gardiene SS dau buzna în baracă, iar noi ne ridicăm, deşi am vrea să ne ascundem.

Strigă tare.

– Ce le-a apucat?

– Şşt!

– Detaşamentul leneşelor, afară!

De parcă aş avea mintea în altă parte, îmi ia câteva secunde să înţeleg că ne strigă pe noi, şi sunt printre ultimele care ies.

E aproape două după-amiaza şi alcătuim un careu de cinci pe opt.

Plouă.

Nu este prima dată când stau neclintită sub ploaie, de parcă ar fi cel mai firesc lucru din lume, dar de data asta mă înfurie cel mai tare.

Plouă.

Au spânzurat un om de brad, un om...

Peste câteva minute, îmi simt trupul muiat, simt cum îl biciuiesc picăturile de apă.

Uneori, închid ochii, îi închid şi-mi propun să mă gândesc la frumuseţea ploii, la apa care pogoară din ceruri, udă câmpuri şi umple râuri. În pofida a tot ce se întâmplă, ciclul vieţii.

În pofida morţii.

Uneori, îmi vine să-mi trec mâinile peste faţă, dar nimeni nu se clinteşte, cred că ne este mai frică decât în alte zile.

Şi dacă au nevoie de o femeie pentru bradul ăsta?

Când au trecut treizeci, patruzeci, şaizeci de minute de când stai în ploaie pierzi noţiunea timpului.

Ploaia se opreşte şi I-aş mulţumi lui Dumnezeu, dar cine poate crede într-un Dumnezeu care îngăduie o asemenea oroare?

Ne nenoroceşte frigul, un frig îngrozitor, mai cumplit decât cele douăzeci şi două de grade sub zero de la sosirea la Ravensbrück. Mai rău... Deja ni s-a strecurat sub piele şi ne roade oasele, iar oasele scârţâie în vreme ce noi tăcem, tăcem cu disperare, şi suntem singure, singure pe lume, ca şi cum ne-ar fi apucat cu un cleşte şi ne-ar fi azvârlit afară din lume şi-am fi fost părăsite în universul îngheţat, fără a ne putea clinti, fără a putea striga. Noaptea, frigul... Neus, ţeapănă ca parul, în afara lumii...

Trebuie să mă lupt, să caut gânduri optimiste, nu mă pot rătăci în bezna universului.

Cred că Albert, oriunde-ar fi, se gândeşte mai mult la mine azi decât în alte zile.

Iubitule, mă auzi? Simţi cum te iubesc? Simţi cum gândurile mele străbat ceruri şi munţi şi *Lager* şi ajung alături de tine? Vor plăti scump, lepădăturile astea! Mă auzi?

Nu se zăreşte nicio mişcare pe întinderea din lagăr pe care o cuprind cu privirea şi tăcerea mă sufocă. Fiecare minut se scurge cu lentoare.

Dintr-odată, aud un bufnet care îmi îngheaţă inima. Imediat mai apoi, un altul.

Înţeleg că a căzut o deţinută. Nu o pot vedea, nu îndrăznesc să mă clintesc, dar parcă o văd întinsă la pământ, lipsită de apărare. Nimeni nu se mişcă, simt două înţepături în inimă şi-mi scapă două suspine ca două hohote de plâns.

Aş plânge.

M-aş întoarce şi aş ridica-o.

Nimeni nu se mişcă, ştim foarte bine ce poate însemna asta.

Durerea şi furia sunt atât de intense, încât o rup la fugă.

Fug ca un animal rănit care luptă mai iute decât ticălosul de vânător.

Fug atât de repede, încât în două minute străbat Cehoslovacia, Germania, Franţa, Pirineii, jumătate din Catalonia şi ajung acasă, la Guiamets. Poarta e întredeschisă, se vede că sunt aşteptată. Îmi văd mâna cum împinge poarta. Intru fără să fac zgomot.

În bucătărie se află tata şi mama, bunica Rosa care mi-a murit şi bunica Rosa care trăieşte. Lluís să tot aibă zece anişori; eu am vreo cinci. Suntem îmbrăcaţi amândoi cu hainele de duminică. Eu port nişte ciorapi de lână. Bunicile şed laolaltă, pe banca de lemn de lângă vatră. Mama stă dreaptă în faţa mea, tata e în spatele ei.

Par cea mai fericită fetiţă din lume. Împreună cu Lluís, stăm într-un colţ înmuind băţul. Când îmi spun că l-am înmuiat bine, dau fuga la tió. Tió este un buştean lung care arde în vatră şi care îmi pare cel mai minunat lucru de pe faţa pământului. Capătul care-i iese în afară şi care nu e în flăcări e acoperit cu un pled. Încep să-l lovesc şi intonez cântecul.

El dia de Nadal
posarem el porc en sal,
la gallina a la pastera,
el pollí dalt del pi.
Toca, toca, Valentí,

ara passen bous i vaques,
les gallines amb sabates,
els gallons amb sabatons,
el vicari fa torrons,
la guineu els ha tastat,
diu que són un poc salats.
Marieta posa-hi sucre,
que seran un poc millor.
Caga tió, caga tió,
que si no et donaré un cop de bastó,
Caga!
Caga![19]

Las băţul din mână şi mă aplec să văd ce a slobozit buşteanul.

Scot patru tablete de ciocolată şi le arăt ca pe un trofeu. Cer încuviinţări din privire şi vâr una întreagă în gură. Pe celelalte le las pe masă. Caut băţul şi mă duc să-l mai înmoi o dată, poate o să-mi sloboadă buşteanul şi-un biscuit.

Tremur din cap până-n picioare şi-mi fac loc între bunici, sunt atât de obosită, încât trebuie să mă aşez ca să-mi îndur copilăria fericită. Alături, îmi văd mâinile mai îmbătrânite decât ale lor.

Nu trebuie să mă mişc de aici, cât timp suntem pedepsite trebuie să mă prefac că le ascult în continuare sporovăiala şi că simt căldura vetrei noastre. N-o să mă clintesc de aici.

[19] „În ajunul de Crăciun / punem porcul la-afumat, / găinuşa, la murat, / şunculiţa, la sărat. / Zi-i cu foc, măi, Valentine! / Pe-uliţă trec boi şi vaci / şi găini cu pelerine / şi cocoşi cu botine. / Vicarul prepar-alviţă / vulpea s-a-nfruptat deja, / dar nu pare a-i plăcea. / Măriucă, pune-i miere, / ca să n-aibă gust a fiere. / Sloboade, sloboade, *tió*! / Că altfel te-o bate io! / Sloboade! / Sloboade!" (în limba catalană în original) (n. tr.).

Două ceasuri, poate trei...

Şi ninge. Acum a început să ningă.

La fel ca alte tovarăşe, îmi mişc degetele de la mâini, pe care nu ne lasă să ni le vârâm în mâneci. Câtă vreme nu ne spun nimic, pot mişca şi degetele de la picioare. Le ridic: când unul, când altul.

O să povestesc totul, o să scap cu viaţă de aici şi când o să mă întorc în lume o să spun tuturor ce ne-au făcut bestiile astea nenorocite.

Îmi spun şi-mi repet ce frumos e să văd cum ninge.

Zăpada s-a aşternut peste noi. La picioarele noastre se întind bălţi de zăpadă topită. M-am întors din Guiamets. Am numărat până la două mii în catalană, în spaniolă şi în franceză. Apăsarea zăpezii, a frigului şi a foamei mă striveşte, dar nu mă simt goală, ci plină de furie, iar frigul mă pârjoleşte pe dinafară şi pe dinăuntru.

Când ne strigă să intrăm, m-aş lăsa să cad, presupun că toate am face asta, dar o suflare slabă de viaţă ne îngăduie să ne târâm picioarele până la baracă. Arunc o privire peste umăr, dar nu văd nicio femeie întinsă pe jos şi nici nu-mi dau seama cine lipseşte. Odată înăuntru, ne topim toate, de parc-am fi de zăpadă.

Celelalte femei ne întâmpină ca pe nişte copii. Ne dezbracă, ne învelesc în hainele lor, ne usucă părul cu un fel de cârpe pe care le păstrăm pentru ocaziile în care ne lasă să facem un duş, şi cu hainele lor. Ne acoperă cu pături. Cele din detaşamentul nostru ne cunoaştem toate, pe celelalte nu le ştim chiar aşa de bine, dar mai presus de orice suntem surori. Privirile lor sunt cât se poate de grăitoare, nu e nevoie să vorbim.

Stăm o vreme îngrămădite în faţa sobei. Ne spun că am stat cinci ore în ninsoare, dar impresia noastră e că ne-am întors dintr-un abis mai cumplit decât cel al nopţilor. Apoi, fiecare dintre noi se îndreaptă spre un prici, însoţită de o altă femeie. Ne întindem îmbrăţişate, la căldura unui alt trup, încercând să ne stăpânim tremurăturile, groaza, singurătatea. Mi-e greu să-mi reţin hohotele de plâns. N-am mai avut niciodată o asemenea poftă de viaţă ca acum, dacă n-aş fi aici, n-aş şti

cum putem ajunge să ne iubim, cum creştem unii lângă alţii, ce înseamnă cu adevărat tovarăşă, camarad, prietenie, solidaritate, generozitate, prietenie.

Nu ştiu cât timp a trecut, moţăi, dar nu pot dormi adânc. Mă gândesc la moarte şi la singurătate, mă gândesc la o lume nemiloasă şi la sentimente complicate. Cum se poate să fim atât de unite şi, în acelaşi timp, să ne simţim atât de singure?

Mai târziu, ne ridicăm şi cercetez pe îndelete baraca. Unele haine sunt întinse în apropierea sobei, ca să se usuce, altele atârnă de priciuri. Simt duhoarea umezelii, amestecată cu cele o mie şi una de alte duhori obişnuite. O întindere de dungi şi iarăşi dungi. Parcă ne-am fi topit.

Ne ducem după coltucul de pâine şi-l păstrăm pentru slujbă.

Unele cu hainele uscate, celelalte pe jumătate dezbrăcate, cu pături aruncate pe spinare, ne pregătim de slujba de Crăciun.

Suntem obosite şi ne-am pierdut speranţa. Amintirile ne copleşesc, prezentul ne copleşeşte, iar la viitor nici nu vrem să ne gândim. Începe slujba.

Credincioasele se dăruiesc rugăciunii cum nu mai văzusem niciodată. Cele necredincioase ne dăruim cântecelor. În mod obişnuit, ne adunăm pe familii, dar în seara aceasta suntem o singură mare familie şi cred că, în fond, suntem puternice, deşi nu ne mai simţim aşa, şi că suntem frumoase, zdrenţăroase, încercănate şi mai slabe, uscate şi răsuscate, dar laolaltă suntem frumoase.

Apoi, ne aşezăm ca să mâncăm pâinea. Ne adunăm în grupuri mai mici şi încercăm să facem un pic de teatru. Titi se ambalează şi se cocoaţă pe o masă, să danseze. Râdem ca şi cum n-am suferi, când se apropie de noi o femeie credincioasă.

– Noi Îl avem pe Dumnezeul nostru, care este în acelaşi timp speranţa şi mângâierea, dar voi pe cine aveţi? De unde vă căpătaţi speranţa şi pofta de râs, dacă nu aveţi pe nimeni?

N-a înţeles nimic femeia asta? Cum poate fi aşa de oarbă? îmi zic.

– Cum nu avem pe nimeni? Nu vezi? Uite, te am pe tine, îi răspund furioasă.

Şi mă înfior, mi se aprinde sângele într-atât, încât o apuc pe femeia care stă alături de mine şi i-o plimb prin faţă, uite, şi pe ea, şi pe ea, şi mai ridic alte trei femei şi fac acelaşi lucru, le cuprind pe după umeri şi i le arăt, într-o izbucnire de indignare.

Tace, îşi pleacă capul, iar eu nu mai stau să aştept răspuns. O las singură cu Dumnezeul ei şi, prost dispusă, mă cufund în genunea nopţii.

22

SOSEŞTE UN MOMENT în care nu mai ştiu unde se află speranţa. Haina vărgată atârnă pe un sac de oase, un sac de oase pe care îl văd uneori la celelalte când încercăm să ne spălăm. Încă ne pieptănăm şi le pieptănăm pe cele care şi-au pierdut minţile, suntem conştiente, e un fel de conştienţă risipită, că trebuie să luptăm pentru a păstra vii aceste detalii mărunte, ca şi cum ne-ar putea susţine.

Uneori, zilele sunt un drum spre noapte, iar nopţile, un drum spre zi, dar cu speranţa că vom ajunge la sfârşitul acestui război blestemat. Uneori, sunt doar un drum spre primăvară, să vină primăvara ca să putem îndura zilele şi nopţile fără chinul înfiorător al frigului ucigător. A sosit însă un moment în care nu mai credem în nimic, suntem atât de istovite şi de flămânde, încât nu mai putem gândi limpede, nu mai putem hrăni speranţa, nu mai putem crede în posibilitatea de a ieşi din puţul acesta şi de a găsi o lume plină de culori.

Cu cerul albastru.

Şi cântecul păsărilor.

Şi frunzele copacilor în bătaia vântului.

Şi familia adunată în jurul mesei.

Şi Albert mai presus de toate.

Albert care mă cuprinde într-o îmbrăţişare.

Ne putem ţine de mână doar când stăm la coadă pentru supă şi pâine, în timpul zilei de lucru trebuie să fim gata să muncim cum o fi! Şi să sabotăm, un sabotaj pe care deja îl înfăptuim cu ochii închişi, de parcă n-am mai şti să muncim altfel.

În rutina fiecărei zile totul se repetă în aşa hal, încât miercuri trebuie să ne amintim că e miercuri fiindcă în urmă cu trei zile a fost duminică, iar seara trebuie să numărăm din nou zilele, fiindcă nu ne mai amintim dacă e marţi, miercuri sau joi. Tânjim după supă, nu după duminică.

Într-o zi oarecare, după ce sună sirena, ne silesc să ne ducem repede la numărătoare. Fac numărătoarea într-o clipită şi părăsim lagărul.

Gata, aici s-a sfârşit.

Mi-o spun şi mi-o repet.

Nu vorbim între noi, ne e greu să mergem şi toate ne târâm picioarele cum putem mai bine, luptându-ne împotriva ispitei de a ne prăbuşi la pământ şi de a-i pune capăt chiar aici.

E noapte neagră.

O tovarăşă de lângă mine face mişcări ciudate, care aduc cu nişte spasme. Presupun că ar plânge în hohote, dar ne-am promis toate că nu, nu în faţa gardienelor SS. Sufăr fiindcă mă gândesc că, dintr-o clipă în alta, o vor biciui. Rezistă! Nu aud bocănitul saboţilor, nici zgomotul nopţii, nici strigătele gardienelor SS. Aud doar tresăririle ei, care parcă întăresc soarta pe care o bănuim.

Dacă nu, de ce ne-ar scoate fără să ne fi dat cafeaua?

Înaintez cum pot şi-mi închipui cum alte deţinute ne iau locul în baracă, într-o tăcere care e ca o jelanie, şi ne descoperă sărmanele comori.

Către cine s-o îndrepta ultimul meu gând?

Cum îmi pot pregăti mintea pentru asta?

Ce simt? Simt că mi-e greu să merg şi mi-e greu să gândesc.

Mi-ar plăcea ca părinţii mei să ştie că am rămas credincioasă luptei noastre până în ultima zi, mi-ar plăcea să ştie că am sabotat duşmanul şi că mi-am făcut tovarăşele să râdă.

Mi-ar plăcea ca Albert să-mi supravieţuiască. Mi-ar plăcea ca, într-o zi, ajuns la bătrâneţe, să stea în faţa vetrei cu un nepot în poală şi să-i povestească cum, cu ani şi ani în urmă, înainte de a o cunoaşte pe bunica lui, se însurase cu o exilată catalană şi că, în ciuda războiului, fusese foarte fericit.

Mi-ar plăcea ca, atunci când am să închid ochii, să mă văd sosind la ferma noastră cu baticul pe cap, călare pe bicicletă, cu un zâmbet radios.

Sunt obosită şi mi-e frică, poate sunt mai mult obosită decât speriată.

Nu cred că mă voi resemna să mor într-o cameră de gazare, cred că mi-e greu să gândesc, după toate acestea mi-e greu să cred. N-am chef să le jignesc, să plâng, să ţip, să privesc spaima celorlalte. Nu mai am chef de nimic.

Am parcurs vreo doi kilometri şi ne oprim în faţa unei barăci din lagărul central. Ne dezbracă la piele. M-aş dezbrăca încetul cu încetul, dar ne silesc să ne dezbrăcăm repede. Baticul într-o grămadă, haina în alta, şorţul într-o alta, saboţii în alta, ciorapii cu elastic în alta, chiloţii în alta. Totul foarte organizat, ca să poată fi strâns mai apoi. Grămezile sunt imagini înfiorătoare pe care trebuie să mi le alung din minte.

Odată dezbrăcate, ne ţin afară pe un frig îngrozitor, se pare că nu se mai grăbesc. Stăm drepte şi neclintite, sau cel puţin încercăm. La frig se adaugă rafale de vânt care se năpustesc direct asupra noastră. Părem frunze tremurânde, gata să se desprindă din copac, încet, delicat, suntem atât de slabe...

Un grup de muncitori trece pe lângă noi. Asta mai lipsea, nişte muncitori care să fie martori la scena tragică, iar unii dintre ei izbucnesc în râs. Şi ce hohote de râs! Ce fel de oameni pot râde la o scenă precum aceasta? Se pare că nefericita coincidenţă le amuză pe gardienele SS, care încep să ne insulte. Din ce zic înţeleg doar că suntem scroafe şi târfe.

Intrăm. Într-un moment atât de cumplit, aş vrea câteva minute, câteva minute în plus ca să mă pot gândi, să-mi pot lua rămas-bun, de parcă n-aş fi avut minute îndeajuns în timpul insomniilor din ultimele luni... Le caut pe Titi, pe Blanca, pe Lola... Ne găsim, ne îmbrăţişăm, ne desprindem una de alta şi ne îmbrăţişăm din nou. Inima-mi bate iute, mai iute ca niciodată, simt că e pe cale să-mi sară din piept dintr-o clipă în alta.

Când ţâşneşte apa îngheţată, o primim ca pe o binecuvântare, singure, fără a căuta complicitatea vreunei priviri, fără a ne uita la cele care râd, la cele care plâng şi la cele care ţipă. Fără a şti măcar dacă noi însene râdem, plângem sau ţipăm.

Odată ude şi complet îngheţate, ne scot, despuiate, la mila intemperiilor şi ne strigă să ne îmbrăcăm repede. Trecem pe la fiecare grămadă şi înşfăcăm câte o haină pe care o îmbrăcăm în drum spre următoarea grămadă. Gardienele SS zbiară.

Chiloţii pe care îi apuc sunt plini de puroi şi de rahat şi-mi vine să vărs. O gardiană SS care mă vede mă sileşte să-i iau cu o lovitură de bici usturătoare, iar eu mi-aş încălca promisiunea şi aş izbucni în plâns în faţa ei, dar îmi propun să-mi păstrez demnitatea ca pe o comoară, cum face fiecare dintre noi.

Cei doi kilometri de la întoarcere mi se par la fel de lungi precum cei de la dus. Ne întoarcem de la moarte şi unele deţinute râd şi acum. Pentru întâia oară mă gândesc că ne-am putea pierde minţile. Nu că aş face vreo descoperire, la Ravensbrück văzusem deja tot ce se putea vedea, dar sunt conştientă că forţa morală care ne susţine se sleieşte. Nu ne mai desparte o vale de nebunie sau de prăbuşire, ci un firicel foarte subţire. Venim de la o dezinfecţie, dar ne întoarcem de la moarte. Cum te poţi întoarce de la moarte păstrându-ţi cugetul senin?

Ajunsă la priciul meu, izbucnesc în hohote de plâns. Nu plâng din pricina chiloţilor sau a loviturii de bici, plâng de furie. Plâng ca un râu care se revarsă şi, odată revărsat, nu-i chip să-i pui stavilă.

După această tortură cumplită, zilele se târăsc, de-un cenuşiu şi de-un negru tot mai întunecate. Încetul cu încetul ne recăpătăm seninătatea, ca şi cum am încerca să ne convingem că ce era mai rău a trecut, dar ne-au rămas atât de puţine puteri, încât ceea ce mai rezistă în noi îşi pierde consistenţa cu fiecare zi, cu fiecare noapte.

23

AU TRECUT VREO două luni în lagăr, parcă jumătate de viaţă. Fetele de la birouri urmăresc ştirile la radio şi le răspândesc. Ai noştri înaintează, nu ne-am pierdut niciodată speranţa de a câştiga războiul, suntem convinse că acest coşmar are un început şi un sfârşit, lucrul de care ne îndoim cu adevărat este dacă vom mai fi în viaţă când se va întâmpla.

Cu câteva zile în urmă, le-au prins cu sabotajul pe Noemi Suchet, căreia-i spunem Mimí, pe cumnata ei, Hélène Lignier, şi pe Simone Michel-Lévy. Li s-a amintit, printre hohote de râs, că osânda pentru sabotaj e moartea şi le-au pus să muncească, în aşteptarea sentinţei. Suntem atât de înfometate şi de istovite, încât nu suntem conştiente de mişcările sau de gândurile noastre. Nu mai suntem femeile curajoase de la început, suntem tigvele care ne-au întâmpinat în acea primă zi la Ravensbrück. Suntem moarte în viaţă care nu au condiţia fizică sau morală necesară pentru a face sabotaj profesional, dar am hotărât că vom lupta până în ultima clipă.

Muncesc alături de Blanca. La fel ca în alte dăţi, opresc maşina, mă prefac că o verific şi o curăţ cu acetonă. *Aufseherinnen* se proţăpesc în faţa mea. Grafft mă loveşte cu pumnii peste faţă, iar eu mă menţin cât pot de impasibilă. Înfuriată, mă înşfacă de păr şi mă izbeşte de trei ori cu faţa de un cilindru de fier. Apoi, îmi dă drumul cu un gest brusc şi-i indică altei *Aufseherin* să ne însemne pe amândouă pe listă. De curând au însemnat-o şi pe Dolors Gener, dar ei îi întinseseră o capcană. Sunt condamnată şi lucrez în continuare.

Nu ştiu cum ajung la numărătoare, la baracă şi la pâine. Mă gândesc că, dacă mi-au mai rămas puţine zile, mai bine-mi donez raţia unei femei căreia i-ar fi mai de folos, dar disperarea foamei este mai puternică decât cea a minţii, aşa că mănânc pâinea.

– Dacă mor înainte să ne eliberez, luaţi legătura cu părinţii mei. Dacă nu vă amintiţi adresa, mergeţi la poşta din Carsac, fata de acolo o să-i găsească. Trebuie să le spuneţi că...

– Neus, am mai vorbit despre asta în alte dăţi, mă întrerupe Titi.

– Dar trebuie să vă spun, vreau să ştie...

– Vrei să afle ce vrem şi noi să afle, adaugă o deţinută franţuzoaică.

Mă emoţionez, şi Titi, care m-a apucat de mână, vorbeşte cu voce tare, pentru mine şi pentru toate celelalte:

– Că am trăit şi am murit cu conştiinţa de a fi înfăptuit o datorie, că am murit cu satisfacţia de a fi luptat cu demnitate. Şi să nu ne plângă, mai ales să nu ne plângă.

Apoi a căutat o hârtiuţă, pe care şi-a scris adresa şi pe care mi-a dat-o.

– Dacă mor, aici trebuie să te duci.

Iau hârtia şi îi cer adresa Blancăi. Căutăm petice nescrise pe hârtiile pe care le avem, ne trecem cele două creioane de la una la alta şi facem toate acelaşi lucru. Când am terminat, ne spunem că, la cum merg lucrurile, e posibil ca bucăţelele de hârtie pe care le păstrăm să dispară oricând, aşa că fiecare dintre noi memorează cinci sau şase adrese într-un cântecel care ne aduce puţină alinare.

E zi, dar dormim fiindcă săptămâna aceasta am lucrat în turul de noapte. *Blockova* ne deşteaptă zbierând şi ne scoate afară, unde aşteaptă un grup de gardieni SS. Aduc capra, iar noi tremurăm de frică. Mai întâi, strigă la Simone, o îmbrâncesc spre capră, îi ridică poalele şi-i dau jos chiloţii. Apoi, încep s-o lovească cu bastoanele. Am vrea să nu privim, dar dacă închidem ochii, biciul se abate asupra noastră. Le caut din priviri pe Mimí şi pe Hélène, care sunt împietrite, cu feţele descompuse. Douăzeci şi cinci de lovituri de baston, iar gardienii SS urmăresc totul cu o expresie de satisfacţie. Apoi, o trântesc la pământ. O strigă pe Hélène. Douăzeci şi cinci de lovituri de baston. Fiecare lovitură ne răneşte cumplit.

Respir greu. Îmi privesc tovarăşele, cineva o să se prăbuşească. O strigă pe Mimí. Douăzeci şi cinci de lovituri de baston.

Mimí e spaniolă şi făcuse şi ea parte din Rezistenţă. E o femeie dulce, cu mişcări încete. Când vorbeşte despre copiii ei zâmbeşte şi plânge fără exagerări, şi în aceste două gesturi încape toată lumea. Eu

mă ştiu fiică şi încerc să nu mă gândesc la calvarul prin care trebuie să treacă mamele şi părinţii prizonieri în lagărele morţii. Uneori, mulţumesc fiindcă nu am copii, să nu am copii în nelumea în care trăiesc şi mor mă duce cu gândul la o durere atât de mare, că nu mi-ar încăpea în suflet.

Le adună de pe jos şi le duc, târându-le. O gardiană SS face un gest de adio cu mâna şi ne zâmbeşte.

Ne întoarcem la baracă în tăcere. Niciuna dintre noi nu poate vorbi. Ne întindem pe priciuri. Timpul a stat în loc.

Aud nişte strigăte şi tresar, speriată. Ne ridicăm toate. Sunt *Aufseherinnen*, care vin râzând. Grafft se proţăpeşte în mijlocul barăcii şi începe să vorbească. Înţeleg doar Flossenbürg. Face nişte gesturi ciudate, atingându-şi gâtul. Apoi, cu mâna, o balansare ca a unui pendul de ceas de perete. Are o expresie de femeie nebună.

După ce iese, le rugăm pe fetele care înţeleg germana să ne tălmăcească ce ne temem că a spus, şi ne-o confirmă din priviri.

– Au fost spânzurate la Flossenbürg. Le-au înfipt în gât un cârlig de măcelărie şi le-au lăsat să agonizeze.

Mă simt ca atunci când primeşti o lovitură şi ţi se taie respiraţia. O văd pe Mimí atârnând în cârlig şi-n lacrimile ei vreau să citesc ultimele gânduri pentru copiii ei.

– Trupurile lor se legănau...

Cu inima sfâşiată, într-o tăcere mormântală, plecăm spre atelier, să facem turul de noapte.

24

13 APRILIE, 14 aprilie, 15 aprilie... De la moartea lor, zilele par din ce în ce mai lungi. Mă duc la culcare cu gândul limpede că poate e ultima mea noapte, iar asta e o tortură care mă aduce în pragul disperării. Nu mai lupt împotriva insomniei, ci mă las în voia ei.

Nemţii au tot pierdut bătălii şi teama că n-o să mai prindem sfârşitul războiului în viaţă e tot mai mare, dar nu e o teamă vie, ci o teamă amorţită de oboseală.

Mâncarea, insuficientă şi scârboasă, e din e în ce mai proastă. Ne dau o supă din ierburi deshidratate care-mi provoacă o durere de stomac groaznică şi o diaree insuportabilă. Ne vorbim să facem ceva, dar nu putem merge până la mijlocul atelierului, pe jumătate chircite de durere, nu putem munci cu rahat în chiloţi, suntem conştiente că cineva o să cedeze şi, în etapa asta din neviaţa de deportate, nu ne mai simţim în stare să îndurăm moartea nimănui din detaşamentul nostru.

Madeleine şi Jeannette se îndreaptă spre mine şi spre Titi.

– Nu mai vrem să mâncăm supa asta.

– Vrem s-o refuzăm.

– Se pare că vă e limpede, le zic, încercând să asimilez ce spun.

– Dacă sunteţi de acord, le propunem tuturor.

– Nu vă uitaţi aşa la noi, gândiţi-vă cinci minute, zice Madeleine şi se îndepărtează.

Ni se pare cumplit să luăm hotărârea asta. Când ne revenim din spaimă, o sclipire ne luminează privirile şi ne îndreptăm spre ele fără un cuvânt. Din zâmbetul nostru înţeleg că da, să mergem mai departe. Doi saci de oase înveşmântate în dungi care se ridică cum pot şi se îndreaptă către două tigve. Între unele şi altele stăruie o lumină care readuce la viaţă ochi umflaţi, parcă morţi, iar ceea ce simţim e fericire.

Suntem toate de acord şi refuzăm supa.

– În satul meu, asta se cheamă greva foamei, le spun fără să ştiu dacă vreau să zâmbesc.

E prima dată când vedem gardienele SS nedumerite. Strigă, ne arată bicele şi ne ameninţă că anunţă comandantul dacă nu mâncăm. Dar noi am luat deja o hotărâre, şi dacă am rezistat atât de mult, înseamnă că suntem foarte încăpăţânate şi că n-o să ne schimbăm, acum că am ajuns în momentul ăsta din viaţa şi din neviaţa noastră.

Dispar şi, la întoarcere, ne scot în *Appellplatz*. Odată încheiată numărătoarea, ne îndreptăm spre atelier pentru schimbul de noapte. Muncim cele douăsprezece ore fără să ne oprim deloc. Suntem aproape leşinate de foame, dar ne spunem, pentru a ne încuraja, că mai bine aşa decât să ne mai doară burta şi să avem diaree. Ne întoarcem în lagăr mai mult moarte decât vii, pe deplin conştiente de faptul că am făcut o nebunie, dar cu mândria celui care şi-a păstrat demnitatea neîntinată.

S-a luminat de ziuă şi, pe drumul de întoarcere, îmi roiesc prin cap tot soiul de gânduri. Poate o să ne spânzure pe toate, poate vor organiza o spânzurătoare masivă, sau poate o să ne împartă pe grupuri, ca să lungească agonia celorlalte. Poate o să ne silească să ne spânzurăm unele pe altele, lucru pe care ne promiseserăm deja, în lagărul de la Ravensbrück, să nu-l facem, ci să ne repezim spre gardul de sârmă ghimpată şi să murim electrocutate. Poate nici n-o să se gândească şi o să ne împuşte. Poate n-o să ne mai dea deloc de mâncare până ce-o să ne târâm, cerşind-o...

După numărătoarea obişnuită ne duc la baracă, dar nu răsuflăm uşurate.

– Nu-mi vine să cred! exclamă una dintre tovarăşele din faţă.

De îndată se aude o rumoare neobişnuită printre noi.

Surpriza depăşeşte orice proporţii. Ne-au pregătit un coş plin cu salată. Facem coada ca pentru supă şi ne dezlegăm farfuriile cu nerăbdare. Privim uluite cum ne pun în farfurii salată verde cu oţet şi zahăr. Nu ne vine să ne credem ochilor. *Kapos* şi gardienele SS nu zic nimic. Murmurele se sting, treptat. Nu strigăm, nu râdem, nu cântăm. Ne cufundăm, fiecare cu singurătatea noastră, în blidul cu salată.

În noaptea asta, care e zi, vrem să credem că se apropie sfârşitul războiului şi că-l vom prinde în viaţă.

25

În CIUDA SPERANŢEI morale, starea în care ne aflăm ne dovedeşte că nimic nu este sigur, că ne îndreptăm în continuare spre moarte. La atelier ni se zice că nemţii pierd războiul, vestea se răspândeşte şi prin lagăr, dar nu ştim cum îl vor pierde. Ne temem, mai mult decât oricât, să nu ne ucidă, iar groaza pune din nou stăpânire pe noi. Ne-ar putea îngrămădi oricând în camerele de gazare de la Flossenbürg.

În prima zi în care auzim un bombardament, nu pricepem de la bun început ce se petrece. Bubuitul bombelor este cântecul funebru al morţii şi al vieţii.

Două zile mai târziu, o deţinută se prăbuşeşte la *Appellplatz*. O iau de acolo, iar pe noi ne duc în baracă, în loc să ne ducă la atelier. Abătute, stăm acolo într-o tăcere mormântală. Ne aşezăm, ne întindem, în orice caz, vrem să ne odihnim, să ne precupeţim forţele, în caz că nu ne vor ucide şi ne vom putea întoarce în lume. Îmi privesc tovarăşele, nu par femei... Par grămăjoare vărgate, părăsite prin colţuri.

Vedem gardienele SS la fel de ţepene ca întotdeauna, dar e evident că privirea le e tulbure de nedumerire. Nu au renunţat la organizarea din lagăr, la dezumanizare şi la pofta de a distruge, în ciuda faptului că văd, la fel ca noi, că totul se termină, asta e vrerea lor.

Odihna durează puţin, ne strigă din nou şi ne duc la un atelier să cărăm moloz, ideea e să ne sleiască în continuare. Căratul molozului îmi aminteşte de munca inumană de la Ravensbrück, însă în fiecare lopată cu dărâmături pe care o ridic citesc speranţa.

Nu ne dau nici supă, nici pâine, ci doar coji de cartofi şi rapiţă.

Nedumerirea gardienilor SS ne îngrozeşte mai mult ca niciodată, se vede că o iau razna. Simţim faţă de ei o groază vecină cu nebunia.

Bombardamentele se înteţesc, iar noi, în baracă, încercăm să ne adăpostim fără să avem unde să ne adăpostim.

Într-o lume cenuşie şi cernită care tremură, Jeannette desenează.

Când încetează bombardamentul, ne ducem să-i vedem desenele. Ne strângem roată în jurul ei, şi să-i privim desenele înseamnă că suntem vii.

O altă noapte lungă şi o altă sirenă. Ne duc într-o pădure unde au retezat arborii. Ne trezim acolo cu hârleţe şi lopeţi, ne silesc să smulgem rădăcinile din pământ, o muncă istovitoare.

Într-o altă zi lungă, ne pun să pregătim mortar pentru a construi nişte ateliere, o modalitate la fel ca oricare alta de a ne extenua. E foarte greu fiindcă ne pun să pisăm mortarul cu un buştean care trebuie să cântărească vreo treizeci de kilograme şi pe care îl ridicăm cu foarte mare greutate. Distracţia noastră e să încercăm să lăsăm multă apă sub mortar, lucru pe care contramaistrul îl îngăduie, ba chiar aş spune că-l binecuvântează.

Într-o dimineaţă, îmi vine rândul să lucrez la beton cu un grup de ucrainence care, în loc să-l facă cât de prost pot, muncesc de zor. Mă prost-dispun într-atât, încât le arunc în ochi o lopată cu nisip. Îmi fac cruci, fiindcă e o dovadă de violenţă care nu-mi stă în fire. Ele încep să zbiere la mine, înţeleg că mă întreabă ce m-a apucat, dar nici eu nu le înţeleg, nici ele nu mă înţeleg pe mine. În schimb, înţelege interpreta, Marianne, care a văzut totul, dar nu mă denunţă, ci îmi zâmbeşte pe când eu le strig „*Arbeiten! Arbeiten*!", unul dintre puţinele cuvinte pe care le-am învăţat în nemţeşte, *Arbeiten*, şi rahat, *Scheiße* şi iar *Scheiße*.

Azi trebuie să demolăm un atelier. Găsesc un petic de pânză în carouri şi-l ascund în haină. Apoi cer imediat voie la toaletă, care se află la etaj. În timp ce îmi leg bucata de pânză la brâu, explodează o bombă. Mă aşez pe toaletă, îmi petrec mâinile peste picioare şi-mi acopăr capul. Pereţii se prăbuşesc, mă gândesc că o să mor. Gata, până aici mi-a fost, eliberarea a sosit. Atât de trist.

Când deschid ochii, văd că pereţii şi podeaua au dispărut. Vasul de toaletă a rămas în picioare mulţumită unei structuri metalice, care a rezistat bombardamentului. Râd şi plâng în acelaşi timp.

– Sunteţi bine? Sunteţi bine? strig.

Răspunsurile se lasă aşteptate. În sfârşit, unul categoric.

– Nevătămate, ca prin miracol!
– Unde eşti, că nu te vedem?
– La toaletă, aici, sus!
Aproape că nu îndrăznesc să mă mişc, pe când ele apar dedesubt şi le văd ca pe un nor vărgat. Le ia ceva timp, dar găsesc o scară. Cobor tremurând, dar întreagă.

Numărătorile se lungesc şi, la una dintre ultimele, gardiana-şefă a lagărului o loveşte din ce în ce mai cu sete pe deţinuta de lângă mine. Dacă nu se opreşte, o s-o omoare. Îmi vine să mă năpustesc asupra ei ca o fiară, ba chiar mă văd cu ochii minţii, dar îmi ghicesc şi sfârşitul, un glonţ şi gata, şi nu, nu e soarta mea. O să îndur, o să îndur, o să îndur, fiindcă n-o să ştiu să exprim ce-am simţit în lagăr, dar o să ştiu să spun ce am văzut. O să supravieţuiesc ca să spun până unde ajunge mizeria asta omenească... Trebuie să supravieţuiesc...

Bombardamentele se înteţesc. Ne întoarcem sleite de la demolări şi fiecare bubuitură ne izbeşte şi ne însufleţeşte. Una este atât de puternică, încât ne aruncăm instinctiv la pământ. Ne ridicăm cu greutate şi ne ajutăm unele pe altele. Băgăm de seamă după ce ne ridicăm în picioare.
– Unde sunt gardienii SS? exclamă surprinsă o deţinută, şi privim toate în jur.
– Suntem singure!
– Nu se poate!
– Şi acum, ce facem? strigă Sabina, speriată.
Ne uităm unele la altele şi stăm locului, cu privirea la gardul de sârmă ghimpată aflat la vreo sută de metri. Trupul nu răspunde. Privirile ni se îndreaptă spre gardul de sârmă şi spre drumul pe care tocmai l-am făcut. În faţa gardului de sârmă răsar doi gardieni SS şi înaintăm. Scena se repetă a doua zi. Gardienii SS apar şi dispar, pleacă şi se întorc. Totul e o nebunie.

Ştim că la vest nemţii se predau americanilor, dar ceea ce vedem e frontul sovietic. Pe 3 mai, la unsprezece noaptea, vedem un front de foc care trebuie să aibă vreo zece kilometri lungime, fiindcă pare să ocupe tot orizontul pe care îl cuprindem cu privirea în direcţia Pragăi. Vrem să credem că pierd frontul de la Praga. Facem cu rândul pentru a putea urmări totul, îngrămădite în spatele gratiilor de la ferestre. Dansul luminos al flăcărilor ne face să tremurăm de emoţie.

Pe 4 mai nu ne dau de mâncare. N-avem putere să mergem, n-o să putem fugi nici dacă se iveşte ocazia. Unele dintre noi, chiar dacă ne lasă picioarele, reuşim să ajungem în afara lagărului. Ne îngăduim să ne întindem o vreme pe jos, nu apare nicio SS-istă cu ţipete şi bice, aşa că a te întinde sau a cădea la pământ e un dar, în loc să fie dureros. Mâncăm ierburi şi, printre ele, găsesc iarba-câinelui, care pentru tata era o buruiană, fiindcă rădăcinile stricau via şi îi era greu să le smulgă, dar pentru bunica era o iarbă cu proprietăţi antiseptice şi antiinflamatoare. Desigur, trebuie preparată sub formă de infuzie, pe când eu o mănânc ca şi cum aş paşte.

Sunt aşezată pe pământ, cu ochii la fumul bombardamentelor ca la un peisaj minunat. Mestecând la ierburi, socotesc că în trei săptămâni împlinesc treizeci de ani.

26

5 MAI 1945

Petrecem noaptea prost, aţipind când şi când. Tragedia noastră se apropie de sfârşit, epuizarea şi speranţa ne fac să fim nespus de neliniştite, la un pas de isterie. Zărim fumul bombardamentelor. Nu ştim ce să facem, nu ştim cum să aşteptăm ce ne-am dorit atât de mult. Un lucru ne este limpede, trebuie să mâncăm şi să bem.

– Şşt! Linişte!

– Ce se întâmplă?

– Tăceţi toate! Să se ducă vestea, să tacă toată lumea!

Se aşterne tăcerea şi privim cu atenţie. Îşi aşază palma căuş în spatele urechii.

– Auziţi? Nu auziţi?

– Clopote!

Şi începem să strigăm, nebune de bucurie.

– Clopote!

– De unde or fi? De la Praga? Praga a fost eliberată?

– Oare la ce distanţă suntem de Praga?

– Poate se aud din satul din apropiere...

Suntem în culmea exaltării, când auzim zgomot în afara barăcii şi imediat încremenim. Câteva *Kapos* aduc un sac cu câte un coltuc de pâine pentru fiecare şi închid uşa. Suntem înspăimântate. Apoi, auzim zăvorul şi un zgomot rece şi puternic, din care înţelegem că blochează porţile cu drugi de fier. Suntem încremenite, mute.

Faptul că le închid înseamnă că vor să ne extermine, suntem dovada crimelor lor îngrozitoare. Coltucul de pâine trebuie să fie ca respectarea ultimei dorinţe a condamnatului. Nu ne apropiem de sac.

Încetul cu încetul, ne revenim şi forţăm poarta de parcă am avea puterea de a o deschide, de parcă ar fi posibil s-o doborâm la pământ. Apoi, ne apropiem de ferestre, ne agăţăm de gratii, dar singurul lucru

care se clinteşte este trupul nostru descompus. Unele dintre noi se întorc la priciuri, altele în colţuri, pe jos. Niciuna nu rămâne în picioare, efortul e prea mare.

Afară, nici ţipenie de om.

Nimeni.

Trebuie să fi fugit cu toţii şi ne gândim că au minat câmpul.

Am râde.

Sau am plânge.

Sau am râde, cum am râs în primele zile, pentru a face faţă unor saboţi grosolani care aveau să ne distrugă picioarele.

Dar nici nu plângem, nici nu cântăm, nici nu râdem.

Unele se roagă, iar rugăciunea lor nu mă supără.

Celelalte nu facem nimic, nu zicem nimic.

Până ce cineva se apropie de sacul de pâine şi începe să o împartă.

Dar nu începem să mâncăm. Când avem fiecare câte un coltuc, ne privim unele pe altele, cele care stau pe jos şi cele care stăm pe priciuri, cele care dau să ridice capul şi cele care, cu capul plecat, ridică doar privirea. Ne susţinem privirile, privirile care vor să schiţeze un zâmbet şi cele care nu-şi pot reţine lacrimile, cele care exprimă furie şi cele care spun pacea fie cu tine.

Ronţăim pâinea încetul cu încetul, culegând, ca de obicei, puţinele firmituri pe care le poate lăsa o pâine uscată ca iasca. Apoi, aşteptăm din nou, privim pe fereastră, ne întoarcem la prici, suspinăm, unele plâng. Una dintre femei râde, dar nu mai sunt hohotele acelea care ne ajutau să mergem mai departe, e hohotul de râs înfiorător al fricii, al groazei, sau al isteriei, sau ce-om simţi.

O iau de mâini pe Titi, foarte emoţionată. Aş cânta, dar îmi simt sufletul uscat. Titi se duce pe la alte femei, iar eu rămân cu privirile la mişcări.

Unele femei se plimbă încoace şi încolo, dar sunt puţine. Altele se balansează într-un fel de legănare, ca şi cum prin această mişcare ar putea potoli ultima nelinişte. Una îşi freacă braţele, parcă pentru a se încălzi; alta îşi tot trece palmele peste obraji. Alături de ea, o deţinută şi-a dat jos baticul de pe cap şi-şi netezeşte părul cu mâinile. În faţa

porții se află o femeie încremenită, cu privirea fixă, care-și tot freacă degetele. Femeia de pe priciul aflat alături de mine e întinsă complet, privește în tavan și cu o mână își ciupește neîncetat coapsa. Eu, acum îmi dau seama, îmi strâng tare picioarele goale.

Brusc, se aude zgomot, prindem nițică viață și, înainte să ajungem la ferestre, auzim focuri de armă.

Focuri de armă.

Și pași grăbiți.

Așteptăm în tăcere, nemișcate.

Câteva minute mai târziu ne îngrămădim la ferestre și vedem cum vreo douăzeci de partizani se furișează pe lângă barăci, aplecați. Când ajung la noi nu înțelegem ce strigă, dar pricepem zgomotul drugilor de fier, al zăvorului, al distrugerii.

Un grup de partizani cehi și polonezi intră pe poartă, partizanii și multă lumină. Privirile noastre se agață de ei. Îi vedem și nu ne vine a crede. Începem să ne mișcăm, ascultăm ce ne spun, fără a înțelege, dar pricepând totul. Deocamdată, e mai bine să nu ieșim.

Câmpul era minat.
Viețile noastre minate.
Putem sta liniștite.
Suntem libere.
Cu desăvârșire libere.
În sfârșit, libere.
Și, mai ales, în viață.
Ni se pare că nu-i cu putință...
Suntem bucuroase.
Dar nu vesele.
Nu țopăim de bucurie.
Care dintre noi știe ce e bucuria?
Să țopăim? Știm doar să ne încordăm.
Poarta e deschisă și, afară, ne așteaptă cerul.
Nu știu cât așteptăm, dar când se întorc ne spun că putem ieși.
Brusc, ne deșteptăm din coșmarul nesfârșit și trecem poarta în fugă.

Nu ştiu cum, dar ieşim în fugă.

Sub un cer senin, care trebuie să fie azuriu, ne îmbrăţişăm, nebune de bucurie. O iau în braţe pe Titi şi ne topim într-o îmbrăţişare intensă şi profundă. Parcă pentru prima dată, ne simţim trupurile nespus de aproape unul de altul.

Carapacea de frică se face fărâme.

Fărâme, fărâmiţe.

Sentimentul e foarte ciudat, suntem toate laolaltă în afara barăcii, neîncolonate. Nu mai suntem obiecte, am redevenit femei; brusc, totul capătă o altă dimensiune, o dimensiune care ne copleşeşte şi ea.

Tinerii luptători ne fac semn să-i urmăm.

Ne povestesc că aşteptau să fim eliberate de americani, dar cu o zi înainte nişte gardieni SS ziseseră într-un bar din sat că azi voiau să arunce lagărul în aer. Proprietăreasa dăduse fuga să le spună. Programaseră bombele pentru ca tot lagărul să sară în aer la douăsprezece la amiază, iar ei hotărâseră să ne elibereze. Luaseră câţiva gardieni SS prin surprindere. Îl siliseră pe comandant să dezactiveze bombele şi-l împuşcaseră.

– Pe ăsta n-or să-l mai salveze americanii! exclamă unul dintre partizani.

Comandantul, împuşcat...

Ne putem duce să-l vedem.

Era al treilea comandant al lagărului şi era cel mai cumplit dintre toţi. Îl uciseseră la cincizeci de metri de lagăr.

Unele ne îndreptăm spre locul acela târându-ne picioarele. Bocănitul stăruie, dar acum ne putem sprijini unele pe altele, putem hotărî ritmul paşilor noştri.

Una lângă alta.

Fiecare mişcare e un dar.

Totul e ciudat şi nelămurit... Trăim visul.

Libertatea pe care trebuie să ne-o asumăm. Bucuria pe care trebuie să ne-o asumăm.

Când îl văd pe comandant întins la pământ nu simt nimic.

Nu-mi iau ochii de la cadavrul lui, sperând să simt ceva, dar nimic.

Nici bucurie, nici satisfacţie, nici furie, nici ură, nici scârbă.

Am inima uscată.

Goală.

Moartă.

Şi o iau pe urma celorlalte, trebuie să ne întoarcem în lume.

Rătăcim pe câmp, fără ţintă. Mergem pierdute, căutând parcă drumul înapoi spre lume. Nu mai suntem suflete din purgatoriu, dar se vede că asta părem.

Purtăm moartea asupra noastră.

Sau înlăuntru.

Moartea.

Durerea.

Şi furia.

Mergem anevoios.

Picioarele abia ne susţin.

Dintre toate emoţiile, cea pe care o simt cel mai intens e goliciunea.

Mă simt goală şi pierită.

Pierită şi năucită.

Cu desăvârşire pierită.

Devin atentă şi aud din nou clopotele. Mă răsucesc. Privesc tot câmpul dimprejur, femeile care merg libere, dar rătăcite, partizanii şi barăcile şi gardul de sârmă ghimpată şi cerul şi pământul. Vreau să mă impregnez de sunetul libertăţii ca de-o mireasmă. Vreau să opresc timpul în loc. Vreau ca sunetul victoriei să-mi umple golul. Vreau să strig.

Mă las în genunchi pe pământ.

PARTEA A PATRA

Cei care am avut norocul de a ne întoarce şi de a ne aminti tot ce-am îndurat pentru un ideal frumos, care dă întregul sens fiinţei omeneşti, care te face să te simţi infinit superior călăului, am reuşit să rezistăm cu inima sfâşiată reintegrării noastre în viaţa firească.

NEUS CATALÀ, *De la resistencia y la deportación. 50 testimonios de mujeres españolas*[20]

[20] *Despre rezistenţă şi deportare. Mărturiile a 50 de femei spaniole* (în limba spaniolă în original) (n. tr.).

1

E CIUDAT, DAR amintirile de după eliberarea din lagăr sunt confuze. Când m-am întors la baracă, m-a copleşit o suferinţă cumplită şi-am izbucnit în plâns. Nu plângeam nici de bucurie, nici de furie. Plângeam fiindcă atunci mă gândisem la Albert, la posibilitatea reală ca el să fi murit. Mă desprinsesem de groaza care mă stăpânise de-a lungul perioadei de captivitate şi nu mă puteam gândi decât la el, la clipa în care aveam să-l regăsesc şi la ideea că s-ar putea să nu fie posibil.

În loc să mă simt eliberată, totul s-a prăbuşit peste mine ca o lespede. Am plâns până la epuizare. Apoi, am ieşit singură din lagăr.

Pe câmp plutea un fel de poezie... Un loc neprimitor într-un peisaj minunat. Pe când mă duceam şi mă întorceam de la atelier, zi de zi, lună de lună, îmi spuneam că avea să sosească ziua în care aveam să fiu liberă şi în care aveam să mă las iubită de natura aceea crucificată.

M-am dus mai departe de locul unde îl împuşcaseră pe comandant. M-am oprit pe o pajişte verde, unde mâncasem iarba-câinelui, şi m-am descălţat. Mâncasem iarba-câinelui şi un melc. Nu povestisem nimănui că mâncasem un melc, mă tulburam şi mă ruşinam doar când mă gândeam la asta. Disperată, mă lăsasem copleşită de foame, mâncasem un melc şi recunoşteam în acest gest o faptă nedemnă.

Atingerea ierbii pe picioare a fost minunată. Am mers, desculţă, încet, încet. Un fior mi-a scuturat tot trupul şi mi-a descătuşat ceva. Emoţionată, m-am rostogolit prin iarbă ca o tinerică, ba chiar o muşcam. Era o pajişte în pantă, mă rostogoleam, înşfăcam iarba, o miroseam şi o striveam de pământ, până ce nişte tufe m-au împiedicat să mă rostogolesc până la râu.

În felul acesta mi-am vărsat prima furie. Poate nu ştiam prea bine ce-mi făcea, fiindcă mi-l aduc aminte ca pe un moment frumos şi tulburător, chiar puţin sălbatic. Nu ştiu cât din tânăra Neus Català se afla sub zdrenţele acelea care se rostogoleau pe iarbă şi cât din victima

naziştilor. Amestecul celor două era ceva ce trebuia să accept pentru restul vieţii mele, care tocmai începea.

Unele dintre deţinutele rusoaice şi poloneze au plecat cu partizanii spre luptătorii din Rezistenţa spaniolă, din munţi, temându-se că mai erau nazişti prin preajmă şi că aveau să se întoarcă la lagăr. În ciuda bucuriei nemărginite de a ne şti libere şi în viaţă, eram stăpânite de confuzie şi totul mi se părea groaznic.

În lagăr soseau oameni de peste tot, şi un grup de deţinuţi francezi, care arătau mai bine decât noi, s-au ocupat de bucătărie şi ne-au ajutat cu tot ce au putut.

Aşteptam soldaţii comunişti din spatele gardului de sârmă ghimpată, dar aşteptarea devenea foarte lungă. Trei zile mai târziu, am auzit duduitul unor motoare. Am ieşit din barăci şi-am văzut americanii coborând din jeepurile lor. Ne-au povestit că-i alertaseră nişte partizani, fiindcă ei nu ştiau de existenţa acestui lagăr. Erau tineri şi nu-şi puteau ascunde spaima pe care le-o trezea imaginea trupurilor noastre de bătrâne, emaciate.

– Purtaţi veştmintele tipice zonei? a întrebat unul dintre soldaţi.

– Auziţi ce spune? La cum arătăm!

– Prost mai trebuie să fie!

– Nu, domnule, purtăm haine de deţinute, i-a răspuns una dintre noi.

Tânărul şi-a cerut scuze, s-a purtat frumos cu noi, dar eu aveam nevoie de comunişti.

Un soldat din Texas, fiu de mamă spaniolă, a întrebat dacă printre noi erau şi spanioli, iar eu, Sabina şi Lola ne-am prezentat şi am petrecut o vreme cu el.

– Ce s-a întâmplat cu Spania? am întrebat, cu inima strânsă.

M-a privit fix şi n-a răspuns imediat.

– Cu Spania nu s-a întâmplat nimic. E tot sub dictatura lui Franco, a zis domol.

Am simţit o zguduitură, de parcă cineva mi-ar fi înfipt un cuţit în spate. Ne-am privit toate, cu o adâncă dezamăgire. Ne temeam că aşa

era, dar să ştim sigur ne-a dărâmat. Nu ne puteam întoarce acasă. Soldatul rămăsese fără cuvinte, şi ne-a îndemnat să ne alăturăm grupului.

Au descărcat lăzi cu mâncare şi multe conserve. În tăcere, ne-am luat lingura şi ne-am alăturat acelui banchet. Îmi aduc aminte că aveam blidul plin şi îl priveam cu admiraţie, mestecând, înghiţind nu ştiu ce, salata cu oţet se suprapune acestei amintiri.

După ce ne-au văzut mâncând au descărcat toate conservele pe care le aveau şi ni le-au lăsat nouă.

– Americanii ăştia...

– Americanii cu conservele! a zis cineva, printre hohote de râs, şi aşa le-a rămas numele.

Pe măsură ce treceau zilele, au început să apară misiuni sanitare americane. Ne plimbam, încercam să ne ajutăm unele pe altele, dar eram doar nişte femei rătăcite şi bolnave, care încercau să tragă în piept o gură de aer pe care nu ştiam cum s-o primim.

Oamenii din satele de la poale au ridicat un fel de tarabe, la care aduceau haine pe care ni le dăruiau. Bărbaţi şi femei se duceau acolo, încercau te miri ce, şi se descotoroseau de blestemata haină de deţinut. Eu, ca alte deţinute, am privit doar. Nu ştiu foarte bine de ce, dar am hotărât să mă întorc în Franţa cu haina de deţinută, căci asta fusesem.

Împreună cu Blanca, la fel de nebună ca mine, ne-am dus la un bar de la marginea satului. Am fost foarte bine primite, ne-au invitat la o bere Pilsen şi la *mecaros*, un fel de nicorete cu lapte şi zahăr. Cât m-a emoţionat să mănânc şi să beau ceva ce, pe lângă faptul că hrăneşte, ne face să ne recăpătăm simţul gustului şi, fără nimic altceva, ne pătrunde în măduva oaselor!

Repatrierea a început abia pe 18 mai. Un moment de mare transcendenţă a fost acela în care am părăsit baraca, pentru a ne întoarce în lume. Nu ne aflam toate în baracă. Trebuia să plecăm şi să ne luăm adio de la spaţiul acela îngrozitor care era, în acelaşi timp, casa noastră. N-aveam de luat cu mine decât cartea cu reţete, nu mai rămăsese nicio piesă din vasele în miniatură, le dăruisem pe toate.

Restul se afla pe mine. Am vârât cartea într-un fel de sac pe care mi-l croisem şi-l purtam atârnat la brâu, aşa cum purtam lingura, blidul şi cana.

Nu-mi amintesc să fi făcut cineva vreo fotografie, cu toate că trebuie să fi făcut, îmi amintesc că-n capul meu îmi spuneam, uite, Neus, uită-te bine la toate, nu trebuie să uiţi.

Ne-am promis toate acelaşi lucru, că nu aveam să uităm, că aveam să povestim ce văzuserăm, că le datoram acest lucru tovarăşelor noastre care pieriseră şi nouă însene. Nu trebuia să se mai întâmple aşa ceva niciodată! Se încheia o tragedie, pe care aveam s-o purtăm în suflet pe veci, şi începea o altă luptă, lupta memoriei. În acest sens, şi libertatea presupunea un fel de povară, totul era foarte proaspăt, nespus de proaspăt, dar eram conştiente de proporţiile catastrofei.

– Daţi-ne adresele voastre şi vom trimite o scrisoare rudelor ca să ştie că sunteţi libere şi în viaţă, ne-a sugerat soldatul din Texas, iar noi le-am scris cu grijă pe o coală albă, care ne lua ochii.

Americanii ne-au repatriat în camioane. De îndată ce am urcat în camion m-am gândit la Albert, la camionul care ne-a dus de la fermă la închisoarea din Limoges, la mâinile însângerate ale tânărului care ne însoţea pe ceea ce părea drumul unei alte vieţi. Într-atât mă apăsau ultimele două luni, plus alte două luni de închisoare pe care le simţeam foarte departe şi cincisprezece luni nesfârşite petrecute în lagăr, cincisprezece luni înfipte adânc în măruntaie. Fiecare zi, fiecare *Appellplatz*, fiecare supă, fiecare lovitură de bici, fiecare deţinută prăbuşită, fiecare drum la atelier, fiecare îmbucătură de pâine, fiecare genune nocturnă; numele Lolei, al Blancăi şi al meu trimise la Berlin, în aşteptarea condamnării la moarte, faţa lui Grafft, trupurile lui Mimí, Hélène şi Simone care se legănau atârnate într-un cârlig de măcelar, deţinuta ucisă la una dintre ultimele numărători, gustul pe care-l aveau iarba-câinelui şi melcul, uruitul drugilor de fier ferecând poarta...

Trebuia să ne dăm peste cap pentru a ne recăpăta râsul, şi cât mai râseserăm!

2

MI SE PĂREA că autobuzul înainta foarte încet. Stăteam foarte înghesuite, nimeni n-avea chef să-l aştepte pe următorul. Peste tot se vedea că veneam de la război. Vorbeam puţin, schimbaserăm adrese, ne promiteam că aveam să ne revedem, dar inima ne alerga către ai noştri şi călătoream în tăcere.

În apropiere de Nürnberg ne-am oprit şi am izbucnit în plâns.

– Neus, liniştește-te, în curând o să ajungi acasă, îmi spuneau ca să mă consoleze.

– Să mă liniştesc? Nu vedeţi? Veniţi să scoateţi capul.

Cerul era brăzdat de o puzderie de bombardiere americane făcând paradă de putere. Mi s-a părut îngrozitor!

– Păsările astea îmi amintesc de corbii de la Ravensbrück, le-am explicat, întristată.

N-au mai încercat să mă consoleze, şi-am purces mai departe, fiecare cu tăcerea ei. În tăcerea mea se ascundea foarte multă furie şi teama că lucrurile se făceau în continuare prost.

Pe drum am trăit o clipă de mare tensiune. Am trecut Rinul cel uriaş pe un pod de lemn. Convoiul de camioane înainta foarte lent, iar noi nici nu îndrăzneam să răsuflăm. După ce am traversat podul, am umplut cabina de suspine.

Câte zile avea să dureze drumul? De-a lungul călătoriei ne opream din când în când. Coboram să ne întindem picioarele, să ne facem nevoile şi să mâncăm puţin. La unul dintre popasuri am zărit o grădină plină cu salată. Ne-am uitat unele la altele şi ne-am îndreptat spre ea. Am smuls şi-am mâncat râzând frunzele de salată.

– Ţăranul o să fie mulţumit, am spus.

– N-o să ştie niciodată ce bucurie ne-a adus, a răspuns altă femeie.

Ne-am urmat drumul mai însufleţite, dar la Thionville ne-au întâmpinat nişte reprezentate nedemne ale Crucii Roşii.

– Dacă aţi fi rămas acasă să spălaţi scutecele copiilor, nimic din toate astea nu vi s-ar fi întâmplat, ne-a spus de cum am coborât din camion.

N-a fost c-a spus-o o femeie, ci una a spus-o, iar celelalte tot comentau, de parcă vorbeau despre vreme. Prima noastră reacţie a fost să încremenim; apoi, ele au continuat cu comentariile lor stupide, iar noi ne-am dezlănţuit. Am început să ne împingem, le-am fi doborât la pământ şi le-am fi înşfăcat de păr dacă nu ni le scoteau din mâini nişte prizonieri de război.

Înverşunate cum eram, nu ne puteam potoli indignarea, şi-atunci au apărut nişte soldaţi francezi. Ne-au spus că trebuie să ne încolonăm ca să ne îndreptăm spre o cazarmă unde aveau să ne găzduiască peste noapte.

– Să ne încolonăm? Cum poate fi aşa de imbecil? a exclamat o tovarăşă.

Ne-am îndepărtat, pur şi simplu am trecut pe sub nasul lor, fără să ştim foarte bine încotro trebuia să ne îndreptăm, dar arătându-le că nu aveam să primim ordine şi că nu aveam să ne încolonăm. Cine se credeau?

Am petrecut o noapte cumplită. Eram libere, supravieţuiserăm infernului nazist, eram în drum spre casă şi eram mâhnite.

A doua zi, cu capetele plecate, ne-am urmat călătoria cu trenul. După îngrozitoarele drumuri pe care le făcuserăm în tren, am urcat în el pline de speranţă. Era un vagon pentru animale, dar ne-am putut aşeza, nu eram îndesate ca într-o conservă, şi-am lăsat uşa vagonului uşor întredeschisă ca să vedem cum aleargă priveliştea, lucru care ne umplea de curaj. Uneori, patru dintre noi se aşezau în poarta larg deschisă, admirând peisajul, simţind adierea vântului pe faţă, luându-se de mâini şi legănându-şi picioarele.

Adormisem în vagon, sprijinită de Titi, când zdruncinăturile s-au rărit şi-am început să ne trezim.

A fost una dintre cele mai frumoase clipe din viaţa mea. Eram între somn şi trezie, nu mi-era nici frig, nici sete, nici foame, nici frică, şi atunci am auzit muzică. Ne trezeam pe rând, ca şi cum n-am fi ştiut unde ne aflam. Ne priveam cu expresii de surprindere, căutând răspunsuri.

Trenul s-a oprit şi muzica se auzea perfect. Ne-am ridicat şi ne-am îngrămădit spre ieşire. În gară erau un grup de oameni şi o orchestră! Nu pricepeam, dar simţeam că lăsăm infernul în urmă.

Am coborât încetul cu încetul. Un bărbat s-a apropiat şi ne-a întins mâna. Apoi, fiecare dintre noi a sărit din tren sprijinindu-se de mâna altei femei, şi fiecare trebuia să se oprească pentru a-şi crede ochilor. Mă ţin minte aşa, oprită în uşă, înainte să pun picioarele pe pământ.

Oamenii din sat ne întâmpinau cu bun venit. Erau oameni de toate vârstele şi, dinaintea tuturor, copiii.

Copii curaţi şi pieptănaţi.

Băieţi şi fetiţe de diferite staturi.

Ochi mari şi priviri inocente.

Păr lung şi păr scurt.

Mâini mititele.

Ce dar, să vedem copii!

Ce le-or fi spus despre noi?

Unii aveau flori în mâini.

Unele femei au izbucnit în plâns.

Ne-am strâns laolaltă în faţa lor.

Nişte copii au făcut câţiva paşi înainte şi ne-au întins buchetele de flori.

Atunci, am izbucnit în plâns şi cele care nu plângeam.

Erau copiii de la şcoală şi învăţătorii, erau acolo oamenii de la primărie şi din sat, era acolo fanfara municipală care cânta întruna. Şi femei cu coşuri în mâini, cu tartine şi fructe. Pe fundul coşurilor erau aşternute şervete cadrilate.

Muzică, flori, coşuleţe...

În clipa aceea, m-am împăcat cu lumea, cu pământul şi cu mine însămi. Era un sat mic din Mosella.

Mosella!

Mosella...

Ne-am reluat călătoria cu inima uşoară şi siguranţa că purtam o amintire pentru toată viaţa.

3

PE CELE CARE proveneam din Franţa ne-au ţinut la Paris vreo două sau trei zile, cred că ne-au făcut un control medical, nu-mi amintesc acele zile de la Paris... Eram foarte slăbite, doar piele şi os, şi nu puteam gândi limpede. Eram în viaţă, dar lipsite de viaţă. Din oraş ne-au trimis spre casă pe rând, îşi notau numele noastre, iar noi le dădeam datele de contact ale familiilor, ca să-i anunţe că suntem în viaţă şi în drum spre ei.

Treptat, ne luam rămas-bun, dar nu plângeam, ceream doar adrese, obsesia mea era să nu le pierd, dezamăgirea mea, Franco, Franco, Franco. Nu-mi venea să cred că dictatorul rămăsese la putere. Cum să cred aşa ceva? Deportatele franţuzoaice, cehoaice, poloneze, olandeze... Toate se confruntau cu dificultăţi la întoarcere, dar pe toate le aştepta o ţară primitoare.

Am mers cu Titi, care nu-şi scosese nici ea haina de deportată, până la Limoges şi, în calitate de fiică a mea cum o simţeam, am vrut s-o însoţesc până la casa părinţilor ei. Era căsătorită, dar, după suferinţa deportării, nu era dispusă să se întoarcă la o căsnicie chinuită. De la gară până acasă la ea am alergat. În vacarmul oraşului, alergam ţinându-ne de mână, ne opream ca să ne tragem sufletul, apoi o rupeam din nou la fugă. Părinţii ei au îmbrăţişat-o strâns, şi pe mine la fel. Titi a deşertat o pungă, în care strânsese pe drum toată mâncarea pe care ne-o oferiseră. Eram sătule şi trupul nostru nu mai putea primi nimic, dar ea aduna obsesiv tot ce i se oferea. A deşertat totul pe masa din bucătărie ca pe o comoară.

– V-au înfometat, nu? a întrebat maică-sa.

– Da, foarte mult, am răspuns amândouă, fără să intrăm în detalii.

– Cred că nu cântăriţi nici 35 de kilograme, a zis, ştergându-şi lacrimile.

Ne-au aşezat la masă.

Au întins şervete pe masă, pe când noi doar priveam.

Şervete.

Farfurii.
Pahare.
Tacâmuri.
Ascultam clinchetul vaselor şi sertarelor cu tacâmuri de parcă descopeream o lume.
Priveam totul ca şi cum ar fi fost întâia oară.
Un pahar de sticlă, cu apă curată.
Un coş cu felii de pâine.
Dar nu ne era foame.

Am vorbit o bună bucată de vreme, am vorbit fără să lămurim prea bine ce trăiserăm. Era foarte greu, aşezate la o masă, nespus de emoţionate, să zugrăvim grozăviile prin care trecuserăm. Odată strânsă masa, am vrut să plec. Brusc, am simţit nevoia imperioasă de a sta la masa din casa părinţilor, la nicio alta, dar mi-au spus că trebuia să mă odihnesc, că era mai bine să petrec noaptea acolo, iar Tití m-a privit cu nişte ochi... Părinţii ei au aşezat o saltea pe podeaua camerei lui Tití, ca să putem sta împreună. Ne-au dat cămăşi de noapte şi m-am lepădat de haina de deţinută ca de o piele. M-am întins pe patul de fată al lui Tití, iar ea a rămas pe saltea. Am stins lumina. Stingeam lumina într-o cameră.
– Cât de ciudat, nu? mi-a zis ea.
– Ciudat de tot.
Am stat aşa o bună bucată de vreme, fără să schimbăm o vorbă, dar şi fără să adormim. Apoi, s-a ridicat şi s-a întins în pat alături de mine.
– Acum, poate că o să adormim.
– Acum, poate că da, fiica mea iubită.

A doua zi a vrut să mă însoţească la gară şi-a refuzat să vină şi familia ei. Am făcut drumul cu pas uşor, dar fără să alergăm. În gară am aşteptat trenul spre Périgueux, şi timpul se scurgea foarte încet. Ce simţeam una pentru cealaltă era atât de intens şi atât de profund! Îmi spunea „mamă" în continuare, iar eu îi spuneam „fiică". Când a venit trenul, ne-am îmbrăţişat ca atunci când ne-am ştiut eliberate.

Ne-am îmbrăţişat cum se pot strânge în braţe doar doi oameni care se iubesc cu adevărat. Ne-am promis să ne scriem des şi să ne revedem cât de curând posibil, şi ne-am luat rămas-bun cu lacrimi în ochi.

Trenul era plin ochi. Erau şi alţi deportaţi, era ca un film care se repeta, cu din ce în ce mai mulţi oameni în gări, dar... Şi cei care nu se puteau întoarce? Stăteam înghesuită între necunoscuţi şi necunoscute de care, mai presus de toate, mă unea cumplitul lanţ al deportării, dar între unii şi alţi se aflau morţii, morţii noştri.

Înconjurată de lume şi singură, fără nicio tovarăşă. Singură şi plină de singurătate. Dar o simţeam a mea, simţeam, după multă vreme, că eram singură, iar singurătatea era a mea, era ceva ce aveam, şi asta era deja ceva.

În gara din Périgueux m-au copleşit emoţiile, mă apropiam de ai mei. Ne-au primit camarazi din Rezistenţă şi autorităţile. Mă simţeam obosită, trebuia să fiu foarte mulţumită, dar cei din Mosella mă făcuseră deja să mă simt foarte mulţumită. Salutam, strângeam mâini, zâmbeam, dar era ca şi cum n-aş fi fost acolo. Ne-au dus la un fel de cămin improvizat şi ne-au dat din nou de mâncare.

– *Enfermerina*[21]! *Enfermerina*! am auzit, deşteptându-mă parcă dintr-un lung coşmar.

M-am întors imediat. Pe numele acesta nu mă putea striga decât cineva din Les Acàcies.

– Pepe Luís!

– *Enfermerina del alma*![22] a exclamat în timp ce ne îmbrăţişam.

– Ai fost deportat...

– Am colaborat cu Rezistenţa şi m-au săltat, dar sunt bine.

– Şi ce-ai să faci acum? Te întorci în Spania?

---

[21] Diminutiv afectuos pentru *infirmieră* (în limba spaniolă în original) (n. tr.).

[22] „Mica şi draga mea infirmieră" (în limba spaniolă în original) (n. tr.).

– Nu, *enfermerina*, mă întorc în Dordogne să muncesc la câmp.

Îl ascultam gândindu-mă că n-aveam să-i uit niciodată cuvintele dulci. Se înălţase şi avea deja trăsăturile unui bărbat. Ne luaserăm rămas-bun, când l-am strigat din nou.

– Pepe Luís! Câţi ani ai?

– Optsprezece, mi-a răspuns, făcându-mi cu mâna. M-am înfiorat, cu gândul la cruzimea lagărelor de concentrare, care au marcat pe viaţă un om atât de tânăr.

Am urcat din nou în tren, pentru a străbate ultima bucată de drum. Cât mai aveam până la Carsac? O oră şi jumătate? Două? Aş fi vrut să dorm, dar nu puteam.

Mă gândeam la casa părinţilor, nu la casa mea, nu mi-a trecut nicio clipă prin cap că Albert ar fi putut ajunge deja acasă.

Casa părinţilor, casa exilului...

Când am coborât din tren, n-am zăbovit în gară nicio clipă. Mergeam cât puteam de repede. Oamenii se uitau la mine, eu n-aveam ochi pentru nimeni.

De cum am ajuns în capătul uliţei, m-a zărit o vecină.

– Neus? a întrebat, mirată.

– Da!

– Dumnezeule! Ce ţi-au făcut? Dacă nu te-aş fi văzut aici nu te-aş fi recunoscut.

M-a îmbrăţişat, m-a privit din cap până-n picioare, apoi m-a îmbrăţişat din nou.

– O! Părinţii tăi nu mai locuiesc aici.

– Nu? am exclamat, surprinsă.

– Nu, s-au mutat la Sarlat acum câteva luni.

– Mulţumesc, mulţumesc, mă duc într-acolo.

– Nu, intră o clipă şi odihneşte-te, m-a rugat ea, dar eu am şi plecat.

Am urcat din nou în tren, am ajuns la Solhac şi m-am dus la autogară. Şedeam singură pe o bancă şi îmi netezeam cu mâna poalele hainei, urmărind dungile o dată şi-ncă o dată, de sus în jos, de sus în jos.

Când am coborât la Sarlat, am vrut să mă simt acasă şi, într-un fel, aşa a fost. Mi s-a părut că toată lumea ştie încotro mă îndrept, mai puţin eu. L-am întrebat pe un domn în vârstă dacă ştie unde locuieşte familia Català şi, foarte emoţionat, mi-a arătat casa părinţilor. Am apucat-o pe drum repede, uşurată că n-am mai întâlnit pe nimeni. Nu mi-a fost greu s-o găsesc. Am ajuns răsuflând din greu.

4

AM BĂTUT ÎN POARTĂ cu mâna, dar nu mi-a răspuns nimeni. Am bătut apoi cu ciocănelul şi s-a ivit mama. M-a privit foarte adânc, de parcă nu şi-ar fi crezut ochilor.

– Baltasar! Baltasar!

M-a privit din cap până-n picioare, m-a cuprins pe după umeri şi m-a pupat de două ori. Imediat s-a arătat şi tata, care m-a îmbrăţişat tare, nu mai atingeam pământul cu picioarele. M-au dus în casă.

Am rămas în bucătărie, îi priveam în ochi şi le citeam în priviri durerea şi bucuria. Mă uitam la ei de parcă nu i-aş mai fi văzut de zece ani, şi-mi păreau îmbătrâniţi.

– Eşti foarte slabă, ţi se văd toate oasele, a zis mama, emoţionată. Eşti bine?

– În sfârşit, te-ai întors acasă! a adăugat tata.

– Înainte de toate, vrei să te duci să schimbi hainele astea de pe tine?

– Las-o să şadă niţel, femeie, a zis tata.

Am tras scaunul de la masă şi m-am lăsat să cad pe el ca o greutate moartă. Am privit în jurul meu acel spaţiu nou, ajunsesem acasă, dar mi-era străină.

– Ne-am mutat de la ferma din Carsac fiindcă am găsit o slujbă de bărbier în Sarlat şi era mai comod să trăim aici. Am găsit vila asta, mama ta se îngrijeşte de proprietară, o doamnă în vârstă foarte de treabă, şi de casă, şi în schimb stăm fără plată.

– Tatăl tău are mult de lucru fiindcă în sat sunt mulţi bolnavi şi lucrează şi la domiciliu, dar mai este şi bărbier la un colegiu iezuit cu mulţi interni, aşa că nu ne putem plânge. În curând vor sosi Avelina şi Rosanna. Vrei să le vezi, nu-i aşa?

– Sigur că da.

Mi-au arătat puţin casa. Era un fel de vilă, aflată pe o uliţă îngustă lângă piaţa Teatrului; poate cam scăpătată, era o casă de ţară destul de mare, care arăta bine.

Ne-am întors în bucătărie. Repetau că eram foarte slabă şi voiau să-mi dea de mâncare, dar în stomacul meu nu mai încăpea nimic.

– Cum s-au purtat naziştii cu tine? a întrebat tata şi a înghiţit în sec.

– Aproape că nu v-au hrănit, asta sare în ochi, a zis mama.

– Am muncit ca o sclavă şi am suferit de foame, sete, frig, somn şi frică, le-am spus dintr-odată, şi n-am mai adăugat nimic.

M-am ridicat, am luat o oală, ce emoţie să pot face acest gest atât de obişnuit, am dat drumul la robinet, am aşezat oala dedesubt, m-am uitat la apa care curgea şi apoi am pus-o la încălzit.

Când m-am aşezat din nou, am izbucnit.

– De ce nu-mi spuneţi nimic despre Albert? Nu sunt măritată? şi i-am privit întrebătoare. Mă speriaţi! De ce amânaţi?

– Neus, vestea proastă e că nu ştim nimic de el, a răspuns tata.

Am răsuflat adânc.

– Până acum patru zile, nu ştiaţi nimic nici de mine, le-am spus, luându-i pe amândoi strâns de mână peste masă. Şi Lluís, pe unde e?

Ei au plecat privirea, eu am dat drumul mâinilor şi am zăbovit câteva clipe nesfârşite până au rupt tăcerea.

– După ce a luptat pentru eliberarea oraşelor Perigord şi Dordogne a intrat în gherilele Uniunii Naţionale Spaniole şi urmărea nemţii care pătrundeau în Spania prin Pirinei, dar a fost denunţat şi un tribunal al regimului franchist l-a condamnat la moarte fiindcă era comunist, luptător de gherilă şi ateu, a zis tata.

– Dar Lluís, l-a întrerupt mama, a respins acuzaţia de ateism fiindcă fusese botezat în sat, se însurase la biserică şi-şi botezase fiica. În cele din urmă, i-au comutat pedeapsa.

– Şi unde e acum?

– Vai, Neus, a suspinat tata. I-au comutat pedeapsa în treizeci de ani şi o zi de închisoare.

De data aceasta, furia a ieşit sub formă de tandreţe.

– Aşa aş vrea s-o îmbrăţişez pe Rosanna!

M-au prezentat stăpânei casei care, văzându-mă, şi-a făcut cruce. Mama m-a însoţit la etaj şi a deschis uşa noii mele camere. Am văzut imediat că o ţinea pregătită pentru întoarcerea mea, poate deretica în fiecare săptămână, cu speranţa că avea să vină curând şi noaptea în care aveam să dorm acolo.

Camera era zugrăvită într-o culoare deschisă, curată, care mi s-a părut că trebuie să fie frumoasă. Mama a deschis fereastra şi-a ieşit. La fereastra deschisă, perdelele se unduiau în bătaia vântului. M-am apropiat de ele şi le-am lăsat să mă atingă. Am simţit miros de curat şi miros de câmp şi, deşi se lăsa înserarea, privirea ajungea destul de departe. Perdelele se unduiau şi în acel amănunt am văzut libertatea lumii care mă dezmierda.

Mama m-a condus la baie, care avea o cadă şi un vas vechi de toaletă. La Guiamets ne spălam într-o căldare, la fel şi la ferma Turnac. În timpul călătoriei de întoarcere mă gândisem că aveam să plâng atunci când o să mă vâr într-un ciubăr cu apă caldă. Când am intrat în cadă, m-am înfiorat, scuturată parcă de un spasm. Şedeam acolo şi nu mi-a scăpat nicio lacrimă. Simţeam din nou acelaşi lucru. Eram goală. Nu ştiu cât timp am petrecut înmuindu-mi goliciunea. Uneori, mă gândesc că o înmoi şi acum.

În cameră, am descoperit că mama luase haina de deportată şi-mi lăsase hainele mele pe pat. Am fost atât de tulburată! Probabil că după arestare se dusese să le ia. Eu le uitasem. Am deschis dulapul şi am găsit mai multe. Am mişcat umeraşele... Ce trecut îndepărtat ţineam în mâini!

Înainte să mă îmbrac, i-am cerut haina de deportată, nu ne-am certat, dar am fost pe-aproape. M-am îmbrăcat, chiar dacă voiam să cinez şi mi-era foarte somn. M-am îmbrăcat fără pic de grabă. Mi-am pus espadrilele cu panglici pe care mi le trimisese mătuşa Providència cu foarte mult timp în urmă şi mi s-a părut o cochetărie. Cu grijă, am atârnat haina de deportată în dulap. Am coborât la tata, care mi-a cerut insistent să mă odihnesc. Am urcat la culcare. Am lăsat fereastra deschisă. Nu mi-a venit să mă dezbrac şi să-mi pun cămaşa de noapte. Nu mi-am scos nici espadrilele. Am stins lumina şi am aprins-o. Am

repetat gestul de trei ori. Aveam un capriciu, aveam să dorm cu lumina aprinsă. Nu mai ştiu câtă vreme am privit perdelele care se unduiau. Am auzit cum se întorceau cumnata şi fetiţa. I-am auzit pe toţi până ce s-au dus la culcare. A doua zi m-am trezit pe jos, înfăşurată în cuvertură.

5

ABIA A DOUA ZI m-am privit în oglindă. Nu mă gândisem la faţa mea nicio clipă pe drumul de întoarcere, poate mă feream de ea. După optsprezece luni în care nu mă mai văzusem, după ce-mi căutasem reflexia într-o fereastră şi-mi ghicisem chipul în ale altora, m-am văzut cu orbitele prea ieşite, cu pielea palidă şi o privire senină, dar tristă şi, poate mai mult decât tristă, acră. Atât mai râsesem în lagăr, atât mai glumisem, iar acum nu-mi venea în minte nimic care să-mi schiţeze un zâmbet pe faţă. M-am dus la bucătărie.

Tata mi-a spus că socrul murise. Fusese condamnat la închisoare în Perigoux fiindcă colaborase cu Rezistenţa. I se spusese că ajunsese în celulă cu bărbatul care ne denunţase pe noi şi l-a bătut în asemenea hal, încât i-a zdrobit organele interne. Nu mi-l puteam închipui atât de violent, dar mie nu-mi luaseră niciun fiu sau fiică, el îmi spunea întotdeauna *belle fille* [23].

Nespus de emoţionată, m-am dus să-mi văd soacra, însă a fost foarte rece cu mine. Începuserăm să luptăm împotriva naziştilor împreună, eu şi Albert, şi într-un fel mă socotea vinovată, deşi ea însăşi găzduise oameni la fermă ştiind ce făceau, de ce luptau şi care puteau fi consecinţele.

Soacra mea îl socotea mort pe Albert. Satul îl socotea mort! Am îngheţat, pe monumentul din Piaţa Morţilor îi apărea deja numele. Mi-l închipuiam, murdar şi zdrenţăros, alături de unu sau doi tovarăşi, străbătând pădurile, coborând munţii, mereu în drum spre casă...

La câteva zile după regăsire, soacra mea a venit la mine, tulburată. M-a îmbrăţişat, împărtăşeam durerea pentru aceeaşi pierdere, îmi cerea iertare şi-mi spunea că ce era al fiului ei era şi al meu, şi că aveam tot dreptul să mă mut la ea. Totuşi, eu am vrut să rămân în casa părinţilor mei. De ce stăruia, spunând că Albert murise?

---

[23] Noră (în limba franceză în original) (n.tr.).

Primele zile de libertate au fost foarte stranii, mi-era greu să mă obişnuiesc cu ai mei, iar faptul că nu mai eram silită să muncesc douăsprezece ore pe zi îmi lăsa foarte mult timp liber. Încă din prima noapte, a trebuit să dorm pe jos. Mi-am asumat de îndată sarcinile casei, cumnata a fost foarte mulţumită... Şi mă ocupam şi de fetiţă, care avea deja doisprezece ani, ce mai crescuse! Nu prea vorbeam despre lagăr, nici ei nu mă întrebau, nici eu nu le povesteam. Mi-am dat seama destul de repede că puteam vorbi despre ce a fost doar cu alte deportate, deşi unora le era greu să vorbească, iar altora le era ruşine. Dacă vorbeam vreodată, simţeam mai degrabă lipsă de înţelegere. Când adăugam că în lagăr râsesem cât nu mai râsesem în toată viaţa mea, uneori se amuzau, izbucneau în râs sau făceau glume pe care nu le acceptam, aşa că n-am mai vorbit despre asta. Oamenii nu erau nici pregătiţi, nici dispuşi să asculte atâtea grozăvii.

Într-o dimineaţă, mi-am spălat temeinic hainele de deportată. Când m-a văzut cumnata, mi-a spus că sunt nebună, eu nu i-am spus nimic, dar poate am privit-o cu ochi de nebună. Nu ştiam ce să fac cu hainele, mi-a fost greu să hotărăsc, dar atâta murdărie mă tulbura, aşa că am spălat-o. Ziua în care la Ravensbrück mi s-a spus că la ţesături întrebuinţau părul femeilor a fost una dintre cele mai cumplite zile din lagăr. Nu mi-a fost bine, totul mi se părea un munte, noaptea n-a fost una dintre cele lungi, ci una dintre cele nesfârşite. Ne soseau tot felul de informaţii, fiindcă tot ceea ce consumam fabricam tot noi, deportatele, la infirmerie lucrau deţinute, în birouri, la fel, dar uneori ceea ce ne spuneau era atât de groaznic, încât ne gândeam că era mai bine să duci o viaţă grea, dar în ignoranţă. În ziua în care ni s-a spus că la crematoriu exista o ieşire prevăzută cu un mecanism care culegea grăsimea de la morţi ca să fie apoi transformată în săpun sau în cremă de ghete... În ziua aceea, am crezut că niciuna dintre noi n-avea să scape cu viaţă ca să poată povesti totul. Fiare îndrăcite, fiare îndrăcite!

Am săpunit şi am întins hainele de deportată cu toată puterea, le-am frecat cum nu mai frecasem niciodată. Mi-am amintit ce

grozav era să spălăm rufele la Guiamets cu prietenele şi cât de cumplit a fost să spăl hainele murdare de sânge în închisoare. Am frecat în tăcere până mi s-a părut că nu se mai lua nimic. Am clătit de nu ştiu câte ori şi m-am simţit o femeie disperată.

Mama întinsese la uscat nişte haine albe. Am atârnat alături hainele mele de deportată şi apoi m-am aşezat şi m-am uitat cum se usucă. Cerul era senin, pe terasă şedeau plantele bine îngrijite în glastre decolorate... Hainele albe întinse la uscat, la ţară, evocă întotdeauna pace şi bunăstare, iar haina mea spunea prea multe... Nu s-a curăţat pe de-a-ntregul, dar mă aşteptam la asta. Odată uscată, am aşezat-o înapoi în şifonier şi am mai trebăluit prin casă.

A doua zi m-am hotărât să-mi aranjez părul. Nu mă deranja, dar era cam lung, iar eu voiam să mă văd altfel, aşa că am improvizat nişte bigudiuri, răsucindu-l pe bucăţele de hârtie.

Am auzit o bătaie în uşă şi a deschis mama, care m-a strigat, spunându-mi că mă caută cineva. Purtam un halat vechi de casă şi am coborât liniştită scările. La poartă am văzut nişte ofiţeri. De îndată ce m-au zărit, au salutat în poziţie de drepţi în faţa mea şi eu am răspuns în acelaşi fel. I-am poftit în casă, mama înlemnise şi a trebuit s-o lămuresc că în Rezistenţă aveam grad de locotenent. Mi-am dus mâna la cap, m-a amuzat sincer să mă prezint cu părul pe moaţe, poate a fost primul lucru care m-a amuzat după eliberarea din lagăr. Am schiţat un zâmbet, dar ei au rămas serioşi pe parcursul discuţiei.

Mi-au arătat fotografiile a doi ofiţeri SS. I-am putut identifica: Meier, comandantul Gestapoului din Limoges, şi Schwab, mâna lui dreaptă. Am confirmat că erau atât de nemiloşi pe cât li se spusese, dar că Schwab era mai împăciuitor şi uneori ne lăsase să ne vedem soţii. Mi-au spus că au fost executaţi fără judecată când încă nu se terminase războiul şi că acum cercetau să vadă dacă se făcuse dreptate.

– Dreptate? Execuţiile zilnice ale naziştilor se duceau la capăt fără judecată! am exclamat, surprinsă.

În ziua aceea am aflat că începuse prima bătălie de după război. Existau persoane de dreapta care discreditau ceea ce spuneau unii din

Rezistenţă, alţii râdeau de ceea ce spuneau deportaţii... Ce complicat avea să fie!

După ce au plecat, mi-am scos bucăţelele de hârtie din păr, le-am aruncat furioasă la gunoi şi-am căutat carneţelul pe care îmi însemnasem adresele tovarăşelor din lagăr. Am cercetat încăperea şi am făcut loc cât să încapă o masă, pe care am coborât-o din pod. De atunci, am început să le scriu deportatelor şi oamenilor alături de care luptasem în Rezistenţă. Era mult de lucru, trebuia să muncesc, şi scriam atât de mult, încât am început să neglijez treburile casei.

Locuiam cu părinţii la Sarlat de o lună, când cei din Partidul Comunist Francez (PCF) au luat legătura cu mine şi-am intrat în echipa de conducere din Sarlat. Erau acolo vechi luptători în Rezistenţă pe care îi cunoşteam, mai mult sau mai puţin, şi oameni pe care războiul îi făcuse comunişti, precum văduva doctorului Nesman, un medic care pierise în închisoarea din Limoges, sau ca notarul Arlet şi nevastă-sa, care au devenit comunişti după ce fiul lor fusese împuşcat. Ne-am împrietenit imediat, am înfiinţat un comitet pentru Spania şi am început să strângem semnături împotriva regimului franchist.

Sărbătorirea zilei de 14 iulie din acel an a fost organizată de alt grup, dar a participat şi partidul nostru. Nu prea aveam chef, dar trebuia să mergem. S-au ţinut diverse cuvântări şi mi s-a părut că prea mulţi dintre cei prezenţi purtau medalii. Emoţia de a fi pe scenă nu semăna cu cea de la Barcelona când, pe nepusă masă, organizam un miting în timpul războiului. Nu pregătisem niciun discurs.

– Aceasta este Piaţa Morţilor, care înainte era un omagiu adus celor căzuţi în războiul de la 1914. Acum, s-au adăugat numele celor căzuţi în acest al doilea cumplit război. Printre numele de acolo se află şi cel al soţului meu, deşi eu îl aştept şi acum. Întoarcerea din lagăre e dificilă şi nu trebuie să ne pierdem speranţa. Am tăcut o clipă. E greu să te întorci după deportare, mai ales într-o ţară care te primeşte, dar care nu e a ta. O să ne fie greu tuturor să ne reluăm viaţa, dar o s-o facem. În schimb, nu pot accepta dezbinarea dintre comunişti şi socialişti. Am scăpat cu viaţă mulţumită femeilor care mi-au fost alături,

indiferent din ce partid făceau parte. Ne susţinea forţa morală şi, alături de ele, am învăţat o mare lecţie de omenie, aşa că de pe acest podium nu pot face decât un apel la solidaritate şi la prietenie.

Au aplaudat îndelung. Când am coborât, au fost oameni care au vrut să vorbească cu mine, dar m-am întors acasă, în cameră, la dulap, la haina mea de deportată.

6

A DOUA ZI de dimineaţă am coborât să iau micul dejun când încă nu răsărise soarele. M-am aşezat la masă şi ciuguleam pâine cu roşii, ulei şi sare. Mi-am încălzit un pahar cu lapte şi l-am băut încet. De la întoarcere, beam totul încet. Apoi, am dereticat prin bucătărie, care era deja rânduită. Treptat, au apărut cu toţii, iar eu dereticam în continuare. Foloseau o farfurie şi un pahar, eu le spălam, le clăteam, le uscam şi le puneam la locul lor. Am dat cu mătura şi, de cum am isprăvit, am luat o cârpă şi m-am plimbat prin toată casa, să şterg praful. Ştergeam praful de parcă ar fi fost o sarcină care trebuia făcută, şi mă simţeam rău. Apoi, am spălat cârpa şi am ieşit s-o întind.

Afară, am contemplat grădina tatei. Poate trebuia să muncesc puţin pământul şi să mă simt folositoare, dar grădina tatei era aşa de îngrijită, încât nu ştiam ce să fac. Aveam mâinile goale...

Am luat două cepe şi vreo două roşii şi m-am întors la bucătărie. Mama ieşise, aşa că i-am luat şorţul. Mi l-am legat la brâu şi m-am oprit. Simplul gest de a-mi lega şorţul mi se părea un gest uriaş. Eram o femeie într-o bucătărie care-şi leagă un şorţ, nu eram o sclavă înfometată, moartă de frig într-un lagăr, privind cum băteau cu bastoanele o deţinută. Şorţul, cârpa de praf, mă gândeam. Toate îmi vorbeau întruna, totul căpătase o nouă dimensiune. Era o dureroasă întoarcere la viaţă, cu fiecare pas, cu fiecare gest, cu fiecare obiect, cu lucrul cel mai simplu, un biet şorţ de bucătărie, vechi şi pătat, mă copleşea.

Am curăţat ceapa şi-am tăiat-o mărunt. Am pus o oală pe foc, cu un strop de ulei. Am adăugat ceapa şi am început să amestec. Am simţit că şorţul mă sufoca, ceapa mă sufoca, eu mă sufocam. Am stins focul şi mi-am dat jos şorţul. L-am atârnat la locul lui, l-am netezit cu mâinile de sus în jos şi m-am întors în cameră.

Mai întâi, am împăturit cuvertura şi apoi am făcut patul, era ritualul de fiecare zi. Dimineaţa făceam patul, seara mă întindeam, dar nu adormeam până ce nu mă mutam pe jos. A doua zi, luam

aşternuturile de pe jos şi făceam din nou patul, de parcă ar fi urmat să dorm acolo.

Apoi m-am oprit în faţa şifonierului, l-am deschis şi am rămas acolo. Nu-mi stătea capul la nimic, dar în acelaşi timp simţeam nevoia să fac totul. Am luat umeraşul cu haina de deportată şi l-am agăţat de uşa şifonierului, pe care am lăsat-o deschisă. M-am dezbrăcat. Am îmbrăcat mai întâi şorţul, apoi haina şi, la sfârşit, baticul. Nu ştiam unde sunt saboţii, dar nu voiam s-o întreb pe mama, aşa că am hotărât să plec desculţă. Deşi era curată, haina puţea, însă asta făcea parte din esenţa ei. Am ieşit din cameră, iar cumnata a mormăit nu ştiu ce, nu i-am dat atenţie. Lumea se holba la mine pe stradă, dar mi-era indiferent. Mergeam repede. M-am dus la fotograf, un luptător în Rezistenţă pe care-l cunoşteam cât de cât.

– Bine ai venit, Neus! m-a întâmpinat cu oarecare solemnitate, când m-a văzut.

– Mulţumesc. Am venit fiindcă aş vrea...

– Nu e nevoie să-mi explici nimic. Intră.

M-am aşezat în faţa aparatului de fotografiat gândindu-mă la ai mei, la femeile prietene, la cele cunoscute şi la cele necunoscute; la cele care au coborât mai mult moarte decât vii din trenul care ne-a dus la Ravensbrück şi pe care nu le-am mai revăzut; la cele opt femei din baraca mea care-au murit chiar în prima săptămână; la contesa spintecată; la femeia electrocutată în gard; la cea pe care o târau moartă, pe când o loveau în continuare cu bastoanele; la evreicele cu copiii agăţaţi de fuste; la copilaşii pe care-i ardeau de vii după ce-i ademeneau cu o ciocolată să coboare într-un canal de irigare pe care-l stropiseră cu benzină; la mamele lor, care înnebuneau de durere; la femeile care năşteau la infirmerie; la nou-născuţii pe care-i înecau într-o găleată cu apă de îndată ce se năşteau; la cei pe care-i zdrobeau de perete; la mamele acelor bebeluşi, cele care mureau pe dinafară şi cele care mureau pe dinăuntru; la tovarăşa scheletică pe care am avut-o înaintea mea la infirmerie şi pe care n-au socotit-o potrivită pentru muncă; la femeile care erau fum şi cenuşă; la Mimí, Hélène şi Simone; la femeia pe care au omorât-o în bătaie în una dintre ultimele zile; la cele care au murit de epuizare după ce au fost eliberate. M-am

aşezat în faţa aparatului cu toate acestea apăsându-mi umerii, conştientă că o datoram amintirii celor care pieriseră.

Mi s-a părut că blitul zăboveşte prea mult.

Ce trebuia să fac? Nu prea ştiam, dar ştiam că nu se cădea să plâng sau să retrăiesc totul acum. Mă întorsesem şi aveam o datorie.

În drum spre casă, m-am gândit la Albert, mă gândeam la el de mai multe ori pe zi. Zăbovea prea mult, dar refuzam să-l socotesc mort, moartea e greu de acceptat.

În ziua aceea, am descoperit că-mi place să merg desculţă. Mama şi Avelina se enervau, dar mie mi se părea că făcusem o descoperire. După ce purtasem saboţii aceia cu talpa de lemn, să pot merge pe pământ cu picioarele goale mă făcea să mă simt vie, asemenea unui vlăstar care, cu greutate, prinde din nou rădăcini.

Fotografului i-au trebuit câteva zile până să termine fotografia. Mi-a adus-o acasă şi n-a vrut să-mi ia nimic pe ea. Am băgat de seamă că mă îngrăşasem mult.

Vreme de trei luni am militat în PCF şi asta m-a mai însufleţit puţin, dar am hotărât să renunţ şi să ajut la reorganizarea PSUC în exil. Erau atâtea de făcut, încât nu voiam să mă împart între cele două. Conducerea PSUC se afla la Toulouse de Languedoc şi îmi cereau să mă mut acolo, însă eu îl aşteptam pe Albert. L-am tot aşteptat până într-o după-amiază de octombrie.

Lunile scurse de la întoarcere până în acea dimineaţă sunt cele mai difuze dintre amintirile mele. Când iubeşti şi te temi de moartea celui pe care-l iubeşti, nu poţi gândi limpede. Când iubeşti şi nu vrei să-ţi pierzi speranţa, nu poţi gândi limpede. Când iubeşti şi te temi de ce-i mai rău, nu poţi gândi limpede.

7

CINEVA A SUNAT la poartă, m-am dus să deschid, dar mama mi-a luat-o înainte. Am auzit o voce cunoscută care întreba de mine, dar în prima clipă n-am reuşit să o identific. M-am îndreptat spre poartă şi am văzut-o pe fata de la poşta din Sarlat. Reacţia mea a întârziat câteva secunde. Scrisorile le aducea poştaşul, dar pe ea o cunoşteam foarte bine, într-atât de des mă duceam pe acolo. Am privit-o în ochi, iar ea mi-a întors privirea, vrând parcă să spună ceva, dar neştiind ce. A întins mâna şi mi-a dat un pachet, care îmi era adresat şi sosise de la poşta din Carsac. Mi-a spus că i s-a părut că ar putea fi important, iar eu i-am strâns mâna ca într-o mângâiere.

Am citit numele expeditorului în poarta deschisă, era un nume de bărbat pe care nu îl cunoşteam. M-am sprijinit de uşă şi-am îmbrăţişat pachetul. Mama nu scotea un cuvânt. I-am spus că trebuie să ies, ea a încuviinţat din priviri, iar eu am plecat fără să ştiu încotro voiam să mă îndrept. M-am uitat în urmă şi-am văzut-o urmărindu-mă din priviri prin poarta întredeschisă. Nici ea nu ştia cum să-şi continue ziua.

M-am îndreptat spre ferma unde locuisem cu Albert, de la Sarlat era prea departe şi nu avusesem inimă să trec pe acolo. De la acea ultimă noapte în care ne arestaseră nu mai călcasem pe acolo, numai să mă gândesc şi era prea dureros. Am mers ca posedată, de parcă aş fi fugit de cineva, ca şi cum ar fi trebuit să merg kilometri întregi şi să ajung la fermă. Când n-am mai putut, m-am oprit, am cercetat drumul pe care mergeam şi m-am aşezat sub un copac. Lumina soarelui de după-amiază se strecura printre ramuri şi frunze. Priveam umbrele, desenate pe mine. Am stat o vreme, să-mi trag sufletul.

Am dezlipit pachetul de la piept şi l-am deschis cu băgare de seamă. Într-un plic mare se afla o scrisoare de la acel necunoscut, adresată mie. Am dezlipit plicul de deasupra cu degete ţepene. Când am văzut scrisul lui Albert, mi-am apăsat instinctiv mâna peste gură, ca şi cum m-aş fi străduit să-mi înăbuş emoţiile. Cu ochii împăien-

jeniți, am luat cu mare grijă fiecare petic de hârtie, dar fără a le citi, și două cărți poștale ale mele pe care le primise.

Apoi, am plâns cu disperarea celui care știe că-i cade cerul în cap.

Când mi-am revenit după primul șoc, am luat scrisoarea ca s-o citesc, dar nu prea se mai vedea, așa că m-am întors repede, parcă temându-mă de noapte. La marginea satului, în primul loc unde bătea lumina, m-am așezat să citesc. Abia atunci am văzut cum îmi tremurau mâinile.

Dragă Neus,

Sunt un tovarăș al lui Albert din lagărul Bergen-Belsen. Tovarăș mi se pare un cuvânt insuficient pentru a exprima ceea ce simți pentru un om alături de care ai trăit deportarea și de care te-a legat o prietenie strânsă. Tovarăș, prieten, frate. Pentru mine, Albert e un frate.

Mi-a încredințat sarcina dificilă de a-ți da cumplita veste a morții sale. Scriu și mă gândesc la femeia care ține această hârtie în mâini și nu poate citi mai departe. Îți pot spune doar că-mi pare nespus de rău și că te iubea foarte mult.

Albert s-a stins de epuizare când eliberaseră deja lagărul, chiar în ziua în care urma să se întoarcă în Franța. În sfârșit liber și mulțumit, a fost conștient de faptul că se stingea, că nu avea să ajungă acasă, că n-avea să ajungă la tine, că soarta de care fugise atât îl prindea în libertate, și m-a rugat să-ți trimit cele două cărți poștale de la tine și peticele de hârtie împăturite, pe care ți le-a scris și pe care probabil că le ții în mână.

Iartă-mă că ți-am scris atât de târziu, dar m-am întors foarte bolnav și am fost ținuit multă vreme la pat, luptându-mă să mă întorc la viață. Se pare că o să mă fac bine și am dori, eu și soția mea, să treci pe la noi mai încolo ca să te cunoaștem.

Albert îmi vorbea mult de tine, te iubea mult.

Te rog, răspunde-mi ca să știu că ai primit scrisoarea aceasta, că te-ai putut întoarce.

Te îmbrățișez strâns,

Jérome

M-am întors acasă încetişor, târându-mi picioarele şi sufletul. A trebuit să bat în poartă, fiindcă nu-mi luasem cheile. Mi-au deschis mama şi tata.

– Albert a murit, le-am spus cu ochii în lacrimi, şi m-au luat în braţe.

– Albert... a zis tata.

– Linişteşte-te, linişteşte-te, mă alina mama.

– Mort, nu-mi vine să cred...

– Neus, fata mea, a trecut atâta timp...

– Dar m-am gândit că poate era într-un spital, foarte slăbit, ca tovarăşul lui care mi-a scris, spuneam plângând.

– Linişteşte-te, repetau, murmurând.

– Sau că şi-a pierdut memoria şi are nevoie de timp să-şi revină din amnezie. Dar eu nu-l simţeam mort, îl aşteptam în fiecare zi, nu eram pregătită pentru aşa ceva.

– Nu...

Am urcat în cameră, am trântit aşternuturile pe jos, am stins lumina şi m-am întins. Pachetul, cu tot conţinutul său, l-am vârât în haine, la sân. Nu puteam dormi, nu puteam plânge.

În ziua următoare n-am făcut nimic. Am ieşit din cameră la insistenţele părinţilor, am înghiţit ceva şi m-am întors la patul meu de pe jos, din camera cufundată în întuneric. Mă supărau fereastra, lumina, peisajul frumos, perdelele...

Câteva ceasuri mai târziu am citit una dintre notiţele lui.

Încă o zi în lagăr, o zi mai puţin până la reîntâlnire. Reazemul meu sunt ultimele îmbrăţişări din închisoare. Suntem puternici! Cât te iubesc!

Am trăit nişte zile foarte amare. Am citit treptat peticele de hârtie în zilele ce au urmat. Cu un scris mărunt şi înghesuit îmi spunea că mă iubeşte, mă iubeşte şi mă iubeşte. Spunea că războiul îi răpise dragostea vieţii şi că fusese foarte fericit alături de mine, iar această fericire îl ajuta să supravieţuiască în lagărul morţii. Păstra bine scrisorile pentru mine şi nu se mai gândea la nimic altceva. Se aflau acolo gânduri

răzleţe, declaraţii de dragoste şi cuvinte de încurajare. Era tot ce-mi mai rămânea de la el.

Nu ştiam ce mai rămânea din mine. M-am simţit iremediabil pierdută şi nu vedeam cum puteam merge mai departe, ieşi din cameră, umbla pe sub cerul senin, cum aş fi putut-o lua de la început. Nu o poţi lua de la început după aşa ceva, trebuie să o iei de la sfârşit. Mă simţeam o biată bătrânică, departe de casă, cu dureri de burtă şi de rinichi, cu vederea împăienjenită şi mers nesigur.

Părinţii mei nu ştiau ce să-mi spună şi cum să mă ajute. Totuşi, fără să vrea, tata a fost cel care mi-a dat avânt. Într-o seară a intrat în camera mea să-mi spună că e întinsă masa pentru cină. A mai vrut să adauge ceva, dar nu-şi găsea cuvintele. S-a apropiat de masa pe care ţineam hârtiile. Tocmai îmi spunea că trebuie să-mi recapăt puterile, când a ridicat de pe masă fotografia mea în haina de deţinută, a privit-o şi a rezemat-o de perete, apoi a ieşit şi a închis uşa. M-am dus spre biroul acela improvizat, m-am aşezat, m-am privit în fotografie de parcă aş fi făcut o descoperire şi-am coborât la cină.

8

DEŞI MI-ERA LIMPEDE că trebuie să merg mai departe, iar pentru mine asta însemna să lupt împotriva fascismului în Spania, să militez în partid, să ajut foştii deportaţi şi să păstrez vie amintirea a ceea ce trăisem, zilele se scurgeau cu mare greutate.

N-aveam de lucru, iar asta mă umplea de disperare. Scriam scrisori şi încercam să obţin propuneri, dar viaţa nu putea fi doar atât. Primeam o pensie pe caz de boală cronică şi în fiecare săptămână făceam un drum la Primărie ca să ridic un pachet de cinci kilograme pe care-l primeam în calitate de fostă deportată, un fel de ajutor pe care urma să-l primesc timp de cincisprezece luni, în funcţie de gravitatea situaţiei în care ne aflam.

Ridicarea pachetului era una dintre principalele sarcini ale săptămânii. Mă întorceam acasă, la părinţi, rânduiam orezul, zahărul, uleiul şi conservele, şi terminam munca. Trebuia să câştig un salariu, trebuia să fiu independentă, dar nu mă voia nimeni, nimeni n-avea nevoie de mine, iar diploma mea de soră medicală era doar o bucată de hârtie inutilă.

Oricum, mă întrebam dacă starea în care mă aflam mi-ar fi îngăduit să-i ajut pe alţii, dacă aş fi avut mintea suficient de limpede şi îndeajunsă putere. Unde mă puteam duce, în condiţiile acelea? Cât timp aveam să mai fiu aşa? De când nu mai cântam? Cântasem din nou în corul din Sarlat, cântasem ca şi cum n-aş fi trecut prin două războaie, dar era pe vremea când încă îl vedeam pe Albert în zdrenţe, venind pe jos, la vale, pe drumul spre fermă.

Scrisoarea Genevièvei de Gaulle, care-mi oferea o şedere de o lună în Elveţia, a fost raza de lumină care m-a readus în simţiri. Tatăl ei era consul al Franţei la Geneva şi deschisese o casă de odihnă pentru foştii deportaţi, o iniţiativă care mi s-a părut extraordinară. Ne întorseserăm din lagărele morţii, dar nu era uşor să ne întoarcem la viaţă, deloc uşor.

Mi-am pregătit o valiză de carton cu câteva lucruşoare, sandviciuri şi fructe pentru călătorie, şi-am luat trenul spre Elveţia. În tren,

singură, mă simţeam neliniştită, îmi aminteam că mă simţeam mai sigură când colaboram cu Rezistenţa. Eram liberă, dar inima-mi era atât de grea, încât nu mă simţeam liberă, ci prizoniera propriilor emoţii, a vieţii care mi se aşternea dinainte şi pe care nu ştiam cum s-o înfrunt; şi prizoniera morţii lui Albert, a morţii deportaţilor, cărora le datoram omagiul amintirii şi angajamentul de a profita de soarta noastră.

Trenul.

Un loc la fereastră.

Singurătatea.

Senzaţia fizică şi mentală a călătoriei.

Măreţia unui peisaj frumos privit de nişte ochi trişti şi obosiţi.

În ciuda luminii, vedeam în continuare totul în alb şi negru, nu reuşeam să mă lepăd de asta.

Elveţia... Totul mi se părea frumos în Elveţia! Casa se afla la un sfert de ceas de Le Mont-sur-Lausanne, în susul satului, şi era o clădire arătoasă. Locuiau acolo vreo patruzeci de foşti deportaţi. Cea care se afla în nişte condiţii mai vitrege eram eu, singura care nu se putuse întoarce acasă. Bieţii evrei şi bieţii spanioli, şi încă printre spanioli aveam o situaţie bună: primeam o pensie de la francezi.

Organizaseră foarte bine şederea noastră şi m-am adaptat imediat. Dimineaţa făceam gimnastică, eu nu mai făcusem niciodată, şi îmi prindea foarte bine. Apoi ieşeam la plimbare prin pădure. Făceam nişte plimbări pe cinste, presărate cu momente în care vorbeam şi clipe de tăcere. Ne prindea bine să fim alături de oameni care trecuseră prin aceeaşi suferinţă, pentru ceea ce trebuia spus şi pentru ceea ce, fără să fie nevoie să spunem, înţelegeam deja.

Uneori, ieşeam la plimbare prin sat, iar elveţienii erau foarte amabili cu noi. Deschideau uşa casei unor necunoscuţi, ne aşezau la masă şi ne invitau să mai poftim pe la ei.

M-am împrietenit cu un cuplu de învăţători comunişti şi mergeam la ei o dată pe săptămână. Ce dezbateri mai aveam! Ne mai întâlneam şi la casa de odihnă a comuniştilor. Am improvizat nişte prezentări şi

vorbeam despre cum merge lumea, despre ce trebuie făcut, despre ce nu se făcea... Dar eram conştienţi de faptul că trebuia să începem de la prima piatră, de la viaţa însăşi.

Şederea era prevăzută pentru o lună, dar s-a prelungit până la patru. Îi ziceam o cură de sănătate, iar fizic şi moral a fost ca şi cum am fi întinerit puţin.

Păstrez o amintire minunată despre Christine, responsabila cu probleme sociale de la casa de odihnă, o femeie minunată. De îndată am prins mare drag una de alta.

Într-o zi mi-a spus că trebuie să mă vadă între patru ochi şi, o oră mai târziu, m-a chemat în biroul directorului. M-a poftit înăuntru, unde eu mă aşteptam să-l văd pe director, însă eram singure. Mi-a făcut semn să iau loc şi s-a aşezat şi ea pe un scaun în faţa mea. Îmi găsise de lucru, o slujbă foarte bună. Însemna să rămân în Elveţia, dar aş fi fost încântată de salariul pe care urma să-l primesc. Eu o întrerupeam.

– O slujbă bună pentru o străină care nu poate prezenta nicio diplomă? E ceva putred la mijloc.

– O slujbă bună pentru o spaniolă care locuieşte în străinătate şi vorbeşte spaniola şi franceza.

– Şi catalana, am adăugat.

– O slujbă bună pentru o femeie care e soră medicală, fostă şefă într-o tabără de copii şi care, după ce a căzut victimă barbariei, merită o muncă demnă.

– Da... Unde trebuie să semnez?

Preţ de câteva secunde, m-am văzut în Elveţia, departe de părinţi, dar senină, încercând să merg mai departe, dar fără Albert, ducându-mă şi întorcându-mă de la un loc de muncă, simţind cum renasc într-un peisaj minunat.

– E o slujbă de guvernantă într-o casă de seamă, e vorba de copiii unei familii care locuieşte la Freiburg.

– Guvernantă în loc de fată în casă. Ce bine! Îngrijisem 182 de copii!

– Sunt copii spanioli.

– Copii spanioli? M-ai pierdut.

– Sunt copiii lui Juan de Bourbon.

– Ei, drăcie! am răspuns, sărind de pe scaun.

Familia regală spaniolă locuia în exil la Freiburg şi căutau o guvernantă pentru copii. Ea le povestise cine sunt şi li se păruse o idee bună.

– Nu! Sub nicio formă! Nu se poate! i-am răspuns.

– Cum, nu? De ce nu s-ar putea?

– La naiba! Sunt comunistă!

– Nu e nevoie să ştie asta.

– Nu, dar e suficient că ştiu eu.

– Dar e o şansă unică!

– Da, uite... Ies din birou şi cu ce obraz le spun tovarăşilor că o să fiu guvernanta acestor copii? Nici nu mă gândesc! Mulţumesc, dar nici nu mă gândesc!

9

M-AM ÎNTORS ÎNSUFLEŢITĂ la Sarlat, mă simţeam mai bine. Acasă nu-mi era rău, dar simţeam că treizeci de ani e o vârstă la care trebuia să locuiesc în casa mea, un lucru care mi se părea imposibil. Avea să fie o bătălie grea să-mi găsesc de lucru şi nu aveam arme cu care să lupt. Am exclus posibilitatea de a face curat în case, ca la începutul exilului. N-aveam chef.

Blanca mi-a trimis o scrisoare în care îmi spunea că pot veni la Paris, să stau cu ea, iar ideea m-a însufleţit. Mi-am făcut din nou valiza şi m-am înfiinţat la Paris.

Dacă Barcelona, sosită de la Guiamets, mi-a plăcut, Paris, la întoarcerea din lagărele morţii şi de la Sarlat, m-a fermecat. Locuiam într-un mic apartament lângă Sacré Coeur şi Montmartre, iar pentru mine Parisul însemna acele străzi simple. Vreme de câteva luni mi-am câştigat existenţa cosând într-un atelier, şi, într-o zi, m-a copleşit obsesia de a urca în Turnul Eiffel. M-am dus fără să-i spun Blancăi. Am urcat pe jos toate scările şi, sus de tot, am contemplat oraşul din singurătatea mea, din exilul meu, din epuizarea mea. Ce sens avea să trăiesc la Paris dacă stăteam închisă într-un apartament, cosând şi cosând? Aşa că, disperată, m-am întors.

La Sarlat, părinţii mei se descurcau şi presupun că nu ne puteam plânge. M-a menţinut activă munca mea la partid şi mi-a dat aripi drumul la Toulouse de Languedoc, unde se afla conducerea PSUC în exil. Am hotărât să fac pasul şi să părăsesc casa părinţilor, spunându-mi că trebuia să fie plecarea definitivă.

Acordam multe ceasuri partidului. Erau atâtea de făcut! Dar căutam şi de lucru. Nu mă puteam prezenta ca soră medicală, şi nu găseam nimic nici ca vânzătoare.

Destul de disperată, am recurs la Comité des Oeuvres Sociales, o organizaţie a Rezistenţei care-i ajuta pe foştii deportaţi care sufereau cel mai mult, mai cu seamă evrei şi spanioli. Au ridicat un fel de ateliere în care se predau diferite meserii şi se primea un salariu

neînsemnat care te ajuta să supraviețuiești și să ai o obligație în fiecare zi, o obligație și un loc unde atâtea vieți frânte puteau continua.

Ca femeie, mi s-a dat un loc într-un atelier de confecții, din nou același lucru! La atelier lucram zece sau douăsprezece femei concentrate să coasă piese, să iasă cusăturile la fel, să fie totul fără cusur. Dar nu eram tinere fete în casa unei croitorese, pregătind zestrea pline de încântare, ci eram femei în toată firea care sufereau din pricina unor sechele cumplite, femei apăsate în fiecare zi de povara deportării.

Sufeream de dureri de stomac, aveam stomacul nenorocit. Un rinichi nu-mi mai funcționa bine, aveam probleme și cu diafragma. Trebuia să port un brâu care nu vindeca nimic, dar mă simțeam mai bine așa, înfășată. Sufeream și de pleurită uscată, presupun că din pricina rumegușului pe care dormisem la Ravensbrück și a acetonei pe care o respirasem la atelier. Maxilarul stâng mi-era crăpat, dar asta nu era nimic, în comparație cu pleurita. Ceea ce mă aducea în pragul disperării era că nu reușeam să dorm. Îmi răpiseră somnul, deși în fiecare seară mă întindeam în pat obosită. Fie că mă gândeam, fie că nu, era disperant, iar soluția au fost somniferele. Când luam pastila, îmi spuneam că nu cunoșteam nicio țărancă și nicio soră medicală care să nu fi adormit. Devenisem o femeie pierdută care prefera să-și refacă viața prin cusut și cu pastile.

Însăilam un tiv și vedeam o femeie moartă, atârnată de gard.

Tiveam și mi-l aminteam pe Edmond cel dulce la vorbă, pe Edmond cel care amenința că dă foc lagărului.

Desfăceam tivuri și mă vedeam așezată într-un colț, cu picioarele strânse sub mine, și un coltuc de pâine neagră și uscată asupra căruia mă aruncam cu disperare.

Întindeam brațele, priveam îmbrăcămintea isprăvită și îmi revenea imaginea cutremurătoare a bietelor poloneze pe care medicul SS – medic! – Gebhardt le folosea drept cobai în experimentele lui. Oroare pe fundalul ororii. Le mutilau. Le scoteau nervii, mușchii și oasele, iar uneori le reinserau în altă parte. Cu o altă haină în mână, le vedeam umblând prin lagăr, mai mult moarte decât vii, mai grase decât noi, dar anihilate moral.

Îmi scuturam capetele de aţă de pe fustă şi vedeam în continuare dungile acelea blestemate.

Suferisem cumplit de frig, iar acum mi-era cald.

Dar frigul îmi pătrunsese în inimă.

Dureri de stomac.

De rinichi.

De diafragmă.

De plămâni.

De spate.

De maxilar.

Şi de inimă.

Da, sufeream cu inima.

Supravieţuiserăm morţii crude şi iraţionale, eram libere, dar sufeream cu inima.

Ridicam privirea de la ac şi nu vedeam drumul. Ştiam că n-aveam să rămân aşezată pe un scaun, cosând, aşa cum nu am vrut să rămân acasă să şterg praful.

Singurul loc unde mă simţeam bine erau şedinţele PSUC. Nu duceam lipsă de avânt şi eram muncitoare, deşi mâhnirea mea era evidentă.

Urmam rutina acului de multe luni, într-un soi de letargie, când Unitarian Service Committee, o organizaţie americană, mi-a oferit şansa unei alte cure de odihnă.

Pe de o parte, mă gândeam că trebuia să muncesc în continuare. Pe de alta, nu puteam ignora ceea ce sărea în ochi. Nu mi-era bine, totul devenea foarte greu, atât să cos, cât şi să militez, atât să gătesc, cât şi să dorm, aşa că m-am urcat din nou în tren.

De data aceasta, casa se afla la Pau, în Pirinei. Mă emoţiona ideea de a mă întoarce acolo. Pentru mine, Pirineii însemnau frigul de pe asprul drum al exilului, cu copiii din tabără. Însemnau, de asemenea, să mă aflu foarte aproape de Catalonia. Viaţa de zi cu zi în exil era să mă descurc, de bine, de rău, să fiu mai aproape de ţara mea, să fiu conştientă de faptul că nu puteam merge acolo, era să adaug o tristă frământare de neuitat în viaţa mea de zi cu zi.

În afară de foşti deportaţi, în Pau se mai aflau şi foarte mulţi luptători din Rezistenţă. M-am înţeles cu toată lumea de îndată. M-am întâlnit, din nou, cu fraţi şi surori, cu persoane care înţeleg şi iubesc lupta ta, strădania de a merge mai departe şi de a păstra amintirea. Împreună, parcă nu mai era atât de greu. Împreună, alungam orice reţineri, şi la ceasul râsului, şi la ceasul plânsului.

Se ţineau cursuri de alfabetizare, de istorie, de literatură... A fost o surpriză plăcută şi, cum îmi plăcea mai mult decât să cos, încercam să ajut când puteam şi să nu pierd orele care-mi plăceau. Profesorii erau tot deportaţi şi luptători din Rezistenţă, fiecare contribuia cu grăuntele lui de nisip şi, cu ajutorul tuturor, lucrurile mergeau de minune.

Mi-a atras atenţia un spaniol care recita cu poftă. Povestea nu ştiu ce şi recita versuri din memorie cu o intonaţie excelentă. Se delecta cu clasicii spanioli, iar cursul lui era unul dintre cele mai frecventate. Când l-am auzit recitând teatru din memorie, ceva în mine s-a răscolit. Unde rămăsese pasiunea mea? De când nu mă mai gândisem la trupa din Guiamets, cu care participam la sărbătorile din sate şi ne înclinam în faţa rafalelor de aplauze? Iar bărbatul, care fusese elevul lui Antonio Machado, recita şi recita...

Ieşeam des la plimbare şi în sat, dar aici oamenii nu ne mai invitau în casele lor, primirea pe care ne-au făcut-o a fost mai degrabă socială, la nivel de colectiv, în discuţiile de la piaţă sau din cafenele...

Nu eram acolo de foarte multe zile când, în timpul unei plimbări cu grupul, m-am apropiat din întâmplare de acel profesor şi i-am spus că-mi plăceau foarte mult orele sale. Mi-a mulţumit în catalană şi-am pornit o lungă discuţie în care mi-a mărturisit că-l cheamă Felix şi e din Segovia, că fusese trimis la Barcelona înainte de război, că se îndrăgostise de oraş şi de aerul de libertate care se respira acolo. Când mi-a dezvăluit că era unul dintre primii militanţi ai PCS în Barcelona, l-am ascultat cu gura căscată.

10

TOCMAI ÎN ZIUA aceea m-am gândit că Felix îmi pătrunsese în inimă la fel ca Albert. A fost ca o revelaţie. Nu mă gândeam la bărbaţi sau la posibilitatea de a mă îndrăgosti din nou, nici la viaţa în cuplu sau la altceva asemănător. Mă simţeam văduvă, eram în doliu, un doliu imens, cel intim şi cel colectiv.

Să ascult pe cineva vorbind atât de aproape, un bărbat care mă privea ca pe o femeie, m-a înfiorat. Credeam că emoţiile îmi pieriseră, dar am descoperit că în inima mea mai era loc pentru dragoste, că deportarea nu-mi răpise totul.

Din clipa aceea, totul a gravitat în jurul întâlnirilor noastre. Mergeam la curs, stăteam de vorbă, făceam plimbări... Dar preocuparea mea era să mă potrivesc în aşa fel încât să-l întâlnesc.

– Când m-am prezentat la concurs pentru un post de funcţionar la stat, Catalonia a fost destinaţia pe care am ales-o. Când a izbucnit Războiul Civil, eram inspector la prefectura de poliţie de pe Via Laietana. Am fost unul dintre puţinii inspectori rămaşi credincioşi Republicii. Apoi, a trebuit să mă exilez, am fost trimis în lagărul de la Argelers, dar am evadat şi-am intrat în gherilele spaniole din Franţa, unde am ajuns comisar.

Povestea totul aşa, fără a insista, fără a intra în amănunte, fără a pomeni de emoţii, de experienţa dură din lagărul de la Argelers sau de viaţa riscantă ca luptător în gherile. Îşi revenea de pe urma unei tuberculoze, nu era foarte bine, dar nici rău.

Eu îi vorbeam de lagăr, de cum, de îndată ce-am ajuns la Ravensbrück, ne-au despărţit în două grupuri, dintre care unul a fost dus la o baracă, de unde au plecat direct spre crematoriu, jumătate din convoi a fost o acţiune de tip „Noapte şi pâclă". Aşa, unele încoace, şi altele, încolo. Cele de dincoace, care încă eram vii, le eram datoare celor din lumea cealaltă. În felul acesta, simţeam că am o îndatorire permanentă faţă de cele care nu avuseseră şansa de a lupta şi faţă de cele care nu supravieţuiseră luptei pentru supravieţuire.

El nu mă încuraja, niciunul dintre foştii deportaţi nu încerca să-i încurajeze pe ceilalţi, doar ascultam, lăsam lacrimile să curgă când simţeam nevoia şi, mai presus de toate, încercam să le abatem atenţia celor pe care-i vedeam că suferă cumplit. Mulţi se simţeau foarte rău, fie deoarece rămăseseră cu nişte sechele fizice cumplite, fie din pricina celor psihice, adesea însoţite de coşmaruri groaznice.

Într-o dimineaţă, m-am deşteptat din pricina unor paşi grăbiţi. La fel ca alţii, am aruncat o privire şi am văzut infirmiera şi alţi angajaţi ai casei de odihnă ducând repede o femeie cu targa. Am luat micul dejun într-o tăcere neobişnuită. Cineva începea o conversaţie, altcineva se străduia să o continue, dar dialogul se destrăma.

Tovarăşa din seara aceea încercase să se sinucidă cu o supradoză de anxiolitice. Majoritatea dintre noi, ca să nu spun toţi, luam anxiolitice. Aceasta era dura realitate, aveam nervii distruşi şi ne păstram mai mult sau mai puţin senini în felul acesta. Sentimentul copleşitor de a nu şti cum să înduri amintirea a ceea ce ai văzut şi ai suferit, o suferinţă căreia nu i se întrezăreşte sfârşitul, durerea lăuntrică, devenită de neîndurat... Cu toţii înţelegeam. Apoi, trebuia să râdem, să ne întâlnim ca să cântăm, să facem pe nebunii... Eram nişte oameni foarte chinuiţi, dar în acelaşi timp şi foarte plini de viaţă.

Se apropiau zilele oraşului Pau şi ni s-a spus că trebuie să participăm la festivităţi. Prima idee a fost, ca de obicei, să cântăm. Am alcătuit un cor, dar nu ne pricepeam să cântăm. Eram agitată, exigentă, şi râdeam mai mult decât cântam, căci în fond despre asta era vorba.

La una dintre repetiţii, unul dintre noi şi-a pus mâinile la gură şi-a scos nişte fluierături vesele şi originale. Apoi, unul dintre cei care cântau a scos din buzunar un băţ de trestie care voia să fie un flaut, şi-a alăturat sunetul deosebit al acesteia la fluiere, clipă în care a izbucnit entuziasmul. Cei care cântau nu se puteau abţine din râs, unul s-a prefăcut a cânta la un flaut închipuit, altul a început să bată din palme.

Printre hohote de râs, unii se sileau să cânte în continuare, însă eu, în faţa noii scene, am condus schimbarea de plan.

– Corul, afară! Veşnic coruri! O să facem o orchestră cu flaute din trestie şi instrumente închipuite. Ce părere aveţi?

Corul nu mai contenea cu aplauzele, oamenii s-au potolit, iar noua propunere i-a entuziasmat pe bărbaţi. Nu pe toţi, lui Felix nu-i plăceau cântecele sau muzica, el era cu literele... Femeile au renunţat, în afară de mine şi de Mercedez Núñez, care am hotărât să cântăm în duet o prostioară.

În ziua următoare, aveam un fluier, două flaute, un pian, o tobă şi o vioară. Muzica pe care o interpretau laolaltă, dacă se putea numi muzică, te făcea să te strici de râs. Am început ca o orgă de pisici, dar după mai multe repetiţii lucrurile au mers mai bine.

Ne-am căutat şi un nume, nu voiam să fim orchestra casei de odihnă. Dintre diferitele variante, am ales să ne spunem *La Orquesta del Meringuillo*.

– O orchestră are nevoie de uniforme! a exclamat o femeie.

După ce am sucit chestiunea pe toate feţele, am hotărât să alegem pijamalele de la casa de odihnă. Era singurul lucru care putea aduce armonie în întreg, şi-am confecţionat papioane uriaşe din hârtie, care ne-au distrat teribil.

În ziua următoare, de-abia ce-am pus piciorul în sat, că oamenii au izbucnit în hohote de râs. Grupul nostru ocupa patru bănci întregi. Eu şi Mercedes am cântat în duet un cântec popular galician foarte vesel.

– Acum, urmează felul principal. În semn de mulţumire pentru sprijinul primit de noi toţi din partea sătenilor, alături de dumnea-voastră *La Orquesta del Meringuillo*, a anunţat Mercedes.

Cei din orchestră au urcat pe scenă, iar eu m-am retras în spate de tot, voiam să văd şi reacţia publicului. Au început cu fluierul, la care s-au adăugat treptat flautiştii, pianistul bine aşezat, violonistul şi tot aşa, până ce orchestra a fost întregită de tobă. Uneori, câte un instrument amuţea, iar soliştii cântau fie în grup, fie solo... Muzicienii aproape că dansau, oamenii râdeau, ce mai tevatură!

Mă ţineam cu mâinile de coate, pătrunsă de fiorul bucuriei. Când s-a terminat, oamenii s-au ridicat în picioare şi au aplaudat. Cei din orchestră făceau reverenţe, mai intonau câte o notă, şi au sfârşit şi ei

prin a aplauda. Îi priveam în noaptea de vară, luminaţi de focuri, în pijamale cu bleu şi alb şi cu papionul roz, mă fermecau.

Când, în cele din urmă am izbucnit în aplauze, nebună de bucurie, ştiam că puteam fi fericiţi, puteam!

11

NOAPTEA ACEEA a fost lungă. Am băut, am dansat, am cântat, ne-am simțit oameni, nu doar supraviețuitori. Felix a venit la petrecere alături de noi, n-a cântat, n-a dansat, dar a fost vesel. Când mi-a spus că se duce la culcare, m-am gândit mai întâi că e devreme, că o noapte ca aceea trebuie trăită până la sfârșit, dar i-am răspuns imediat că și eu eram obosită.

Am pornit la drum împreună, fără să ne luăm rămas-bun de la nimeni. Mergeam în tăcere, foarte aproape unul de celălalt. De-ar fi fost casa mai departe...

Felix m-a întrebat la ce mă gândesc, iar eu n-am știut ce să-i spun. Ne-am privit fără să ne oprim și m-a luat de mână.

N-am nevoie să mă gândesc la nimic, am nevoie să trăiesc, mi-am spus.

Cu o înfiorare plină de bucurie, ce izvora din contactul tulburător cu mâna lui, am mers mai departe, ca și cum a merge ținându-ne de mână ar fi fost cel mai firesc lucru din lume. Ne-am oprit în poartă ca doi adolescenți, mi-a spus noapte bună și ne-am sărutat pentru prima dată, un sărut timid pe buze, ca o dezmierdare. Apoi, am intrat, și fiecare s-a îndreptat spre camera lui.

Mă simțeam atât de fericită, încât m-am uitat în oglindă. Voiam să văd chipul lui Neus, femeia, chipul lui Neus și-atât, fără apăsarea deportării sau a amintirilor, fără nicio povară. Era prin 1947, aveam treizeci și doi de ani și o mare poftă de viață. Am crezut, naiva de mine, că în noaptea aceea n-o să am nevoie de pastilă ca să dorm, că în fond nici n-o să-mi pese dacă nu dorm, dar mai apoi, când i-am auzit pe ceilalți întorcându-se, după ce m-am răsucit de pe-o parte pe alta cuprinsă de o neliniște izvorâtă nu doar din fericire, m-am văzut silită să iau pastila.

M-am trezit într-o lume plină de culori, mai ușoară, și cu poftă de mâncare. L-am întâlnit pe Felix în sala de mese. Ne-am spus bună dimineața și-am știut din ce grăiau privirile că totul fusese aievea.

Credeam că trebuia să mă străduiesc să-mi şterg zâmbetul de pe buze. Vedeam, nu ziceam nimic, mestecam, înghiţeam şi buzele îmi desenau un zâmbet.

În ziua următoare am făcut o plimbare singuri. Am mers şi-am tot mers până ce ne-am îndepărtat de toate şi de toţi. Când ne-am oprit m-a privit fix şi mi-a potrivit părul după urechi, ca şi cum mi l-ar fi netezit. Eu i-am cercetat chipul cu mâinile, de parcă aş fi fost oarbă, ca şi cum l-aş fi descoperit prin atingere.

Ne-am sărutat.

Şi ne-am sărutat.

Şi ne-am sărutat.

Apoi, ne-am aşezat sub un copac şi ne-am sărutat în continuare, de parcă fi trebuit să învăţăm s-o facem.

Ne-am întors acasă ţinându-ne de mână, dar am desfăcut strânsoarea când am ajuns mai aproape. Fără să ne fi vorbit, fără să fi luat vreo hotărâre împreună cu privire la această chestiune, am hotărât să nu le dezvăluim celorlalţi dragostea noastră.

Poate ne gândeam că nu era cinstit să ne arătăm atât de fericiţi în prezenţa celorlalţi.

Poate credeam că ar fi fost mai degrabă dureros, decât încurajator.

Poate nu ştiam cum se poartă veştmântul fericirii.

– Trebuie să-ţi spun ceva, mi-a zis în timpul uneia dintre plimbările noastre.

– Spune.

– Sunt însurat.

– ...

– Am două fete şi un băiat, a adăugat, fără a-şi lua ochii de la mine.

Rămăsesem fără cuvinte.

– Sunt toţi în Spania. Eu sunt condamnat la moarte şi nu mă pot întoarce.

Mi s-a schimbat expresia feţei. Brusc, trebuia să înfrunt o nouă realitate, nu putea fi aşa de frumos. Şi m-a sărutat. Şi l-am sărutat. Şi, cu un nod în gât, m-am agăţat de această nouă realitate.

Zilele rămase până la sfârşitul şederii de două luni din Pau au trecut în zbor, cu aceeaşi rutină, dar cu o dragoste clandestină. Trebuia să reînnod colaborarea cu PSUC din Toulouse de Languedoc, dar am primit o scrisoare prin care eram anunţată că conducerea partidului se muta din nou şi urma să-şi stabilească sediul la Paris. Mă aşteptau acolo. Felix locuia la Paris, aşa că n-am stat pe gânduri.

Mi-am luat rămas-bun de la ceilalţi, m-am pupat şi m-am îmbrăţişat cu toţi, şi am plecat cu adresa lui în portofel. De îndată ce îmi găseam o locuinţă, aveam să-i scriu; în orice caz, mă putea găsi oricând la sediul partidului.

De la Pau m-am dus la Sarlat. Voiam să-mi văd părinţii şi trebuia să le spun că mă mut la Paris. Am bătut în poartă cu hotărâre şi i-am îmbrăţişat mai bucuroasă decât fusesem de multă vreme. I-am spus două vorbe Avelinei şi am acoperit-o de sărutări pe Rosanna.

Abia în ziua următoare am descoperit crima. Cu o seară înainte, deschisesem valiza, dar nu apucasem să o golesc sau să o pun bine, nu avusesem timp! În dimineaţa următoare, când am deschis şifonierul să văd ce mai rămăsese din hainele mele, am văzut că lipsesc haina de deportată şi cutia unde-mi ţineam lucrurile.

Am coborât treptele din două în două şi-am căutat-o pe mama prin toată casa. Era afară, în grădină.

– Mamă, nu-mi place să te atingi de lucrurile mele. Unde ai pus haina de deportată şi cutia?

– Nu m-am atins de nimic, mi-a răspuns ea, foarte serioasă.

– Mamă, iartă-mă, ţi-am vorbit pe un ton nepotrivit. Dar... Tata? Mă îndoiesc că tata ar fi intrat în camera mea şi s-ar fi atins de haina mea de deportată.

Mama a dat din cap, în semn că nu. Şi atunci mi-am dat seama.

– Avelina! Nu putea fi decât Avelina!

Am năvălit în camera ei, înfuriată. Ea a înlemnit şi eu la fel când am văzut că era şi fetiţa acolo.

– Rosanna, dă fuga şi ajut-o pe bunica la grădină, i-am spus, şi am aşteptat să iasă. Avelina, n-ai dreptul să te atingi de lucrurile mele! Ce ţi-ai închipuit? Şi nu face faţa asta!

Mă străduiam să mă calmez. M-am răstit la ea, să o scoată de unde o ascunsese şi să mi-o dea înapoi chiar în clipa aceea.

Mă vedea înfuriată şi rămânea impasibilă.

Mă vedea cum îmi ieşisem din fire, ridicând vocea, şi nu i se clintea niciun muşchi de pe faţă.

– Scoate-o de unde ai ascuns-o, acum!

– Am ars-o, mi-a răspuns cu seninătate.

– Ce tot spui?

– Am ars-o.

I-aş fi făcut rău.

– Am ars totul, cutia şi haina, am făcut asta pentru tine. Trebuie să priveşti înainte.

I-aş fi făcut rău. Dacă n-aş fi ieşit din casă chiar în clipa aceea, i-aş fi făcut rău. Ajunsesem în stradă, când m-am întors şi am intrat din nou în casă.

– Unde? Unde ai ars-o? N-auzi?

– Nu contează.

– Eu hotărăsc ce contează!

Inima-mi bătea cu furie, simţeam nevoia să fug, voiam să fug spre cenuşa mea.

Era pe un câmp de la marginea satului. Am găsit cenuşa şi furia a dat năvală în hohote de plâns. Haina mea! În cutie păstram tot ce-mi mai rămăsese de la Albert şi corespondenţa cu multe femei! Cum de-i trecuse prin cap să o pună pe foc?

Un ţăran s-a apropiat să mă întrebe dacă mă poate ajuta cu ceva, iar eu i-am povestit totul. Mi-a spus că o zărise pe cumnata mea şi, când a văzut că pleacă, stătuse de veghe lângă foc.

M-am întors acasă profund tulburată. Recapitulam în minte conţinutul cutiei. Ca şi cum aş fi şezut pe jos şi-aş fi scos hârtiile, una câte una. Fiecare hârtie, fiecare scrisoare, fiecare cuvânt al lui Albert, cele două cărţi poştale pe care i le trimisesem. Scrisori de la prietene deportate, de la Titi şi, mai ales, de la oamenii din partid. Printre hârtii se aflau şi câteva articole decupate din ziare. Într-unul se pomenea munca noastră de sabotaj de la Holleischen. Mai era acolo un articol al meu de care mă simţeam mândră. Sub titlul „Clopotele de la Praga" – pe

care l-am ales cu trimitere la clopotele din Basel ce bătuseră pentru pace înainte să izbucnească Primul Război Mondial – am alcătuit un articol în care povesteam cum fusese eliberat lagărul. A fost publicat într-un ziar de stat. În cutie păstram o copie manuscrisă după originalul pe care-l trimisesem şi articolul decupat din ziar. Totul arsese.

Când am ajuns acasă, venise şi tata; îmi închipui că mama îl prevenise, temându-se de ce era mai rău.

– Ce-a făcut Avelina e o crimă. Eu nu mai petrec o zi sub acelaşi acoperiş cu ea.

Am înşfăcat valiza, am vârât în ea câteva lucruri, am sărutat-o pe Rosanna, fără măcar s-o privesc pe Avelina. Mi-am luat rămas-bun de la părinţi, spunându-le că aveam să le scriu des.

12

LA PARIS, m-am dus acasă la Blanca. I-am povestit ce-mi făcuse cumnata şi, impresionată, m-a consolat. Ea îmi înţelegea pierderea cum numai o altă deportată o putea înţelege, iar la asta se mai adăugau şi scrisorile de la soţul meu mort... Câtă durere şi câtă furie! În ziua următoare, coseam din nou alături de ea şi, înainte de a mă duce la partid, am vrut să-i fac o vizită lui Felix.

Am sunat la sonerie, dar nu era acasă, aşa că m-am aşezat în poartă să-l aştept. L-am zărit venind de departe, mi-a plăcut nespus să-l văd mergând prin oraş, fără a se şti privit. M-am ridicat când era la trei metri depărtare. Am crezut că o să înlemnească. Văzându-mă, s-a apropiat de mine cu tot firescul din lume şi m-a luat de mâini.

– *Te estaba esperando*[24], mi-a spus şi ne-am sărutat îndelung.

Am urcat scările în urma lui, ţinându-ne de mână, alergând, ca şi cum am fi fost în întârziere. În camera lui, mică şi plină de cărţi, ne-am oprit, parcă neştiind ce să facem mai departe. Atunci, m-am gândit că dragostea noastră nu avea să fie pasională, că după deportare şi văduvie avea să fie o dragoste de maturitate, amândoi păşeam în relaţie prea împovăraţi. Dar când m-a luat în braţe şi m-a trântit pe pat, când mi-am auzit hohotele de râs, m-am gândit că poate mă înşelam.

În ziua următoare, am început munca de zi cu zi la sediul partidului, simţindu-mă o femeie puternică. În afară de faptul că mă simţeam vie, în sfârşit! Mergeam cu dorinţa de a munci pentru ai noştri, numai sarcinile de ajutor al deţinuţilor franchişti şi al familiilor acestora însemnau foarte mult de lucru. Ceream mărunţiş la magazine pentru a putea trimite pachete în Spania şi strângeam, de asemenea, haine. Era vorba, pe scurt, de a cerşi, de a face pachete şi de a căuta

[24] Te aşteptam (în limba spaniolă în original) (n. tr.).

familii în Spania ca să ia sub ocrotire deținuți și să le trimită pachete. Gestiunea tuturor acestor acțiuni presupunea o muncă neîntreruptă.

Făceam pachete cu Angelina Descarrega, o exilată pe care o cunoscusem la sediul PSUC din Toulouse de Languedoc, și cântam mulțumită, de parcă am fi pregătit o tombolă pentru sărbătoarea cea mare din sat, când ea mi-a spus să las prostiile și să mă apuc de cântat, deoarece cântam foarte bine și aveam muzica în sânge. Asta m-a pus pe gânduri. Poate puteam fi profesoară de canto, poate... Dar Angelina țintea mai sus. Câteva zile mai târziu, m-a rugat ca în ziua următoare să vin aranjată, fiindcă urma să facem o vizită cuiva.

– Aranjată? Cu cele patru boarfe pe care le am? Unde mergem?

Până ce n-am ajuns în fața porții nu mi-a spus că era vorba de un căutător de talente.

– Tare prostuță mai ești! i-am zis, speriată.

Bărbatul m-a măsurat din priviri cu nerușinare, din cap până-n picioare. Probabil se gândea: „Ce-o fi crezând și baba asta?" El s-a așezat, Angelina la fel, iar eu, la doi metri în fața lor, trebuia să cânt. Fără cor mă simțeam goală, dar asta era clipa mea, trebuia să profit.

Am cântat *Les feuilles mortes*, de Cora Vaucaire. Am început cu o voce puțin gâtuită, dar pe măsură ce cântam, am căpătat forță și m-am lepădat de rețineri. Când am terminat, l-am privit, iar el a schițat doar un gest cu mâna, ca și cum ar fi dat drumul unei frânghii, și-am înțeles că voia să mai cânt una.

Când am terminat, a aplaudat puțin, sec, în schimb Angelina a aplaudat mult, atât de mult, încât în cele din urmă a trebuit să mă strâmb la ea ca să înțeleagă că era de ajuns.

Bărbatul mi-a spus că era de acord să mă reprezinte, iar eu am rămas fără grai. Posibilitatea de a găsi o slujbă decentă și, pe deasupra, de cântăreață mi se părea de neconceput.

Atunci, ne-a poftit la o masă și a scos niște hârtii. Trebuia să le completez cu datele mele. Urma să semnez un contract și să mă declar de acord ca el să mă reprezinte. Când a început să explice detaliile financiare, eu eram încă în al nouălea cer. Procentul care-i revenea lui, ce trebuia să plătesc...

– Eu, să plătesc?

– Aşa merge lumea asta, aveţi o voce minunată şi vă veţi putea câştiga existenţa, n-am nicio îndoială.

– Să plătesc în avans? Angelina, să mergem!

– Gândiţi-vă că vă veţi recupera banii de îndată ce vor începe încasările.

– Domnule, eu n-am bani, sunt o exilată spaniolă. Ştiţi că noi, exilaţii spanioli, am plecat de acasă cu hainele de pe noi? Ştiţi că puţinul pe care-l aveam la mine mi l-au luat naziştii? N-am bani, am doar vocea, şi se pare că nu mi-o pot plăti.

– Linişteşte-te, Neus, mi-a zis Angelina. Putem încerca să strângem nişte bani. Cu ajutorul prietenilor şi al tovarăşilor de la partid, vom reuşi să facem ceva.

– N-am chef! Banii le vor fi mai de folos altora decât acestui domn bine îmbrăcat. La revedere!

La plecare, am trântit uşa destul de tare!

13

NU M-AM NECĂJIT; în orice caz, m-am supărat pe mine însămi fiindcă n-am fost suficient de isteaţă ca să cobor cu picioarele pe pământ. Blanca nu avea de lucru pentru amândouă, şi Angelina, care se simţea foarte prost, mi-a găsit ceva la o casă de confecţii din Paris. Am părăsit apartamentul Blancăi, m-am mutat cu Angelina şi am apucat calea acului, cosând tivuri peste tivuri.

În afară de munca pentru PSUC, am reluat colaborarea începută în Toulouse de Languedoc cu Uniunea Femeilor din Catalonia (UFC), coordonată de Angelina. Pere Ardiaca, unul dintre responsabilii PSUC în exil, insistase foarte mult asupra acestui lucru.

– Trebuie să trezeşti în femei conştiinţa politică şi să le faci să adere la partid. Ca fostă deportată, ai foarte multă autoritate.

– M-ai învins, dar nu m-ai convins, i-am spus după o discuţie lungă. Însă n-am chef de femei... Uneori, mi se pare că aud şi acum potopul de vaiere care erau nopţile noastre.

După ce m-am mutat la Paris cu Angelina am reuşit să mă concentrez asupra muncii pentru UFC, care nu-mi prea convenea, dar pentru care mă simţeam pe deplin pregătită. Colaborarea mea cu PSUC continua, dar devenise mai puţin constantă.

Primeam un salariu de la UFC, un salariu care-mi permitea să mă descurc, cât de cât, cu tot ce aveam. În calitate de fostă deportată, plăteam doar o pătrime din biletul de tren, aşa că am început să călătoresc şi să răresc lucrul de cusătoreasă. Mergeam prin oraşe şi prin sate franceze, pentru a aduna femeile – erau multe catalane în exil. Organizam întâlniri informale, le convingeam de importanţa de a fi unite în slujba cauzei noastre, pentru a putea în acest fel să-i ajutăm mai bine pe alţii, în afară de a ne ajuta reciproc.

A trebuit să-i dau dreptate lui Pere Ardiaca. În calitate de catalană deportată, femeile mă ascultau cu atenţie şi prindeau curaj să se adune. Trebuia să ne apărăm drepturile şi pe cele ale copiilor noştri, pacea şi Republica! În marea lor majoritate erau femei de la ţară, foarte isteţe

şi foarte active, femei vesele, oricând gata să-şi suflece mânecile şi să lupte împotriva franchismului, să-i ajute pe spaniolii care duceau o viaţă grea în exil şi pe cei care zăceau în închisoare în Spania. Îmi plăcea nespus şi descopeream că poţi fi fericit şi în exil.

Coordonam, de asemenea, şi buletinul UFC, lucru care îmi ocupa nenumărate ceasuri. Scriam câteva articole, comandam altele, cerşeam bani pentru a face faţă editării şi, în afară de asta, asistam la şedinţele din Paris şi din provincie.

Viaţa mea a devenit un neîntrerupt du-te-vino. Apoi, a sosit şi ziua în care m-am înfiinţat acasă la Felix bosumflată. De obicei, veneam cu un zâmbet până la urechi.

– M-am săturat să te iubesc clandestin, înţeleg că eşti însurat, că ai trei copii şi că în Spania nu poţi divorţa, dar trebuie să iei o hotărâre, i-am spus fără să respir. Nu sunt dispusă să-mi construiesc viaţa din întâlniri pe furiş, cred că nu mai am vârsta potrivită pentru aşa ceva. Ori rămânem împreună, dar împreună cu adevărat, ori o lăsăm baltă.

Nu m-a întrerupt nicio clipă. În drum spre apartamentul lui, m-am gândit la cum avea să se desfăşoare discuţia. Îl puteam convinge spunându-i că, dacă soţia lui nu-i mai dădea atenţie, dacă nu se putea întoarce în Spania fiindcă era condamnat la moarte, familia i se putea alătura în Franţa şi puteau lupta împreună, zi după zi, cum făceau atâtea alte familii. Însă n-am mai simţit nevoia să-i evoc aceste lucruri când am fost faţă în faţă cu el. Sau mă voia, sau nu.

A zâmbit cu ironie.

– Va trebui să căutăm un apartament, mi-a răspuns, şi m-am simţit foarte fericită.

Ne-am început viaţa împreună într-o cameră simplă de hotel, un cuib mic şi prăpădit care mi s-a părut o minunăţie. Îmi vedeam în continuare de viaţa mea, petrecută mereu pe drumuri, la fel ca Felix, care lucra la PCS şi căuta militanţi. Însă aveam ceva al nostru, era simplul fapt de a sta în cameră şi de a auzi cheile în uşă, sau de a deschide uşa şi de a-l găsi pe Felix acasă. Rupţi de oboseală, luptam fericiţi împotriva Spaniei lui Franco. Sănătate şi Republica, sănătate şi Republica!

Cauza căpăta proporţii, iar la călătoriile prin Franţa a trebuit să adaug călătorii prin Europa, în calitate de delegată a uniunii noastre pentru femei. M-am întors foarte impresionată de România şi am scris despre această ţară un reportaj care s-a publicat în buletinul Uniunii Femeilor Spaniole Antifasciste (UFSA), cu care împărţeam sediul la Paris.

Mi s-a părut că în România trăiau ca sclavii, de aici nevoia de a scrie articolul. Unul dintre lucrurile care m-au impresionat cel mai mult a fost să văd femei mergând desculţe prin Bucureşti. Se pare că Guvernul le silea să cumpere pantofi, dar multe dintre ele mergeau desculţe, cu pantofii în mână.

Articolul i-a plăcut lui Irene Falcón, care coordona buletinul UFSA şi era secretara lui Dolores Ibárruri, care pe atunci avea o funcţie de conducere în PCS. A venit să mă vadă, mi-a spus că îi plăcuse mult articolul şi mi-a propus să preiau coordonarea buletinului. Pere Ardiaca, era şi el acolo, a declarat că sunt persoana potrivită pentru această sarcină.

Mai mult decât entuziasm mi-a inspirat respect, şi-am cerut două zile răgaz de gândire.

14

ERA O DUPĂ-AMIAZĂ însorită. După ce suferisem atâta de frig, să ies afară din casă într-o după-amiază oarecare, cu geanta în mână, pantofi comozi şi libertatea de a mă îndrepta încotro voiam, era o mică victorie, una dintre victoriile zilnice pe care le preţuiam atât de mult. Mergeam încet, simţeam căldura după-amiezii, mă opream, lăsam capul pe spate şi lăsam soarele să mă mângâie.

I-am anunţat că acceptam postul cu trei condiţii. Prima: ca ziarul femeilor să nu fie al doilea ziar al partidului, ci unul independent. A doua: ca la numele ziarului, *Mujeres Antifascistas Españolas*, să se adauge şi *Unió de Dones de Catalunya*. Şi a treia: să fac un program şi să avem o echipă, să fie o responsabilitate împărţită.

Irene a acceptat de îndată. Un băiat de la partid se ocupa de machetare şi printre colaboratorii obişnuiţi se numărau un pictor şi un sculptor, restul erau colaboratori externi. Mi-am suflecat mânecile cu mai mult entuziasm decât atunci când vâram aţa în ac pentru a coase şi mi-am văzut de muncă...

Ziarul apărea în fiecare săptămână, în fiecare săptămână! Uneori, banii nu erau de ajuns, iar tipografia ni-l tipărea gratis. La cele douăsprezece pagini pe care le avea am adăugat patru în catalană. Mercedes Núñez scria adesea editorialele, nişte articole pe care ai fi spus că le scrie de-o viaţă. Articolele mele vorbeau de obicei despre Franco, despre ce făcea în Spania, erau simple articole informative. M-am trezit comandând şi scriind reportaje, căutând publicitate, sunând femei cunoscute şi femei despre care aveam doar referinţe. Era mult de muncă, dar îmi aducea satisfacţii.

Mi-a fost foarte limpede încă de la bun început că ziarul trebuia să fie receptiv la noile vremuri. Pe lângă situaţia politică din Spania, femeile aveau şi o viaţă de zi cu zi împânzită de alte griji şi nelinişti, aşa că am hotărât să adăugăm câteva pagini scrise pe un ton mai destins, cu reţete de bucătărie, cântece populare, poveşti, tipare pentru

croitorie, fotografii cu copiii cititoarelor îmbrăcaţi în costume populare din diferite regiuni...

După o vreme, eu şi Felix am luat hotărârea de a ne muta în nişte odăiţe mici, tipic franţuzeşti. A fost emoţionant să păşesc într-un apartament, chit că era de închiriat, care avea să fie căminul nostru; hotelul îmi lăsase mereu impresia de provizorat. Locuiam pe Rue de la République de Saint-Mandé. Apartamentul era alcătuit din două părţi, într-o parte se aflau bucătăria şi locul de luat masa laolaltă, în cealaltă, odaia noastră. La mijloc se întindea un hol, dar eram la capătul etajului, ceilalţi chiriaşi nu treceau pe acolo, prin urmare era ca şi cum bucăţica aceea de hol ar fi fost a noastră.

Am cumpărat pânză pentru nişte perdele şi de data asta am cusut cu plăcere. Le-am terminat în două zile, în decursul cărora Felix a fost plecat. Pleca adesea fără să-mi dea mai multe detalii. Păstram totul curat şi aranjat, dar n-aveam să mai pot aşeza niciodată un buchet de flori pe masă. Devenisem cosmopolită, dar îmi rămăsese în sânge viaţa la ţară. Era septembrie şi mă gândeam la culesul viei, la ai mei, la sat... Nu mai călcasem prin Guiamets de unsprezece ani şi când îi număram mă cuprindeau o mâhnire şi-o furie...

Rămăsesem cu privirea la fereastră şi la perdele şi simţeam cum mă cuprinde melancolia, când m-am ridicat să caut o cutie de pantofi unde păstram fotografiile. A apărut imediat fotografia de deportată. Avelina nu o arsese fiindcă nu era în cutie. Era tot ce scăpase şi, uneori, o mai priveam.

Când am auzit cheile în uşă, am aşezat fotografia în cutie şi am dat fuga să-l întâmpin pe Felix. L-am îmbrăţişat strâns.

– Ce primire! Parcă ai fi ştiut câtă nevoie aveam de îmbrăţişarea asta, a exclamat el.

– Eu aveam nevoie de ea. Se apropie culesul viei, iar eu sunt cocoţată într-o clădire.

– Neus...

– Felix... Nu arăţi bine deloc.

– Aduc veşti proaste.

– Mă sperii. Ce s-a întâmplat?

Ne-am dus la locul de luat masa, ne-am aşezat fiecare pe câte un scaun şi am dat la o parte faţa de masă, ca şi cum am fi avut nevoie de spaţiu ca să vorbim.

– Partidul a fost scos în afara legii.

– Cum adică, în afara legii?

– Aşa cum ai auzit. Aici şi acum, PCS este ilegal.

– Ce nenorociţi! Cum e posibil? Cine l-a scos în afara legii?

– Guvernul francez, ministrul de interne. A dat ordin să fie arestată conducerea.

– Ce spui? Cum îi pot permite lui Franco să-i domine în aşa hal? Dacă europenii ar juca după cum le cântă spaniolii...

Mă ridicasem în picioare şi mă învârteam tulburată prin sălită.

– Se pare că naziştii au încetat să fie cei răi, acum suntem noi, comuniştii, a comentat Felix.

– Ce crezi că ar trebui să facem acum?

– Să continuăm lupta, mai înfocat! a exclamat el pe un ton de entuziasm forţat.

– Să ne întoarcem la clandestinitate... Ce porcărie, am zis eu.

Au deportat câţiva conducători, s-a sfârşit cu ziarul UFSA şi UFC, am rămas fără sediu unde să ne întrunim şi-am început din nou să ne ascundem şi să umblăm cu frica-n sân. Toate acestea ne-au îngreunat sarcinile, fiindcă trimiteam în continuare pachete şi documente şi editam propagandă. Felix lipsea mai mult de acasă. Nu-mi zicea unde se ducea, adesea spunea că în străinătate. Amândoi ne dădeam seama foarte bine că, cu cât ştiam mai puţine, cu atât era mai bine.

În felul acesta a trecut mai bine de un an, când am simţit că mă îmbolnăvesc. Mi-era rău, mă sculam obosită şi nu-mi reveneam toată ziua. Durerea de rinichi devenea insuportabilă. Mi-era somn tot timpul şi, când mă duceam la culcare, aveam în continuare nevoie de pastilă.

Felix insista să merg la medic, dar eu nu voiam. Ştiam ce sechele târam după mine, aşa că nu era nevoie să irosesc timpul nimănui.

Mi-am spus că poate eram puțin deprimată și că asta accentua durerea. În cele din urmă, m-am dus la medic doar ca să scap de gura lui Felix.

Medicul mă cunoștea, așa că n-a fost nevoie să-i explic situația mea. I-am spus că rinichii mă chinuiau teribil, că mă simțeam foarte obosită și că era posibil ca pastilele de dormit să nu-mi mai fie necesare fiindcă adormeam adesea în timpul zilei, deși când sosea noaptea...

A zâmbit.

– Aș putea ști ce vă amuză? l-am întrebat, deranjată de atitudinea lui.

– Nimic, nu vă supărați.

– Nu mă supăr, i-am spus pe un ton răbdător. Nu voiam să vin...

– Când ați avut ultima menstruație?

– Menstruația mi-au nenorocit-o naziștii! i-am replicat supărată. Nu mi-a venit de vreo două sau trei luni, dar nu i-am acordat importanță. M-am gândit că poate-mi revine, dar nu mi-a revenit, am adăugat, mai calmă.

– A revenit, doamnă.

– A revenit o dată și a dispărut.

– A revenit o dată și ați rămas însărcinată.

– Sunteți nebun?

– Acum îmi îngăduiți să zâmbesc?

– Dar nu se poate! i-am răspuns uluită.

– Diagnosticul este o sarcină de vreo două luni. Amintiți-vă data exactă a menstruației și socotim.

– Sunteți nebun de legat!

PARTEA A CINCEA

În fața barbariilor înfăptuite de naziști, orchestrate pentru a-și bate joc de condiția umană, lupta deportaților pentru a rezista și pentru a rămâne credincioși idealurilor a devenit pentru noi, cei născuți sub franchism, extraordinar de roditoare și de dătătoare de speranță.

MONTSERRAT ROIG,
Prolog la volumul *Els catalans als camps nazis*[25]

[25] *Catalani în lagărele de concentrare* (în limba catalană în original) (n. tr.).

1

AM IEŞIT PLUTIND din cabinetul medicului. Am închis poarta în urma mea şi am rămas locului, privind oamenii care treceau pe stradă, tinerii şi bătrânii, femeile, mai ales femeile. Le priveam şi mă gândeam, sunt o femeie, ca tine şi ca tine. Ca tine, care poate ai copii acasă ce te aşteaptă; ca tine, care poate în afară de mamă, eşti şi bunică.

Mă oprisem fără să vreau, fără să ştiu ce aşteptam, până ce a trecut o fetiţă care o ţinea de mână pe maică-sa şi m-am luat după ele.

Mergeam în urma lor şi le priveam mâinile înlănţuite, dansul codiţelor fetiţei, pasul grăbit al mamei... Mă simţeam imens de fericită, m-aş fi descălţat şi aş fi mers în urma lor ca femeile acelea din Bucureşti care nu ştiau să poarte pantofi şi, când oboseau, şi-i dădeau jos şi mergeau cu ei în mână, dar m-am abţinut.

Nici în vise n-aş fi crezut că pot fi mamă. Purtam moartea înlăuntru, ştiam că e un privilegiu să fiu o supravieţuitoare şi nu plânsesem niciodată fiindcă mi se răpise dreptul de a fi mamă. Nu mă puteam plânge fiindcă eram în viaţă şi fiindcă le datoram acest lucru celor care muriseră.

Dar acum eram ceva mai mult decât o supravieţuitoare.

Supravieţuitoare... Cum apasă cuvântul ăsta.

Eram o femeie care urma să aibă un copil.

Eram o femeie care tocmai câştigase lupta cu naziştii.

După tot ce se întâmplase, viaţa mea se împărţea în două, cea de dinainte de lagăr şi cea de după. Sarcina deschidea noi porţi. Înainte de a fi mamă şi după. Mi s-a părut că aud un fir de voce care spune mama, mama, şi, dându-mi seama că era fetiţa care îşi striga mama, nu le-am mai urmat şi-am pornit spre casă.

În apropiere de apartament, m-am oprit să văd câţi bani aveam în portmoneu, ca să cumpăr o pâine şi o sticlă de vin.

Pâinea şi vinul.

Şi o femeie care merge într-un oraş mare.

Şi cadenţa unor tocuri, tocurile mele.

Tocurile unei femei care, în sfârşit, se simte mai mult frumoasă decât bătrână.

Tocurile unei femei fericite, în drum spre casă.

Fericită mai presus de exil.

De deportare.

De moartea din lagăre.

Fericită, mai degrabă decât supravieţuitoare.

O, Felix!

O, părinţii mei!

M-am oprit să cumpăr o carte poştală pentru ai mei.

Nu aveam nevoie nici măcar de cele douăzeci şi cinci de cuvinte pe care ni le îngăduiau brutele de nazişti.

Felix nu ajunsese încă acasă.

Am pregătit două sandviciuri din pâine cu roşii, ulei, sare şi brânză. Simţeam nevoia să-i dau vestea în oraş, să ieşim ca atunci când stăteam la ţară, una-două ieşeam la câmp, să luăm cina în aer liber. Am luat coşuleţul şi am pus în el câteva şerveţele, două şervete, două pahare, sandviciurile, vinul şi câteva fructe pe care le aveam. L-am aşteptat aşezată, urmărind cum se lasă înserarea. Când a venit, am făcut tot posibilul pentru a-mi ascunde bucuria.

– Neus, cum te simţi?

– Bine, bine.

– Ce faci pe întuneric? Ce-i cu coşul? m-a întrebat surprins.

– Luăm cina în oraş.

– A! Bine.

– Ai ceva de făcut sau putem merge? l-am întrebat, nerăbdătoare.

– Să mergem! Sunt lihnit de foame.

Ne îndreptam spre parcul Bois de Vincennes când m-a întrebat dacă sărbătoream ceva.

– În sfârşit, te-am ascultat şi m-am dus la medic.

– Şi ce ţi-a spus?

– Că nu sunt bolnavă.

– Ţi-a prescris vreun calmant pentru durerea de rinichi?

– Nu, nimic. Sunt bine şi vreau să sărbătorim.

– Adevărul e că azi arăţi mai bine decât în ultimele două luni.

Două luni...

Pe malul lacului Saint-Mandé i-am spus că e un loc potrivit. Am scos şervetele şi i-am întins două colţuri lui Felix. Le-am aşternut amândoi, am urmărit cum se bolteau într-un nor care dispărea când atingeau pământul. Apoi m-am descălţat şi-am făcut câţiva paşi în jurul şervetelor întinse. Felix a scos sandviciurile, şerveţelele şi paharele şi a început să toarne vinul.

– De ce te tot învârţi?

– Fiindcă sunt vie!

M-am aşezat şi-am izbucnit în hohote de râs, ca o nebună. Am râs de bucurie şi de nelinişte, iar Felix râdea fără să ştie încă de ce.

– Medicul mi-a spus că aşteptăm un copil.

– Ce spui?

– Ce auzi.

– Dar e imposibil!

– E un imposibil devenit realitate, i-am spus fără să-mi pot stăpâni emoţiile.

– *La hostia, esto es la hostia*[26]!

– Însărcinată, Felix, eu, însărcinată... Ce bine că te-am ascultat şi m-am dus la medic!

În genunchi, ne-am îmbrăţişat foarte strâns. Întâi am închis ochii, apoi i-am deschis. Ne aflam sub arcul delicat al bolţii cereşti spuzite de stele.

[26] „Asta-i grozav!" (în limba spaniolă în original) (n. tr.).

2

AVEAM TREIZECI ŞI ŞAPTE de ani şi mă simţeam de parcă mi-aş fi recăpătat suflarea tinereţii. Îmi trecuseră toate suferinţele, iar durerea de rinichi mi se părea o binecuvântare. Am continuat să cos şi să lucrez pentru partid, dar cu o bucurie pe care n-o puteam ascunde.

Îmi plimbam sarcina prin oraş de parcă aş fi fost regina lumii. Mă simţeam plină, unică, importantă. Am început să cos hăinuţe mititele şi să am mai multă grijă de haine ca oricând.

Ultimele trei nopţi au fost cumplite. Nu-mi găseam locul şi eram agitată, deşi îmi spuneam că n-aveam motive. După ce îndurasem groaza în lagăr, teama din pragul naşterii mă gâdila plăcut.

– Felix, Felix, trezeşte-te! i-am spus, mângâindu-l pe braţ.

– E timpul? Ţi s-a rupt apa?

– Nu, dar au început contracţiile.

– Te ajut să te îmbraci? Unde e geanta? a întrebat, agitat.

– Linişteşte-te, încă e devreme. Trebuie să număr la ce interval apar.

– Nu, azi nu-mi spune să mă liniştesc!

Când mi-au văzut la clinică dosarul medical, mi-au recomandat o naştere fără dureri, iar doctorul Vellay era unul dintre precursorii acestui procedeu. Am fost de acord. Când am pornit spre sala de naşteri, Felix mi-a luat mâinile într-ale lui şi mi-a spus că totul o să fie bine, cu o expresie de spaimă întipărită pe faţă. Eu am dat din cap, durerile mă împiedicau să mă concentrez.

În sala de naşteri, când după toate acele atenţii scăpasem de dureri, având alături o infirmieră şi o moaşă încântătoare, am izbucnit în plâns, neconsolată. Încercau să mă liniştească, îmi spuneam că totul merge bine, să respir adânc, însă eu nu le puteam spune că eram deja liniştită, dar mă gândeam la femeile care fuseseră silite să nască în lagăr, la deportatele silite să fie infirmiere, la târfele ofiţerilor SS şi la

bestiile de medici, care nu ştiau ce e îndurarea. Mă gândeam la bieţii bebeluşi nevinovaţi, la mamele lor nenorocite, mă gândeam că nu vreau să mă gândesc, dar le vedeam, le vedeam cu privirea înnebunită de durere, aşteptând, aproape toate, moartea lentă de după naştere.

Când s-a născut, când mi-au pus-o în braţe, n-o vedeam din pricina ochilor împăienjeniţi de lacrimi. Una dintre infirmiere mi-a şters lacrimile şi în acest gest am recunoscut bunătatea lumii şi entuziasmul pentru profesia mea. Era o fetiţă, o fetiţă mărunţică, un pui de om care ieşise din pântecele meu şi care lăsa în urmă lagărele morţii, un pui de om care câştiga lupta mea pentru viaţă. Fiecare naştere e un miracol, dar eu simţeam că al meu este cel mai neasemuit dintre miracole.

Am hotărât să-i spunem Margarita. Adânca prietenie care mă lega de tovarăşa Margarita Abril, avântul, generozitatea şi exemplul ei m-au împins să fac această alegere. Am vrut, de asemenea, să fie naşa fetiţei. Felix a fost de acord. Nu urma să botezăm fetiţa, deoarece nu credeam în Biserică, dar credeam în oameni, drept pentru care urma să aibă o naşă, pe Margarita. Felix a zis că, dacă tot o facem, trebuia să aibă şi un naş, Josep Serradell, căruia-i ziceam Román, soţul Margaritei, responsabil cu organizarea PSUC în exil.

În primele zile am avut ochi doar pentru fetiţă. Şedea într-un coşuleţ şi, când dormea, mă aşezam lângă ea şi o priveam. Chiar dacă trebăluiam prin casă, mă tot duceam pe la ea. Când o ţineam în braţe, o mângâiam cu degetele din cap până-n picioare, îi dezmierdam feţişoara, picioruşele, mânuţele... Până ce mă apuca de-un deget, iar eu eram vrăjită de căldura ei.

Nu ştiu câte zile avea când mi-am reluat munca, la cusătorie şi la partid. O duceam cu mine peste tot, la cumpărături, la şedinţe, la făcut pachete... Vorbeam franceza, aşa că adesea eram chemată ca interpretă pentru refugiaţii spanioli şi, ca de obicei, nu stăteam locului.

A doua sarcină m-a surprins aproape la fel de mult ca prima. Ştiam deja că pot fi mamă, dar nu credeam în miracole, aşa că după primul copil nu mă aşteptam la al doilea.

Am plimbat prin oraş a doua sarcină cu aceeaşi bucurie imensă, cu acelaşi sentiment de împlinire şi de măreţie, dar cu o schimbare: acum, eu eram cea care mergea de mână cu o fetiţă cu codiţe.

Lluís s-a născut în octombrie, 1955. În primele zile, m-am purtat la fel cum am făcut-o cu Margarita, aveam ochi doar pentru el, dar apoi mi-am reluat sarcinile şi umblam încoace şi-ncolo cu amândoi. O femeie cu doi copii nu prea poate trezi bănuieli.

Eu şi Felix puteam sta de vorbă în linişte doar seara, când copiii dormeau deja în camera noastră, iar noi ne întindeam la vorbă după cină.

– Arăţi obosită, Neus.

– Sunt istovită, nu ştiu cum o să ne descurcăm. E greu să cos şi să mă ocup de ei în acelaşi timp, am obosit să-i port cu mine peste tot, când lucrez pe ascuns pentru partid.

– Poate a sosit vremea să ne gândim puţin la viaţa noastră.

– Mă gândesc la asta de câteva zile, dar nu pot să renunţ la cusătorie şi nu vreau să mă retrag din partid. Toţi suntem atât de necesari! am exclamat, încercând să-mi fac curaj.

– Dar nu le putem oferi această copilărie. Lluís nu-şi dă seama, dar Margarita creşte.

– Margarita merită o stabilitate pe care eu nu i-o pot oferi acum, am spus cu o voce firavă.

– ...

– M-am gândit că aş putea s-o las o vreme la Barcelona, în casa fratelui meu.

– La fratele tău şi la Avelina? a întrebat, surprins.

– Cu ei doi şi cu Rosanna. Ar fi bine să stea o vreme şi la noi la ţară, să ştie de unde ne tragem, am adăugat, nehotărâtă.

– Nu ştiu ce să-ţi spun.

A trecut o vreme în care n-am mai adus subiectul în discuţie, dar într-o zi în care am ajuns seara acasă stoarsă de puteri, o zi în care Lluís plânsese destul de mult, iar pe Margarita o târam după mine, obosită şi repetând că vrea acasă, în ziua aceea am spus că ajunge, că nu se mai poate s-o ţinem aşa.

Margarita avea patru ani şi Lluís unul, când am luat hotărârea să o las acasă la fratele meu. Le-am explicat camarazilor că îmi era imposibil să mai lucrez cu doi copii şi că mă duceam la Barcelona, s-o las acolo pe Margarita o vreme. Nu ştiu ce mă aşteptam să-mi spună... Nu mă aşteptam, însă, să-mi propună să fiu om de legătură cu PSUC din Spania.

Călătoria până în Catalonia – îndelung dorita călătorie! – a fost foarte grea. Am luat valiza cu toate hainele Margaritei, haine şi scutece pentru Lluís şi doar un schimb pentru mine. Am mai luat o broboadă, pe care mi-am legat-o de gât în aşa fel încât, atunci când Lluís voia în braţe, îl aşezam în broboadă. Margarita mă ajuta să duc un coş cu merinde pentru călătorie.

În timpul acelor lungi ore cu trenul îmi spuneam că fac ce era mai bine, că nu puteam să dau înapoi, durerea mea nu se putea asemui cu suferinţa cumplită, insuportabilă a atâtor femei din lagărul de concentrare, trebuia să duc lupta mai departe, nu puteam să fiu egoistă, dacă învăţasem ceva în lagăr erau tocmai toleranţa şi generozitatea. Acum, era rândul meu să fiu generoasă, nu mă puteam gândi la mine, trebuia să lupt, şi mângâiam pletele Margaritei, care dormea sprijinită de mine, şi nu îngăduiam să-mi scape nicio lacrimă.

Am fost luată în evidenţă la Portbou. Ştiam pe unde trebuia să trec, la vamă se afla un colaborator al partidului care ne cunoştea şi mi-am păstrat calmul. După şederea în lagăr, momentele de tensiune deveniseră relative şi nu mă prea chinuiau pe dinăuntru, iar pe dinafară le stăpâneam.

N-am spus cu ce tren ajung la Barcelona, nu voiam să fiu aşteptată. Am coborât la Estació de França, am mers până la barul care-mi fusese indicat şi, cu ajutorul Margaritei, i-am schimbat scutecele lui Lluís. La plecare, am vrut să le arunc, iar fata de la bar mi-a răspuns cu parola „Vi le arunc eu". I-am dat scutecele cu microfilmul şi am dispărut.

După ce am ieşit, am zăbovit să văd oraşul, să-l simt. După şaptesprezece ani, Barcelona mi s-a părut cenuşie.

3

NU NE-AM ÎNȚELES cât timp urma s-o lăsăm pe Margarita. Știam că, dacă trebuia să fac un drum, una era să las un copil în casa unei prietene, și cu totul alta, să las doi.

Ce am simțit în primele zile acasă, nemaiauzind pașii în sus și în jos pe hol sau sporovăiala veselă a micuței mele de patru ani... Simțeam un gol în suflet. Nu-i spuneam asta lui Felix. Presupun că amândoi am încercat să facem mai puțin dureroasă pentru celălalt drama pe care o trăiam.

Aveam naționalitate dublă deoarece mă căsătorisem cu Albert, iar asta-mi permitea să călătoresc fără probleme. Așa că m-am trezit cu mai multe sarcini de îndeplinit pentru partid și cu posibilitatea de a călători mai des la Barcelona, Madrid, Zaragoza... Să merg la Barcelona însemna s-o pot vedea pe Margarita și să sufăr fiindcă voia să plece cu mine sau fiindcă nu-mi acorda atenție.

La microfilme, pe care le ascundeam în tubul cu pastă de dinți atunci când nu le piteam în scutecele lui Lluís, s-au adăugat pachete, adesea cu materiale de propagandă, alteori cu documente. Preferam să nu știu. Mă cazam la un hotel, nici prea simplu, nici prea scump. Odată instalată, luam un taxi, mă duceam la omul de legătură, predam pachetul și mă întorceam. Era foarte important să fiu punctuală; dacă omul de legătură întârzia mai mult de cinci minute, plecam și mai încercam a doua zi, la aceeași oră.

Cu Avelina aveam o relație cordială, dar foarte rece. O văzusem pe Margarita și mi se păruse moale. Nici măcar nu rămăsesem la prânz, fusesem nevoită să iau trenul. De data aceasta, nu m-am instalat la niciun hotel în Madrid, fiindcă urma să plec în aceeași zi. Am luat un taxi și l-am rugat pe șofer să se plimbe o vreme.

– Accentul dumneavoastră e catalan, nu-i așa?

– Da, domnule, sunt catalană.

– Cunoașteți Madridul?

– Puţin, am răspuns fără chef. Nu vorbisem deloc pe parcursul călătoriei cu tovarăşa María González care, la fel ca mine, era om de legătură. Stătuserăm în acelaşi vagon o noapte întreagă, iar acum nesuferitul ăsta de taximetrist avea chef de vorbă...

– Uitaţi, Palatul Regal. Când eram mic, locuiam la mansardă, în apropiere, şi mă uitam cum se schimbă garda. Mi-au rămas întipărite în minte cuvintele tatălui, care repeta la nesfârşit: „Uitaţi, copii, ce risipă, iar noi trăim în mizeria asta."

Eu nu ziceam nimic, până s-a făcut ceasul şi i-am dat adresa exactă.

– N-aţi avut încredere în mine şi bine aţi făcut. Nu vă încredeţi în taximetrişti, fiindcă sunt toţi nişte franchişti.

– Cât vă datorez?

– Nimic, doamnă, e din partea casei.

Am fost atât de uluită, încât nici n-am avut timp să-i mulţumesc. Mi-a fost însă limpede că ceea ce făceam era primejdios.

În următoarea călătorie, am fost pentru a doua oară la Zaragoza şi am cerut partidului să nu mă mai trimită. Erau prea mulţi militari, deveneam agitată şi, în ciuda a ceea ce credeam, m-am gândit că eu însămi m-aş putea trăda. Nici la Barcelona lucrurile nu erau uşoare.

Omul de legătură aştepta lângă piaţa Universităţii, într-o prăvălie, într-o zi în care aveau loc represalii pe străzi. Am cerut proprietarului stabilimentului adresa fiului său.

– Fir-ar a naibii de treabă! Asta mai lipsea, să intre în politică!

Am albit, dar fata de la bar a ieşit şi mi-a făcut semn din cap să o urmez. După ce ne-am îndepărtat îndeajuns de prăvălie, mi-a spus că era sora lui şi că tatăl nu trebuia să ştie nimic. Am însoţit-o acasă la ea, unde băiatul mi-a dat întâlnire a doua zi la staţia de metrou din Plaça Catalunya şi parola.

A doua zi s-a înfiinţat un copilandru care trebuie să fi avut şaisprezece sau şaptesprezece ani. A rostit parola, i-am dat pachetul şi apoi am făcut imprudenţa de a-l urmări, voind să fiu sigură că nu fusese arestat.

Pe drumul de întoarcere în Franţa m-am simţit obosită, foarte obosită. L-am luat pe Lluís cu certitudinea că poate făceam o treabă bună pentru partid şi poate funcţia mea era importantă, dar viaţa mea era un haos.

– Nu arăţi bine, mi-a zis Felix.

– Nu ştiu cât o s-o mai pot ţine aşa.

– Cât vrei, nimeni nu te obligă la nimic.

– Nu, nu e asta, eu aş putea merge mai departe... Dar Margarita nu e bine.

– A plâns mult când ai plecat?

– Nu a plâns deloc, dar are o privire de fetiţă tristă, şi nu e drept să aibă o copilărie tristă. În afară de asta, a avut o problemă cu pielea, o iritaţie pe care medicii nu ştiu să i-o vindece.

– Neus, dincolo de munca pentru partid trebuie să ne gândim la copilăria copiilor noştri.

– În septembrie ar trebui să înceapă şcoala, iar ideea de a o şti într-o şcoală franchistă îmi întoarce stomacul pe dos. Nu e ceea ce vreau pentru ea. Trebuie să primească o educaţie bună.

– Neus, pe mine nu trebuie să mă convingi... A sosit momentul să te ocupi de ei. După următoarea misiune, te retragi. Nu-ţi spun nimic ca să nu complic lucrurile, dar nu l-am mai văzut pe omul de legătură... Asta mă roade pe dinăuntru.

N-am mai spus nimic. Am privit teancul de scrisori care-mi erau adresate şi am aşezat-o pe cea de la Tití deasupra. Am citit-o în odaie, înainte de a desface valiza. La următoarea călătorie, aveam s-o iau pe Margarita acasă şi aveam să trecem pe la Tití, fiica mea Tití.

4

CÂND I-AM SPUS că se întoarce acasă, n-a ţopăit de bucurie. Nu că m-aş fi aşteptat la asta, însă mă îndurera gândul la ce-i putea trece prin căpşorul unei fetiţe de şase ani, din pricina luptei mele pentru cauză.

În timp ce îşi lua rămas-bun, mi-am amintit cum, pe când era foarte mică, o lăsasem o săptămână la Sarlat cu părinţii mei. Când s-a văzut urcată în tren, iar pe tata, rămas jos, a început să plângă şi să strige: bunicule, bunicule! A trebuit s-o ţin, fiindcă mi s-ar fi strecurat printre mâini. De data aceasta, le-a trimis sărutări ca o fetiţă mare şi n-a plâns până n-a urcat în tren. Când a adormit, învinsă, am mângâiat-o şi i-am cerut iertare la fiecare mângâiere.

Titi ne aştepta în gara din Limoges. Întotdeauna îmi prindea bine s-o revăd. Nu ne vizitam prea des, dar cum fiecare o purta pe cealaltă în suflet, orice revedere era plină de afecţiune. Însă întâlnirea cu ea mă purta înapoi la lagăr, la moarte, la promisiunea noastră.

Când am ajuns la Paris, trebuia să trecem să-l luăm pe Lluís, de care avea grijă o prietenă, dar ne-am dus direct acasă. Am deschis uşa şi am lăsat-o pe Margarita să intre înaintea mea. Nu se auzea nimic, casa era aproape în întuneric, dar haina lui Felix atârna în cuier.

Când am auzit zgomotul scaunului, Margarita a rupt-o la fugă. Am văzut silueta lui Felix în penumbră, lăsându-se în jos şi desfăcând braţele. Am vrut să-i las singuri. Margarita, la fel ca mine, era a tatei.

Felix a găsit de lucru la compania aviatică Hispano-Suiza, în Bois-Colombes, şi a renunţat la slujba din PCS. Era o veste bună, trebuia să fim mulţumiţi şi făceam tot posibilul să fim. În 1960, când compania a oferit apartamente lucrătorilor, am acceptat să plecăm fără regrete şi ne-am mutat în nordul Parisului, la Sarcelles.

Mie mi-ar fi plăcut o casă, chiar şi mititică, un apartament la parter, pentru ca cei mici să aibă o viaţă mai ca la sat, însă nu mă puteam gândi la ce mi-ar fi plăcut. Felix se îngrijea de pivniţa de vinuri a restaurantului pentru angajaţii companiei... O muncă necalificată pentru un om

calificat ca el, o slujbă amărâtă pentru nişte bieţi exilaţi... Mă înfuria faptul că trebuia să-şi câştige existenţa aşa, dar trebuia să fiu mulţumită... Citea în continuare foarte mult, iar lectura îl făcea să se simtă mai împlinit decât sticlele pe care le purta în sus şi-n jos pentru a aduce un salariu în casă.

Poate aş fi găsit de cusut, dar m-am gândit că nu, n-aveam chef, voiam să mă ocup de copii, iar cu salariul lui Felix aveam să ne descurcăm. Firește, atât eu, cât şi el am lucrat în continuare pentru PSUC şi pentru PCS. Comuniştii francezi ne sprijineau. Am devenit prieteni foarte buni cu Jeanne şi Georges Delaux. Ne-au ajutat foarte mult şi adesea rămâneam acasă la ei.

– Copii, a venit tata, am strigat când am auzit uşa.

– Neus, am venit cu Pierre şi cu Isabel, soţia lui, m-a anunţat Felix, pe când intrau.

– Bună, îmi pare bine, i-am întâmpinat întinzându-le mâna. Pierre, Felix mi-a vorbit de tine. Dar poftiţi, poftiţi. Isabel, tu eşti spaniolă, nu?

– Da, exilată, la fel ca voi.

– Neus, stăteam de vorbă azi cu Pierre. Când am auzit ce mi-a spus am chemat-o pe Isabel fiindcă voiam să-ţi explice ea însăşi mai bine, a zis Felix.

– Ce trebuie să-mi explici?

– Şi eu am luptat în Rezistenţă.

– Dar luaţi loc, luaţi loc, o să fac cafea. Nu-mi spune, erai şi om de legătură.

– Exact.

– O, nu mă satur să tot repet, noi, femeile, am fost de bază în Rezistenţă, o zic eu şi o zice de Gaulle, chiar dacă nu ni s-a recunoscut rolul acesta, am spus ca de obicei, pentru a ne fi recunoscută munca.

– Trebuie să-ţi spun că eu primesc o pensie din partea guvernului francez pentru colaborarea mea cu Rezistenţa.

– Ce spui?

– Ce-am spus, Statul ne-a recunoscut contribuţia şi primesc o pensie.

– Drăcie! Şi cum se poate ca eu să nu fi aflat? Cum se poate ca niciun fost luptător în Rezistenţă să nu-mi fi spus nimic, niciodată? m-am întrebat, înfuriată. Sunt lucruri pe care nu reuşesc să le pricep!

De atunci, am început o adevărată bătălie pentru a dovedi că luptasem în Rezistenţă şi mi-am cerut pensia. A durat trei ani până ce am primit-o, dar mi-au plătit fiecare lună din cei trei ani de luptă.

– Felix, n-am mai văzut niciodată atâţia bani pe libret. Ce-ai zice dacă am cumpăra nişte mobilă?

– Ar fi bine.

– Mă gândisem să cumpărăm şi un televizor şi o canapea.

– De ce avem nevoie de un televizor? a întrebat, surprins.

– Ca să ne petrecem timpul, ca alţi oameni.

– Să ne petrecem timpul? Aşa trebuie să ne petrecem timpul?

– La televizor dau desene animate şi copiilor le-ar plăcea.

– Copiii n-au decât să citească.

– Felix...

5

ACASĂ, LE VORBEAM copiilor despre meleagurile mele, despre Catalonia, despre Războiul Civil, despre ce însemna Republica şi îi lămuream de ce şi noi şi bunicii trăiam în exil, ce însemna exilul. Le povesteam despre al doilea mare război, un război între multe ţări, despre cum luptasem în Rezistenţă, despre faptul că fusesem într-o închisoare şi apoi, vreme de cincisprezece luni, într-un lagăr de concentrare nazist, al unor nemţi foarte, foarte răi care-au clădit un fel de temniţe uriaşe unde ucideau oameni, dar pe alţii îi sileau să lucreze, ca pe mine.

Margarita trebuie să fi avut vreo unsprezece ani şi Lluís opt, când, într-o noapte oarecare, ne-am aşezat după cină să ne uităm la televizor. Felix şedea pe fotoliu şi eu pe canapea, cu câte un copil de o parte şi de alta. Când s-a încheiat emisiunea la care ne uitam, copiii au început să se roage să-i mai las, mama, doar puţin, dar eu le-am spus că era ora de culcare şi că mâine avea să fie altă zi. Însă tocmai când m-am ridicat să opresc televizorul am văzut că începea documentarul *Nuit et brouillard*, de Alain Resnais.

Auzisem despre el, dar nu-l văzusem. M-am aşezat pe canapea de parcă m-ar fi lovit ceva, am luat perniţa în braţe, m-am uitat la Felix, care a încuviinţat din priviri, şi le-am spus că o să vedem un reportaj dur despre ce făcuseră naziştii aceia răi de care le vorbisem.

Muzica şi genericul de început m-au cutremurat... Apoi, un cer limpede şi o pajişte... Şi camera de filmat care se retrăgea, mărind unghiul de vedere şi dezvăluind gardurile de sârmă ghimpată... Camera arăta ce se afla în afara lagărului, dar ea era înăuntru. Vocea naratorului numea lagărele. Când a spus Bergen, am simţit o strângere de inimă, imediat după aceea Ravensbrück, şi o strângere de inimă se alătura următoarei, credeam că nu eram pregătită să văd documentarul şi simţeam, fără să o văd, privirea lui Felix aţintită asupra mea.

Am urmărit reportajul cu inima strânsă. Pe măsură ce se derula, îmi spuneam că mă înşelasem, copiii erau prea mici pentru a afla toate ororile acelea, grozăvii greu de urmărit chiar şi de către adulţi.

Două mii de spanioli care au murit construind scara de piatră de la Mauthausen.

Să mori cu ochii deschişi.

Păr pentru ţesături.

Oase pentru chirpici.

Trupuri pentru săpun.

Piele... şi desene.

Şi, între atâtea orori, doar o rază de lumină: o reţetă de crab *à la basque*.

Cadavre peste cadavre.

Trebuia să le acopăr ochii.

Capete retezate, adunate într-un coş.

Alte cadavre.

Mâinile mele tremurânde peste ochii lor şi inima mea zdrobită, strânsă, îndurerată.

Îi va accepta viaţa de zi cu zi?

Nouă milioane de morţi.

Încremenită pe canapea, cu emoţiile răscolite, simţeam că moartea pe care o purtam înlăuntru se ridicase la suprafaţă. Simţeam că, dacă m-ar fi atins cineva, m-aş fi topit. Deşi experienţa din lagăr era încă prezentă, mi se părea incredibil că trecusem prin ceea ce tocmai văzusem, mi se părea imposibil.

– Felix, dacă aş fi ştiut că...

– Mamă, de-asta strigi noaptea? a întrebat Lluís.

Am încremenit, m-am uitat la Felix, care nu zicea nimic, şi am văzut cum Margarita se strâmba mustrătoare la Lluís.

Apoi... tăcere.

Margarita, copilita mea isteaţă, s-a ridicat de pe canapea.

– Hai, Lluís, să mergem la culcare, că e târziu şi mâine o să ne fie somn la şcoală.

Lluís a ascultat-o şi a urmat-o.

– Nu aşa de repede, ce se întâmplă?

– E foarte târziu, mamă.

– Nu e târziu. Chiar dacă nu pare, reportajul a durat doar o jumătate de oră, o jumătate de oră din cea mai groaznică oroare, mi-am spus.

– Lluís, de ce spui că strig noaptea?

– Mamă, lasă-l în pace.

– Neus, să-i ducem la culcare, a zis Felix, încercând să mă calmeze.

– O clipă!

– Nu te enerva acum, să-i ducem la culcare, a repetat răbdător.

– Margarita? i-am spus, întrebătoare.

– Da, mamă. Strigi noaptea. Gata, acum ştii.

L-am privit pe Felix şi l-am ascultat. Am dus copiii la culcare, s-au îmbrăcat în pijama şi le-am spus noapte bună.

– Margarita, Lluís, poate am greşit, sunteţi prea mici ca să vedeţi asemenea grozăvii, dar acum nu mai pot face nimic. Gândiţi-vă că mama s-a putut întoarce şi vă iubeşte mult.

– Noapte bună, mamă, a zis Lluís.

– Stai liniştită, mamă, a adăugat Margarita, conştientă de faptul că numai liniştită nu eram.

Felix mă aştepta pe canapea.

– Îmi spui, te rog, ce fac noaptea?

– ...

– Iartă-mă, dar sunt tulburată şi nu înţeleg nimic.

– Neus, noaptea ai coşmaruri şi da, strigi.

– De ce nu mi-ai spus? Ţi se pare normal să ştie copiii şi eu nu? l-am întrebat, supărată.

– Nu, presupun că nu... Dar dormi şi strigi, te ridici şi rămâi aşezată în pat... Sunt nopţi în care ei te aud şi vin încoace. Eu îi liniştesc şi-i duc înapoi în pat.

– Dumnezeule! Şi cum de nu-mi amintesc nimic? Cum e posibil să strig, să mă ridic în pat şi să nu-mi dau seama? l-am întrebat, întristată.

– Întotdeauna am crezut că e din cauza pastilelor. Eşti adormită, dar subconştientul tău nu-şi află odihna.

– Întotdeauna? Ce tot zici? De când am coşmaruri?

– Dintotdeauna, Neus. Întotdeauna ai dormit prost.

– Mereu mă scol obosită... am spus, încercând să înţeleg.

– Nu o mai suci pe toate feţele, să mergem la culcare.

– La culcare... Eu, care spuneam că n-am coşmaruri, eu, care citeam în scrisorile prietenelor deportate că cel mai cumplit lucru erau coşmarurile, şi mă socoteam norocoasă.

Am luat pastila de dormit şi m-am întins în pat, copleşită de impresiile pe care mi le lăsase reportajul şi de frică. A fost prima dată când, trezindu-mă, mi-am amintit coşmarul, şi am adăugat amintirii groazei din lagăre groaza nopţilor, pe care o târam după mine ziua.

Intram la Ravensbrück, vedeam luminile acelea puternice, corbii, fumul... Apoi, eram închisă în *Block*, îmi vedeam dungile de pe uniforma de deţinută, nu mai aveam păr. Voiam să-l imit pe Charlot, dar saboţii erau atât de grei, încât nu reuşeam nici măcar să ridic picioarele. Când ieşeam la *Appellplatz* mi-era foarte frig. În curte vedeam un grup de femei, şi ele aliniate, erau femeile cu copii agăţaţi de poalele fustelor. Mă uitam la copii şi-l vedeam pe Lluís, care se uita la mine. Mă cuprindea disperarea. O căutam pe Margarita şi o vedeam şi pe ea, purta haina cu dungi... Voiam să dau fuga la ei, dar trupul mi-era împietrit.

M-au deşteptat propriile mele ţipete. M-am ridicat în capul oaselor. Felix îmi trecea mâinile prin păr.

– Sunt trează.

– Neus...

– Am avut un coşmar şi sunt trează.

– Înseamnă că azi s-a schimbat ceva...

– Îmi aduc aminte perfect coşmarul, era cumplit, Felix, cumplit!

– Vrei să vorbim despre el?

– Eram la Ravensbrück şi copiii erau în lagăr.

– Neus... A fost doar un vis, acum trebuie să încerci să dormi.

– Şi fac asta în fiecare noapte, la naiba, în fiecare noapte?

– Neus, nu strigi aşa de tare în fiecare noapte. Sunt nopţi în care strigi, altele în care nu-ţi găseşti locul, altele în care te ridici şi altele în care nu te ridici.

– ...

– Uneori, mai şi plângi.
– Dumnezeule... Şi copiii?
– Copiii te aud uneori, doar în unele nopţi.
– Bieţii mei copii!
– Nu te gândi la asta, Neus, nu te gândi la asta. Dormi.

6

M-AM CUFUNDAT cu totul în munca de partid, încât am ajuns să lucrez pentru PSUC şi PCS atât la Sarcelles, cât şi la nord de Île-de-France. Străbăteam Pierrefitte-sur-Seine, Saint-Denis, Suresnes, Garges-lès-Gonesse... Mă întorsesem.

La Sarcelles se construia mult. Majoritatea muncitorilor erau spanioli şi portughezi care trăiau în condiţii mizerabile.

– Mi-amintesc când a trebuit să muncesc la câmp, imediat după ce m-am întors din exil, îmi spunea Felix. Iar eu îl băteam la cap să-mi vorbească despre asta, fiindcă nu prea vorbea niciodată despre ce i se întâmplase în timpul războiului.

– Ne-au luat din lagărul Argelers şi ne-au mutat în Le Beauce, la muncă forţată. Ne-am trezit la cules de sfeclă, era o muncă istovitoare şi ne apuca disperarea. Eram un grup de muncitori, m-am împrietenit cu un arhitect şi un profesor de filozofie, şi eram toţi acolo, culegând sfeclă... Ţăranul era om de treabă, dar situaţia ne depăşea. A sosit şi dimineaţa în care am spus că ajunge, gata, nu mai culeg sfeclă. Bietul om m-a rugat frumos să mă ridic din pat, să lucrez puţin sau mult, fiindcă altfel trebuia să anunţe jandarmii. I-am zis să-i anunţe, nicio problemă. Aşa am ajuns înapoi la Argelers.

– Şi ai evadat...

– Iar acum, aceşti compatrioţi se spetesc muncind şi sunt siliţi să locuiască în barăci. Trebuie să facem ceva pentru ei.

Am cerut casei de cultură din Sarcelles să ne cedeze nişte spaţii şi-am început să ţinem cursuri pentru adulţi. Ne-am gândit că trebuie să le oferim noţiuni de bază de franceză şi să-i pregătim puţin în dreptul muncii, ca să nu fie înşelaţi, dar a trebuit să oferim şi lecţii de alfabetizare, ce Spanie vitregă le era patrie!

Ne-am trezit că vin şi copii, aşa că într-un fel sau altul trebuia să-i ţinem ocupaţi. M-am purtat de parcă aş fi avut cu treizeci de ani mai puţin: le-am spus poveşti şi basme populare, i-am învăţat câteva cântece şi i-am încurajat să facă o reprezentaţie, cum făcusem cu copiii

din tabără. Şi mă ocupam, din nou, cu cerşitul. Nu mă săturam. Strângeam tot ce puteam pentru a ajuta familiile şi pentru ca, de Crăciun, toţi copiii să primească un cadou.

Primăriţa din Garges-lès-Gonesse, care era comunistă, ne-a cedat un local. Mergeam acolo duminica şi organizam întâlniri sindicale, pentru ca toţi să afle cum şi pentru ce muncea partidul, ca să ştie să se apere.

Viaţa noastră a devenit din nou o goană neîntreruptă, presărată cu emoţii. Să înveţi un adult cum să ţină un creion, să vezi cum învaţă să-şi scrie numele alături de tine, să asculţi cum citeşte cu greutate un cuvânt şi apoi îţi caută încuviinţarea din priviri, să vezi cum li se luminează ochii... Era un mod minunat de a petrece după-amiezile de duminică. Însă Margarita şi Lluís creşteau văzând cu ochii.

Margarita avea şaisprezece ani când, într-o bună zi, printre scrisorile pe care le primeam eu şi Felix, am găsit una adresată ei. Era din partea guvernului german.

– Mamă, sunt invitată, ca fiică de deportată, să vizitez lagărul de la Ravensbrück.

– Nu ştiam că se organizează asemenea excursii. Ce părere ai? i-am spus, curioasă.

– M-a luat prin surprindere, dar mi se pare un lucru bun. Se face dintr-un motiv anume.

– Se face pentru a-i ajuta pe copiii noştri să poată înţelege măcar puţin prin ce-am trecut. N-o să fie o călătorie frumoasă, Margarita, am vrut s-o previn.

– Cred şi eu, mamă, dar vreau să merg, a răspuns cu hotărâre.

– Nu vrei să te mai gândeşti puţin?

– Vreau să merg.

– Bine, i-am spus, gândindu-mă că luase decizia potrivită.

Când a venit Felix, Margarita l-a anunţat că se duce să viziteze Ravensbrück.

– Să vizitezi lagărul unde a fost mama ta? Nu ştiu...

– Nu cu mama, cu alţi copii de deportaţi, fără părinţi.

– Nici vorbă! a exclamat Felix, categoric.

– Dar am vorbit deja cu mama.

– Neus! a strigat Felix. Nu purtăm şi noi o discuţie înainte de a lua hotărâri?

– A deschis scrisoarea, am stat de vorbă şi mi s-a părut în ordine.

– Ei bine, mie nu mi se pare.

– De ce anume vrei s-o protejezi? De un trecut pe care trebuie să-l cunoască?

– Neus, nu vreau s-o protejez de trecut, dar cred că nu e suficient de mare încât să meargă singură.

– Tată, nu mă duc singură, o să merg cu alţi copii de deportaţi.

– Margarita, înţelegi ce vreau să spun, a zis Felix.

– Am şaisprezece ani, nu mai sunt un copil, tată.

– Una e să nu mai fii copil şi cu totul alta e să faci o călătorie aşa departe fără noi.

– Eu vreau să merg!

– Iar eu cred că trebuie să meargă, i-am întrerupt. Felix, totul e organizat de guvernul german şi vor participa tineri din multe ţări!

– E prea tânără, a spus el cu voce scăzută.

– Eu am încredere în ea.

– ...

– Tată?

– Bine...

Era anul 1967. Margarita a plecat împreună cu fata şi cu băiatul unor deportaţi pe care-i cunoştea. Încercasem s-o ferim în iulie, când mergeam cu Lluís în taberele pe care le organiza compania la care lucra Felix, dar călătoria asta era diferită, foarte diferită.

Am condus-o la gară. Fata mea era cea care lua trenul... În gara aceea, am simţit trecerea implacabilă a timpului: în valiza cea nouă pe care o ducea, în drumul pe care începea să-l facă singură.

Cât timp a fost plecată m-am gândit mult la viitorul ei, la viitorul amândurora. Se făceau mari şi voiam să le oferim o educaţie bună, aşa că m-am gândit să mă întorc la muncă.

– Cum a fost călătoria?

– Bine, foarte bine, mi-am făcut multe prietene.

– Asta e bine, întotdeauna e bine. Eşti obosită?

– Puţin, dar sunt bine.

– Ţi-e foame? Ai mâncat ceva în timpul călătoriei?

– Am mâncat, dar mi-e foame din nou.

– Atunci, hai să mâncăm...

Am ajuns acasă şi s-a dus să-şi desfacă valiza. Eram singură în bucătărie, pregătind cina, când am continuat discuţia.

– Eraţi mulţi?

– Foarte mulţi!

– Şi unde v-au cazat?

– În bungalouri, într-o tabără pentru tineri germani, în apropiere de un lac. Eram tineri din aproape toate ţările din Europa! Însă mai curios a fost că nu erau diferenţe între noi. A fost o experienţă foarte intensă. Toţi ne simţeam... Cum să spun? Aproape fraţi. Aveam aceleaşi amintiri de familie, aceleaşi idealuri de pace.

– Ce frumos e ce povesteşti! V-au dus să vizitaţi Berlinul?

– Da, şi alte oraşe. La Berlin ne-au dus să vedem un monument al victimelor din al Doilea Război Mondial. Urcam cu Maria nişte scări de piatră, când un bărbat în vârstă ne-a auzit sporovăind în spaniolă. Ne-a oprit şi ne-a întrebat ce facem acolo. I-am spus şi s-a emoţionat. Ne-a mărturisit că era neamţ şi făcuse parte din Brigăzile Internaţionale. Apoi, rămăsese în Franţa, să lupte în Rezistenţă. Era în vizită. Nu voia să se întoarcă în Germania. La despărţire, ne-a îmbrăţişat şi ne-am emoţionat şi noi.

– Câte experienţe, nu?

– Multe, mamă, mi-a spus şi m-a privit cu atenţie. Nu mă întrebi de lagăr?

– Aşteptam să-mi vorbeşti despre el când voiai, i-am răspuns.

– Mamă, a fost ciudat. Am văzut lagărul din exterior. Nu se putea intra, înăuntru era ocupat de Armata Roşie... Fostele case ale militarilor SS sunt în ruine.

– Şi barăcile din lagăr?

– Le-am văzut de departe. Am văzut lacul... a zis cu voce scăzută. Mamă, nu ştiu ce-am simţit acolo.

– Nu-i nimic, n-ai de ce să ştii şi nici, cu atât mai puţin, să poţi vorbi despre asta.

– Mi-a plăcut foarte mult să-i cunosc şi pe alţii care, la fel ca mine, sunt copii de deportaţi.

– E bine că au organizat aşa ceva şi că puteţi avea experienţe comune. Şi voi purtaţi o parte din povara asta...

– ...

– Margarita, mi-ar fi plăcut ca totul să fi fost altfel, să fi crescut în Catalonia, să...

– Mamă, mie-mi place Franţa.

– Dar...

– Ştiu, ştiu, dar nu e vorba de asta, m-a întrerupt. Mamă?

– Da?

– Mi-am făcut o prietenă pe nume Ana, care e din Cracovia m-a invitat pe la ea în vara următoare. O să mergem să vizităm Auschwitz-ul.

– Abia ai sosit şi te gândeşti deja să pleci din nou? am întrebat-o, râzând. Nu-i spune nimic tatei, deocamdată.

7

GÂNDINDU-MĂ LA COPIII mei şi la viitorul lor, am răscolit cerul şi pământul în încercarea de a-mi dovedi calificarea de soră medicală. Trecuseră treizeci de ani de când îmi obţinusem diploma. Nu mai profesasem de când venisem în Franţa la tratament şi, în acelaşi timp, făceam curăţenie prin case, şi fusesem suficient de isteaţă ca să nu spun că am fost soră medicală la Ravensbrück. Îmi câştigasem viaţa cosând şi lucrând pentru partid, dar încă îmi curgea prin vine pasiunea pentru profesia mea. După nenumărate demersuri, Consulatul Spaniei mi-a recuperat datele şi mi-au putut întocmi un document care să ateste faptul că obţinusem calificarea de soră medicală în ţara mea. Am făcut un curs de actualizare şi, pentru că era nevoie, am găsit de îndată de lucru la clinica Alexis Carrel din Sarcelles.

M-am prezentat la interviu, mi-au arătat clinica şi mi-au cerut măsurile de la haine şi de la pantofi. Puteam începe de săptămâna următoare, trebuia să-mi aduc eu ciorapii.

Eram deja la infirmerie, în cabinetul infirmierelor, cu trei sferturi de ceas mai devreme decât mă chemaseră. Mi-au dat uniforma şi m-am dus să mă schimb. Aveam timp, aşa că nu m-am grăbit defel. Ciorapii albi. Halatul alb. O eternitate între prima oară şi aceasta.

Îmbrăcată în alb din cap până-n picioare, mă simţeam mai mult Neus decât deportată, mai mult Neus decât nevastă, mai mult Neus decât mamă.

M-am aşezat. Aşezată, aşteptam momentul pentru a deschide uşa şi a mă întoarce la serviciu.

Nu aveam emoţii.

Eram mulţumită.

– O să acorzi îngrijiri postoperatorii. Azi lucrezi cu Geraldine, m-a informat infirmiera-şefă.

– Perfect.

– O zi bună!

– Mulţumesc. E o zi bună – o zi de un alb radiant, mi-am spus.

Lucram de o săptămână şi parcă o făcusem dintotdeauna. Să am grijă de oamenii care se refac după o operaţie, de cei care se simt mai bine şi de cei care o duc mai greu şi, poate, nu vor scăpa cu viaţă, era o muncă mulţumitoare, care mă împlinea.

Dar...

Păcat de „dar"-uri...

Simţeam că nu mai aveam puteri. La sfârşitul fiecărei zile eram istovită.

Dar nu mă plângeam.

Nu mă puteam plânge.

După atâta moarte, cum să mă plâng fiindcă obosesc făcând o muncă extraordinară?

Poate nici nu eram atât de obosită...

Rinichiul şi diafragma, după mulţi ani, îşi reveniseră.

Oboseala şi durerea de cap stăruiau, dar mă simţeam mai bine.

Luam în continuare pastile de dormit.

Ziua mă hăituiau în continuare coşmarurile nopţii.

Luam în continuare anxiolitice.

Trăiam în continuare.

Eram, în continuare, o supravieţuitoare.

M-am întors la Consulatul Spaniei din Paris în anul următor, prin 1968. Se sărbătorea Anul Internaţional al Drepturilor Omului şi în faţa consulatului ne-am strâns vreo patru sute de femei spaniole. Înăuntru am intrat vreo douăzeci. Era hărmălaie, iar angajaţii de la consulat şi poliţiştii se uitau la noi surprinşi. Am urcat în goană pe scări până la biroul consulului, care părea speriat.

– Am venit să apărăm drepturile deţinuţilor politici din ţara noastră, a spus una dintre femei.

– Dacă sunt la închisoare înseamnă că au făcut ceva rău şi plătesc consecinţele.

Am simţit că-mi fierbe sângele.

– Da, au făcut ceea ce n-aţi făcut dvs. Deţinuţii noştri ne-au apărat ţara pentru a avea democraţie şi libertate! i-am răspuns.

Între timp, de afară răzbătea un tărăboi grozav. Femeile strânse în faţa clădirii pătrundeau, treptat, în consulat.

– În caz că nu ştiţi, am adăugat, Spania face parte din Naţiunile Unite, iar Naţiunile Unite respectă Declaraţia Universală a Drepturilor Omului, aşa că e ceva care nu merge, dar nu e vorba de noi.

Atunci s-a ridicat şi a aruncat o privire către unul dintre poliţiştii care intraseră în birou şi care, în acelaşi timp, ne privea pe noi. Nu ştia ce să facă!

– Acum o să vă citim rând pe rând cele treizeci de articole ale Declaraţiei Universale a Drepturilor Omului. Mă bucur că vreţi să le ascultaţi în picioare, i-am spus rar şi răspicat.

A fost un moment încordat, dar solemn.

După ce am terminat lectura, am plecat mulţumite că luptam pentru o lume mai dreaptă, dar furioase pe lumea în care trăiam.

Când am ajuns acasă, Margarita şi Felix discutau dacă putea călători sau nu în Polonia.

– Hai, Felix, e aşa de entuziasmată... am zis eu.

– Tată, ţi-am spus, o să merg cu Anna să vizităm Auschwitz-ul, a repetat ea cu seninătate.

– Dar n-ai nevoie de patru săptămâni ca să vizitezi lagărul, a răspuns Felix serios.

– Nu, dar e şi o călătorie, mă duc şi în vacanţă.

– Eşti prea tânără ca să pleci atât de departe, singură, în vacanţă.

– Felix... l-am întrerupt. Nu se duce singură, ci cu o prietenă pe care şi-a făcut-o anul trecut.

– Anna, Lucina şi mai multe fete pe care le-am cunoscut, a adăugat Margarita.

– Dar nici nu ştim unde o să stai!

– Uite ce, Felix, cu asta nu sunt de acord. Se duce în casa fiicei unei deportate, nu ştiu despre ce deportată e vorba, însă e, mai presus de toate, o camaradă.

Atunci, a încuviințat din cap.

De data aceasta, n-am mai așteptat-o la gară, fiindcă nu ne spusese la ce oră sosea. Când m-am întors de la serviciu, abia am vârât cheile în ușă, că a venit și mi-a deschis. Am ridicat ochii și am privit-o îndelung.

– Mamă! m-a strigat și m-a privit cu un amestec de tulburare și încântare care m-au înfiorat.

M-a strâns puternic în brațe și-am simțit că mă îmbrățișează o altă femeie, nu o fată. M-a frecat cu palmele pe spate.

– Ce faci? Cum a fost? am întrebat, emoționată.

– Bine, mamă. Abia așteptam să te văd. Să intrăm.

Am urmat-o în camera ei. Avea valiza pe jumătate desfăcută. Ne-am așezat pe patul ei.

– Mamă, la Auschwitz am văzut ce era un lagăr. Am văzut barăcile, zidul unde erau executați... În ziua în care ne-am dus a fost vreme urâtă, ploua. Nu mai erau vizitatori în afară de noi și era cutremurător. Erau multe fotografii cu victimele. Am văzut cum arătau priciurile. Am văzut cutiile de Zyklon B pe care-l foloseau în camerele de gazare. Am văzut grămezi de valize, pantofi, ochelari, haine de copii... Toate astea te fac să intuiești măsura ororii, te simți în miezul tragediei.

– Margarita... am spus cu voce dulce, încercând să o înseninez.

– Unul dintre lucrurile care m-au impresionat cel mai mult a fost să pășesc pe drumul pe unde pătrundeau direct în Birkenau, cum îl construiseră anume pentru ca trenurile să-i poarte spre moarte... și i-a scăpat un suspin. Mamă, simt că toate acestea nu mai sunt o istorie povestită, ci o realitate crudă.

Am strâns-o în brațe. Mi-a părut rău că nu i-am putut oferi altă viață, că era silită să îndure o parte din această istorie care este realitate. Avea să fie pentru totdeauna fiica unei deportate, a unei exilate, cu o povară emoțională de niște dimensiuni pe care nici nu voiam să mi le închipui.

– Povestește-mi mai multe. Cum a fost călătoria? Nici nu vreau să mă gândesc ce-ați putut face un grup de tineri de șaptesprezece ani vreme de patru săptămâni în Polonia, i-am spus, pentru a alunga oroarea.

– Tu ce făceai la şaptesprezece ani? şi expresia feţei i s-a schimbat cu desăvârşire.

– N-aveam în cap altceva decât să merg la teatru, cu trupa din Guiamets.

– La Auschwitz m-am gândit la Guiamets, la cum mi-ai vorbit întotdeauna despre cei de acolo şi la cât de departe trebuie să te fi simţit.

– Mă simţeam departe de tot, Margarita, departe de lume, şi expresia i s-a schimbat din nou. Îţi aminteşti că ai fost uneori pe acolo, când erai mică? am întrebat-o, căutând puţină pace.

– Cel mai bine îmi aduc aminte că veneau să ne ia de la gară cu o căruţă trasă de-un catâr. Îmi plăcea la nebunie! a exclamat, zâmbind.

8

MUNCA DE INFIRMIERĂ mă epuiza şi nu acceptam oboseala. Întrucât mă simţeam mult mai bine decât cu ani în urmă, îmi displăcea ca munca să mă doboare. Am fost diagnosticată cu fotofobie, încă una dintre sechelele vieţii în lagăr, şi faptul de a purta ochelari cu lentile închise la culoare şi ramă lată m-a ajutat mult.

Am hotărât să renunţ la clinica Alexis Carrel şi să lucrez ca suplinitoare la spitalul Garges-lès-Gonesse şi pe unde s-o mai fi putut. A fost o modalitate potrivită de a câştiga bine şi de a nu lucra atâtea ceasuri, unul după altul, săptămână după săptămână. Asta-mi îngăduia să mă ocup mai mult de partid şi de munca uriaşă pe care o aveam de făcut în continuare, în ciuda trecerii anilor.

La Lyon am participat la o întâlnire a deportaţilor spanioli, foşti luptători în Rezistenţă. A fost o întrunire deosebită fiindcă a participat un grup de studenţi din Barcelona, care ne-au pus multe întrebări.

Atunci mi-am dat seama că exista o nouă generaţie care nu trăise războiul nostru, nici exilul, nici nimic din ce a urmat, dar care era interesată să cunoască aceste lucruri.

Când ne-au întrebat care a fost numărul de exilaţi care participaseră în mişcarea de Rezistenţă şi numărul de deportaţi am rămas fără răspuns.

– Mulţi.

– Foarte mulţi!

După ce am părăsit întâlnirea, unele femei am mai zăbovit să stăm de vorbă.

Discuţia ne-a deschis ochii, nici măcar nu ştiam aproximativ câţi suntem! Împreună cu Conchita Boix, Lola Casadellà, Anita Gimeno, María González şi María Llenas am hotărât să rămânem la Paris şi să ne apucăm de treaba asta.

Am înfiinţat o comisie a cărei coordonatoare eram eu – poate deoarece coordonasem ziarul UFSA şi cunoşteam multe dintre femeile

care trăiau în exil – pentru a alcătui un memorial al femeilor spaniole în cel de-al Doilea Război Mondial.

Copiii erau deja mari şi făceam ce voiam, iar eu voiam să muncesc. Deşi îi rezervam mai puţine ore, activitatea mea de soră medicală mă epuiza în continuare, aşa că am hotărât să mă pregătesc pentru un concurs pe post de funcţionar, o muncă de birou. Mai aveam patru ani până la pensie, când am reuşit să obţin un post de uşier la Ministerul Sănătăţii Publice din Paris.

Slujba era bună, am fost uşier pentru ministrul sănătăţii. Aveam un birou care, pe de o parte, dădea în al lui şi, pe de alta, în al ministrului muncii. Mă ocupam de organizarea agendei şi a recepţiilor. Pentru a ajunge în fiecare zi din Sarcelles la biroul din Paris trebuia să iau trenul, apoi metroul, apoi să schimb linia, dar pentru a-mi trece vremea în timpul călătoriei îmi luam întotdeauna la mine o carte, astfel încât drumul mi se părea scurt.

La Paris, profitam pentru a mă întâlni cu câte o colegă din comisie – înaintam foarte încet.

Fiecare dintre noi a întocmit o listă cu numele femeilor spaniole pe care le cunoşteam, cele exilate şi cele deportate. Apoi, le căutam. Era complicat, fiindcă erau răspândite peste tot, şi fiindcă noi, în calitate de femei, aveam mereu de lucru acasă.

Aveam multe date de contact şi adrese, aşa că dădeam câte o fugă ori de câte ori puteam. Vizitam una dintre femei, îi explicam ce vrem să facem şi o adăugam pe listă. Îi notam numele, unde locuia, dacă era din Rezistenţă sau dacă era deportată şi mărturia cui ne dusese la ea.

Fiecare femeie ne putea oferi date despre altele, dar adesea informaţiile erau foarte puţine. Le ştiau numele, ştiau că luptaseră în Rezistenţă în cutare sau cutare loc sau fuseseră deportate la cutare lagăr. Adesea, ştiau numele bătăliei, dar nu şi numele femeii.

– Ce vrem să facem e imposibil, a conchis o colegă la una dintre întâlniri.

– De ce spui asta? am întrebat, mirată.

– Fiindcă nu putem întocmi o listă riguroasă cu datele pe care le avem.

– Şi ce dacă? am replicat. Dacă nu e atât de riguroasă, va fi mai puţin riguroasă, dar vom avea memorialul. Le-o datorăm!

– Sigur că le-o datorăm, dar e de ajuns să spunem că, de exemplu, tovarăşa Nicolasa Oliva a fost deportată în Germania, după care a dispărut şi nu mai ştim nimic de ea?

– E de ajuns şi dacă asta e tot ce ştim. Cel puţin, îi consemnăm numele şi faptul că a existat, nu-i lăsăm amintirea să se risipească precum fumul în văzduh.

Ne înfioram toate numai la auzul cuvântului fum.

Am vizitat-o pe Sabina González, tovarăşa din detaşamentul de la Holleischen.

– Noi primeam în casă luptători din Rezistenţă ca un fapt firesc. Când s-au înfiinţat la noi soldaţii SS, am fost îndeajuns de curajoase pentru a nu-i lăsa să treacă şi pentru a tărăgăna lucrurile, ca oamenii pe care-i ascundeam să poată fugi prin spate. Unul era învăţător! Au urmat închisoarea, interogatoriile... Sufeream din cauza mamei, biata mamă...

– A murit la Ravensbrück, nu-i aşa?

– Da, nu a rezistat în iadul ăla.

– Cum o chema?

– Carme Bartolí. Notează, notează: Carme Bartolí. Biata mama... Ce bine că faceţi asta, Neus!

– Trebuie făcut! am exclamat.

– Bine, dar mă bucur să te văd! Îţi mai fac o cafea?

– Doar puţină apă.

– Mimí, Neus, Hélène şi Simone. N-o să le putem uita niciodată.

– Nu trebuie să le uităm niciodată... am spus, îndurerată.

Întâlneam şi alte femei care nu voiau să depună mărturie. Îmi spuneau unde fuseseră, numele vreunei alte femei, dacă şi-l aduceau aminte, şi-mi urau succes, dar n-aveau să vorbească niciodată, ar fi vrut să uite partea aceea din viaţa lor şi nu voiau să se întoarcă în timp.

Prima dată m-a surprins, ba poate chiar m-a deranjat. Însă pe măsură ce mă îndepărtam de casa şi de viaţa aceea, înţelegeam această alegere, un fel ca oricare altul de a încerca să supravieţuieşti, ascunzând, sau măcar încercând să ascunzi oroarea de propriul cuget. Nu puteam răscoli răni teoretic cicatrizate, trebuia să le respect mijloacele de apărare împotriva morţii pe care o purtau înlăuntru, zi după zi, an după an.

După câteva luni, colegele au renunţat treptat la această sarcină, nu fiindcă nu le-ar fi interesat proiectul, ci fiindcă le era greu să-şi găsească mai multe ceasuri pe zi. Mi-au lăsat listele pe care le întocmiseră şi câteva referinţe. Am hotărât să continuu lupta de una singură şi, când puteam, luam trenul, priveam cum aleargă peisajul pe fereastră şi băteam la uşa vreunei tovarăşe spaniole aflate în exil.

9

ONU A DECLARAT 1975 Anul Internaţional al Femeii.

Pe 8 martie 1975, exilatele spaniole ne-am dus să ne plângem la Consulatul Spaniei la Paris. Trecuseră treizeci de ani de la al Doilea Război Mondial şi treizeci şi şase de la Războiul Civil, şi încă suportam dictatura lui Franco.

De data aceasta, am scris o grămadă de scrisori denunţând franchismul şi persecuţia franchistă şi cerând eliberarea deţinuţilor. Mai mult, ne-am dus pregătite, ne însoţea un jandarm. L-am primit de îndată ce l-am solicitat. Nici lor nu le plăceau franchiştii...

La început, nici n-au vrut să ne deschidă, jandarmul s-a supărat, şi atunci ne-au lăsat să intrăm. Odată intrate, am cerut să-l vedem pe consul: sau venea, sau dădeam noi buzna în biroul lui. S-au dus să-l cheme. Ne-am grupat pe două şiruri lungi, iar el s-a aşezat în mijloc.

– Domnule, v-am adus aceste scrisori, l-a informat una dintre tovarăşe.

– Ce sunt astea? a întrebat şi le-a azvârlit pe jos.

– Asta e Spania lui Franco! i-am răspuns, furioasă.

– Sunteţi nişte nenorocite şi nişte pierdute.

– Uitaţi ce, dacă n-ar fi Ziua Internaţională a Femeii, v-aş arde două palme cum n-aţi primit nici de la mama dumneavoastră! am strigat.

S-a aşternut o tăcere mormântală. I-am întors imediat spatele, dar atunci l-am auzit pe jandarm.

– Dacă aţi fi făcut aşa ceva în afara consulatului, aţi fi fost arestat!

Şi-am ieşit repede, ca şi cum am fi fugit de Spania franchistă. Ajunse în stradă, una dintre femei l-a sărutat pe jandarm, celelalte am împărtăşit bucuria, era un sărut din partea tuturor. Şi-am început să cântăm tare, foarte tare, patrulelor civile, *¡Ay, Carmela!*

Contraataques muy rabiosos,
rumba la rumba la rumba la.
Contraataques muy rabiosos,
rumba la rumba la rumba la,
deberemos resistir.

¡Ay, Carmela! ¡Ay, Carmela!,
deberemos resistir,
¡Ay, Carmela! ¡Ay, Carmela!
Pero igual que combatimos,
rumba la rumba la rumba la.
Pero igual que combatimos,
rumba la rumba la rumba la,
prometemos combatir[27].

În timp ce cântam, am ridicat ochii la cer şi am rememorat avioanele care survolaseră lagărul pe data de 8 martie 1944.

În mai 1975 se împlineau treizeci de ani de la eliberarea lagărului şi nu-mi venea să cred. În curând împlineam şaizeci de ani şi nici asta nu-mi venea să cred.

Am fost una dintre întemeietoarele Comitetului Internaţional Ravensbrück, membră în comisia L'Amicale de Ravensbrück la Paris şi în comisia spaniolă a Fédération Nationale des Déportés et Internés Résistants et Patriotes de France, pe când ţara mea se târa în continuare sub coşmarul dictaturii.

Am făcut în aşa fel încât adunarea naţională a L'Amicale de Ravensbrück din anul acela să coincidă cu comemorarea celei de-a treizecea aniversări a eliberării din lagăr. În acea dată, a fost rândul meu să prezidez Comitetul Internaţional Ravensbrück.

Aveam discursul pregătit. Aproape întotdeauna, îl scriam dintr-un foc, apoi făceam câteva adnotări şi i-l dădeam lui Felix să-l citească.

– E foarte bine, ştii asta, nu trebuie să-ţi spun eu.

---

[27] „Contraatacuri înverşunate / *rumba la rumba la rumba la.* / Contraatacuri înverşunate / *rumba la rumba la rumba la,* / trebuie să rezistăm! / *Ay,* Carmela! *Ay,* Carmela! / Trebuie să rezistăm! / *Ay,* Carmela! *Ay,* Carmela! / Şi-aşa cum luptăm acum, / *rumba la rumba la rumba la* / Şi-aşa cum luptăm acum, / *rumba la rumba la rumba la,* vom lupta mereu!" (în limba spaniolă în original) (n. tr.).

– Nu e rău, e imposibil să explici ce înseamnă să fii deportat, ce-am simţit.

– Neus, stai liniştită.

– Sunt liniştită.

A fost o zi solemnă şi memorabilă. Am sărbătorit aniversarea eliberării cu emoţie sinceră. Trebuia să ne amintim tovarăşele ucise şi supravieţuitoarele care nu muriseră. Realitatea crudă era că multe se stingeau înainte de vreme, şi că asta prevăzuseră deja câţiva medici după primul control medical în momentul repatrierii.

Într-o zi de o asemenea însemnătate, mass-media ne-a acordat ceva atenţie. Cel mai bun lucru dintre toate, ca de obicei, era regăsirea cu tovarăşele şi, printre ele, cu Titi.

Vorbeam foarte însufleţite, când s-a apropiat de mine o femeie.

– Mă iertaţi. V-am ascultat discursul şi mi s-a părut că aveţi un accent catalan, mi-a spus în franceză.

– Numele meu este Neus Català şi sunt exilată catalană.

– Exilată şi deportată la Ravensbrück?

– Da.

– Aveţi o clipă?

– Sigur că da... Cum te numeşti?

– Montserrat Roig, mă aflu aici deoarece scriu o carte despre catalanii din lagărele de concentrare naziste.

– Montserrat, e important ce faci.

– Da, da, ştiu. Îmi puteţi spune dacă au mai existat republicane deportate?

– Uite, şi i-am arătat o porţiune de pe placă. Toate cele de acolo.

– Ce vreţi să spuneţi?

– Acela e grupul spaniolelor.

– Spaniole şi catalane?

– Spaniole şi catalane, deportate, de aceea suntem aici.

– Dar bărbaţii cu care am vorbit până acum mi-au spus că în lagăr nu au fost femei!

– Poftim? am exclamat, surprinsă.

– Aşa au zis.

– Au mințit! am strigat.

– Dar de ce-ar face asta?

– La asta chiar nu-ți pot răspunde.

– Dar... E ciudat.

– Deportații spanioli sunt marii căzuți în uitare în această parte din istorie, iar noi suntem cele mai uitate dintre toți.

– Scriu cartea tocmai pentru ca toate aceste trăiri să nu cadă în uitare. Aș putea să vă iau un interviu?

– Oricând dorești. Când ne-au eliberat, am jurat să spunem totul, iar eu mă aflu aici ca să îndeplinesc această promisiune.

10

M-AM ÎNTÂLNIT CU Montserrat Roig într-o cafenea din Cartierul Latin din Paris. Era o după-amiază ploioasă. M-am aşezat la o masă lângă fereastră. Am văzut-o venind, radiind de tinereţe, cu umbrelă şi cizme înalte.

Mi-a povestit câte ceva despre carte, cum istoricul Josep Benet o îndemnase să scrie ceea ce credeau că avea să fie, la început, un fel de carte-reportaj, căreia urma să-i rezerve trei luni. Însă lucra deja la ea de doi ani şi încă avea mult de lucru, încă nu vorbise cu nicio femeie!

Atunci, i-am vorbit de mulţimea de femei exilate şi deportate, despre cât suferiserăm, despre cum trăiam în exil, aşteptând, după atâţia ani, să ne putem întoarce acasă. Despre revista UFSA şi UFC, despre pregătirea pachetelor la sediul PSUC din Paris, despre cum am luptat pentru a obţine o pensie de văduvie de la guvernul german pentru soţiile deţinuţilor spanioli care pieriseră în lagăre, prin L'Amicale de Mauthausen şi asociaţii din alte lagăre de concentrare, pe care le întemeiaserăm clandestin la Barcelona.

În acea primă zi ne-am luat rămas-bun de parcă am fi fost deja prietene.

Pentru a putea lucra la carte, Montserrat locuia la Paris în casa unei familii din Montblanc. În felul acesta, am reuşit să ne întâlnim de mai multe ori. Vorbeam de ceva timp, când a tăcut şi m-a privit fix.

– Neus, vorbeşte-mi despre tine.

– Eu vorbesc pentru a da glas femeilor, vorbesc pentru femeile care au murit. Gândeşte-te că la Ravensbrück au fost mai bine de 92.000.

– E cutremurător.

– Ţi-am adus o listă cu femei exilate şi deportate, spaniole. Încă lucrez la ea. Aici o să găseşti catalane cărora să le iei interviu pentru cartea ta.

– Mulţumesc! Şi tu lupţi pentru a păstra amintirea.

– Ţi-am spus, e o promisiune pe care am făcut-o când am ieşit din lagăr, asta şi „niciodată, niciodată" ne tot repetam.

– Neus, dar vorbeşte-mi despre tine, a stăruit ea.

– Ce vrei să ştii despre mine?

– Câţi ani aveai când a izbucnit Războiul Civil? Unde erai?

– Eram la vie, cu tata, la Guiamets, un sat din Priorat. Aveam... douăzeci şi unu de ani.

– Continuă....

Pentru prima dată, am vorbit despre mine, despre viaţa mea, lăsând la o parte lupta neîntreruptă pentru partid şi amintirea celorlalte femei. I-am vorbit de Guiamets, de secerile şi ciocanele împotriva CNT-FAI, de obsesia mea pentru teatru şi de dorinţa de a fi soră medicală. Despre studiile la Barcelona, despre uniforma de infirmieră, despre bătrâni, despre bombe. Despre copiii din tabără, despre drumul spre exil, despre al Doilea Război Mondial, despre Rezistenţă, despre Albert.

Nu i-am mai vorbit nimănui despre Albert aşa cum i-am vorbit ei. Părinţii nu-l primiseră bine şi, după moartea lui, aşezaseră o fotografie a lui în casă, lucru care m-a supărat. Nu vorbeam nici cu Felix, nici cu copiii... Îl păstram bine înfăşurat, adânc înlăuntrul meu. I-am povestit nunta noastră şi-am râs. I-am povestit cum ne-au arestat şi-am simţit cum expresia feţei mi se înăsprea.

I-am spus totul, i-am vorbit despre închisoare şi despre lagăr, despre imaginea femeii electrocutate, atârnată de gardul de sârmă ghimpată, despre cea pe care o târau moartă şi încă loveau cu bastoanele fiarele îndrăcite de gardieni SS, despre contesă, despre percheziţii, despre fum şi cenuşă, despre detaşamentul 44 de la Holleischen, despre sabotaj, despre Mimí, Hélène şi Simone, despre chiloţii cu puroi şi rahat, despre eliberare... Am simţit că sufăr şi retrăiesc în acelaşi timp, că din lăuntrul meu ieşea ceva profund la lumină. Acum, că vorbisem, nu mai puteam să tac.

S-a lăsat întunericul. Pierduserăm cu desăvârşire noţiunea timpului. Ne-am luat rămas-bun foarte emoţionate.

Nu mi-a venit a crede ce s-a întâmplat după ce am vorbit cu ea. În sfârşit, după atâţia ani, coşmarurile, conştiente sau inconştiente, s-au

terminat. De atunci, m-am trezit dimineaţa odihnită, era o senzaţie nouă şi foarte plăcută, care m-a întinerit.

A sosit ziua în care am împlinit şaizeci de ani. Nu mi-a fost greu să-mi iau rămas-bun de la slujba de uşier, eram sătulă de drumurile cu trenul şi cu metroul. Fusese mai greu, mult mai greu, să-mi iau rămas-bun de la colegele infirmiere şi să las deoparte uniforma de infirmieră, conştientă că încheiam o etapă. Felix se pensionase de câţiva ani, copiii aveau vieţile lor, şi, într-un fel, mă aştepta ca să o pornim împreună pe acest nou drum, fără ca eu să fiu nevoită să alerg în dreapta şi-n stânga, cum făceam întotdeauna.

Am sărbătorit duminica. Margarita m-a rugat să mai pun un tacâm la masă, fiindcă aducea o prietenă. În ziua aceea, m-am trezit foarte devreme. Am vrut să gătesc cum făcea mama când sosea sărbătoarea cea mare a satului. Am făcut *escudella*, *fricandó* [28] şi, la desert, cremă de zahăr ars, însă găteam şi nu mă concentram la ceea ce făceam, mă gândeam la ale mele.

Mai întâi, a sosit Lluís şi apoi, Margarita. Am ridicat privirea la intrarea în bucătărie şi nu mi-a venit să cred.

– *Ma fille* [29]! am exclamat, încântată, către Titi.

– *La mère Neige* [30]!

– Margarita! Dar...

– La mulţi ani, mamă! mi-a spus şi m-a sărutat.

– E un dar minunat, i-am spus cu tandreţe.

– Ştiu, mamă, ştiu.

La desert am desfăcut o sticlă de şampanie. În frigider mai era una care aştepta şi tot aştepta. La cafea, am deschis subiectul care mă bântuia de atâtea şi atâtea zile.

---

[28] Un fel de tocană cu carne, ciuperci, roşii, ceapă şi condimente (n. tr.).

[29] Fata mea (în limba franceză în original) (n.tr.).

[30] Mama Neige (în limba franceză în original) (n.tr.).

– Acum, că o să fiu pensionară şi, în sfârşit, o să am timp pentru mine...

– Vai, vai, vai, a zis Lluís.

– Am hotărât să scriu o carte despre deţinutele spaniole.

– O carte? a exclamat, surprins, Felix.

– O carte mărturie a ceea ce au făcut deţinutele spaniole în Franţa, în care să povestesc ce-a însemnat exilul şi cum ne-am implicat în Rezistenţă.

– ...

– O carte despre deportare şi despre tot ce mi-oi mai aduce aminte din lagărele morţii.

– Neus, e o nebunie ce vrei să faci, a zis Felix, pe când Lluís, Margarita şi Tití păstrau tăcerea.

– Pentru a alcătui memorialul am vorbit cu multe femei, unele dintre ele îşi deschideau inima şi rupeau tăcerea. Trebuie să iau multe interviuri şi să lupt împotriva acestei tăceri.

– Neus, unele femei vor fi de acord să vorbească, iar altele, nu, a zis Felix, tot împăturind şervetul.

– O să ascult orice vor vrea să-mi spună.

– Dar va fi greu să le zugrăveşti trăirile, tu nu eşti scriitoare, şi e nevoie de cineva care să vrea să publice cartea.

– O să fie complicat, dar nu are importanţă. O să scriu şi mărturia mea, tot ce-am trăit. Le-o datorez femeilor pe care le-am văzut murind, i-o datorez fiecăreia dintre cele care au murit!

– Cum de-ai luat hotărârea asta tocmai acum? Cum de-ţi este aşa de limpede? m-a întrebat, surprins în continuare.

– Eu mă întreb de ce mi-a luat treizeci de ani ca să rup tăcerea.

11

LE LUAM DIN NOU interviuri tovarăşelor ca şi cum m-aş fi întors de la război, iar Felix mă primea ca pe un bolnav. Îmi pregătea cina. Chiar dacă nu-mi era foame, mă punea să mănânc şi mă asculta răbdător.

– Azi arăţi foarte obosită.

– Nu ştiu dacă obosită e cuvântul potrivit.

– Vrei să vorbim despre asta?

– Mi-a deschis uşa şi m-a îmbrăţişat cu o durere... Înainte să-mi fi povestit ceva, ne-am simţit strâns legate. Elisa Ruiz, acum nu ştiu să-ţi spun câţi ani are, din Zaragoza, exilată şi deportată, locuieşte în Toulouse de Languedoc. A fost arestată pentru că luptase în Rezistenţă. În timpul interogatoriilor, au bătut-o cu bastonul şi i-au ars unghiile cu ţigara, iar ea, de îngrozită ce era, s-a scăpat pe ea. Au ţinut-o izolată douăzeci şi una de zile. Apoi, au închis-o într-o celulă cu alte optsprezece femei. Au deportat-o la Ravensbrück în 1943. Apoi, au mutat-o la Leipzig, să lucreze într-un atelier, la o maşină de obuze. Trebuia să fabrice 7000 de obuze pe zi. Când n-a mai putut, au bătut-o cu bastoanele, o băteau şi o sileau să se ridice, dar nu mai putea... Au dus-o la spital. Au examinat-o şi i-au spus că nu era bună de muncă, aşa că au trimis-o înapoi în lagăr, la baraca 28, a ţigăncilor. Odată ajunsă acolo, s-a dus să vadă câteva deţinute din baraca unde fusese până atunci, care au avertizat-o că pe cele din baraca ţigăncilor le duceau la crematoriu. S-a gândit că era păcat să moară la crematoriu şi s-a oferit voluntară să lucreze. A descărcat vagoane de cărbune şi de cartofi până ce, într-o zi, când nu mai putea, s-a oprit, şi atunci au aruncat-o de pe vagon. Şi-a rupt braţul şi n-a ajuns la infirmerie decât mult mai târziu, când braţul era deja rece. I-au potrivit osul cum au putut. A muncit în continuare. Odată, când au socotit că grupul ei nu se aliniase cum trebuie la numărătoare, le-au condamnat la opt zile fără mâncare. Le-au silit, de asemenea,

să-şi culeagă propriile excremente şi să le vâre în cutii, pe care le foloseau ca îngrăşăminte pentru răsadurile de flori din grădinile ofiţerilor SS – eu trăgeam aer în piept, Felix mă asculta cu atenţie. Odată, a însoţit o evreică la infirmeria lagărului, fiindcă avea un bebeluş la piept şi plângea, din sânul acela nu mai avea cum să curgă lapte... Au vorbit cu medicul, care le-a spus să se întoarcă a doua zi, că avea să le dea ceva pentru copilă. A doua zi s-au dus cu speranţa de a primi făină sau vreun medicament. Medicul a scos un pistol, l-a apucat de ţeavă şi cu patul armei a izbit bebeluşul în cap cu asemenea forţă, încât i l-a spart. Sângele a pătat halatul medicului care, înfuriat, a urlat la ele să iasă afară. Biata femeie a rămas cu fetiţa moartă, cu capul spart, în braţe. Tremura şi plângea în hohote. Elisa s-a oferit să ia copilul, dar femeia a refuzat. A spus că putea ierta moartea tatălui, a mamei şi a fraţilor, dar nu şi pe a micuţei, că pe aceasta avea s-o răzbune, şi a strâns fetiţa mai tare la piept. Elisa a însoţit-o la crematoriu, unde ea însăşi şi-a lăsat pruncul. Şi după ce povestea o oroare, trecea la alta. Câteva rusoaice din lagăr au făcut greva foamei fiindcă primiseră triunghiul de deţinute politice, iar ele susţineau că erau soldaţi. Le-au ţinut o noapte întreagă aliniate, dezbrăcate, în curte. A doua zi, fiindcă nu cedau, au luat zece dintre femei şi le-au făcut bucăţi. Au aşezat bucăţile din fiecare femeie într-o albie. Au transportat aceste zece recipiente închise cu zece femei măcelărite la barăcile deţinutelor. Au silit toate femeile din lagăr să treacă pe rând pe dinaintea albiilor. Vreme de zece zile, le-au silit pe deţinute să aducă albiile, iar pe celelalte să treacă pe dinaintea lor. Zece zile.

– Neus, acum înţelegi de ce nu voiam să scrii cartea asta? m-a întrebat Felix, cu o privire plină de reproş şi afectuoasă în acelaşi timp.

– Într-o zi, a văzut nişte nemţoaice cu nişte căruţe în care transportau moartele, un fel de cutii mari de lemn. Carul a trecut pe lângă ea şi a auzit un geamăt. A văzut cum luau femei şi le aruncau în căruţă, una, două, trei. A văzut cum săltau o franţuzoaică, care striga că nu vrea să moară, că vrea să-şi vadă copiii. Iar căruţa s-a îndreptat spre crematoriu.

– Înţelegi, nu? Nu-i aşa? a zis, tulburat, Felix.

– Sigur că înţeleg, am înţeles din ziua în care am vorbit despre asta. Dar şi tu trebuie să mă înţelegi pe mine.

– Voiam să te protejez. Nu voiam să mai suferi.

– Ştiu, dar nu ne putem apăra de amintiri. Experienţele acestea îngrozitoare trebuie cunoscute, le datorăm acest omagiu.

– ...

M-a luat de mâini. Amândoi voiam să ne înseninăm.

– Cum se poate trăi cu atâta moarte pe dinăuntru? Cum să mergem mai departe?

– Neus...

– Nu pot spune ce a simţit Elisa, e imposibil să găseşti cuvinte pentru aşa ceva! Sau pentru felul în care durerea-i modelează gesturile, tremurul vocii, privirea ei...

– Neus, povesteşte ce-a trăit, ce-a văzut...

– ...

– N-ai mâncat nimic.

– ...

Mă simţeam obosită, dar nu mă puteam duce la culcare. Am strâns masa, am aşezat pe ea reportofonul pe care-l luam cu mine peste tot pentru interviuri, am luat creion şi hârtie şi m-am aşezat să scriu.

Felix citea în fotoliu, iar lectura lui mă încălzea.

12

DIMINEAŢA ÎMI PLĂCEA să merg la cumpărături. Luam coşul şi în ziua de piaţă cumpăram şi vorbeam mai mult decât în alte zile. Era luna noiembrie, sezonul anghinarei şi al vinetelor, al verzei şi al spanacului. Am cumpărat anghinare, îmi plăcea să o tai în bucăţele mărunte, să o dau prin făină şi să o prăjesc. Vânăta, tăiată felii, dată prin făină cu ou şi prăjită. Varza avea să fie pentru cină, cartofi şi varză fierte cu sare şi drese cu ulei de măsline. Aveam să folosesc spanacul în ziua următoare, pentru o omletă.

Piaţa clocotea, ca de obicei, obişnuita grabă şi sporovăiala femeilor se amestecau cu strigătele vânzătorilor şi vânzătoarelor, dar în ziua aceea atmosfera era revoluţionară.

Erau şi alte spaniole, însă şi franţuzoaicele vociferau. Eu doar ascultam şi zâmbeam, pe dinafară şi în sinea mea.

– Stârpitura asta de Franco nici să moară nu ştie!

– Lasă-l în pace, acum că suferă, să-l ţină!

Am ajuns acasă şi am pus verdeţurile în frigider, nu fără a arunca o privire la sticla de şampanie.

– Felix, nici nu-ţi închipui ce atmosferă antifranchistă e la piaţă.

–Dacă se simte până şi aici, închipuie-ţi cum trebuie să fie în Spania!

– La naiba, sunt femei credincioase care-i doresc moartea! N-am mai auzit niciodată una ca asta.

Au fost nişte zile stranii, pline de speranţă, până a sosit 20 noiembrie. Luam micul dejun, acasă, când am auzit clopotele bisericii bătând de sărbătoare.

– I-auzi, ce-o fi cu clopotele astea? Neus, să deschidem televizorul!

– Lasă televizorul! Ieşim în stradă!

Lumea se aduna treptat în piaţa din faţa bisericii, spanioli şi spanioloaice ne îmbrăţişam, francezi şi franţuzoaice, la fel. Împărtăşeam cu toţii bucuria de a-l şti mort pe Franco şi nu ne puteam reţine emoţia

sau lacrimile de fericire, deşi era trist că fuseserăm nevoiţi să aşteptăm treizeci şi şase de ani şi că dictatura se sfârşea fiindcă dictatorul murea în patul lui.

Ne-am întors acasă la amiază, cu nişte prieteni care mai întâi s-au dus după sticla lor de şampanie din frigider. Am băut, am luat prânzul, am băut şi am închinat în continuare, o dată şi-ncă o dată. După-amiază, a sunat soneria, ca o bătaie de clopot.

– O! Intraţi, intraţi!

În uşă, l-am îmbrăţişat pe Lluís cum nu-l mai îmbrăţişasem de mult, şi apoi pe Margarita. Abia ce l-a văzut pe taică-său, Margaritei i s-au împăienjenit ochii şi s-au topit într-o îmbrăţişare intensă şi lungă.

Veniseră fiecare cu partenerul şi partenera şi aduseseră şampanie toţi. Am mai deschis o sticlă, am stat de vorbă plini de însufleţire şi-am pus muzică.

– E emoţionant să vă văd aşa de mulţumiţi, după ce aţi aşteptat atât, după ce aţi suferit atât, a zis Margarita.

Felix a luat-o pe sus şi-au început să danseze. A trebuit să insist, dar l-am luat pe Lluís, şi aşa s-a desfăşurat în continuare după-amiaza aceea de sărbătoare, într-o sălită mititică, înţesată de oameni fericiţi, cu sticle goale de şampanie care se tot adunau pe masă, şi cântece care ne însoţeau inima.

Mulţumiţi.

Şi fericiţi!

Noroc!

Sănătate!

Şi Republica!

Entuziasmaţi.

Plini de speranţă.

Nu mă mai încercase o bucurie atât de mare, atât de nemărginită de când... De când... De când aveam şaptesprezece ani şi publicul ne aplauda în picioare la sfârşitul unei reprezentaţii de teatru.

Am petrecut iarna la Sarcelles. Am participat în continuare la şedinţele partidului, aşteptând să fie legalizat în Spania. Am lucrat în continuare la carte, luând interviuri mai multor femei exilate şi

povestind ororile prin care trecuseră. Am descris experiența mea. Am făcut asta fără pretenții literare, mă însuflețea lupta pentru amintire. Pentru a-mi fi credincioasă mie însemi, n-am căutat un ton neutru. Când credeam că trebuie să spun bestii și târfe ticăloase, scriam bestii și târfe ticăloase; când știam că nu există cuvinte care să descrie ce-am simțit când am ajuns în lagăr, că nici de departe nu se putea zugrăvi ceea ce au simțit deportații când au trecut porțile unui lagăr de exterminare, cum gândeam toți același lucru, o spuneam; când aveam chef să mă adresez direct lui Himmler și să-i spun că avea să fie judecat și spânzurat, nu mă rețineam.

Am vorbit foarte serios cu Felix despre întoarcerea în Spania. La fel ca atâția alți exilați, ne aflam în fața unei hotărâri dificile. Voiam, simțeam nevoia să ne întoarcem în țară, dar copiii noștri se născuseră și crescuseră în Franța, iar viețile lor erau aici. Voiam să ne întoarcem, dar asta însemna să ne îndepărtăm de ei. Am amânat călătoria până la vară, pe care voiam s-o petrecem la Guiamets, urmând să ne păstrăm apartamentul din Sarcelles.

Am cumpărat o valiză nouă mai mare decât cea pe care o foloseam când călătoream singură, am luat toate hainele de vară, câteva vase și tacâmuri mai vechi, am profitat ca să deretic în casă, să fac curat în șifoniere... Cântam... Și îl priveam pe Felix, care trebăluia și el, iar în privirile noastre se citeau speranța libertății, complicitatea unei experiențe împărtășite, zâmbetul imposibil de reținut. Felix nu se mai întorsese în Spania din 1939, încântarea lui era nemărginită, era visul îndelung așteptat vreme de treizeci și șapte de ani.

Am hotărât să ne întoarcem în iulie, fiindcă în felul acesta puteam călători însoțiți de Lluís și de Margarita, chiar dacă ei urmau să stea în sat doar câteva zile. Felix abia aștepta să vadă Guiamets după cât mă tot auzise povestind.

Vineri, 9 iulie, am luat o cină frugală în apartamentul nostru din Sarcelles, cu fetița și băiatul, care de ani de zile erau o femeie și un bărbat. În hol se îngrămădiseră tot soiul de pachete și de valize, un coș cu sandviciuri, fructe și apă. În timp ce ei făceau drumuri ca să urce

totul în mașină, am lăsat ușa frigiderului deschisă, blocată cu o cârpă, ca să nu se închidă, am scos din priză antena televizorului și l-am acoperit. Am coborât jaluzelele, am oprit apa și lumina. După ce am verificat că aveam în geantă cheile de la casa din Guiamets, am luat coșul, singurul care mai trebuia coborât și, din ușa deschisă a apartamentului, am privit înăuntru, în întuneric, fără a vedea aproape nimic. Apoi am închis ușa, ca și cum prin acest gest prezentul ar fi devenit trecut.

În stradă, încă se luptau cu pachetele, Fordul Taunus avea un portbagaj mic și era greu să îndesăm totul acolo. În cele din urmă, Lluís și Margarita s-au văzut siliți să așeze câteva pachete la picioare și coșul pe banchetă, între ei. Felix s-a așezat la volan, eu alături de el și copiii, în spate. Când am închis portierele, am ascultat cu atenție fiecare dintre cele patru bufnituri.

Felix s-a uitat la mine și amândoi ne-am întors să-i privim pe copii. Aveam un zâmbet până la urechi. Am mai zăbovit o clipă înainte să pornească motorul.

– Venim! a exclamat, cu motorul torcând pe fundal.

Și zâmbetele au înflorit în hohote de râs molipsitoare.

– Venim, am murmurat și eu.

– E emoționant să te întorci într-o țară visată, unde eu nu mă pot întoarce, fiindcă n-am fost niciodată silită să o părăsesc în fugă, a mărturisit Margarita, emoționată.

Am plecat noaptea, ca să ne ferim de căldură. La început, a condus Felix și, după miezul nopții, Lluís. Lluís era alături de mine, îi priveam mâinile și mă gândeam ce repede trece timpul. Apoi, a condus Margarita, iar Felix și Lluís au adormit pe bancheta din spate. Îmi plăcea s-o văd pe Margarita conducând.

– Mi-ar fi plăcut să-mi iau carnetul, fir-ar! Poate acum, că m-am pensionat și o să am mai mult timp liber... Crezi că o să mă primească la școala de șoferi?

– Cred că da.

– M-ai vedea conducând?

– Mamă, tu faci orice-ţi propui, aşa că nu-mi mai pune întrebări neroade.

– Va trebui să mă gândesc.

– Mamă, dormi puţin.

– Da, da.

Închideam ochii şi, după o vreme, îi deschideam din nou. Îmi plăcea să privesc cum farurile maşinii luminau autostrada, cum înaintam prin întuneric, ca un fulger de lumină.

Era dimineaţă devreme când m-am gândit la pastila de dormit, mi-am amintit că era în poşetă, printre bagaje. Am hotărât să mă bucur de insomnie măcar o noapte şi să mă las pătrunsă de călătorie, de tovărăşia Margaritei, de somnul liniştit al celor din spate, de copacii pe care-i lăsam în urmă, de tot ceea ce purtam înlăuntru.

Treizeci şi unu de ani de exil, de-a lungul cărora m-am întors pentru perioade scurte în Catalonia, dar mai mult cu nelinişte decât însufleţită de speranţă, mai mult cu suferinţă decât cu bucurie. Microfilme ascunse în scutecele lui Lluís. Medicul care-mi spune că sunt însărcinată. Fetiţa cu codiţe. Margarita, care vrea să se arunce în braţele tatei. Înmormântarea tatei la Sarlat. Trupul lui la Sarlat... Mama singură, neştiind de unde să găsească puterea de a se întoarce la Guiamets. Maşina care înaintează cu toată familia. Familia aşezată pe canapea, urmărind *Nuit et Brouillard*, şi strigătele mele, noaptea. Strigătele înăbuşite la asasinarea lui Mimí, Hélène şi Simone. Trupurile lor, legănându-se. Picioarele noastre, legănându-se, pe când şedem în uşa vagonului de tren, la întoarcerea din lagărele morţii. Vagonul. Optzeci de femei înghesuite ca vitele într-o călătorie nesfârşită. Medicul care zdrobeşte capul unei fetiţe cu patul pistolului. Gloanţe peste gloanţe. Foamea. Supa în care plutesc cuburi de grăsime. Salata cu oţet. Iarba-câinelui. Melcul. Conservele americanilor. Salatele. Razele soarelui care încep să mângâie peisajul. Grădina tatei din Sarlat. Uniforma mea de deţinută printre rufele albe ale mamei. Uniforma care e cenuşă. Fum... Bliţul care zăboveşte. Gestul tatei, aşezând pe biroul meu fotografia în care apar cu hainele de deportată. Perdelele.

Prima senzaţie de libertate, desprinsă din nişte perdele. Felix care dansează cu Margarita şi explozia altui dop de şampanie. Dansul de la sărbătoarea satului din Guiamets. Sărbătoarea cea mare din Pau şi *La Orquesta del Meringuillo*, culorile, mă duc la culcare şi eu te însoţesc. Corul din lagăr. Corul din tabără. *Enfermerina*! Pledurile colorate. O să ţi le aminteşti, Neus, o să ţi le aminteşti.

– La ce te gândeşti?

– Am putea face un popas pentru micul dejun, nu? am sugerat eu.

– Băieţi, bună dimineaţa! Trezirea, că facem popas.

O familie, într-un local de ţară, care scoate nişte sandviciuri şi cere de băut, apoi cafea. O familie care trebuie să fi părut fericită. Le-aş fi spus: suntem o familie fericită, dar nu o familie obişnuită care merge în vacanţă sau în vizită. Cafeaua este pentru nişte exilaţi care se întorc acasă după o jumătate de viaţă şi se grăbesc. Aduceţi iute nota.

Ne-am urmat drumul, ei trecând la volan cu schimbul. Era soare, cerul era albastru, fără niciun nor. Eram deja în Catalonia!

– Ce-ar fi să vedem marea? a întrebat Margarita.

– Da, ar fi bine, am răspuns.

– Vreo preferinţă? a întrebat Felix, care era la volan.

– Premià de Mar, a răspuns Lluís imediat.

– Premià, am murmurat şi eu.

La Premià ne-am dus la plaja mea, ne-am descălţat. Nisipul era cald. Ne-am plimbat îmbrăcaţi, cu pantofii în mâini, printre oameni care stăteau la plajă. Eu, Lluís şi Margarita ne-am înmuiat picioarele în apă, Felix a regretat că uitase aparatul de fotografiat în portbagaj. Ne-am aşezat şi am privit marea în tăcere. Ne-am întors la maşină pregătiţi pentru ultima parte a drumului.

Am coborât fereastra. Adierea vântului îmi răscolea pletele, iar eu îmi sprijinisem capul pe mână. Baticul pe care-l purtam ca să-mi feresc pieptănătura în timp ce mă îndreptam, pe bicicletă, spre primărie ca să mă mărit cu Albert. Albert... Ferma. Găinile, vacile, porcul, căţeluşa. Flori de câmp pe masă. Tutunul răsfirat. Coşul cu mesaje, cartofi şi praz. Închisoarea. Două trenuri care se întâlnesc în drum spre lagărele morţii şi lacrimile unui soldat SS, singurul semn de omenie

din partea unui soldat SS pe toată durata deportării. Sosirea la lagăr, coborârea la lagăr... Părul pe care ni-l tund zero. Controlul ginecologic. Charlot şi hohotele de râs. Femeia agăţată de gard. Elasticele negre. Loviturile. Ultima răsuflare atât de aproape... Omul spânzurat de un copac în ziua de Crăciun. Frica, foamea, setea, ploaia, lapoviţa, ceasurile nesfârşite. Bunicile în faţa vetrei. Tovarăşele care ne întâmpină. Slujba de Crăciun. Cântecul. Viile. Satul.

Epilog

Vei deveni glasul unui neam,
va fi glasul neamului tău,
vei fi, pentru totdeauna, neam,
vei pătimi, vei aştepta,
te vei preumbla mereu prin colb,
colbul te va urmări.

VICENT ANDRÉS ESTELLÉS

IERI M-AM ÎNTORS din călătorie şi mă simt foarte obosită, dar sunt îmbăiată şi îmbrăcată, am luat micul dejun şi am făcut gimnastică, aşa că am toată ziua înainte ca să mă odihnesc. Sunt din nou aşezată în salonul căminului de bătrâni, salonul unde mi-am petrecut cea mai mare parte a timpului în tot acest an.

L-au zugrăvit într-o culoare veselă, un verde fistic care se pare că e la modă, însă e un salon trist. Suntem şaptesprezece bătrâni, aşezaţi unul lângă celălalt. Pe un perete se află televizorul, iar pe ceilalţi trei sunt înşiraţi cei şaptesprezece bătrâni în fotolii sau în scaune cu rotile, moţăind sau cu capul plecat, majoritatea treji, dar cu privirea rătăcită sau pierdută în zare, poate în sinea lor. Televizorului nu-i prea dăm atenţie.

Să ajung la scaun şi să mă aşez pe el e o adevărată izbândă. Mă chinui destul de mult să-mi aşez picioarele pe un taburet cu perniţă şi să apropii cadrul de mers, prevăzut cu un fel de raft pe care-l folosesc ca măsuţă şi pe care ţin ziarul şi geanta.

Aşezată, cercetez priveliştea dezolantă care mă înconjoară. Nu că bătrâneţea ar fi dezolantă, dezolant e să vezi doar bătrâneţe; cum se degradează trupurile, cum speranţa încetează a mai face parte din

viaţă... Asta pentru cei care ne aflăm aici, căci mai sunt şi cei care nu se pot clinti din pat şi aşteaptă moartea întinşi, cât e ziua de lungă, în fiecare zi... Uneori, trec pe dinaintea unei camere în care se află o doamnă care aproape că nu poate să vorbească, stă toată ziua în pat şi-şi priveşte mâinile. Îmi aminteşte de copii, de când erau bebeluşi şi-şi descopereau mâinile, iar gestul mă înfioară. Sunt puţini cei care, simţindu-se bine, îşi duc viaţa în afara camerei. Fratele meu este unul dintre ei. Are nouăzeci şi nouă de ani şi nu se mai satură de citit. Mie, căreia-mi plăcea atât de mult să citesc, mi-e acum greu să mă concentrez, dar iau întotdeauna ziarul şi cobor din cameră cu o carte.

De când am venit la azil îmi spun că vreau să mă reapuc de scris. Vreau să scriu despre viaţa lui Felix pentru copiii noştri, să-l cunoască mai bine, să ştie multele lucruri pe care le-a făcut, întotdeauna a povestit foarte puţin. Dacă eu scriu şi ei citesc, asta va însemna că-l vom recăpăta, măcar puţin.

I-a plăcut la nebunie Guiamets! Am petrecut doi ani între Sarcelles şi Guiamets. Ca doi tinerei, am petrecut de minune reorganizând PSUC în Priorat. În timpul campaniei pentru primele alegeri democratice, am străbătut tot satul lipind afişe, cu o găleată cu lipici, o mătură şi o scară. Când oamenii se uitau pe fereastră, eu strigam: „Trăiască tinerii comunişti din Guiamets!" Ne priveam, râdeam şi ne simţeam fericiţi.

În acea zi de neuitat, 15 iunie 1977, PSUC a fost al doilea dintre cele mai votate partide din întreaga Catalonie. Am petrecut vara aici şi am sărbătorit marea zi de Unsprezece Septembrie în Falset, în piaţa Quartera, împresuraţi de o mare de oameni. Eu purtam steagul catalan, Felix, pe cel republican.

După atâtea emoţii, toamna ne-a luat pe nepregătite; ne-am dat seama că începeam să lâncezim, aşa că am plecat. Satul îndelung visat devenea mic pentru noi. Trebuia să muncim în continuare şi ne simţeam departe de pulsul lumii, aşa că am preferat să ne instalăm la Barcelona.

În capitală, apartamentele ni s-au părut aşa de scumpe, încât am căutat ceva la periferie. Am ales un apartament din Rubí, lângă gară, într-o piaţă pietonală unde nu răzbătea vacarmul maşinilor şi soarele strălucea cu generozitate.

Am legat o prietenie strânsă cu nişte vecini andaluzi, Carmen şi Juan, prietenii cărora le duc cel mai mult dorul din Rubí, şi ne-am integrat imediat în viaţa socială, atât în Rubí, cât şi în Barcelona.

Eram foarte critici cu PCS-ul, care făcuse prea multe concesii, iar Santiago Carrillo nu mă convingea. În 1982, un grup destul de mare ne-am desprins din PSUC şi am întemeiat PCC, cu o orientare mai degrabă marxist-leninistă. Nici eu, nici Felix nu am acceptat niciun post fiindcă trebuia să lăsăm drum liber tinerilor, însă am ajutat cu tot ce am putut.

Printre toate acestea, eu lucram în continuare la cartea mea şi, graţie sprijinului lui Miquel Horta, în 1984 am reuşit să preschimb în realitate visul de a publica ceea ce scrisesem cu atâta trudă: *De la resistencia y la deportación. 50 testimonios de mujeres españolas.* A fost un moment de seamă, şi am împărtăşit cu Felix, care a fost şi el foarte mulţumit, satisfacţia de a-mi fi făcut datoria.

Şedinţele de partid, şedinţele sindicatului CCOO, şedinţele Comitetului pentru Pace, şedinţe cu femei care aici, în comparaţie cu Franţa, rămăseseră mult în urmă, călătorii la Sarcelles, la Guiamets, discuţii, manifestaţii pentru egalitate... Câţiva ani în care n-am stat locului, ca întotdeauna, până ce-am fost siliţi să ne oprim, fiindcă Felix nu mai ţinea pasul.

Bătrâneţea e uşor de dus pe picioare până soseşte momentul în care ceva important se strică cu adevărat. Felix şi-a pierdut treptat vederea şi, odată cu vederea, speranţa. Când nu a mai putut citi, a îmbătrânit de tot. Ieşeam la plimbare de braţ, dar era trist. S-a stins pe nesimţite într-un fotoliu din casă, cu radioul lipit de ureche. Eu am renunţat la toate şi mă străduiam să-i înveselesc zilele. Ieşeam la cumpărături, găteam, vorbeam şi vorbeam, dar el se stingea, treptat. Am început cu

vizite constante la medic, până ce, în vara lui 2001, a trebuit să-l internăm în spital fiindcă suferea cu plămânii.

Să fii la spital ca însoţitoare e foarte diferit de a lucra acolo ca infirmieră. Medicul nu mă lămurise ce avea, nu ştiam cât timp urma să petrecem acolo, era exasperant, dar împărtăşeam o nouă speranţă, să părăsim spitalul din Mora pentru a ne duce acasă la Guiamets. Aveam o speranţă şi orice te ajută să trăieşti.

La spital, timpul capătă o dimensiune diferită. Veghindu-l, ceasurile se scurgeau cu lentoare, o lentoare pe care nu o mai simţisem de ani de zile, şi descopeream ceea ce era evident, anume că eram o femeie bătrână. Aşezată alături de el, mă întorceam în vagonul de vite, dar şi la casa de odihnă din Pau; mă întorceam în lagăr, dar şi la sandviciul cu brânză pe care l-am mâncat într-o seară în parcul Bois de Vincennes.

Într-o dimineaţă, pe când aşteptam vizita medicului şi speram să fie externat, mi-a strâns mâna cu putere şi m-am apropiat mai mult de scaun. M-a privit în ochi şi mi-a spus: *„Neus, nunca sabrás cuánto te he querido*[31]." Emoţia a fost atât de intensă, încât m-a făcut să tremur din cap până-n picioare, mi s-au umezit ochii, i-am închis o clipă pentru a trage aer în piept şi a scăpa un suspin. Înainte de a avea timp să-i răspund, am simţit că mâna lui nu mă mai strânge.

A murit chiar în clipa aceea. L-am strâns de mână cu toată puterea, ca şi cum el m-ar mai fi putut simţi, şi mi-au ţâşnit lacrimile din ochi ca din două izvoare. Când m-am mai înseninat, i-am închis ochii şi m-am prăbuşit.

Ceva mai târziu, a apărut medicul cu o infirmieră. I-am zis că poate pleca, fiindcă era mort, şi că n-avea pic de ruşine, dacă îl vedea că moare, ar fi trebuit să mă lase să-l duc acasă.

Aşa cum şi-a dorit, l-am înmormântat la Guiamets, unde se odihneau surorile mele, mama, mătuşa Providència... Unde nu era

[31] „Neus, nu vei şti niciodată cât te-am iubit" (în limba spaniolă în original) (n. tr.).

tata. Am scos un trandafir din buchetul de flori ca să-l duc la groapa comună unde o lăsase tata pe a doua mea soră care murise, şi m-am întors acasă, la noua singurătate care mă aştepta.

Am avut un an foarte greu. Felix murise la nouăzeci şi trei de ani şi chiar n-aveam de ce să mă plâng, dar moartea soţului dă naştere unui gol atât de mare şi de apăsător înlăuntru, încât nu găseşti puterea de a te ridica. Casa mă strivea şi, dacă ieşeam în stradă, cerul mi se prăbuşea în cap. Atâta luptă, atâta comunism în sus şi-n jos, dar când porneam televizorul îi vedeam pe rege şi pe regină, cu tot alaiul lor de neisprăviţi, şi le spuneam că ar trebui să le fie ruşine, la cum era lumea, să fie numiţi regi şi prinţi şi să trăiască de pe urma poporului, apoi îl stingeam. Îl porneam din nou şi la ştiri vorbeau despre atentatul de la Turnurile Gemene şi despre războiul din Afganistan, şi trebuia să-l opresc din nou. Mă simţeam naufragiată într-o lume nedreaptă, după o luptă fără victorii. Şi în fiecare zi aşa, vreme de un an, mai bine de un an, năucită şi supărată, până ce, într-o după-amiază, cineva a sunat şi mi-a cerut un interviu. Nu mai acordasem niciunul de ceva vreme.

S-a prezentat o fată cu un reportofon şi un aparat de fotografiat. Am vorbit despre mişcarea de Rezistenţă, despre neviaţa din lagăr, despre femei, despre mărturiile pe care le culesesem, despre lupta mea ca unele dintre străzi să poarte numele acestor femei... Ziarista m-a întrebat dacă îi puteam arăta fotografia cu uniforma de deportată, şi-am căutat-o prin teancul de fotografii pe care le aveam, dar probabil că era la Rubí...

A doua zi, m-am trezit devreme şi am ieşit să mă plimb desculţă prin sat. La optzeci şi şapte de ani, cu picioarele goale şi pasul senin, am străbătut Guiamets la ceasul când răsărea soarele, când nu era nici ţipenie de om pe uliţe. După multă vreme, am simţit că încep să trăiesc din nou şi am făcut în fiecare dimineaţă acelaşi drum, până când m-am simţit puternică. I-am destăinuit medicului şi m-am gândit că avea să-mi spună că sunt nebună, dar m-a felicitat şi mi-a spus că am făcut foarte bine, că îmi recăpătasem energia şi că nu voia să mă mai vadă la cabinet o bună bucată de vreme. Mi-am făcut valiza şi m-am întors la Rubí. De îndată ce am ajuns, am căutat fotografia şi am aşezat-o

în săliță. M-am întors în Franța și la Comitetul Internațional Ravensbrück, am început din nou să merg să vorbesc prin școli sau licee și oriunde eram chemată, la dădeam interviuri la ziare, la radio și la televiziune. M-am întors la viață pentru a vorbi despre moarte.

Mi-a fost nespus de greu să calc din nou la Ravensbrück în 2005, cu ocazia pelerinajului oficial la comemorarea celei de-a șaizecea aniversări de la eliberare. De câte ori m-am întors în lagăr, mi s-a tulburat sufletul, se zice că mi se schimbă până și culoarea feței. Intrăm în alai, regăsesc tovarășe deportate care sunt la fel de bătrâne ca mine. Suntem vreo șase sute de persoane, dar sentimentul de a mă afla în lagăr e atât de puternic, încât retrăiesc groaza din acel infern, cu un sentiment de stranie și intimă singurătate. E ceea ce simt de fiecare dată când mă întorc, și de data aceasta mă gândesc că poate are să fie ultima. Cunosc această senzație, știu pe unde voi trece ori de câte ori mă voi întoarce, e un sentiment profund dureros, dar trebuie să mă duc acolo, trebuie să mă întorc pentru a-mi aduce aminte, pentru a omagia victimele, pentru că trebuie să se vorbească despre ele.

Uitați, aici erau camerele de gazare.

Noi suntem cele care ard. Noi suntem cele care ard. Cuvintele acestea, ca o litanie.

Gardul de sârmă ghimpată. Gardul de sârmă ghimpată ca singură salvare pentru unele dintre noi.

Nu există iertare pentru așa ceva, nu există.

Și n-au rușine.

Cum e posibil să fie în renovare?

Cum e posibil să ne spună că nu le-au putut termina din pricina frigului, când noi munceam acolo în condiții subumane, pe un frig cumplit, vreme de douăsprezece ceasuri în fiecare zi?

Cum e posibil să spună că au amânat lucrările până în martie, fără nicio tresărire?

Voiau să ridice un supermarket aici, în apropiere.

Am crezut că e o glumă de prost gust, dar era de-adevăratelea.

Am vrut să aşez flori la piedestalul cu monumentul cutremurător al unei femei care se adâncea cu o alta în lac...

Aruncau cenuşa femeilor în lac...

Dar nu se poate ajunge acolo.

Şaizeci de ani mai târziu, încă ne jignesc, încă trebuie să luptăm!

Compresorul în paragină.

Sub compresorul ăsta au pierit femei, în timp ce se sileau să-l târască.

Au nevoie de nu ştiu ce născociri şi aprobări pentru a-l acoperi.

Margarita, care are mai multă energie decât mine, va trebui să mă reprezinte în faţa Comitetului Internaţional şi să continue lupta pentru memorie, m-am gândit. De la gândul acela au trecut şase ani şi deja mă reprezintă. La prima întâlnire, i-au spus: „Eşti leită maică-ta", şi când mi-a povestit, am râs amândouă.

Nu m-am clintit tot anul de la Guiamets şi, pentru această primă călătorie de când locuiesc la casa de bătrâni, mi-am cumpărat haine noi, voiam să merg bine îmbrăcată. A fost complicat, fiindcă m-am îngrăşat şi nu-mi veneau prea bine hainele. Nu mi-e foame, nu prea mănânc şi sunt grasă, poftim problemă! Şi picioarele, bietele mele picioare... Sunt foarte umflate şi mi-a fost greu să găsesc pantofi, dar în cele din urmă am ieşit din casă şi-am putut încălţa nişte pantofi frumoşi în loc de espadrilele astea pe care le port.

Pe data de 14 iunie porneam spre Barcelona cu Mariona pentru a participa la omagiul pentru femeile deportate, pe care de doi ani le sărbătorim în Plaça del Rei. La întoarcerea de la comemorarea celei de-a şaizecea aniversări a eliberării de la Ravensbrück, cu un nod în gât de emoţie şi indignată de cât e de greu să faci lucrurile bine, am promovat întemeierea organizaţiei L'Amicale de Ravensbrück la Barcelona, fiindcă sunt ultima supravieţuitoare spaniolă din lagăr şi e vremea să facă cineva un pas înainte.

Anul acesta, în afară de femeile deportate, am omagiat-o pe Montserrat Roig la douăzeci de ani de la dispariţie. Cum e posibil să fi

trecut douăzeci de ani? Minunata ei carte a reprezentat începutul recuperării memoriei noastre istorice, cum se zice acum. Eu susţineam, pur şi simplu, că era mama deportaţilor, fiindcă a fost una dintre primele persoane care au vorbit despre viaţa noastră. Dacă închid ochii, o văd şi acum de la fereastra cafenelei din Paris, cum soseşte ferindu-se de ploaie sub umbrelă.

În semn de omagiu, m-am aşezat alături de mama ei, care a împlinit deja nouăzeci şi nouă de ani. Amândouă în scaun cu rotile, amândouă emoţionate şi cu amarul în suflet.

De la Barcelona, m-am dus spre Cormeilles-en-Vexin. De când nu mai călătorisem în Franţa? Nu ştiu, oricât aş încerca să-mi amintesc, nu ştiu să spun. Asta e trista realitate. Îmi amintesc perfect momente pe care le-am trăit în lagăr, mi-o amintesc pe Grafft, îmi duc aminte Crăciunul din 1944 şi nedemnele reprezentante ale Crucii Roşii franceze, dar nu-mi amintesc când am fost pentru ultima dată în Franţa.

Am făcut călătoria cu Mariona. Într-o vreme, schimbasem trenul pe avion, dar trecuse mult timp de când nu mai călătorisem. Ne-au ieşit în întâmpinare Margarita şi Paul. Mă amuză fiindcă, după douăzeci de ani, îmi spune noua mea soacră şi izbucneşte în hohote de râs.

Când m-a sunat la 1 ianuarie să-mi spună că Paul o ceruse în căsătorie, Margarita m-a luat cu desăvârşire prin surprindere şi n-am ştiut, sincer, ce să-i răspund. Eu şi Felix nu ne căsătoriserăm niciodată, Lluís nu era căsătorit şi era într-o relaţie de douăzeci de ani. Şi, brusc, la 1 ianuarie, la prima oră a dimineţii, el o cere în căsătorie.

– Margarita, tu ce i-ai răspuns?

– Tu ce crezi?

– Mie mi-ar fi plăcut să-ţi văd faţa!

– Te cred. Şi mie!

Am râs amândouă, iar în hohotul ei era un „da" cât o catedrală.

– Singura problemă e că vrea să se căsătorească religios.

– După atâţia ani în care el a mers la biserică şi tu te-ai ţinut deoparte, ai putea să-i faci plăcerea, nu?

– Da, da, ne căsătorim religios. Doar că va trebui să răscolim cerul şi pământul, fiindcă n-am de gând să mă botez.

– Răscoleşte, fata mea, răscoleşte.

Răsuna actul al doilea din *Madame Butterfly* când Margarita a păşit în biserică la braţul lui Lluís. Amândoi înaintau încet, Lluís purta nişte blugi noi şi o cămaşă albă, iar Margarita era radioasă, într-o rochie de mireasă vietnameză şi cu un zâmbet splendid, până la urechi. Credeam că n-o să mă pot ţine dreaptă, dar nu din pricina vârstei, ci din pricina emoţiei. Şi noul meu fiu olandez, cu o tulburare veselă şi tinerească imposibil de ascuns.

Şi, printre noi, Felix, absenţa lui ca o prezenţă, tata care nu este, care nu poate vedea, dar pe care-l purtăm în suflet noi, toţi. Mi l-am închipuit recitând o poezie de Machado, lăsându-şi familia şi prietenii uimiţi, ce bărbat!

Am încheiat sărbătoarea cântând cu toţii *Amazing Grace*, mi s-a făcut pielea ca de găină. După aceea, m-am dus să-l felicit pe capelan. E greu să asculţi predici bune şi să simţi că preotul cunună cu inima, în loc să îndeplinească un ritual ca oricare altul. Îl priveam şi mă gândeam, la naiba, pare mai în vârstă decât mine, şi deja e greu! Cel mai bătrân capelan pe care l-am văzut, ţinând una dintre cele mai bune predici pe care mi le amintesc, câte mai sunt de văzut!

Au sosit rudele din Franţa, Spania şi Olanda. Între invitaţi se vorbeau patru limbi! Rosanna, copiii ei, nepoţii ei... Nepoţii lui Felix, cu care am fost întotdeauna în relaţii foarte bune. De cât timp nu-i mai văzusem! Câte emoţii, într-o singură zi! Prânzul festiv a fost servit în grădină. Plouase, mă simţeam obosită şi-am preferat să rămân în casă, cu Mariona, urmărind pe fereastră bucuria alor mei.

Sunt mulţumită şi obosită. Mă enervează că obosesc atât de mult. Mă deranjează să mă întorc la casa de bătrâni de parcă m-aş întoarce acasă. Nu vreau să stau aici! Sunt zile în care mă gândesc că fericirea e să locuiesc singură cuc la Rubí, să cobor cu cadrul care îmi slujeşte la mers, să cumpăr fructe şi verdeaţă de la prăvălie. Să aleg fără pic de

grabă. Să mă delectez cu toate culorile pe care ni le dăruieşte pământul. Să scot portmoneul, să plătesc şi să mă întorc acasă, cătinel. Odată ajunsă, să sune telefonul, să ridic receptorul şi să aud o voce necunoscută care-mi solicită un interviu.

Trebuie să mă întorc la Rubí, fiindcă am plecat peste vară, nu pentru restul vieţii mele. Trebuie să pun în ordine o mulţime de hârtii, vreau să recitesc ce-am scris despre tovarăşele din Rezistenţă şi despre deportate. O mie de pagini care au fost reduse la trei sute, pentru editarea cărţii. Vreau să arhivez articole de presă, prelegeri pe care le-am scris şi atâtea şi atâtea scrisori de la prietene şi tovarăşe deportate. E trist să ajungi la bătrâneţe, fiindcă trebuie să vezi plecând atâtea persoane iubite. Privesc în urmă şi sunt morţi cu toţii!

Pe 7 iunie, anul acesta, a murit Jorge Semprún. Te trezeşti, cobori la micul dejun şi primeşti un telefon. Jorge Semprún e mort. Şi mă gândesc că era tânăr, aşa că întreb ce vârstă avea. Optzeci şi şapte, nu chiar aşa de tânăr, dar pentru mine era tânăr. Mi-am petrecut dimineaţa rememorând cei cinci ani de-a lungul cărora am colaborat cu el prin Europa, în Comitetul pentru Pace, şi mi se strânge inima când văd că întotdeauna, dar întotdeauna există un război pe undeva. Dacă lumea ar şti cât de dur e un război! Mi-ar fi plăcut să iau una dintre cărţile lui, cât de bine spunea ce nu se putea spune! Dar am cărţile lui în Franţa sau la Rubí, şi mă trezesc cu această nouă nostalgie.

Îmi miros mâinile şi nu simt niciun miros. Când mă întorc la căminul de bătrâni după ce am petrecut o vreme în altă parte, am obiceiul de a atinge o plantă de busuioc sălbatic de la intrare. Dacă mâinile nu-mi miros, înseamnă că azi n-am ieşit şi, prin urmare, trebuie să fie încă dimineaţă, fiindcă ies mai ales după-amiaza. Mă duc cu María să facem o plimbare prin sat, să jucăm domino sau la barul lui Manel... Ideea este să risipim puţin negura.

Mirositul mâinilor e un fel joc al meu, o dovadă sau un indiciu. Un indiciu pentru memorie, care începe să-mi joace feste. E trist să văd cum piere. E trist să devin conştientă de asta. Să accept? Nu, cred că nu sunt în stare să accept o asemenea pierdere. Pe a trupului... Uite. Acum

merg şi, pentru plimbări lungi sau călătorii, scaunul cu rotile îmi permite să ajung unde nu-mi permit picioarele. Mi-e greu să mă îmbrac şi să mă spăl? Sunt ajutată, şi gata. Dar memoria... Ce-aş face fără memorie? Nici nu vreau să mă gândesc.

După ce am petrecut cincisprezece luni în vecinătatea morţii, nu mi-a mai fost niciodată frică de moarte. Nici acum nu mă gândesc la ea. Nu mă gândesc că, la vârsta mea, orice zi ar putea fi ultima, sau orice noapte. Dar să-mi pierd memoria... La asta mă gândesc, pentru asta mi-ar părea nespus de rău.

Zilele trecute, pe terasa barului lui Manel, mi-era ba frig, ba cald, aşa că mi-am pus şi mi-am scos jacheta de vreo două ori. Când m-am auzit întrebând dacă ne îndreptăm spre iarnă sau spre vară am fost uluită. Am tăcut. Am meditat la întrebarea pe care o pusesem. Am cugetat şi nu ştiam răspunsul.

– Spre vară, mi s-a răspuns.

– Spre vară, am repetat.

Apoi, am izbucnit în râs. N-a fost un râs forţat, a fost un râs dintr-acelea ca în lagăr, un râs spontan, ca un scut inteligent împotriva năpastelor. Dar dacă e să-mi pierd memoria, ar fi mai bine să privesc acest fapt cu seninătate, altfel o să devin o babă insuportabilă. Nu vreau să mă plâng. Nu vreau să mă smiorcăi că am îmbătrânit şi nu-mi amintesc unele lucruri. Vreau să primesc orice-ar veni cu bună dispoziţie, cum am ştiut s-o fac până acum. Cântând, dacă e nevoie. Fiindcă nu ştiu în ce lună suntem, dar îmi amintesc multe cântece. Păcat că anul acesta n-am de gând să cânt cu corul la sărbătoarea satului. Anul acesta, fiindcă nu-mi place conducerea satului, o să sabotez sărbătoarea!

De când mă aflu la casa de bătrâni mă simt mai bine şi sunt mai puternică decât înainte; însă nu accept căminul de bătrâni, moralmente. Asta e aşa şi nu altfel. Dacă nu l-am acceptat într-un an, mă îndoiesc că o să-mi schimb sentimentele. Poate dacă mi-aş fi făcut o prietenă... Suntem camarazi, şaptesprezece camarazi, dar nu mi-am făcut niciun prieten. Vin dintr-un război şi dintr-un infern, în trecutul meu sunt legături indestructibile de solidaritate, şi mă simt singură

între aceşti şaptesprezece bătrâni, care sunt mai tineri decât mine, dar şi mai plictisiţi.

Am vorbit în public pentru întâia oară la Roma, în piaţa Campo de Fiore, cu ocazia unei zile de 1 Mai, în faţa unui puhoi de oameni. Am prins microfonul cu ambele mâini, ca să nu mi se vadă tremurul, dar a fost de-ajuns să încep, aş fi putut petrece ore în şir vorbind. Acum, descopăr că nu ştiu despre ce să vorbesc cu tovarăşii de zi cu zi din această ultimă bătălie.

Am împlinit nouăzeci şi şase de ani. Dacă, începând de la patruzeci, e greu să accepţi schimbarea zecilor, odată ce-ai ajuns la nouăzeci e greu să accepţi schimbarea unităţilor, să accepţi şi să crezi. Lluís are deja nouăzeci şi nouă. Bunica a murit la o sută de ani. Mama a murit la o sută de ani. Eu mă trag din sângele şi pământul acesta şi n-aş vrea să stric tradiţia. Desigur, ele n-au fost deportate, dar viaţa m-a învăţat să cred în miracole.

Când mă văd numărând anii ce urmează, nu anii ce-au trecut, simt că-mi rămâne destulă bucurie de a trăi şi singura moarte care mă îngrijorează e cea a memoriei.

Sunt zile în care, când ascult paşii asistentelor care m-au dus la culcare îndepărtându-se pe hol, mă ridic din pat. Desculţă şi fără cadrul de mers, mă îndrept, pas cu pas, spre uşă, urmărind triunghiul de lumină. Mă întorc în pat fredonând şoptit, ca nu cumva să mă audă cineva şi să creadă că bat câmpii, un cântec de leagăn pe care mi-l cânta bunica Rosa, cu care dormeam în acelaşi pat. Atingerea picioarelor pe lespezile reci mă face să mă simt vie. Mă întorc în pat, mă învelesc şi adorm fericită fiindcă, deşi trupul nu mă însoţeşte, nu mi-am pierdut pofta de a vorbi. Am nouăzeci şi şase de ani şi sunt în continuare credincioasă promisiunii mele, bătăliei pentru memoria femeilor care, sub un cer de plumb, au fost preschimbate în cenuşă.

Nota autoarei

ÎNTR-O DUPĂ-AMIAZĂ a lui februarie 2010, am sunat-o pe Neus Català cu intenția de a-i lua un interviu pentru volumul *Cròniques rurals*, pe care îl pregăteam pentru Muzeul Vieții Rurale (MVR, Espluga de Francolí). Fiică de țărani din Priorat, m-am gândit că ne-ar putea povesti multe lucruri despre viața de la sat și din lagăr. „Mă voi bucura ori de câte ori mă va suna cineva ca să vorbesc despre lagărele de exterminare, nu despre viața la țară", mi-a răspuns.

Știam că fusese deportată, că era ultima supraviețuitoare spaniolă din lagărul de exterminare de la Ravensbrück, fusese distinsă cu medalia Creu de Sant Jordi și fusese numită Catalana Anului. Cu cât citeam mai mult pentru a pregăti interviul, cu atât deveneam mai conștientă ce femeie extraordinară este, și m-am gândit că trebuia să-i iau și un interviu despre viața ei pentru buletinul MVR, *El perxe*.

Pe 2 martie m-am dus la Rubí să-i iau un interviu, însoțită de fotograful Albert Carreras. Neus căzuse cu câteva zile în urmă, avea o vânătaie pe față și o durea un genunchi. Ne-a vorbit despre copilăria și tinerețea din satul Guiamets, despre viața grea a țăranilor din Priorat și despre viața bucolică din Dordogne, exilată și luptând pentru Rezistență. Interviul pentru buletin a fost de tipul întrebare și răspuns, mai scurt, dar foarte intens. Ne-a vorbit despre ororile din lagăr, despre prietenie și despre hohote de râs. Povestirea ei era uneori cutremurătoare, alteori veselă.

Am plecat din casa ei impresionați amândoi. Chiar în aceeași seară, Albert a scris un post pentru blogul lui, ullcluc.cat, și a publicat o

fotografie minunată. Mie mi-a luat câteva zile să scriu povestirea pentru *Cròniques rurals* și interviul pentru *El perxe*. Apoi, n-am mai putut să nu mă gândesc la ea. Mă simțeam privilegiată că am cunoscut-o și mă gândeam la pofta de vorbă a unei femei încă plină de viață, întemnițată într-un trup de nouăzeci și șase de ani. Simțind că oamenii trebuie să o cunoască, am solicitat o a doua vizită.

I-am propus să-i scriu viața romanțată, cum credeam că s-ar putea transmite experiența ei într-un fel mai apropiat de realitate și mai accesibil pentru cititori. Am căzut de acord să încercăm. Am întrebat-o de prima copilărie, de tabăra pentru copii Les Acàcies, de sosirea la lagărul Ravensbrück și de fotografia în care purta uniforma de deținută. A surprins-o că am întrebat-o cum își făcuse fotografia, nimeni nu o mai întrebase acest amănunt. Pe când îmi povestea momentul acela, am căpătat certitudinea că trebuia să scriu romanul.

M-am întors acasă, am scris fără încetare și apoi i-am făcut o nouă vizită, conștientă de faptul că era posibil să nu-i placă felul în care povesteam eu. I-am citit fragmentele și, când am terminat, mi-a spus să continui. „Dar trebuie să știi că nu faci asta pentru ca oamenii să mă cunoască, ci pentru că în felul acesta vom da glas celorlalte femei."

Era 15 mai, 2010. M-am întors acasă însoțită de niște cuvinte pe care le citisem și le subliniasem în cartea ei: „Cine va putea ajunge la miezul tragediei noastre, dacă noi înșine suntem incapabili să o exprimăm?" și întrebându-mă dacă e posibil sau nu să scrii literatură despre neviața din lagărele de exterminare. Copleșită, m-am silit să nu mă mai gândesc la toate astea. Încrederea ei m-a făcut să mă simt angajată moral față de ea. Am așezat mai presus de orice altceva dorința de a participa la lupta ei pentru memorie și ideea romanului ca omagiu adus femeii extraordinare care este.

Am scris un roman bazat pe fapte reale, dar cu resurse și elemente de ficțiune. Romanul narează experiența ei și este, ca atare, un roman de memorii, prin urmare, o povestire construită pornind de la amintire. A-ți aminti înseamnă a face trecutul prezent prin intermediul

sentimentelor şi emoţiilor. În cazul acesta, e vorba de amintirile evocate de la aproape nouăzeci şi cinci de ani până la nouăzeci şi şase şi jumătate.

Nu voi uita multe din ceasurile petrecute împreună, ascultând-o, însă ce m-a emoţionat cel mai mult au fost momentele în care se oprea din povestit şi, după câteva clipe de tăcere, începea să cânte. Cum zice unul dintre cântecele care-mi plăcea mie: „Cântecele noastre sunt rugăciunile noastre."

Neus este, mai presus de toate, o persoană veselă, iar acum are multe ceasuri libere pe zi. De aceea, dacă simţi că ai vrea să-i spui ceva după ce termini romanul, te rog să nu te sfieşti şi să-i scrii. Dacă e o scrisoare, o va primi ea; de poşta electronică se ocupă fiul şi fiica ei, care vor avea grijă să-i transmită cuvintele tale.

Geriàtric Els Guiamets
Av. de la Carretera, nr. 55
43777 Els Guiamets

neus.catala@yahoo.fr

Montblanc, 21 decembrie 2011

•

Multă vreme am crezut că – aşa cum citisem – Neus Català este ultima supravieţuitoare de origine catalană a lagărului de concentrare Ravensbrück. Am aflat această informaţie dintr-un program de ştiri în anul 2006, pe când îmi făceam documentarea pentru *Cronicile rurale*. De curând însă mi-a parvenit informaţia că mai există o

catalană care a supraviețuit și ea acelor ani: Conxita Grangé Veleta, care locuiește în Toulouse și are astăzi 87 de ani[32]. Conxita este, la rândul ei, o luptătoare pentru păstrarea vie a memoriei trecutului. Conxita este mamă, bunică și străbunică.

[32] Conxita s-a născut în 1925, deci are acum 90 de ani (n.tr.).

Mulţumiri

LUI NEUS, pentru încredere, pentru prietenie şi pentru atâtea clipe frumoase petrecute împreună.

Fundaţiei Lluís Carulla şi Muzeului Vieţii Rurale, deoarece tocmai graţie muncii lor pentru a păstra şi duce mai departe moştenirea şi speranţele ţăranilor noştri a fost posibil s-o cunosc pe Neus.

Margaritei Català, pentru sprijinul neîntrerupt, pentru că m-a ajutat să ajung acolo unde memoria mamei sale nu mai ajunge. Şi lui Lluís Català, Rosannei Català şi Marionei Castellví, care-au ajutat-o la rândul lor pe Margarita.

Margaritei, fiindcă m-a însoţit în vizita la Auschwitz, socotind că avea să mă apropie mai mult de realitatea lagărelor de concentrare decât Ravensbrück. Pentru călătoria la Cracovia îi mulţumesc şi istoricului Elisenda Belenguer, lui Chantal Brun şi Annei Bochnak, fiică de deportată, care ne-a aşternut o masă minunată şi cu care am petrecut o seară memorabilă.

Agentului literar Anna Soler-Pont, pentru că a crezut în proiect şi pentru implicare. „I-o datorăm lui Neus", mi-a spus la prima noastră discuţie. Am simţit că, dincolo de meseria ei, graţie sensibilităţii sale se angaja faţă de Neus şi faţă de lupta sa. Sprijinul ei a fost foarte important pentru a duce romanul la bun sfârşit.

Editurilor Ara Llibres şi Roca Editorial şi editoarelor Marina Penalva, Eva Mariscal şi Patricia Escalona, pentru că au crezut în roman înainte ca acesta să fie finalizat. Mulţumiri pentru încredere şi pentru sprijin.

Lui Montse Bosch, lui Quim Jubert, Annei Sans şi lui Ricard Domingo, pentru lectura atentă şi pentru sfaturi.

Lui Jordi Llavina, pentru lectură şi pentru că m-a ajutat să rezolv îndoieli lingvistice.

Lui Jordi Puig pentru ajutorul de nădejde ca cititor de încredere, pentru munca de cercetare şi pentru corectura textului final.

Istoricului Andreu Mayayo, pentru corectura romanului, pentru sfaturi. Este, de asemenea, un privilegiu să-l asculţi.

Lui Albert Carreras şi lui Lourdes Rué, pentru fotografii.

Olgăi Aran, Sòniei Gomà-Camps şi lui Perico Pastor, pentru generozitate.

Mamei, fiindcă m-a ajutat mai mult decât de obicei cu Martí şi cu Irene.

Lui Pep, pentru tot.

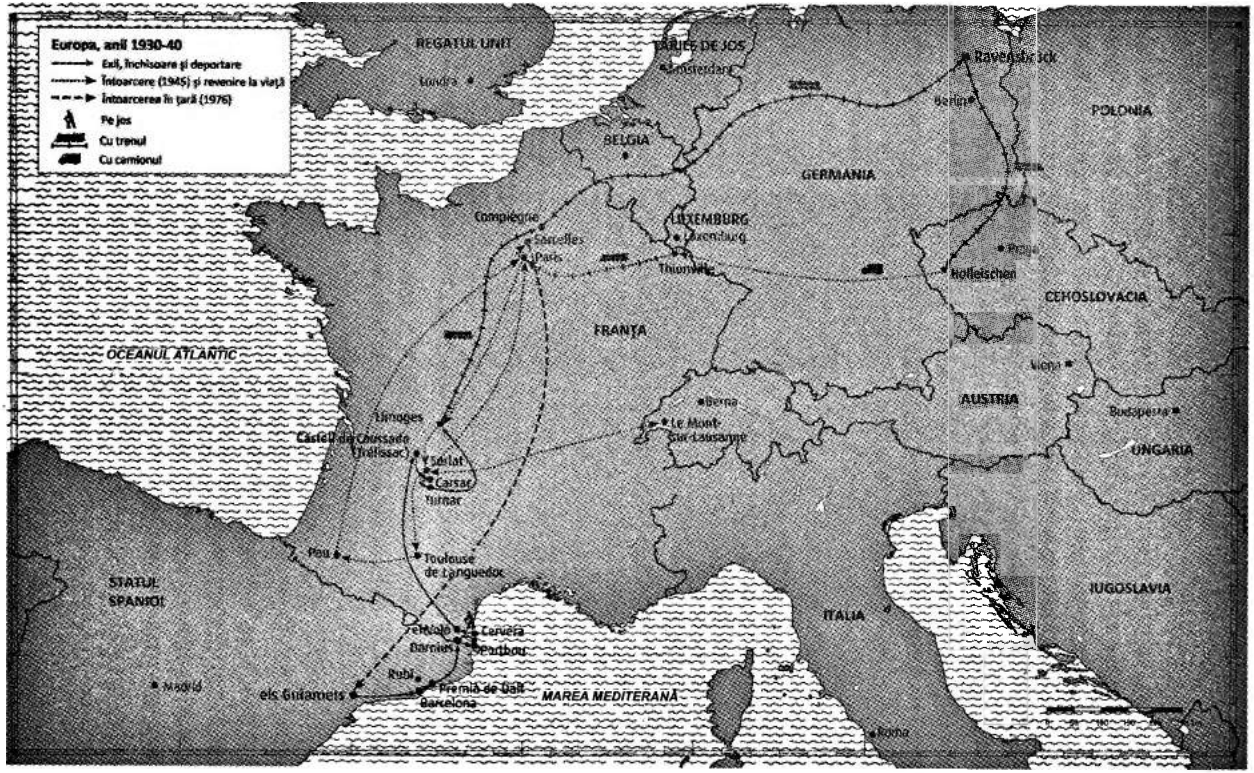
Europa, anii 1930-40
Exil, închisoare și deportare
Întoarcere (1945) și revenire la viață
Întoarcerea în țară (1976)
Pe jos
Cu trenul
Cu camionul
REGATUL UNIT
Londra
ȚĂRILE DE JOS
Amsterdam
Ravensbrück
Berlin
POLONIA
BELGIA
GERMANIA
Compiègne
Bruxelles
Paris
LUXEMBURG
Luxemburg
Thionville
Rollwagenschen
CEHOSLOVACIA
FRANȚA
OCEANUL ATLANTIC
Viena
AUSTRIA
Berna
Le Mont-sur-Lausanne
Budapesta
UNGARIA
Limoges
Castelul de la Chassade (Thiviers)
Saint-Sulpice-Laurière
Saint-Léonard-de-Noblat
Nexon
Périgueux
Pau
Toulouse
Languedoc
STATUL SPANIOL
IUGOSLAVIA
ITALIA
Perpignan
Canet-Plage
Barcares
Canet-en-Roussillon
Argelès-sur-Mer
Rivesaltes
Madrid
Les Milles
Marsilia
MAREA MEDITERANĂ
Roma

Fotografie a lui Neus Català în uniformă de deținută, realizată imediat după eliberare.